

ВИПУСК 8

ДНІ НАУКИ

(вересень 2018 р.)

ДРУГІ ҐЕРЕТІВСЬКІ ЧИТАННЯ

**СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНА ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ОЦІНКА
ТОТАЛЬНОГО ВИСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ З ЕТНІЧНИХ ЗЕМЕЛЬ
ЛЕМКІВЩИНИ, НАДСЯННЯ, ХОЛМЩИНИ, ПІДЛЯШСЯ, ЛЮБАЧІВЩИНИ,
ЗАХІДНОЇ БОЙКІВЩИНИ У 1944-1951 РР.**

ТЕРНОПІЛЬ 2018

УДК 001:005.745

Д 54

Д 54 Дні науки (вересень 2018 р.): Матеріали Всеукраїнських науково-практичних конференцій (м. Тернопіль, Україна, 26–28 вересня 2018 року) / Редколегія: О. М. Петровський, І. М. Вітенко, А. Janowski, В. С. Мисик, Ф. І. Полянський, І. Ф. Янюк, М. А. Мартинів, Т. О. Сергуніна // Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. – Тернопіль: ТОКІППО, 2018. – Вип. 8. – 191 с.

Days of Science (September 2018): Materials of All-Ukrainian Scientific and Practical Conferences (Ternopil, Ukraine, September 26-28, 2018) / Editorial Board: O. M. Petrovsky, I. M. Vitenko, A. Janowsky, V. S. Mysik, F. I. Polyansky, I. F. Yaniuk, M. Martynov, T. O. Sergunina // Scientific, methodological, information articles collection of Ternopil Regional Communal Institute of Postgraduate Pedagogical Education. - Ternopil:TRCIPPE, 2018. - Vol. 8 - 191 p.

Організатори конференції не завжди поділяють думку учасників.

Усі матеріали подаються в авторській редакції.

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 7 від 12.10.2018 р.)*

УДК 001:005.745

**ТЕРНОПЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

НАУКОВИЙ, МЕТОДИЧНИЙ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗБІРНИК
ВИПУСК 8

ДНІ НАУКИ
(вересень 2018 р.)
ДРУГІ ГЕРЕТІВСЬКІ ЧИТАННЯ

ЗМІСТ

ДРУГІ ГЕРЕТІВСЬКІ ЧИТАННЯ.....	6
Рудакевич О. М. Актуальні ідеї III-го надзвичайного великого збору ОУН (б) для сучасної безпекової політики української нації та держави.....	6
Вихрущ А. В. Інститут національного відродження України імені Ігоря Герети в контексті підвищення якості вищої освіти.....	10
Горбань Т. Ю. Без усяких двозначностей і потурань вступити в ідейну боротьбу з українським партикуляризмом: «українське питання» в етнополітичних поглядах П. Струве.....	13
Олещук І. О. Спілкування Ігоря Герети з політв'язнями сталінських таборів.....	16
Хаварівська М. Н. У вічному боргу перед метром.....	18
Байрак О. М., Клименко Ю. О., Царик Л. П., Черняк В. М. Життя у гармонії з природою... (до 87-річчя садівника, паркобудівника, краєзнавця, письменника, громадського діяча Василя Григоровича Корчемного).....	21
Городецька О. Я. Науково-педагогічна діяльність Івана Верхратського (1846–1919 рр.)	25
Грибенко О. М. Державотворчі процеси в законодавчих актах доби Директорії УНР: історичний аспект.....	28
Коротіч Г. В. До проблеми духовності у працях С. Б. Кримського.....	31
Корсун І. В. Contribution of Ukrainian Scientists to the Development of Aviation and Astronautics.....	32
Лопатка Г. Ф. Збереження здоров'я підростаючого покоління через ЗСЖ при викладанні предмету «основи здоров'я».....	35
Машкіна С. В. Організаційно-педагогічні умови розвитку інноваційної компетентності педагога в системі неперервної освіти.....	38
Місінкевич О. М. Художня модель «вибір – свобода» як основний маркер побудови власного щасливого життя (за романом Н. Шевченко «Подвійні міражі»)......	41
Півень Н. М. Психолінгвістика та переклад як вид усвідомлення інформації.....	43
Сараєва О. В. Просвітницька діяльність органів місцевого самоврядування у грецьких селах Приазов'я (наприкінці XIX – на початку XX століть).....	45
Сергуніна Т. О. Виявлення імпліцитної інформації тексту (на матеріалі вірша Ліни Костенко «гротеск»).....	49
Ухач В. З. Особливості національно-визвольної боротьби ОУН(б) і УПА з радянським тоталітарним режимом у 1944 році: візії сучасних українських істориків.....	51
Костюк С. В. Вшанування пам'яті Ігоря Герети: виставкові проекти, видання, тематичні конверти Тернопільського обласного краєзнавчого музею.....	54
Ганусевич Н. З. Краєзнавчі і науково-просвітницькі аспекти діяльності Національного заповідника «Замки Тернопілля».....	58
Демидась С. Р. Патріотичне виховання особистості: психологічні аспекти.....	60
Коротюк З. М. Формування національної свідомості та патріотизму особистості в освітньому процесі.....	63
Мартинів М. А. Музейна педагогіка у ВНЗ (на прикладі археологічно-краєзнавчого музею «Джерела» історичного факультету Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка).....	65
Бунда Ю. Б. Костел Внебовзяття Пресвятої Діви Марії у Язловці: історія та архітектура.....	68
Гойсак В. Ю. Нова українська школа: формування компетентності у сфері культури шляхом залучення школярів до мистецьких проектів.....	70

Мицик Г. М. Щодо комплексного вирішення проблеми забезпечення закладів дошкільної освіти сільської місцевості фахівцями-логопедами	73
Стоколоса Т. А. Базарна та стаціонарна торгівля борошномельною продукцією на території Подільської губернії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.	76
Щербина С. П., Несторишена Д. І. Поєднання язичницьких та християнських вірувань у матеріальній культурі мешканців стародавнього Губина.....	78
Миць О. В. Летунство УГА: використання авіації під час бойових дій	81
Марчук І. С. Функціонування Кременецького шкільного інспекторату у період німецької окупації	90
Ніколасва Х. В. Філософія менеджменту	94
Самощенко М. О. Конституційно-правові повноваження гетьмана у нормативно-правових актах української держави (29 квітня 1918 р.)	97
СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНА ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ОЦІНКА ТОТАЛЬНОГО ВИСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ З ЕТНІЧНИХ ЗЕМЕЛЬ ЛЕМКІВЩИНИ, НАДСЯННЯ, ХОЛМЩИНИ, ПІДЛЯШШЯ, ЛЮБАЧІВЩИНИ, ЗАХІДНОЇ БОЙКІВЩИНИ У 1944-1951 РР.	100
Венгринович О. Лемки в Україні.....	101
Бондарчук Ю. Ю. До питання про періодизацію процесів депортації українців з Польщі у 1944 – 1946 рр.....	115
Петрів Г. В. Чужі серед своїх (про нелегку долю переселенців з Польщі)	118
Костюк С. В. Лемківський народний костюм: виставкові проекти Тернопільського обласного краєзнавчого музею	121
Вецал М. В. Доля родини Кулик у контексті польсько – радянської переселенської політики.	122
Горин Н. І. « То все наша доля...».....	124
Гошій М. І. Трагедія етнічного українського населення Лемківщини, Надсяння та Холмщини у 1944-1946 роках.....	130
Деренюк Н. С. Лемки в Ридодубах.....	133
Древніцька О. І. Традиції та звичаї лемків	134
Кожан В. В. Причини і передумови повоєнної трагедії українців «Закерзоння»	138
Маркусь В. І. Жителі Козівщини – жертви тотального переселення з етнічних українських земель на території Польщі	140
Ольховий І.Р. Повсякденне життя лемків України на прикладі тернопільської громади (1944 – 2000 роки).....	148
Оніщук Л. П. Особливе місце лемківської різьби в художній деревообробці	150
Романчук М. М. «Журавлина доля українців» (З історії депортації та асиміляції українців Закерзоння на території радянської України)	153
Савко І. Є. Ти вже ніколи не повернешся додому (спогади про сумнозвісну спецоперацію «Вісла» зі слів очевидця).....	163
Савончак Р. Г. Богдан Ігор Антонич – співець Лемківщини, єднання «лемків у крисанях» з природою	166
Склярова І. В., Склярова Т. Р. Місто Сянок та його розвиток в історичному екскурсі: з давніх часів і до початку ІІ Світової війни.....	170
Стасюк Н. Я. Весільні обрядодії, атрибути і символи лемків Збаражчини	174
Щур. Л. М. Іван Мердак – історичний портрет митця	178
Пахолок А. Р. Освіта як чинник збереження національної ідентичності етнографічних груп українського народу	180
Ігнат Ю. В. Операція «Вісла» - пам'ятати, щоб не повторити.....	183

ДРУГІ ГЕРЕТІВСЬКІ ЧИТАННЯ

УДК 343.2(477)

Рудакевич О. М.,

доктор політичних наук,
професор, академік Академії політичних наук,
професор Тернопільського національного
економічного університету

АКТУАЛЬНІ ІДЕЇ III-ГО НАДЗВИЧАЙНОГО ВЕЛИКОГО ЗБОРУ ОУН (Б) ДЛЯ СУЧАСНОЇ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ ТА ДЕРЖАВИ

Третій Надзвичайний Великий Збір ОУН (б), що відбувся наприкінці серпня 1943 р., коли друга світова війна вступила в критичну фазу, виробив нові засади національно-визвольної боротьби української нації. Лейтмотивом дебатів та прийнятих документів на форумі ОУН була теза про те, що німецько-більшовицька війна докорінно змінила політичні відносини в Україні і створила нову ситуацію в політичному світі. Український народ, його земля та її багатства «стали, – як підкреслено в рішеннях Великого Збору – метою обох воюючих імперіалістів і територією найзапекліших воєнних подій». І далі: «Розраховуючи на власні сили, український народ боровся і бореться надалі проти двох сильних і жорстоких напасників» [2, с.221]. Наголошено, що ОУН виступає проти того, «щоб один народ для досягнення своїх імперіалістичних цілей «звільняв», «брав під опіку» інші народи, бо за лукавими словами приховується огидний зміст – гноблення, насильство, пограбування». Тому боротьба українського та інших поневолених народів має увінчатися національними революціями, які покладуть край злочинницьким війнам імперіалістів і зітруть з лиця землі тюрми народів. Усвідомлення смертельної імперіалістичної загрози для України в німецько-більшовицькій війні та ідея визвольної боротьби і національної революції, які мають спиратися перш за все на «власні сили», були головними стратегемами Організації Українських Націоналістів, яка очолила визвольну боротьбу народу в цей буремний час.

Сьогодні, коли минає 75 років з часу проведення Великого Збору ОУН (б), Україна та її народ знову опинилися в епіцентрі глобального протистояння провідних імперських сил сучасності. Мова йде про путінську Росію та Сполучені Штати Америки, які є вельми агресивними ядерними державами світу, що виявляють великий інтерес до України з її багатими людськими та природними ресурсами та унікальним геополітичним розташуванням. Тому принципіві ідеї та настанови українських націоналістів першої половини 40-вих років ХХ ст. є, на наш погляд, вельми актуальними для новітньої України.

Для того, щоб детальніше охарактеризувати політичне становище української держави та суспільства в наш час, звернемося до аналітико-прогностичного документа під назвою «Форсайт 2016: сценарій соціально-економічного розвитку України до 2020 і 2030 років», який підготувала група провідних вітчизняних та зарубіжних науковців під керівництвом ректора Національного технічного університету «Київський технічний університет імені Ігоря Сікорського», академіка НАН України М. Згуровського. З'ясувалося, що з восьми найбільш імовірних варіантів розвитку України до 2030 р. – шість мають негативний характер. На період до 2020 р. – це сценарії «Консервування кризи» (ймовірність реалізації – 50–60 %); сценарій «Суверенний дефолт» (ймовірність настання – 30%), коли у стані

банкрутства держава зовсім не зможе виконувати свої внутрішні та зовнішні зобов'язання; при цьому, як зазначають експерти, – суверенітет держави практично буде втрачено, а принципові питання її функціонування, зокрема влаштування економіки та соціальних інститутів, форми сплати боргових зобов'язань та інші, будуть врегульовуватися на міжнародному рівні» [4, с. 15]; і сценарій «Колапс». Останній може проявитися в умовах продовження конфлікту на Сході України, некерованості виходу України із «несуверенного дефолту» та продовження неефективної державної політики. В Україні «виникне хаотичний революційний стан з декількома центрами впливу різних сил». Появляться мільйони біженців як до Росії, так і країн ЄС, що створить умови для дезінтеграції української держави. Ймовірність такого розвитку подій перебуває на рівні 5% [4, с. 15–16].

До 2020 р. позитивний характер має сценарій «Оптимістичний», але ймовірність його реалізації лише 15%. Він може стати чинним в умовах завершення україно-російської війни, і коли вектори дії влади та соціальної активності населення максимально зблизяться.

Станом на середину 2018 р. очевидно є реалізація сценарію «Консервування кризи», адже продовжується україно-російська війна, влада не спроможна виробити ефективні рішення щодо розвитку економіки та соціальної сфери, подолати всеохоплюючу корупційну кризу, а санкції країн Заходу щодо Росії, її агресивної політики, виявилися малоефективними.

Якщо сучасні неоімперські геополітичні настанови і дії Російської Федерації є очевидними, то імперіалістична сутність США вимагає пояснення. Де-юре Сполучені Штати Америки є федеративною національною державою, але де-факто – це імперія нового типу, наддержавна, яка усі регіони планети у більшій чи меншій мірі вважає зоною своїх життєвих інтересів. Вона часто відстоює їх не лише дипломатичними, а й мілітарними засобами, розв'язуючи локальні війни, які провокують глобальні протистояння у світі. Це не в останню чергу стосується і новітньої української держави: США підтримують Україну у першу чергу для того, щоб не дати Росії відновити статус наддержави, а також якнайближче до життєвих центрів РФ розташувати свої ракетні установки. Є чималі підстави говорити про те, що гібридна війна між РФ та США нині відбувається в т.ч. і на території України. Така ситуація нагадує процеси, що відбувались в Україні в роки Другої світової війни. Український народ та українська земля, які перебували в епіцентрі німецько-більшовицької війни, зазнали величезних руйнувань та людських жертв. Сучасні США особливі тим, що свої воєнні дії завжди ведуть на чужій території. Сполучені Штати не доклали належних зусиль, щоб виконати взяті на себе зобов'язання, зафіксовані в Будапештському меморандумі про гарантію територіальної цілісності України, дані спільно з Великобританією та Російською Федерацією в обмін на добровільну здачу українцями ядерного арсеналу. Нинішній президент США Д. Трамп, який прагне будь-що налагодити добрі стосунки з Росією, не проявляє зацікавлення до українського питання. Більше того, появляється все більше підстав говорити про те, що Україна може стати розмінною монетою в майбутніх угодах між цими ядерними державами, коли життєві інтереси української нації будуть здані РФ в обмін на вигоди для США.

Сучасні українські націоналісти та інші щирі патріотичні сили не підтримують надто тісного зближення з США та НАТО. Так, ВО «Свобода» та партія «Правий сектор» виступають за позаблоковий статус України, хоч допускають певну співпрацю з НАТО в інтересах української держави. Ці політичні сили, а також «Національний корпус», своїми

програмними завданнями бачать відновлення ядерного статусу України, адже Будапештський меморандум 1993 року виявився юридично й політично нікчемним [3].

Хто ж може бути союзником України у боротьбі з російським імперіалізмом? В першу чергу – це щирі, безкорисливі сусідні народи. Ще М. Костомаров, Т. Шевченко й інші члени Кирило-Мефодіївського братства у середині XIX ст. розробляли модель слов'янської конфедерації із центром у Києві. Чому б не взяти цю ідею для вироблення моделі колективної безпеки у Східній Європі від посягань як імперської Москви, так й інших ворожих сил?

Сьогодні це може здатися передчасною ідеєю. Але, по-перше, лідери провідних країн Європи уже поставили на порядок денний питання про формування суто європейської системи безпеки, яка не буде залежати від Америки. По-друге, все очевиднішими стають конфлікти між Західною та Східною Європою, що проявляється в постійних демаршах країн європейського сходу у відповідь на неадекватні рішення керівних органів ЄС. В той же час, Україна, як одна з найбільших держав континенту, має істотний шанс стати основою східно-європейського альянсу. Тут варто згадати, що в документах III Великого Збору ОУН, підкреслювалася історична місія України – стати провідною силою національно-визвольної боротьби поневолених народів. До речі, в програмах усіх сучасних українських націоналістичних партій наголос ставиться на положенні про зміцнення співпраці з сусідніми державами та локальними міжнародними організаціями: «Організацією за демократію та економічний розвиток – ГУАМ» у яку, крім України, входять Молдова, Грузія та Азербайджан, посилення взаємодії з країнами «Вишеградської групи» (Польщею, Чехією, Словаччиною та Угорщиною), іншими державами Центральної та Східної Європи [3]. Москва робить усе, щоб не допустити такого розвитку подій, провокуючи загострення відносин України із окремими її сусідами, обіцяючи їм шматки «українського територіального пирога», якщо ті будуть підтримувати путінський режим. Для того, щоб стати центром зональної колективної безпеки, Україна має відновити свій ядерний статус.

Не слід забувати, що ознаками імперського утворення може володіти і міжнародна організація, яка завжди має у якості ядра одну чи кілька провідних держав, інтереси яких стоять на першому місці. Ці прояви часто спостерігаються в діяльності Європейського Союзу, який здійснює надто жорстку політику щодо малих держав та нових членів ЄС. Прикладом може бути і Україна, яка, ставши асоційованим членом ЄС, не може домовитися з Німеччиною та іншими зацікавленими державами щодо недопущення побудови газотранспортної магістралі в обхід України (т. зв. «північного потоку-2»). Все більше політичних вимог ставлять до української держави і міжнародні фінансові організації, зокрема МВФ.

Друга важлива безпекова ідея, що знайшла підтримку учасників III Великого Збору ОУН-Бандери, – це ідея активного продовження національно-визвольної боротьби зі своїми історичними ворогами з опорою на власні сили та побудови «Української Самостійної Соборної Держави». «Організація Українських Націоналістів, – підкреслюється в програмних настановах Великого Збору, – бореться за те, щоб кожен народ міг вільно жити у власній самостійній державі. Усунення національного поневолення та експлуатації одного народу іншим, система вільних народів у власних самостійних державах – це єдиний лад, який дасть справедливе розв'язання національного та соціального питання у цілому світі» [2, с. 221].

Однією з основних політичних проблем сучасної України є те, що, проголосивши суверенітет, вона не набрала реальних ознак національної держави, яка спроможна наполегливо відстоювати українські інтереси. У той же час є очевидним, що новітні українські революції – Помаранчева та Революція гідності – були спрямовані на продовження національно-визвольної боротьби українського народу як із зовнішніми, так із внутрішніми ворогами та утвердження України як дієздатної національної демократичної держави.

Стратегічним цілям українського державотворення особливо активно протистоїть путінська Росія. Ворожа пропагандистська машина поширює в світі ідеї про те, що Україна – «штучна», «недієздатна», «неспроможна» держава, «держава, що не склалася», «кавзідержава», «failed state». Ідеолог неоевразійства О. Дугін у 2004 р. заявляв: «Єдина Україна – це геополітичний нонсенс... Або вона повинна визначитися в євразійському напрямі, куди більшість її цивілізаційних територій тяжіють, або вона повинна бути розколота. Єдиної України, орієнтованої, інтегрованої на західну європейську цивілізацію, просто не може бути...» [5]. Подібну риторику використовують і офіційні особи Російської Федерації на міжнародних самітах Так, В. Путін, виступаючи у 2008 р. на саміті НАТО в Бухаресті переконував лідерів альянсу в тому, що Україна – це держава, яка не відбулася, і їй не місце в цій військово-політичній організації.

Важко сперечатися з фактом, що на п'ятому році воєнного протистояння з Росією українська держава зазнала значних втрат та руйнувань і, що її державна спроможність (функціональна та інституційна) істотно знизилася. До того слід додати, що значне падіння дієздатності української держави сталося в роки президентства В. Януковича, який фактично здав державу під зовнішнє управління Москви. За обставин, що склалися, окремі політики та політологи висувують ідею запровадження тимчасового зовнішнього управління українською державою з боку західних держав. Чи не суперечить це головній засаді існування будь-якої держави: бути суверенним утворенням як з точки зору внутріполітичного життя, так і міжнародних відносин? Очевидно, так. Однак, коли питання поставити ширше, то відбувається усвідомлення ймовірності втрати української державності на довгі роки. «Попередній аналіз показує, – зазначає президент Академії політичних наук П. Мироненко, – що в умовах воєнно-політичного конфлікту з Російською Федерацією, яка намагається знищити державну незалежність України як ззовні, так і з середини..., сама Україна не може впоратися [1, с. 13].

Від ідеї зовнішнього управління Україною віддає махровим патерналізмом і національною зрадою – добровільною здачею національного суверенітету. Але Україна мужньо обороняється. Народ, на відміну від влади, має рішучий бойовий настрій і назагал обурюється поведінкою Президента й глави уряду щодо їх ходіння по світу з простягнутою рукою та небажанням подолати корупцію й казнокрадство в державі. На нашу думку, допомога Україні зовні повинна полягати у якнайшвидшому усуненню олігархів від влади, а також у розбудові України як суверенної національної держави. Український народ чверть століття терпить злочинну чужу етнократію. Не випадково з-поміж громадян поширилася думка про «внутрішню окупацію української держави» інонаціональними олігархічними групами. До влади повинні прийти ті, для кого українська національна ідея не порожній звук або красивий лозунг, а заклик до самовідданої боротьби на благо народу. Уся влада та система публічного управління повинні бути трансформовані на засадах національної ідеології, ядро якої – українська ідея.

Під час Другої світової війни ОУН взяла на себе місію провідника революційно-визвольної боротьби і закликала приєднатися до неї інші патріотичні сили. «Ніхто не може стояти збоку. Великий тягар боротьби мусить взяти народ на свої плечі» [2, с. 221] – зазначалося у документах Великого Збору ОУН (б). Сьогодні, коли наближаються чергові президентські та парламентські вибори, усі щирі проукраїнські сили, передусім націоналістичні формування, мають дійти згоди, консолідації та об'єднання. Слід відкинути особисті амбіції та вузькопартійні інтереси і згуртованою колоною під українським національним прапором іти на боротьбу за демократичну владу, за національну державу, за дійсно суверенну Україну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Мироненко П. В. Ідеологія як стратегія формування державної політики / П. М. Мироненко // Соціально-політичні процеси. – С. 11–18.
2. Постанови Третього Великого Збору ОУН (С. Бандери) // ОУН і УПА в 1943 році: Документи. Упорядн.: О. Веселовська, В. Дзьобак, М. Дубик, В. Сергійчук. Відпов. ред. С. Кульчицький. К.: Інститут історії України НАН України, 2008. – С. 221–224.
3. Рівняння праворуч. Короткий путівник українськими націоналістичними партіями [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://ua.112.ua/statyi/chym-vidrizniaiutsia-odna-vid-odnoi-ukrainski-natsionalistychni-partii-346614.html>
4. Форсайт 2016: сценарій соціально-економічного розвитку України до 2020 і 2030 років: анотація / наук. керівник проекту акад. НАН України М. З. Згуровський. – К.: НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського», Вид-во «Політехнік», 2016. – 20 с.
5. Что будет, если Украина распадется? Выступление А. Дугина на радио «Эхо Москвы» 04.12.2004 / Информационно-аналитический портал «Евразия». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tvrazia.org/modeles.php?name=Neus&file=article&sid=2089>

Вихрущ А. В.,

доктор педагогічних наук,
професор кафедри психології та соціальної роботи ТНЕУ,
професор кафедри педагогіки, психології та інклюзивної освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти

ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ ІМЕНІ ІГОРЯ ҐЕРЕТИ В КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Характерною особливістю Інституту національного відродження на початку 90-тих років був пошук новаторських ідей, спрямованих на розбудову загальноосвітньої та вищої школи. І. П. Ґерета об'єднав навколо інституту людей, які прагнули використати досвід минулих років, досягнення зарубіжних теоретиків і практиків, новаторський пошук. Ця традиція збереглася до сьогодні. Розглянемо декілька аспектів удосконалення роботи вищої школи.

На нашу думку, насамперед доцільно переглянути питання методики викладання. Ця проблема має ряд аспектів. По-перше, це змістовий компонент. Як приклад, розглянемо зміст авторського курсу «Методика викладання психології». Пропонується 12 тем з відповідними підпунктами.

Тема 1. Модернізація структури, змісту, організації освіти на засадах компетентнісного підходу (1.1. Система базових понять. 1.2. Закономірності розвитку вищої освіти в Європі. 1.3. Методика викладання психології в контексті нових нормативних документів).

Тема 2. Закономірності успішного викладання психології у вищій школі (2.1. Тенденції розвитку дидактики. 2.2. Філософія дидактики як пріоритет наукових досліджень. 2.3. Сучасна методика викладання: актуальні питання теорії та практики).

Тема 3. Історичні особливості викладання психології у вищій школі (3.1. Періодизація розвитку методики викладання. 3.2. Авторські методичні системи. 3.3. Використання досвіду минулих років в сучасних умовах).

Тема 4. Оптимізація процесу підготовки психологів у вищій школі (4.1. Психологічна персонологія. 4.2. Прогностична оцінка успішної діяльності. 4.3. Вітчизняний та зарубіжний досвід підготовки психологів).

Тема 5. Зміст психологічної освіти (5.1. Завдання, зміст, принципи освіти в нормативних документах. 5.2. Основні напрями діяльності працівників психологічної служби. 5.3. Модернізація змісту освіти в умовах інформаційного суспільства).

Тема 6. Сутність навчальної діяльності студентів-психологів (6.1. Закономірності успішного учіння. 6.2. Методичні основи самовдосконалення. 6.3. Творчі здібності та підготовка до інноваційної діяльності).

Тема 7. Особливості педагогічної майстерності викладача психології (7.1. Психолого-педагогічна культура професіонала в умовах глобалізації. 7.2. Система професійного самовдосконалення. 7.3. Корпоративна культура викладачів і студентів).

Тема 8. Форми, методи, засоби вивчення предметів психологічного циклу (8.1. Впровадження у навчально-виховний процес інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій. 8.2. Класифікація і оптимальний вибір методів навчання. 8.3. Психологічне забезпечення освітнього процесу).

Тема 9. Основи праксеології в системі професійної підготовки (9.1. Праксеологія: минуле і майбутнє. 9.2. Дидактичні аспекти праксеології. 9.3. Система методичного забезпечення ефективної діяльності).

Тема 10. Науково-дослідна робота як передумова успішної діяльності (10.1. Вибір теми наукового дослідження). 10.2. Технологія успішної наукової діяльності. 10.3. Нові вимоги до наукової діяльності).

Тема 11. Підготовка студентів-психологів до просвітницької діяльності (11.1. Етичні аспекти практичної діяльності. 11.2. Методичне забезпечення навчальної практики. 11.3. Попередження та профілактика негативних явищ).

Тема 12. Перспективи методики викладання психології (12.1. Міжнародні програми моніторингу особистісного розвитку. 12.2. Європейський досвід підвищення рівня психологічної культури населення. 12.3. Контроль і корекція як передумова ефективного планування).

17 серпня 2016 року Міністерство освіти і науки України оприлюднило для широкого обговорення першу версію «Концептуальних засад реформування середньої освіти». Специфіка цього документа проявляється насамперед в тому, що нові освітні стандарти ґрунтувалися на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (18.12.2006), але не обмежуватимуться ними. Насамперед звертається увага на 8 груп компетентностей (компетентність при цьому

розглядається як динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність): спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами; спілкування іноземними мовами; математична компетентність; основні компетентності у природничих науках і технологіях; інформаційно-цифрова компетентність передбачає впевнене, а водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні; уміння вчитися впродовж життя; ініціативність і підприємливість; соціальна та громадянська компетентності; обізнаність та самовираження у сфері культури; екологічна грамотність і здорове життя. Нормативні документи, які регламентують створення нової української школи, власне кажучи, підкреслюють і конкретизують засади саме компетентнісного підходу.

На нашу думку, перелік компетентностей варто доповнити вмінням раціонально використовувати наданий для життєдіяльності час. Ця компетенція надзвичайно важлива. Підтвердженням цього висновку є популярність книг, тренінгів, фільмів, присвячених цій проблемі. Звернемо увагу на три головні аспекти. По-перше, це філософська оцінка проблеми часу. По-друге, конкретні рекомендації фахівців. По-третє, готовність учителів і учнів використати поради на практиці, з врахуванням індивідуальних особливостей. Традиційне визначення тайм менеджменту як управління часом, або контроль над часом потребує важливого, на нашу думку, уточнення. Людина в принципі не може управляти часом, чи контролювати його. На нашу думку, ми можемо лише розглядати проблему раціонального використання часу.

Компетентнісний підхід в умовах глобалізації з особливою гостротою ставить питання якості освіти. Першим кроком вирішення цієї проблеми стане підготовка нового покоління підручників, автори яких врахують досвід минулих років і запропонують нові підходи, спрямовані на встановлення і ознайомлення широкого загалу із закономірностями розвитку особистості.

Якщо китайський ієрогліф *криза* на думку дослідників означає шанс, то ієрогліф *смерть* близький за суттю до перевтоми і професійного вигорання. Без системи індивідуально-особистісного психологічного захисту людина в умовах сьогодення практично приречена на втому, страх, депресію. Із зростанням рівня культури, якості професійної підготовки дедалі більшого значення набуває педагогічна культура.

Для успішного розвитку педагогіки вищої школи важливо переглянути систему базових понять, починаючи з таких дискусійних як людина – індивід – особистість. Необхідний пошук закономірностей процесу. Закономірностей як успішної діяльності (праксеологія), так і подолання невдач, кризових явищ як на рівні суспільства, так і особистості.

доктор політичних наук, професор кафедри історії світового українства
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**«БЕЗ УСЯКИХ ДВОЗНАЧНОСТЕЙ І ПОТУРАНЬ ВСТУПИТИ В ІДЕЙНУ
БОРОТЬБУ З УКРАЇНСЬКИМ ПАРТИКУЛЯРИЗМОМ»: «УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ» В
ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДАХ П.СТРУВЕ**

Цілком очевидно, що такі наукові проблеми, як становище українців у Російській імперії, ставлення до «українського питання» значних державних та політичних діячів імперської доби тощо, не обійдені увагою науковців-істориків – як вітчизняних, так і зарубіжних. Однак наявність значної кількості праць із названої проблематики не зменшує її актуальності. Шукаючи у минулому витоки нинішніх складних українсько-російських відносин, спостерігаємо повторювану закономірність: сьогодні російському суспільству притаманні ті ж риси, що і понад століття тому, коли «українське питання» було цариною, в якій поєднувалися великодержавницькі інтереси і українофобські настрої різних суспільних верств та різноспрямованих, навіть ідеологічно протилежних, політичних сил.

На початку ХХ століття імперські владні структури докладали значних зусиль, аби укоренити у суспільній свідомості офіційну концепцію «єдиної руської нації» як інтегрованої спільності великоросів, малоросів і білоросів та сприйняття Росії (власне Росії, тобто східнослов'янського простору, а не імперії в цілому) як національно-руського утворення. Ця концепція єднала політичні інтереси самодержавства, інтелектуальні та державницькі уподобання близької до нього частини інтелігенції, а також побутову свідомість російського суспільств загалом. Відповідні політико-ідеологічні постулати насаджувалися зусиллями як офіційної самодержавної влади, так і політично активного сегмента інтелігенції.

Одним із найбільш помітних представників цього сегмента був громадсько-політичний діяч, учений і публіцист, член партії кадетів і знакова фігура у ліберальному крилі російського політикуму П.Струве. Прагнучи надати концепції «триєдинства» більшої привабливості, у своїх публіцистичних працях Струве переконував, що «єдиній руській нації» (саме їй, а не великоруській) «всім історичним ходом розвитку уготована не тільки політична, а й культурна гегемонія в Російській імперії» [3, с. 186]. Очевидно, не в останню чергу мета подібних висловлювань полягала у тому, щоб дати зрозуміти українській еліті: лояльне ставлення до офіційної влади – в її інтересах, оскільки надає можливість бути частиною «гегемона» по відношенню до інших народів імперії.

Потреба у такому політичному підкупі пояснювалася значною мірою тим, що власне Росія як державницьке ядро імперії не мала переважаючого людського ресурсу для управління всім імперським обширом. Тож для обґрунтування концепції «руської гегемонії» були використані, зокрема, дані Всеросійського перепису населення 1897 року, під час оприлюднення яких до «єдиної руської нації» офіційно були зараховані всі три східнослов'янські народи, що в сукупності становили 65,5 % від загальної кількості населення Російської імперії.

Виходячи з офіційної інтерпретації результатів Всеросійського перепису, П.Струве стверджував, що структура етнічного складу населення Російської імперії забезпечує «фізичну зверхність і кількісну перевагу руських» над неруським населенням імперії [3, с. 187]. Ця теза стала однією з визначальних в активній публіцистичній діяльності Струве, суть якої зводилася до войовничого захисту «єдинокоруської» державності й культури. У численних публікаціях на

сторінках часописів «Русская мысль» і «Русское богатство» він намагався довести, що злиття малоруської народності з великоруською в один національний організм уже завершилося і, таким чином, український елемент у ході історичного процесу цілком розчинився у загальноросійському просторі.

Основний висновок полягав у тому, що будь-які прагнення малоросів до національної емансипації порушують етнографічну цілісність руського народу і є нічим іншим, як руйнуванням «єдиного руського організму», чого у жодному разі не можна допустити. Отже, публікації П.Струве стали одним із перших закликів до російської громадської думки, що походили з «прогресивного» табору, «енергійно, без всяких двозначностей і потурань вступити в ідейну боротьбу з українським партикуляризмом» [5, с. 86].

Ще один із найбільш поширених стереотипів російської великодержавницької думки, підтримуваний П.Струве і відображений у його публіцистичних статтях, звучав так: «українці намагаються відокремити малоруський народ від великоруського і шляхом культивування власної мови та культури» [5, с. 87]. Впадає в око, що автор в одному реченні вживає поняття «українці» і «малоруський народ». Таке поєднання не є випадковістю. У лексиконі великоруських націоналістів слово «українці» вживалося як аналог понять «сепаратисти», «мазепинці» і стосувався переважно української інтелігенції національної орієнтації, в той час як стосовно «мас» українського народу застосовувався узагальнюючий термін «малороси». Відповідне пояснення містилося, зокрема, в одному зі звітів Київського губернського жандармського управління. Керівникам «українського» руху, говорилося у цьому документі, присвоєно особливу назву – «мазепинці», щоб переконливіше підкреслити в очах суспільства мету, що їй добиваються українські організації: відокремлення від Росії [2, арк. 3 зв].

Разом з іншими прибічниками «єдиноруськості» та культурно-мовної асиміляції (серед яких, зазначимо, було багато представників тих сил, котрі репрезентували ліберальне крило російського загальнодемократичного руху) П.Струве дотримувався такої ключової тези: українська мова, яку «свідомі українці» хочуть запровадити в школі, культивується ними як мова книжна, а головне – застосовується як зняряддя боротьби проти утвердження загальноруської культури, в той час як етнографічна спорідненість, топографічне сусідство і спільність школи, окрім спільного православ'я, є тією тріадою, на основі якої має відбутися остаточне злиття трьох східнослов'янських народів у єдиній руській нації. Особливого значення надавалося останній складовій цієї тріади, оскільки проти перших двох, як «об'єктивно зумовлених», «українські сепаратисти були безсилі». «Для «українців», – виголошував Струве, – мова у початковій школі є не педагогічним зняряддям прилучення підростаючих поколінь до освіти і загальноруської культури, а зняряддям створення національності і національної культури» [4, с. 10-11]. А це, на його думку, було неприпустимим і суперечило його баченню подальшого державного розвитку. Росію Струве розглядав не як поліетнічну, багатонаціональну державу на зразок Австро-Угорщини, а як національну державу типу США – свого роду російський варіант «американського плавильного казана», який, відповідно, повинен асимілювати неросійські національності, їх мови і культури. Тож з категоричністю накреслював завдання, які, на його переконання, стояли перед російською інтелігенцією: «У майбутньому російська прогресивна думка повинна енергійно та без вагань... вести ідеологічну боротьбу з «українізацією» як з тенденцією послаблення чи навіть заперечення великого досягнення нашої історії – всеросійської культури» [5, с. 86].

Звертаючись до своїх однодумців, Струве пропонував зважити ті потенційні небезпеки, котрі, на його погляд, містила «постановка «великоруської» культури в один ряд з

«малоруською» і «білоруською»: адже це означало, що поруч з руською культурою можуть бути створені паралельні культури – «малоруська» і «білоруська». Відтак, зазначав Струве, «малоруська» чи «білоруська» «нації» стануть у такі ж відносини до «великоруської», в яких чехи стоять до німців чи австрійські «українці» до «поляків» [3, с. 185]. Втім, відразу ж і спростовував таку можливість: «як культури рівноцінні і рівнозначні руській, культури «малоруська» і «білоруська» ще повинні бути створені. Їх ще немає». І, зрештою, переконував громадськість, «малоросійську» в тому числі, що «створення середньої і вищої школи з викладанням малоруською мовою було б штучною і нічим не виправданою тратою психічних сил населення», що постановка в один ряд з руською культурою інших, їй рівноцінних, відволікатиме кошти і сили, які за інших умов пішли б не на «націоналістичне розмноження культур», а на «піднесення культури взагалі» [3, с. 187].

Зазначимо, що в середовищі ліберальної спільноти і, зокрема, однопартійців П.Струве знаходилися не лише його численні однодумці і сподвижники, на чому вже наголошувалося, а й опоненти, які з такими поглядами категорично не погоджувалися. Зокрема, видатний український науковець і громадський діяч Б. Кістяківський з цього приводу зазначав: «Навчання малоросійських дітей чужою мовою – хіба це не розтрата психічної енергії?». Ще гірше витрачання психічної енергії, переконував Кістяківський, відбувається тоді, коли інтелігенція відривається від народу, адже хіба можна уявити більшу прірву між народом і інтелігенцією, ніж та, коли вони розмовляють не в переносному, а в прямому розумінні різними мовами? [1, с. 142].

На жаль, етнополітичні стереотипи більш ніж сторічної давності, свого часу сформульовані і поширювані серед широких кіл російської інтелігенції завдяки, у тому числі, публіцистичним зусиллям П.Струве, не втратили актуальності й нині. Немало сучасних російських науковців і публіцистів продовжують лінію своїх попередників початку ХХ ст., і сьогодні твердячи, що «українець – не етнічне, а політичне поняття», а «розмови про окремішність українського народу від російського є чистим міфом навіть не ідеологічним, а агітаційним». Залишається лише сподіватися, що наукова незаангажованість і звичайний здоровий глузд зрештою візьмуть-таки гору над давно віджилими стереотипами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кістяковский Б. К вопросу о самостоятельной украинской культуре / Б. Кістяковский // Русская мысль. – 1911. – Кн. 4. – С. 131 – 146.
2. Краткие сведения Киевского Охранного отделения о настроении населения, а также о деятельности революционных организаций за 1911 год в местностях Юго-Западного района // ЦДА у Києві. – Ф. 274. – Оп. 1. – Спр. 2962. – Арк. 3 – 7.
3. Струве П. На разные темы / П. Струве // Русская мысль. – 1911. – Кн. 1. – С. 175 – 187.
4. Струве П. Несколько слов по украинскому вопросу / П. Струве // Русская мысль. – 1913. – Кн. 1. – С. 10 – 11.
5. Струве П. Общерусская культура и украинский партикуляризм / П. Струве // Русская мысль. – 1911. – Кн. 11. – С. 83 – 88.

Олещук І. О.,
старший науковий співробітник
Тернопільського історико-меморіального музею політв'язнів
м. Тернопіль

СПІЛКУВАННЯ ІГОРЯ ҐЕРЕТИ З ПОЛІТВ'ЯЗНЯМИ СТАЛІНСЬКИХ ТАБОРІВ

У 1990 році Тернопільська обласна спілка політв'язнів і репресованих нараховувала біля 18 тисяч осіб, які повернулись із таборів та спецпоселення. На 01.01.2018 року залишилось політв'язнів 359 і репресованих 2006, всього – 2365 осіб.

Ігор Ґерета спілкувався в основному з тими політв'язнями, які безпосередньо жили в Тернополі. Обговорювалися питання історії, політики, літератури. Деякі з цих політв'язнів: Петро Кекіш, Борис Бобинський, Ярослав Карпак, Богдан Когут, Петро Серeda.

Петро Кекіш народився 1924 р. в селі Соснів Теребовлянського району. У 1944 р. закінчив 7 класів Бережанської гімназії. Був добровольцем армії УПА. Навчався у школі радіозв'язку, очолював радистів при курінному Омеляні Польовому. Брав участь у боях. Заарештований органами НКВС на Волині 20 квітня 1945 року, засуджений на 15 років каторжних робіт. Термін ув'язнення відбував у Воркуті.

З ним я познайомився у 1953 році після смерті Йосифа Сталіна. Він був високоерудованим політиком. Закінчив Ленінградський гірничий інститут, на Україну повернувся у 1966 році і працював на «Ватрі». Написав чотири книги спогадів: «Поza межами правосуддя» (1992), «По свіжих слідах минулого» (1993), «Далека північ – край приречених» (1996), краєзнавчий нарис «Наше село Раковець» (1998). Син Петра Кекіша повідомив, що ще дещо збереглося у рукописах. Його дружина є засновником хору «Заграва».

Борис Бобинський народився 4 вересня 1929 року у давньому Львові. Він був сином репресованого письменника Василя Бобинського, якого розстріляли у 1939 році. Він був моїм троюрідним братом (моя та його мами – двоюрідні сестри).

Хочу сказати пару слів про родину Бобинських. Батько, Василь Бобинський, народився 11.03.1898 р. у Кристинополі (нині – Червоноград). У 1916 – 1920 рр. був учасником армії УГА (доброволець). На Україну повернувся у 1920 р., вступив в КПЗУ. Разом із Мирославом Ірчаном, Степаном Тудором і Петром Козланюком редагував у Львові журнали «Світло» та «Вікна».

Поет, публіцист, прозаїк, перекладач, Василь Бобинський вчився у Львівській і Віденській гімназіях, володів багатьма мовами: англійською, французькою, чеською, німецькою. У 1928 р. одружився з Омеляною Пастушенко, 1906 року народження (тричі ув'язнена поляками). У 1930 році виїхав у Харків, працював в будинку «Слово». Він був заарештований у 1933 році, розстріляний на Біломорсько-Балтійському каналі в 1939 році. Дружині присудили 10 років таборів як члену сім'ї зрадника батьківщини.

Борис теж перебував у дитячих колоніях. Знайшов маму і привіз її на батьківщину у 1946 році, а у 1947 році вона померла. Він виховувався у двоюрідної бабусі в селі Гаї Великі. Був заарештований у 1950 році, засуджений на 15 років таборів посиленого режиму.

Борис Бобинський писав багато і талановито. Можна виділити гаївський період творчості та табірний період. Був режисером львівського телебачення. Загинув у Хотиві на 41-му році життя.

Ярослав Карпак народився 1928 року на Львівщині (Пустомитівський район). З 1947 по 1950 рр. навчався на юридичному факультеті Львівського університету. У лютому 1950 року

був заарештований органами НКВС, покарання відбував в Іркутську. Закінчив Іркутський педуніверситет. В Тернополі проживав з 1957 року. Заочно закінчив Київський торгово-економічний університет.

Ярослав Карп'як працював на різних роботах. З 1989 до 1994 рр. був заступником голови Тернопільської обласної ради, членом Крайпроводу НГУ, головою товариства «Меморіал». Він був активним громадським і політичним діячем.

Богдан Когут народився в селі Терпилівка (нині Підволочиський р-н) у 1930 році. Десять років очолював обласну спілку політв'язнів і репресованих. У свій час був симпатиком УПА – розвідником і інформатором.

Петро Середа, 1926 року народження, закінчив IV класи гімназії в козацькому селі Киданці на Збаражчині. Він був зв'язковим між Збаразьким районом і обласним проводом ОУН. Був заарештований у 1946 році і засуджений на 15 років каторжних робіт. У 1954 році Петро Середа написав вірш «Дума про Мазепу» (до 300-ліття договору Богдана Хмельницького з російським царем Олексієм Михайловичем). Дискусію про «возз'єднання», чи приєднання до Росії підтримав історик М. Ю. Брайчевський, який у 1966 році написав трактат «Приєднання чи возз'єднання?», де блискуче викрив фальш «Тез до 300-річчя возз'єднання України з Росією».

Інтелігенція і студентство писали вірші. Ось, наприклад, один із віршів Петра Середи:

Тріумфуйте, тріумфуйте, червоні кати,
Радійте кремлівські тирани,
Що наша Вкраїна літ триста в ярмі,
Літ триста волочить кайдани.

Народ наш могутній не вбили царі,
Хоч довго його розпинали.
Сибір заселяли на наших кістках.
Самі на Сибіру сконали.

Сконали ганебно, не встануть вони,
Забуті, прокляті навіки.
Не встануть Миколи, не встануть Петри,
Не встануть царята-каліки.

Сьогодні новітня імперська Москва,
Де замість царів є міністри,
Скувала в артілях й в колгоспах народ,
І душать його комуністи.

Ген, ген в Туркестані, в каналі чужім,
На шахтах північних, далеких
Почуєте рідний і стогін, і плач,
І гнівний ненависті клекіт.

Не «дружба» і «братство» загнали братів
В далекі краї бідувати,
А гніт і насильство штиків МДБ,

Закони Кремля стопрокіяті.

Бо «дружба» і «братство» – брехливі слова,
Для цілі московської служать.
Бо дружба народів – народів тюрма,
І в'язень з жандармом не дружать.

У день 300-ліття згадаймо, брати,
Всі муки, всі наші страждання,
За що катували у тюрмах братів
І гнали в далекі заслання.

Радянська історіографія, слідом за російською, вважала, що договір Б. Хмельницького був про «возз'єднання» українського народу з російським. Але возз'єднувати можна лише те, що було колись роз'єднане. Ми знаємо з історії, що Українська держава, як правонаступниця Київської Русі, розвивалась самостійно, а Московська держава також розвивалась самостійно і молодша від нашої приблизно на 300 років.

Хаварівська М. Н.,
педагог-пенсіонер, м. Тернопіль

У ВІЧНОМУ БОРГУ ПЕРЕД МЕТРОМ

Ігор Герета – це людина-символ. Колона, що підпирала духовне небо України. Ігор Петрович і його оточення сформувавши справжніми українцями, політично свідомими, з гострим відчуттям справедливості, які ніколи не ставали на коліна, бо народилися на Богом даній благословенній землі.

Це він у ще далекому 1970 році, коли ми із моїм, світлої пам'яті, чоловіком Богданом-Романом Хаварівським були студентами III курсу, сприяв проведенню першого пошанування пам'яті поета Василя Симоненка в Чернівецькому, державному тоді, університеті. На той час я ще не була знайома з Ігорем Петровичем, не здогадувалась, що це він організував через свого приятеля, тепер відомого поета-дисидента Ярослава Павуляка. Познайомилась я з родиною Геретів уже згодом, у 1973 році, коли ми переїхали жити до Тернополя. А тоді наші хлопці-студенти, як справжні лицарі, хотіли взяти всю відповідальність на себе, не залучаючи дівчат. Та ми наполягали на участі у вечорі: Наталя Співак, Майя Хаварівська (Порохончук – дівоче), Любов Воронович (Єдинак), Валентина Біла, Олеся Грушка.

Ярослав Павуляк використав у доповіді фрагменти із щоденника Василя Симоненка «Окрайці думок», виданого тоді у Мюнхені і, звісно, заборонені у нас на той час... Наслідки вечора були плачевні, особливо для Ярослава Павуляка – його виключили з університету, а нам, усім організаторам і учасникам, оголосили догани, позбавили стипендії й надалі у наших характеристиках значилось (негласно): політично неблагонадійний (Богдан-Роман Хаварівський), неблагонадійна (я). Але ми завжди пишалися цим клеймом націоналістів, хоча двері кар'єрного росту надовго були зачинені перед нами. Проте жодного разу ніхто з нас не пошкодував за цим.

Ось як про цю подію пише сам Ігор Петрович у статті «В аурі його душі» (газетній статті «Русалка Дністрова», в книзі «Усі ми будемо в архіві... Книга пам'яті про Богдана-Романа Хаварівського (1948 – 2016)): «Знаю Богдана з часів навчання на першому курсі в

Чернівецькому державному університеті, тобто з 1967 – 1968 років і дуже добре пам'ятаю обставини вечора поезії Василя Симоненка, бо, незважаючи на політичний нагляд за мною, допомагав у його проведенні через мого приятеля, відомого поета дисидента Ярослава Павуляка. Серед найактивніших організаторів цього вечора був і Богдан Хаварівський, бо сам ще, мабуть, зі шкільної лави писав вірші, хоч поетом себе ніколи не називав... Засвідчую також, що вивчення релігії у наших школах – це також його (Б.-Р. Хаворівського) заслуга. У такому ж дусі він виховує і своїх прекрасних синів Тараса і Устима» [1, с. 2], [2, с. 149 – 150].

До речі, нашого сина Устима ми назвали на честь сина Ігоря Герети – Устима Герети. І виховували, як і сам Ігорко (так я із любов'ю завжди називала його), своїм прикладом – скрізь діти з нами!

1984 рік. Святкування 10-річчя школи у приміщенні картинної галереї (нині – кафедральний собор). Устимко Хаворівський і Романко Зілінко – серед учасників свята. Наші підростаючі діти бачили сльози на очах в Ігоря Герети, коли на засіданні клубу «Золотий вересень» гідно вшановували нашого земляка, художника Петра Обаля, який відсидів у «сталінській тюрмі» за оформлення повстанських грошей (бофонів) у післявоєнний час. Про це згадує мій покійний чоловік у розділі «Мистецький феномен у соборі» з книги «Катедра» (2009): «Я вперше тоді побачив сльози на очах в І. Герети, коли весь зал стоячи співав «Многая літа» легендарному митцеві» [3, с. 53].

Незабутньою є спільна праця Ігоря Петрович і Богдана Васильовича у мистецькому клубі «Золотий вересень». «Тоді ми буквально ходили по лезу ножа», – писав І. Герета.

27 вересня 1992 рік. Ігор Герета, Богдан-Роман Хаварівський і я на запрошення Світлани Яценко (Гой-Стром), яка очолювала у ті часи фонд культури у нашій області, у салоні «Ватра» побували на творчому вечорі із геніальною письменницею Ліною Костенко. Вона розповіла усім присутнім про перші арешти національно свідомих українців у 1965 та у 1972 рр. Зокрема, про те, як у свої 33 роки, коли арештували І. Дзюбу, І. Драча та Є. Сверстюка, останній посивів у тюрмі; як у 1966 р. наша землячка Дарія Бандрівська (с. Біла) врятувала її від поліцейського. Коли вели Києвом арештованих В'ячеслава Чорновола та інших, Ліна Василівна кидала услід їм квіти. За це її хотіли затримати.

Звичайно, такі особистості, як Ліна Костенко, Богдан Ступка, Юрко Брилинський, Федір Стригун, Таїсія Литвиненко, Іван Марчук, Роман Лубківський, Микола Литвин та багато-багато інших, благородних і величних людей, з якими нас знайомив І. Герета і які очолювали його «гніздів'я» все життя, сприяли нашій духовності, формували також переконання дітей наших.

«Бесіди та дискусії на політичні, релігійні, суспільні, краєзнавчі, художні теми, колядки, вертепи, гаївки, концерти, виставки художників – усе це впливало на формування наших переконань, і ми, як губки, вбирали з раннього дитинства любов до історії, мови, культури, традицій», – згадує мій син Тарас у книзі пам'яті про свого батька [2, с. 69].

Називаю вже вкотре цю Книгу Пам'яті. Це вінок шани не тільки моєму чоловікові, це велике пошанування усьому «гніздів'ю Герети». Гортаю сторінки і бачу: на відкритті пам'ятника Іванні Блажкевич у с. Денисові поряд із Ігорем Геретою, численною тернопільською делегацією – мій 10-річний син Устим. А ось Тарас – старший син на Тернопільському ставі («циганка»), червень 1992 року. Ігорко дуже любив відпочивати у колі нашої родини. А яким він був плавцем! Міг плавати «цілодобово», безупинно, аби лишень дали гарячий шоколад для зігріву тіла... Це так він зізнався Устинові. А ось Ігор – в альтанці у Теребовлі із Мирославою Мелимукою (Хаварівською), рідною сестрою мого чоловіка, Ігорко з нашою родиною під час вшанування пам'яті Маркіяна Шашкевича (1993 рік). Чи ось ця – моя

улюблена фотографія. 1989 рік, травень: Ігор Герета, я серед чотирьох Богданів (Хаварівський, Савак, Підгірний, Стельмах), Володимир Лотоцький та Олег Полянський. У мій день народження – я з букетом конвалій від Ігорчика!

Незабутня зустріч Нового року (1976) у Мишковицькому лісництві. «Повечерявши, молодь розігрувала вистави-вертепи на політичні сюжети. Ігор Герета в костюмі Ірода приклеїв собі кумедну борідку, щоб пародіювати Брежньєва. А скрипаль Лотоцький був Сусловим...» – згадував Роман-Богдан Хаварівський (г. «Ріа плюс», 27 грудня, 2006. Стаття «Дива святкової ночі»). Уміла ж українська інтелігенція відпочивати!

Із денників Б. Хаварівського (1981 р.): «Львівський театр ім. М. Заньковецької до ювілею В. Стефаніка поповнив у своєму репертуарі виставу «Моє слово», де була створена сценічна канва думок і образів. Режисер Сергій Данченко втілює задум поєднання гри з читанням. Мені з незабутнім Ігорем Геретою вдалося подивитися цю виставу. Пам'ятаю: після читання новели Василя Стефаніка «Моє слово», що була своєрідним заспівом до вистави, і коли її читали митці Ф. Стригун, Б. Козак, С. Максимчук, Ю. Брилинський, Ігор Герета сказав: «знаєш, Романе, а Юрко Брилинський – наш земляк, слухай, як сильно читає...» [2, с. 195].

Цікаві чернетки – уривки з привітань Богдана-Романа Хаварівського Ігореві Гереті. «Новела про Іг. Герету». У ній – лише окремі штрихи:

1. Думав бути льотчиком, але одного недільного дня, коли в Березовиці копали картоплю, упав з грушки і застряг по коліна в землю. Коли виліз, то остаточно вирішив стати археологом.

2. Глибока мудрість: перефразувати вислів «З гніздів'я Курбаса» на вислів «З гніздів'я Герети».

3. Якщо на вогні грієш руки... Герету фізично зрушить з місця – не можна. Герета духовно міцний, як дуб. Він не змінюється ніяк.

– Ігоре, ти нам потрібен довго. Коло тебе тепло, коло тебе спокійно.

Звичайно, мій чоловік згадав би набагато більше, адже у 1991 році, саме на Благовіщення, він став начальником управління освіти області з «легкої руки», за його висловом, І. Герети. Є цікавий запис у його денниках від 7.04.2000 р.: «1991 р. – на день Благовіщення скромний викладач кафедри педмайстерності Б. Хаварівський, завдяки перетворенням демократії, а особливо за старанням І. Герети Рухом був висунутий на сесії обласної ради на посаду начальника управління освіти. Заслуга в цьому – «легка рука» Герети І.П. ...». Звичайно, він завжди пам'ятав про це і був у вічному боргу перед метром культури.

Уже після смерті І. Герети у виступі «Впала колона» він зазначив, що «Ігор був моїм другом ще з часів навчання. Цьогоріч у кінці червня ми планували влаштувати урочисту академію з нагоди 100-річчя його батька, отця Олесь-Петра Герети. Хотіли запросити Ігорового брата з Івано-Франківська, друзів. Нещодавно ми зустрілися після недільної Літургії, і він запропонував навідатися до нього, вибрати фотографії батька на виставку. І раптом ця сумна звістка.

Урочисту академію ми таки проведемо, але вже тепер в архіві відкрито іншу виставку-некролог «Впала колона». Бо, на мою думку, саме це і трапилося – впала колона, яка підпирала духовне небо не лише Тернопільщини, а й усієї України. Людини, яка б могла зайняти нішу Ігоря Герети, я в нас у місті не бачу...» [2, с. 159].

Доклався Богдан Хаварівський до численних заходів на пошанування його світлої пам'яті. «Духовний символ України» – так ще у 2010 р. названа була меморіальна виставка про І. Герету в ДАТО і сам ще тоді директор архіву Б. Хаварівський давав коментар Тернопільському

телебаченню, одnodумці поминали Ігоря Герету в «італійському дворику» ДАТО. Саме мій, покійний, чоловік сприяв спорудженню пам'ятника І. Гереті та зборів коштів на ці потреби.

Так, ми усі вважаємо себе лише хрущиками із гніздів'я Герети. Тому і я кажу від щирого серця: «Низький уклін Тобі, Ігорку, і велике пошанування Тому, хто підпирав колону українства».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Русалка Дністрова». – № 4 (107), березень 1998. – с. 2.
2. Усі ми будемо в архіві... Книга пам'яті про Богдана-Романа Хаварівського (1948 – 2016). – Тернопіль: «Джура», 2018.
3. Хаворівський Б.-Р. Катедра. – Тернопіль, 2009. – 384 с.

УДК 91 (477.84)

Байрак О. М., доктор біологічних наук,

Клименко Ю. О., доктор сільськогосподарських наук, Ботанічний сад імені М. М. Гришка, м. Київ,

Царик Л. П., доктор географічних наук, ТНПУ ім. В. Гнатюка,

Черняк В. М., доктор біологічних наук,
професор кафедри змісту і методик навчальних предметів
Тернопільського обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти

ЖИТТЯ У ГАРМОНІЇ З ПРИРОДОЮ...

(ДО 87-РІЧЧЯ САДІВНИКА, ПАРКОБУДІВНИКА, КРАСЗНАВЦЯ, ПИСЬМЕННИКА, ГРОМАДСЬКОГО ДІЯЧА ВАСИЛЯ ГРИГОРОВИЧА КОРЧЕМНОГО)

Що найкраще можна в світі мати,
Як цей сад зелений молодий,
І кого ще можна так кохати,
Як свій край —
прекрасний, дорогий?

Василь Корчемний

Ці рядки є епіграфом до прожитого Василем Григоровичем Корчемним плідного і багатогранного життя на благо збереження природи і примноження добробуту людей.

На початку липня 2015 р. учасники науково-практичного семінару «Соціально-екологічна роль заповідних дендропарків України» відвідали Хоростківський дендропарк загальнодержавного значення. Це був перший об'єкт на маршруті наукової експедиції дендрологів – працівників різних дендропарків України – заповідними територіями Тернопільщини та Івано-Франківщини. Проте головною подією після відвідування дендропарку була зустріч із його засновником – Василем Григоровичем Корчемним, який чекав на одnodумців у чудовій альтанці на подвір'ї власного будинку, там усіх науковців вразило різноманіття рослин. Тут теж був міні-парк, значно молодший за Хоростківський. Василь Григорович радів зустрічі з колегами, розповідав про парк, і всі разом обговорювали шляхи його розвитку...

Учасники семінару дізналися, що Василь Григорович проживає у м. Хоростків із 1954 р., куди приїхав після закінчення садівничого факультету Уманського сільськогосподарського

інституту. З того часу працював на Подільській сільськогосподарській станції (нині Тернопільська дослідна станція Інституту кормів сільського господарства України). За його участі посаджено понад 150 га садів і ягідників на землях дослідної станції. Свого часу при с.-г. станції В. Г. Корчемний створив зимовий сад тропічних і субтропічних культур із 375 видів вічнозелених рослин. А згодом, у 1972 р., у Хоросткові, з гуртом ентузіастів-природолюбів, заклав дендропарк на площі 14 га, що стало втіленням його юнацької мрії.

А народився цей чоловік у с. Киселі, що на Поділлі. Цей край любив понад усе і описував його природні скарби у своїх статтях та книжках. Киселівський старовинний парк, поруч з яким пройшло дитинство Василя Корчемного, сформований у XVIII ст. на площі 15 га відомим майстром садово-паркового мистецтва, творцем «Софіївки» Людовіком Метцелем. Парк мав ландшафтне планування. У підніжжі парку красувався Огрудецький став із вітрильником для гостей. Мабуть, щось подібне хотілося створити і В. Г. Корчемному.

В. Г. Корчемний – не тільки дендролог і паркобудівник. У Рибінському НДІ бджільництва (Росія) він удосконалював знання із бджільництва. За сумлінну і творчу багаторічну працю Українська академія аграрних наук нагородила його медаллю «Почесна відзнака». В. Г. Корчемний – заслужений працівник сільського господарства, академік Української екологічної академії, відмінник охорони природи України, Почесний член Всеукраїнської спілки краєзнавців, член Національної спілки журналістів України, Почесний пасічник України й Тернопілля, заслужений працівник Подільської дослідної станції, Почесний громадянин міста Хоросткова. А ще Василь Григорович – автор понад 40 книг і брошур про Хоростківський дендропарк та природу Поділля: «Хоростківський дендрологічний парк – зелена скарбниця Західного Поділля», «Зелені скарби Поділля» (про ботанічні сади і парки Вінницької, Хмельницької, Тернопільської областей), «Екзоти Поділля» (присвячена Миколі Денеці – однодумцю і засновнику Гермаківського дендрологічного парку), «Заповідники і парки Надзбруччя» (характеристика природного заповідника «Медобори», Яблунівського ботанічного заказника, Хоростківського дендрологічного парку, Гримайлівського старовинного парку та ін.), «Цікаві оповідання про Хоростків», «40 років дружби із золотою бджілкою», «400 років селу Киселі» та багатьох інших.

Василь Григорович Корчемний – багатогранна особистість: науковець, садівник, бджоляр, краєзнавець, літератор, художник, бібліофіл, колекціонер, меценат, громадський і культурний діяч. До ювілейної дати (80-річчя) про нього видав книгу Іван Миколайчук «Василь Корчемний. Творець садово-паркового мистецтва і літератор» (Тернопіль: Лілея, 2010. – 144 с.).

Дізнатися про В. Г. Корчемного як про цікаву і добру Людину найповнішою мірою можна із спогадів його колег та однодумців.

Серед них Ю. О. Клименко, завідувач відділу дендрології Національного ботанічного саду імені М. М. Гришка НАН України, д. с.-г. н.: *«Уперше я зустрівся з Василем Григоровичем Корчемним у 1985 р. Тоді відділом дендрології Центрального республіканського ботанічного саду АН УРСР (нині Національний ботанічний сад імені М. М. Гришка ПАН України) здійснювалися обстеження культивованої дендрофлори різних регіонів України для складання списку видів та культиварів, що використовуються в декоративних насадженнях. В експедиції брали участь к. б. н. П. Я. Чуприна, к. б. н. Л. І. Пархоменко та я, тоді ще аспірант. Було обстежено 40 дендропарків та парків Прикарпаття й Закарпаття, у тому числі Хоростківський дендропарк у Тернопільській області. Цей парк, площею 18 га, засновано лише в 1972 р., але в 1983 р. (на 11 році існування) він уже був занесений до природно-заповідного фонду України як об'єкт загальнодержавного значення. Тож було дуже цікаво побачити дендропарк, який так стрімко став одним із кращих у країні, та зустрітися з його засновником. Отже, ми приїхали*

експедиційною машиною в Хоростків, і нам перший зустрічний показав дорогу до дендропарку. Ледь ми зайшли до парку, як назустріч нам вийшов привітний чоловік. Це був Василь Григорович Корчемний. Ми познайомилися, Василь Григорович дуже зрадів, що вчені з Києва приїхали дослідити створений ним дендропарк, і запросив нас на екскурсію, а на ночівлю запропонував зупинитися в будиночку на території парку. Таким чином були вирішені всі побутові проблеми, і ми могли зосередитися на роботі. Парк був молодим, але вражав красою, доглянутістю, розмаїттям видів та культурварів. Енергійний господар міг про кожну рослинку розповісти цілу історію: звідки і яким чином вона була отримана, як росла на розсаднику, як перенесла пересадку на територію дендропарку та багато іншого. Без його допомоги нам би не вдалося швидко та якісно провести дослідження, які були опубліковані в 1992 р. (Чуприна П. Я., Пархоменко Л. Й., Клименко Ю. А. Культурная декоративная дендрофлора Прикарпатья й Закарпатья // Интродукция и акклиматизация растений. – 1992. – Вып. 17. – С. 33 – 45). Отримані нами відомості підтверджували, що за кількістю видів та культурварів дендропарк у рази перевищував показники більшості міських парків. А ввечері Василь Григорович приніс нам приготовану в нього вдома вечерю, і ми довго сиділи в будиночку на території дендропарку, обговорюючи різні питання паркобудівництва та дендрології.

Удруге в Хоростківський дендропарк я потрапив 1996 р. – під час експедиції з обстеження старовинних парків Тернопільської області. Так сталося, що наша експедиційна машина поламалася саме в Хоросткові. І ми змушені були десь зупинитися на час, поки машину відремонтують. Звернулися до Василя Григоровича, і він із радістю нам допоміг. Ми знову оселилися в будиночку на території дендропарку на кілька днів. За роки, що минули, дерева та куці в парку значно вирости. Це, а також ретельний догляд, мали наслідком те, що насадження справили на нас дуже сильне враження. Василю Григоровичу було, що показати і чим пишатися. Завдяки дендропарку Хоростків набув слави. Щоб відвідати цей витвір садово-паркового мистецтва, відвідувачі з інших міст готові були подолати значні відстані.

Оскільки в нас був «вільний» час, поки машину ремонтували, ми провели дослідження парку, зокрема склали його план, уперше опублікований у 1997 р. (Клименко А. В., Клименко Ю. А. Хоростковский дендропарк // Проблемы ландшафтной архитектуры, урбоекологии та озеленения населенных місць. Матеріали Першого міжнародного семінару. - Т. I. - Львів, 1997. - С. 197 - 198), а потім перевиданий у 2015 р. (Клименко Ю. О., Клименко А. В. Моніторингові дослідження Гермаківського та Хоростківського дендропарків загальнодержавного значення (Тернопільська область) // Соціально-екологічна роль заповідних дендропарків України: Збірка наукових статей. - Полтава: Дивосвіт, 2015. - С.34 - 47).

Але не менші враження, ніж від парку, залишилися від спілкування з Василем Григоровичем. Коли зустрічаєшся з такими людьми, то дійсно розумієш, що все вирішується саме конкретною особою, яка робить конкретну справу. Любов до рослин, ентузіазм, організаторські здібності – усе це, поєдналося в одній людині, і ось перед нами дивовижний витвір її розуму та рук.

Потім ми ще кілька разів зустрічалися (на конференціях, семінарах тощо). І завжди Василь Григорович говорив про Хоростківський дендропарк, про можливості збільшення його дендрологічної різноманітності. Під час останньої зустрічі у 2015 р. його вже більше хвилював стан дендропарку та питання підготовки фахівця, який би міг продовжити його справу. А тепер наш обов'язок підтримати та зберегти те, чому Василь Григорович Корчемний присвятив своє життя».

Своїми спогадами поділився професор Л. П. Царик, завідувач кафедри геоєкології Тернопільського національного педагогічного університету, д. геогр. н.:

«Не відношу себе до людей, які підтримували тісні контакти з Василем Корчемним, однак я обожаю людей, одержимих ідеєю збереження і відтворення природи. Такою людиною був Василь Корчемний.

Згадую, як у 1995 р. була започаткована міжнародна співпраця географічного факультету ТДПУ з Вищою педагогічною школою м. Кельце (Польща) в рамках обміну студентськими групами для проходження комплексної географічної практики. Одним з об'єктів проходження практики був обраний Хоростківський дендропарк і науково-виробниче об'єднання «Еліта». Скільки старань і праці було вкладено директором дендропарку В. Корчемним і його командою, щоб якнайкраще репрезентувати колекції і створити ідеальні умови для польської сторони. Його професійний екскурс парковими ландшафтами давав вичерпний матеріал про цю людину не тільки як фахівця-дендролога, а й природолюбця, природодослідника, патріота і знавця заповідної справи. Усе, зроблене ним у парку, – це частинка його розуму і серця».

Серед дендрологів, котрі добре знали і співпрацювали з В. Г. Корчемним – професор В. М. Черняк, завідувач кафедри змісту і методик навчальних предметів Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, д. б. н. Він згадує:

«Василь Григорович Корчемний це людина-мрійник. Навчаючись в Умані, він познайомився з парком «Софіївка» і мріяв закласти на Холодному Поділлі такий же гарний парк. Збіг обставин дозволив йому зібрати кошти та придбати в Нікитському ботанічному саду цінні саджанці, щоб зайнятися ступінчастою акліматизацією низки нових видів. Таким чином з'явилися у парках Тернопільщини криптомерія японська, різні види кипарисовиків, культивари туй. Для відновлення Кременецького ботанічного саду разом, із М. П. Чайковським, він збирав рослини в лісництвах Тернопільської області, значну кількість видів і форм передав із Хоростківського дендропарку. Василь Григорович був оптимістом, природолюбом, пасічником, поетом, художником, високодуховним, віруючим чоловіком.

В. Г. Корчемний найбільше переймався тим, щоб Хоростківський дендропарк зберігся на віки, тому його дітищу слід присвоїти ім'я цієї чудової працелюбної, багатогранної людини.

Вічна пам'ять на віки».

Кожна зустріч із В. Г. Корчемним – незабутня для О. М. Байрак:

«На моє прохання ознайомитися із дендропарками Тернопільщини «Хоростківський» і «Гермаківський» професор В. М. Черняк організував одноденну експедицію (7 травня 2009 р.). Так я вперше зустрілася з Василем Григоровичем: він ішов назустріч центральною алеєю – Людина, котра майже 40 років тому ініціювала створення дендропарку в селі Хоростків і власноруч розбудовувала і доглядала його всі ці роки. День видався прохолодним, ішов дощ. Але це не завадило нам здійснити дивовижну подорож у царство рослин Хоростківського дендропарку, яку провів його засновник. Василь Григорович розповідав цікаві історії створення кожної ділянки, характеризуючи особливості росту тих чи інших, рослин. Із гордістю показував сад магнолій, хвойні екзоти, топіари із тису, туй. Вразило різноманіття ландшафтних груп, напрочуд вдале поєднання цінних форм дерев і кущів. На моє питання: «Що надихнуло його на створення дендропарку? – він замріяно відповів: «Софіївка», стежинами якої я ходив щодня, навчаючись в Умані...». А ще він надзвичайно поетично розповідав про природу Поділля, якій присвятив чимало книжок.

...Наступна наша зустріч відбулася влітку 2013 р. Василь Григорович уже не міг ходити парком, ми сиділи біля маленького будиночка (робоче приміщення у парку) і спілкувалися. Василь Григорович згадував «сторінки» з історії розбудови парку, ми розмовляли про інші дендропарки...

...Про зустріч з учасниками семінару 2015 р. Василь Григорович часто згадував у телефонних розмовах.

...Я часто переглядаю книжки Василя Григоровича Корчемного. І при цьому ніби чую його голос – Людини, закоханої у свій край, знавця таємниць природи, які передавав іншим у книжках і малюнках – і уявляю його добре обличчя із щирою посмішкою. Він прожив щасливе життя!..»

У розмові з Василем Григоровичем неодноразово звучало, що найдорожчим у житті є його діти і дітище – Хоростківський дендропарк, за створення якого його буде згадувати з вдячністю не одне покоління вчених-дендрологів і жителів міста Хоростків. А наше завдання – зберегти зелену перлину Поділля – Хоростківський парк – як цінну колекцію екзотів у пам'ять про його засновника Василя Григоровича Корчемного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Корчемний В. Г. Екзоти Поділля. - Тернопіль: ЛПЛЕЯ, 1998. - 240 с.
2. Корчемний В. Г. Хоростківська перлина садово-паркового мистецтва. - Тернопіль: "ЛПЛЕЯ", 1999. - 154 с.
3. Корчемний В. Г. Поезії. - Тернопіль: ЛПЛЕЯ, 2000. - 120 с.
4. Корчемний В. Г. Хоростківський дендрологічний парк – зелена скарбниця Західного Поділля. - Тернопіль: ТЗОВ "Тернограф", 2007, - 264 с.

УДК 94 : 37(477)(092) Верхратський

Городецька О. В.,

кандидат педагогічних наук,

викладач кафедри менеджменту і методології освіти

Тернопільського обласного комунального

інституту післядипломної педагогічної освіти

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ВЕРХРАТСЬКОГО (1846 – 1919 рр.)

Творча спадщина та освітні ідеї Івана Верхратського особливо актуальні в період розвитку та реформування сучасної освіти. Дослідженню науково-педагогічної діяльності Івана Верхратського в контексті розвитку освіти України присвячено окремі публікації (Н. Гуйванюк, Н. Міщук, С. Панцьо, Н. Парасин, Л. Похила та інші). У рамках розбудови Нової української школи існує потреба в цілісному, системному, глибокому, джерелознавчому аналізі змісту науково-педагогічної діяльності Івана Верхратського.

Основними компонентами виховання особистості педагог вважав гуманізм, патріотизм, народність, зв'язок навчання з життям, врахування вікових та індивідуальних особливостей школярів.

Важливе місце у педагогічній спадщині Івана Верхратського займає патріотичне виховання. Тексти його підручників зорієнтовані на виховання любові до свого народу, пошани до його історії та культури. Таке ж завдання ставить перед собою автор і у наукових працях, де поряд з діалектною лексикою подає зразки південно-західних говорів, наводить приклади віршів, казок, прислів'їв та приказок. Все це також сприяє проникненню в глибини української мови та виховує любов до рідного краю [5, с. 6].

У праці «Початки до уложення номенклятури и терминології природопистоної, народної» Іван Верхратський вказує: «Уложенне номенклятури и терминології єсть на часі, кожний помітить. Теперь, коли руська мова и руське письмо що разь обширнійший кругъ забирає, коли вже у гимназіяхъ починають по людській вчити, дає чутись чимь разь то-сильнійше тріба науковихъ діль, особливо учебниківъ школьнихъ на матернімъ язиці.

Намъ отже взятися пильно до діла святого, до відкопування нашихъ народнихъ скарбівъ» [6, с. 3].

На основі наукових джерел та творчої спадщини Івана Верхратського обґрунтовано науково-педагогічну концепцію вченого: цілісність навчання та виховання учнів має базуватися на принципах єдності, патріотизму, сумлінності, вихованості, інтеграції змісту навчальних курсів.

Відповідно до науково-педагогічної концепції розроблено дидактичну систему І. Верхратського: визначено зміст, мету, завдання, принципи організації освіти, напрями виховання та методи навчання.

Мета освіти – забезпечення оптимальних шляхів засвоєння різноманітних знань про природу і суспільство, необхідних для вдосконалення суспільного життя; формування наукового світогляду учнів; гуманістичний та національний характер освіти.

Основою *змісту освіти* повинна бути рідна мова як провідний предмет навчання, засіб морального та розумового розвитку дитини та природничі дисципліни.

Завдання освіти: інтеграція змісту навчальних курсів; єдність виховання, навчання та наукового дослідження; активізація пізнавальної та дослідницької діяльності учнів; сприяння високому рівню суспільно значимого орієнтування молоді.

Освіта повинна базуватися на *принципах* науковості, інформативності, наочності, природовідповідності, народності, доступності, свідомості й активності, емоційності, систематичності й послідовності, зв'язку навчання з життям, міцності засвоєння знань.

Напрями виховання гармонійно розвиненої особистості: патріотичне, трудове, розумове, моральне, естетичне й екологічне.

Для підготовки підручників та подачі навчального матеріалу учням педагог використовував дедуктивний *метод навчання*: від розгляду конкретних представників флори чи фауни – до розуміння загальної систематики тваринного чи рослинного світу, а також складних взаємозв'язків живих організмів у природі [2, с. 45–52].

Іван Верхратський, український філолог і природознавець, перший з українських мовознавців зацікавився українськими говорами й дав початок українській діалектології як науці. Працюючи якийсь час викладачем рясівської гімназії, він зацікавився околицями Бонарівки. У Записках Наукового товариства ім. Т. Шевченка вийшла друком його праця «Говір замішанців», яка закріпила назву «замішанці» не тільки у філології.

Іван Верхратський, дійсний член Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка у Львові, голова його математично-природописно-лікарської секції, заслужено вважається засновником української орнітологічної номенклатури. В опублікованих працях: «Початки до уложеня номенклятури и терминологіи природописної народнеї» (1864, 1867, 1872а, 1872б, 1879); «Зоологія на низші кляси шкіл середніх (1906)», «Нові знадоби номенклятури і термінольогії природописної, народної, збирані між людьми (1908)» та інших учений зібрав понад 2000 українських назв птахів з усіх куточків Галичини та інших районів Західної України. Навіть зараз це чи не найбільші праці такого типу в українській науковій літературі [8].

Івана Верхратського як педагога характеризували широта кругозору, багатогранність інтересів, уміння передавати свої знання підростаючому поколінню [9, с. 4–5].

На основі дослідження творчо-біографічних, соціально-педагогічних, історико-хронологічних факторів обґрунтовано й визначено три основні етапи науково-

педагогічної діяльності вченого: *1-й етап – освітньо-пропедевтичний (1857–1868 рр.)*. У 1857 р. вступив до Львівської академічної української гімназії. У 1868 р. закінчив природничий, відділ філософського факультету Львівського університету. Протягом цього періоду розвинулись його педагогічні та професійні здібності. *2-й етап – педагогічно-викладацький (1868–1908 рр.)*. Це період активної освітньої та громадської діяльності, остаточного становлення світогляду педагога. Іван Верхратський працював у 1868–1871 рр. молодшим учителем природознавства та української мови в реальній гімназії м. Дрогобича. У 1871 – 1875 рр. – вчителем у реальній школі. У 1875 – 1908 рр. – в гімназії ім. Франца Йосифа м. Львова. У 1874 р. – закінчив природничі курси в м. Кракові. У 1879 р. – отримав посаду старшого вчителя в м. Станіславі (нині Івано-Франківськ). У 1891 р. – працював вчителем у м. Ряшеві (нині Жешув, Польща). У 1892 р. перейшов на викладацьку роботу до академічної гімназії у м. Львові, в якій працював аж до виходу в 1908 р. на емеритуру. *3-й етап – узагальнюючий (1908 – 1919 рр.)*. Етап узагальнення творчого, педагогічного та наукового досвіду став органічним продовженням науково-педагогічної діяльності Івана Верхратського.

Висновки. Науково-педагогічний потенціал спадщини Івана Верхратського практично не використаний. Тому науково-педагогічні погляди вченого значимі і важливі для сучасної педагогічної теорії й практики. Маючи велику творчу енергію, широку ерудицію, будучи цілеспрямованим і надзвичайно працьовитим, учений умів поєднати свої наукові інтереси у межах досить віддалених галузей знань: ботаніка, зоологія, орнітологія, мінералогія, мовознавство, діалектологія. Його таке широке коло наукових інтересів, величезна працьовитість гідна того, щоб актуалізувати досвід Івана Верхратського в період входження України у Європейський освітній простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бучко Д. Іван Верхратський – філолог і природознавець / Дмитро Бучко, // Національна наукова конференція, присвячена 150-річчю від дня народження видатного українського вченого-природодослідника Івана Верхратського: матеріали нац. наук. конф., (Тернопіль, 22 – 23 квіт. 1996 р.) / Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, Терн. НПУ імені Володимира Гнатюка, Тернопільський обласний державний архів (ДАТО). – Т.: Терн. НПУ імені Володимира Гнатюка, 1996. – С. 5–6.
2. Верхратський І. Ботаніка. На висші кляси шкіл середніх після учебника О. Ростафинського / Іван Верхратський. – Л. : З друкарні Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, 1896. – 150 с.
3. Верхратський І. В справі народного язика / Іван Верхратський. – Л., 1874. – 125 с.
4. Верхратський І. Говір Батюків / Іван Верхратський // Збірник Фільольогічної секції Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. – Л., 1912. – Т. XV. – С. 1 – 308.
5. Верхратський І. Значення рідної мови / Іван Верхратський // Руслан. – 1897. – 5 – 17 лют. – С. 5 – 6.
6. Верхратський І. Початки до уложення номенклятури и терминологіі природопистоноі, народноі / Іван Верхратський. – Л.: Въ печатні М.Ф. Поремби, 1864. – 25 с.
7. Любар О. О. Історія української педагогіки: [за ред. М. Г. Стельмаховича] / Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. – К., 1999. – 309 с.

8. Пограничний В. Ювілейна виставка. Іван Верхратський. Життєвий і творчий шлях / В. Пограничний // Інформаційні матеріали Західного відділення Українського орнітологічного товариства. – 1997. – Вип. 8: Орішок. – С. 41 – 43.
- а. Сохацький М. Іван Верхратський (До його 150-ліття) / Михайло Сохацький // Галицький вісник. – 1996. – 20 квіт. – С. 4 – 5.

УДК: 9:342 (477)

Грибенко О. М.,

кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри історії,
правознавства та методики навчання
ГНПУ ім. О. Довженка

СТРУКТУРА ТА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ПОВНОВАЖЕННЯ ВИКОНАВЧОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (КВІТЕНЬ – ГРУДЕНЬ 1918 Р.): ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Даною проблематикою займалися історики О. Аркуша, П. Гай-Нижник, Д. Дорошенко, П. Реєнт, Р. Періг, юрист С. Коник [1-5].

Становленням Гетьманату в Україні у квітні 1918 року була побудована нова модель державного управління, яка відрізнялась від державного управління Української Центральної Ради.

Рада Міністрів як вищий колегіальний орган у системі органів виконавчої влади виконувала функції координації загальнодержавних програм і узагальнення законодавчої ініціативи міністерств та інших відомств. Міністерство мало статус вищого урядового органу, відповідального за напрям (галузь). До його складу входили центральні, прирівняні до них і урядові органи державного управління. Такий порядок закріплював за міністерством статус провідного (головного) органу виконавчої влади й засвідчував наявність чіткої ієрархічної системи управління [6, 8].

Гетьманський уряд мав такі назви: 1) Кабінет Міністрів; 2) Рада Міністрів. Посада прем'єра мала спочатку назву Отаман – міністр. Але остаточно закріпилися такі назви «Рада Міністрів» і «Голова Ради Міністрів».

За Законом від 29 квітня 1918 року (розділ «Рада Міністрів та її міністерства») міністр Української Держави 1918 року був вищим виконавцем рішень гетьмана та уряду у своїй сфері управління. До його повноважень належало підготовка законодавчих актів (законодавча ініціатива) стосовно свого напряму державного управління, спрямування і об'єднання праці окремих державних установ в плані здійснення вищого державного управління (виконавча робота).

Перед гетьманом було встановлено відповідальність голови уряду і міністрів за загальний стан державного управління, а також кожен окремо відповідав за свою ділянку роботи і особисті розпорядження. За вчинення посадових правопорушень ці посадови особи підлягали до карної і громадської відповідальності, відносно до чинного законодавства.

Порядок вирішування справ у Раді Міністрів, визначався так: 1) Державна канцелярія подавала законопроекти або питання на обговорення Ради Міністрів зі своїми висновками і з пояснювальними записками та зауваженнями про формальні вартості внесення їх; 2) Рада Міністрів приймала рішення більшістю голосів, причому при рівності голосів – голос голови Ради Міністрів був вирішальним.

Законом від 18 травня 1918 року була заснована Мала Рада Міністрів, яка складалася з товаришів міністрів і осіб, котрі заміняли їх з правами товаришів міністрів. Головою Малої Ради Міністрів являвся один з міністрів або товаришів їх по призначенню Ради Міністрів. В сферу праці Малої Ради входив розгляд: 1) законодавчих та адміністративних пропозицій окремих міністерств; 2) проектів, штатів і кошторисів, котрі складаються окремими міністерствами; 3) відповіді відомств на законопроекти і проекти загально адміністративних розпоряджень з метою згоджування їх; 4) подань окремих міністерств про асигнування кредитів до часу затвердження кошторисів і про асигнування надзвичайних кредитів зверх кошторисів; 5) інших справ, які Рада Міністрів передає на розгляд Малої Ради [7].

Мала Рада Міністрів збиралася тричі на тиждень, висновки Малої Ради представляв її голова на засіданні Ради Міністрів з даного питання. Ведення справ Малої Ради Міністрів було покладено на Державну канцелярію. Мала Рада Міністрів не отримала чіткого визначення своїх повноважень. В законах нічого не говорилося про повноваження і місце уряду в системі виконавчої влади.

Міністерство мало статус головного урядового органу в напрямі об'єднання, координації та контролю роботи департаментів, головних управлінь та окремих відділів. В правовій основі статусу міністерств було використання практики «Учреждения Міністерств» Російської імперії, яка була затверджена в 1896 році.

До повноважень міністрів належало: а) розроблення законодавчих актів відносно свого напрямку діяльності міністерства; б) видання підзаконних актів (розпоряджень) після затвердження Радою Міністрів; в) прийняття наказів по міністерству про утворення нових департаментів, окремих відділів, або про ліквідацію установ міністерства.

Департаменти, головні управління, головні управи, урядові уповноважені були прирівняні до статусу центральних органів виконавчої влади. Наради, комісії, ради, комітети при міністрі, міністерстві й департаментах були дорадчо-консультативними органами, які обговорювали і брали участь у вирішенні кардинальних питань державного управління.

Державна канцелярія, Державний контроль та прирівняний до їхнього статусу Головний уповноважений по управлінню та ліквідації інституцій та організацій військового часу Української Держави були центральними органами виконавчої влади зі спеціальним статусом. Значну роль у державному будівництві Української Держави відіграла Державна канцелярія (була утворена за наказом № 2 від 4 травня 1918 року державного секретаря М. Гжицького), яка мала статус центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом. Призначення Державної канцелярії полягало у забезпеченні законодавчої діяльності держави та державної політики з питань державної служби.

Гетьманом 14 червня 1918 року був затверджений «Статут» Державної канцелярії, яка складалася з державного секретаря, товаришів державного секретаря, юридичної ради, департаментів (законодавчих, загальних, господарських справ), архіву, бібліотеки, секретаріату Ради Міністрів, відділу кодифікації законів, державної друкарні.

Цікавими були функції Державної канцелярії і її підрозділів. Департаменту загальних справ належало: а) розроблення законів; б) розглядання нормативних актів міністерства; в) виконання функцій юристконсультанта для державних установ і посадових осіб; г) введення поточного діловодства Державної канцелярії та юридичної ради. Законодавчий департамент повинен був займатися забезпеченням та проведенням державної політики з питань державної служби. Основними напрямками діяльності загального департаменту було: а) оформлення та оголошення наказів про призначення на посадову посаду; б) ведення формулярних списків

державних службовців центральних та місцевих установ; в) ведення реєстру державних виконавчих органів з визначенням їх компетенції та повноважень. Господарчий департамент друкував законодавчі акти в «Державному віснику».

Державний секретар був значною фігурою в ієрархії вищих посадових осіб. Він призначався особисто гетьманом за власним розсудом, без погодження з Радою Міністрів. Офіційно до складу уряду він не входив, але мав вирішальний голос з питань своєї компетенції. Повноваженнями державного секретаря були: підготовка і винесення на розгляд проектів остаточних законів і розпоряджень, якщо вони не належали до виключної компетенції окремих міністрів; засвідчення своїм підписом документів, ухвалених Радою Міністрів і затверджених гетьманом; подання до уряду законопроектів, розроблених окремими міністерствами, зі своїми зауваженнями щодо їх змісту; представлення документів Ради Міністрів на затвердження гетьманові; кодифікація законів і видання зведеного їх збірника; оголошення законів, наказів, постанов і розпоряджень; загальне ведення справ уряду [6].

Наступним органом, прирівняним до статусу центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом, було управління в особі головно уповноваженого по управлінню та ліквідації інституцій та організацій військового часу Української Держави, яке було вищим державним органом із цих питань. Під час Першої світової війни було утворено чимало таких громадських організацій, як Центральний військово-промисловий комітет, Земський союз, Союз міст, Земгор та господарчі інституції військового відомства, що одержували кошти й майно з державного військового фонду, який знаходився на території Української держави.

Таким чином, з роду компетенції і повноважень вищих органів виконавчої влади зробимо узагальнення:

По-перше, Рада Міністрів – вищий колегіальний орган, який виконував функції координації і узагальнення державних програм і законодавчої ініціативи міністерств і відомств;

По-друге, Голова Ради Міністрів підбирав кандидатів на міністерські посади, а також головував на засіданнях Ради Міністрів;

По-третє, окрема відповідальність міністрів за свою діяльність перед головою держави;

По-четверте, гетьман, як голова держави та вищої виконавчої влади, самостійно приймав рішення про квоту довіри або недовіри уряду повному складі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Історія державної служби в Україні: у 5 т. / [О. Г. Аркуша, О. В. Бойко, Є. І. Бородін та ін.; відп. ред. Т. В. Мотренко, В. А. Смолій; редкол.: С. В. Кульчицький (кер. авт. кол.) та ін.]; Голов. упр. держ. служби України, Ін-т історії НАН України. – К.: Ніка-Центр, 2009. – Т. 2. – 512 с.;
2. Гай-Нижник П. П. Налагодження державної служби в добу української революції / П. П. Гай-Нижник // Державна служба України в історичному контексті: проблеми становлення та розвитку: зб. текстів виступів на наук.-практ. конф. (Київ, 18 листоп. 2008 р.) / Головне управління державної служби України; за заг. ред. А. Вишневського - К. : Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2009. – С. 37-91;
3. Дорошенко Д. І. Історія України 1917 – 1923 рр. В 2-х томах: Документально-наукове видання / Д. І. Дорошенко; Упрод.: К. Ю. Галушко. – К.: Темпора, 2002. – Т. 2. Українська Гетьманська Держава 1918 р. – 354 с.;
4. Реєнт О. П. Павло Скоропадський / О. П. Реєнт. - К.: Видавний дім «Альтернативи», 2003. - 304 с.;

5. Пиріг Р. Я. Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси / Р. Я. Пиріг. К., 2011. – 336 с.;
6. Коник С.М. Становлення вищих та центральних органів української держави 1918 р. Дис. канд. наук з держ. упр. / Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2002. – 180 с.;
7. Статути державної канцелярії та розпис тимчасових штатів. – ЦДАВОУ. – Ф. 1065. – Рада Міністрів Української Держави. – Оп. 1. – Од. зб. 284. – Арк. 1-4
8. Накази Гетьмана // Державний вісник. – 1918. – 22 серпня.

УДК 130.2.000.93(477)

Коротіч Г. В.,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософських наук та історії України ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» м. Маріуполь

ДО ПРОБЛЕМИ ДУХОВНОСТІ У ПРАЦЯХ С. Б. КРИМСЬКОГО

У наш надто складний час, коли ми періодично чуємо про різні «кінці» – світу, історії, філософії тощо, людина або вирішує ризикнути заглибитися у прояснення сутності буття взагалі та свого зокрема, або починає шукати способи «втечі» від соціокультурних проблем. А останні «не бажають» покинути того, хто їх створив, вони є виявом людської природи і сутності, відображенням системи цінностей і особливостей розуміння людиною сенсу свого життя. Допомогти у роздумах щодо цього можуть мудрі міркування видатного українського філософа Сергія Борисовича Кримського. Нам залишилися його книжки, інтерв'ю, спогади про його виступи, про спілкування з ним. Вони є актуальними також з огляду на дискусію щодо суспільної ролі та завдань філософії, що періодично поновлюється з тих чи інших причин.

Колись Сократ привернув нашу увагу до самих себе, до морального інтелекту, до душі, яка є сутністю людини, адже душа є тим, що людина в змозі спробувати пізнати (на відміну від пізнання космогонічних проблем). Уже у XXI столітті інший видатний мислитель С. Б. Кримський знову підкреслив, що ми не володіємо повною інформацією щодо космічних процесів, а головним залишається питання: на що потрібно спиратися людині в екзистенційному вимірі [1, с. 15]. Люди є винуватцями і свідками глобальних проблем сучасності. Можна стверджувати, що ці проблеми виникли як результат певної системи цінностей, в якій духовність посідала зовсім не чільне місце. Це місце посідали гроші, прагматичний інтерес, політична та адміністративна влада, фізична і воєнна сила. На жаль, у свідомості багатьох вони й сьогодні очолюють піраміду цінностей. Філософія намагається у свій спосіб цьому протистояти. С. Б. Кримський неодноразово згадує слова І. Канта про те, що чиста совість – це винахід диявола. Постійна саморефлексія допоможе людині усвідомити власну відповідальність за себе та інших, за сутність власних дій та їх результати. Як справедливо зауважує С. Б. Кримський, філософія визначає стратегію формування духовності людей. Це є дуже важливим з огляду на амбівалентність будь-якої людської діяльності. Тому на порядок денний знову ставиться ідея мудрості в її етичному витлумаченні [1, с. 187].

Аналіз сучасної наукової літератури доводить, що сьогодні навіть апологети ринкової економіки усвідомлюють вагоме значення моральних чинників у розв'язанні економічних, політичних та інших проблем. Духовність об'єднує розум і совість та протистоїть інструментальному розумові. Сергій Борисович слушно вказує на те, що сучасна історія похитнула уявлення про відносність зла – достатньо згадати Другу світову війну [1, с. 233].

Духовність, на думку С. Б. Кримського, означає здатність особистості будувати свій внутрішній автономний світ, створювати своє внутрішнє «самостояння». Духовність наголошує на самоцінності особистості людини (яка не може бути засобом для реалізації чийхось цілей), а не абстрактних ідей чи речей. Філософ неодноразово підкреслював, що особистість – це монадне утворення, здатне репрезентувати всесвіт, існуючий у межах конкретного індивідууму. Здатність репрезентувати свій час, свій народ, національну культуру, соціум властива всім, хоча і реалізується в міру конституювання особистості та її духовного розвитку [2, с. 22]. Такі міркування – продовження осмислення людини як мікрокосму, розпочате античними філософами. Глибокий зміст має визначення вченим духовності як здатності переводити універсум зовнішнього буття у внутрішній всесвіт особистості на етичній основі, здатності створювати той внутрішній світ, завдяки якому реалізується тотожність людини собі самій, її свобода від жорсткої залежності перед ситуаціями, що постійно змінюються [2, с. 23]. Це ціннісне домобудівництво особистості, якщо під нею розуміти не тільки неповторність внутрішнього світу індивіда, а й індивідуальну неповторність нації, оскільки вона сама є історичною особистістю. Філософ вважає духовність однією з умов людського щастя. Вона завжди виступає як альтернатива хаосу, небуттю, спрощенню, коли творча повнота людського буття редукується до споживацького ідеалу, коли нівелюється всяка відмінність суб'єктів та панує тотальна посередність. Духовність означає повноту буття людини, яка орієнтована й націлена духом, і вона не зводиться тільки до ідей. Моральний розум, тобто розум, що є настоящим на совісті, стає найважливішим стратегічним ресурсом людства, справедливо зауважує вчений.

Можна стверджувати, що міркування С. Б. Кримського щодо духовності є подальшим розвитком концепції ноосфери В. І. Вернадського, традиції розуміння людини як мікрокосму, як образу і подоби Божої та є вагомим внеском у створення системи філософських засад концепції сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримський С. Б. Запити філософських смислів / С. Б. Кримський. – Київ : Видавець ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
2. Крымский С. Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации / С. Б. Крымский // *Вопр. философии.* – 1992. – № 12. – С. 21-28.

УДК 37.034

Korsun I. V.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Lecturer of Department of Physics and Methods of its Teaching, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

CONTRIBUTION OF UKRAINIAN SCIENTISTS TO THE DEVELOPMENT OF AVIATION AND ASTRONAUTICS

The contribution of Ukrainian scientists to the development of aviation and astronautics was demonstrated in manuals [1, 2], as well as scientific papers [3-6]. However, despite that, this issue remains challenging, because the achievements of Ukrainian scientists are substantial and demand a further analysis.

Oleksandr Zasiadko (1779, Poltava province – 1838, Kharkiv) was an engineer. He first created a new type of gunpowder for rockets, several types of military missiles and a special mechanism for firing by them. Zasiadko is a constructor of multiple rocket launchers and accessories

for missile guidance to the target. Rockets of Zasiadko had a flight range of 3.100 meters, and European rockets had a flight range of 2.740 meters at the same time. In 1828, Varna has been captured with using Zasiadko's rockets during the Russo-Turkish war. Before this the siege lasted six months.

Mykola Kybalchych (1853, Chernihiv region – 1881, Peterburg, Russia) was an author of the first world's project of space vehicle. In 1881, M. Kybalchych took part at the preparations for the assassination of the Russian emperor Alexandr II. He has been arrested. Kybalchych scribbled the scheme with a button on the wall of the chamber few days before death. Scientist described the device of rocket engine, offered the flight control with using the tilting of engine, the gradual combustion of fuel, the method of stability of the space vehicle, etc. Gendarmerie seized papers and sent them to the archive. Only in 1917 the papers have been removed from the archive.

Igor Sikorsky (1889, Kyiv – 1972 Easton, United States) was an author of the first aircrafts with multiple motors ("Grand", "Ruskyi Vitiaz'" and "Iliia Muromets'"), he created the turbine helicopter, amphibious helicopter and the first helicopter, which was made serially. Sikorsky has made first experimental flight on helicopter on 14 September, 1939. After several years the helicopter S-47 has been created. Model S-47 has a big rotor and small tail rotor. At the present time almost all key production programs of the US on the construction of helicopters are based on helicopters "Sikorsky".

Georgii Langemak (1898, Kharkiv province – 1938, Moscow, Russia) was a constructor of missile technology, he introduced into science the term "cosmonautics", the main constructor of rocket launchers "Katyusha". This weapon was successfully used by Soviet Union during World War II. Stalin's regime condemned him to death on 11 January, 1938. He has been shot on the same day. In 1955, G. Langemak has been completely rehabilitated.

Mykola Barabashov (1894, Kharkiv – 1971, Kharkiv) was a Ukrainian astronomer. He first proved the possibility of man landing on the Moon. Barabashov showed that the surface of satellite has a solid structure. In 1918, he found that the Moon's surface consists of volcanic rock basalt type with a high porosity. Later it has been confirmed with direct study of the moon using spacecraft. Barabashov opened the polar caps on Mars, the ice crystals at atmosphere of Venus, he photographed the solar corona, and scientist also studied Jupiter and Saturn.

Yurii Kondratyuk, real name is Oleksandr Shargei (1897, Poltava – 1942, Kaluga region, Russia) was an author of idea of flight to the bodies of Solar system with using special scheme. He developed the first known "Lunar Orbit Rendezvous", a key concept for landing and return spaceflight from Earth to the Moon [7]. Ukrainian scientist explained how to slow down the spacecraft during landing. American scientists developed a program "Apollo", based on the ideas of Ukrainian researcher. The program of first man landing on Moon has been completed successfully on 21 July, 1969. Kondratyuk gave the basic equations of motion missiles, he explored the structure of the jet engine and fuels for him, suggested using the gyroscope for orientation of spacecraft. In June 1931, he has been unjustly sentenced. Kondratyuk has been killed during the battle near Kaluga in 1942. He has been rehabilitated in 1970.

Sergii Korolov (1906, Zhytomyr – 1966, Moscow, Russia) was a Ukrainian constructor. Under the leadership of Korolov the first intercontinental ballistic missile has been launched (27 August, 1957), the first artificial Earth satellite has been launched (4 October, 1957), Yu. Gagarin made the first flight into space (12 April, 1961) and O. Leonenko made the first exit to open space (18 March, 1966). Ukrainian constructor has been unjustly convicted and he conducted at Stalin's camps seven years of his life. This undermined the health of scientist and was the cause of his death.

Glib Lozyno-Lozynskyi (1909, Kyiv – 2001, Moscow, Russia) was an author of jet engines for supersonic fighters “Mig”, one of the founders of space complex “Energiia-Buran” (project “Spiral”). According to project “Spiral”, space plane “Buran” launched from the surface of hypersonic aircraft, which is then returned to the airport. The successful flight of unmanned space plane “Buran” has been done on 15 November, 1988. Ukrainian scientist Arkhiv Lyulka (1908-1984) has proposed the engine design for “Buran”. Benefits of space plane “Buran”: space plane can be used during 100 times, hypersonic aircraft carrier can be used during 1000 times; cost of launch to orbit is equal to 1000 \$ per 1 kg of cargo for space plane “Buran”, cost of launch is equal to 12000-15000 \$ per 1 kg of cargo for “Space Shuttle”.

Oleg Antonov (1906, Moscow province, Russia – 1984, Kyiv) was a Doctor of Engineering (1960), constructor of aircrafts, author of 30 models of gliders. From 1946 was a chief constructor of Research Design Office (today Antonov Company in Kyiv), was a general constructor of Research Design Office in 1967-1984. Oleg Antonov has signed an open letter to the Central Committee of Communist party on November 1965. This letter was a protest against political repression against intellectuals and discrimination of Ukrainian literature. Over 22.000 aircraft “Antonov” have been built. Aircrafts have been exported to over 50 countries. AN-225 “Mriia” is the most powerful, the most difficult and the world’s largest plane, which rose into the air more than once. It has more than 240 world records. Space plane “Buran” has been mounted on Ukrainian aircraft AN-225 “Mriia” [8].

Mykhailo Yangel (1911, Irkutsk region, Russia – 1971, Moscow, Russia) was a constructor of rockets, from 1954 he headed of Design Office “Pivdenne” (Dnipro, Ukraine). Yangel’s grandfather has been deported with his family from Ukraine (Chernihiv province) to Russia. Mykhailo Yangel is an author of the idea of “mortar” launch of rocket. According to this idea, rocket kept in a large container, which can be transported. It gave the opportunity to launch rocket at any point of the country. In USA scientists unleashed a similar task only after five years. Mykhailo Yangel is a one of the main constructors of the rocket “Satan”. It is the most powerful intercontinental rocket in the world. This rocket has been created in Design Office “Pivdenne” (Dnipro, Ukraine). Mykhailo Yangel is an author of rocket “Zenit”, which is used in international space program “Sea Launch”.

Klim Churyumov (1937, Mykolaiv – 2016, Kharkiv) was a Ukrainian astronomer, Professor. The scientist known in worldwide thanks by the photographic observations of celestial bodies. In 1969, Klim Churyumov and another Ukrainian astronomer Svitlana Gerasymenko discovered comet. It was called comet Churyumov-Gerasymenko. In 1986, Klim Churyumov with Volodymyr Solodovnikov discovered comet, which was called comet Churyumov-Solodovnikov. European probe “Rosetta” has been launched into space in 2004. After 10 years, this probe successfully landed on the comet Churyumov-Gerasymenko [9]. “Rosetta” made several important discoveries [10]. In 2004, Klim Churyumov has been appointed the director of scientific and educational center Kyiv Planetarium. Scientist popularized science in Ukraine and abroad.

The launch of first Sputnik, the first manned flight of man into space, the first man in the open space, the first man on the surface of Moon, the first unmanned flight of the space plane “Buran”, the designing of the first aircraft with multiple motors, the first helicopter, which was made serially, and the world’s largest transport aircraft “Mriia”. All these achievements have been achieved thanks to works of Ukrainian scientists.

REFERENCES

1. Golovko M. V. (1998). *Vykorystannia materialiv z istorii vitchyznianoï nauky pry vyvchenni fizyky ta astronomii [Application of Materials on the History of Domestic Science while Studying Physics and Astronomy]*. Kyiv: International finance agency (in Ukrainian).

2. Shenderovskiy V. A. (2009). *Nekhai ne hasne svit nauky [Let the Light of Science Not Die Away]*. Edited by E. Babchuk. Kyiv: Prostir (in Ukrainian).
3. Golovko M. (2003). Kosmonavtyka na pochatku tretogo tysiacholittia [Astronautics at the beginning of the third millennium]. *Fizyka ta astronomiia v suchasni shkoli*, 4, 50-54 (in Ukrainian).
4. Korsun I. (2012). Ukraina – aviakosmichna derzhava [Ukraine is an aerospace state]. *Fizyka ta astronomiia v suchasni shkoli*, 7, 39-41 (in Ukrainian).
5. Ostapchuk M. V. & Ostapchuk O. M. (2015). Sekrety rodovodu ta naukovo-pedahohichna diialnist K. E. Tsiolkovskogo [Secrets of pedigree and scientific and educational activities of K. Tsiolkovsky]. *Collection of scientific papers Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University*, 21, 218-222 (in Ukrainian).
6. Bratus I. V. (2017). Pamiatni mistsia vydatnogo aviakonstruktora Olega Antonova [Memorable places of the famous aircraft constructor Oleg Antonov]. In *First Gereta's Readings: Collection of scientific articles and theses of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, 7 June, 2017, Ternopil, Ukraine*, 28-29 (in Ukrainian).
7. Wilford J. N. (1969). *We Reach the Moon; the New York Times Story of Man's Greatest Adventure*. New York: Bantam Paperbacks. p. 167.
8. Nesterenko G. (1989). Чи потрібна нам «Мрія»? [Do we need “Mrija”?] *Nauka i suspilstvo*, 9, 37 (in Ukrainian).
9. Klim Churyumov - co-discoverer of comet 67P, from <http://sci.esa.int/rosetta/54598-klim-churyumov/> (10 October 2016).
10. Altwegg, K. et al. (2015). 67P/Churyumov-Gerasimenko, a Jupiter family comet with a high D/H ratio. *Science*, 47 (6220). doi: 10.1126/science.1261952.

УДК 37.016:613-053.5]:005.745

Лопатка Г. Ф.,

кандидат біологічних наук, доцент кафедри змісту і методик навчальних предметів
Тернопільського обласного комунального інституту
пслядипломної педагогічної освіти

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ ЧЕРЕЗ ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ ПРЕДМЕТА «ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я»

Проблема збереження здоров'я підростаючого покоління у час посилення екологічної, демографічної, соціальної загрози людству є сьогодні в нашому суспільстві гостро актуальною, що потребує конкретного вирішення в повсякденній шкільній практиці. Специфіка сучасного навчального процесу зумовлена великим інформаційним потоком, тижневим перевантаженням школярів, емоційністю та іншими чинниками [1].

Тривогу викликає частота захворювань учнів, понижена працездатність, швидка втомлюваність, і як наслідок, зниження якості знань. Збереження здоров'я учнів в освітньому процесі є пріоритетною проблемою.

Прищеплення кожній дитині навичок здорового способу життя (ЗСЖ), рухової активності, знань про свій організм, зміцнення здоров'я, протидії хворобам, досягнення високої працездатності та тривалої творчої активності є такими виховними проблемами, що потребують нагального розв'язання. ЗСЖ – спосіб життєдіяльності людини, метою якого є

формування, збереження і зміцнення здоров'я. У центрі освітнього процесу сьогодні має бути доля кожної дитини, її освітні потреби, життєві інтереси, здоров'я і безпека.

Згідно чинних нормативних й програмно-методичних документів, проголошено пріоритет компетентісного підходу в освіті, упровадження в практику особистісно орієнтованих педагогічних технологій, здоров'язбережувальних компетентностей як ключових життєвих умінь та навичок у сфері здоров'я [3].

Становлення здорової особистості в контексті цілісної стратегії життєдіяльності зростаючої людини є одним з напрямків державної освітньої політики. Вимоги ринкової економіки потребують вдосконалення шляхів запровадження системи освітньо-виховних здоров'язбережувальних технологій у ЗЗСО та виконання ними найважливішої функції – оздоровчої.

Здоров'язбережувальна освіта у ЗЗСО полягає у вирішенні оздоровчих, моральних та соціальних проблем. Головними з них є збереження здоров'я та психіки дитини і створення сприятливих умов для діяльності школярів, спрямованої на саморозвиток культури здоров'я як культури фізичної, психологічної та інтелектуальної. Першочергово ця функція освіти повинна реалізуватися через навчальний предмет «Основи здоров'я», що передбачаються у 1-4 класах початкової та 5-9 класах основної школи [5].

У програмі навчального предмета зазначено, що змістову основу предмета складають такі базові поняття: здоров'я, ЗСЖ, безпечна поведінка, здоров'язбережувальні компетенції (життєві і соціальні навички). Для конкретизації змісту важливо зазначити, що здоров'я розглядається як: 1) стан загального фізичного, психологічного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад (ВООЗ) та 2) процес формування, збереження, зміцнення, відновлення фізичної, соціальної, психічної та духовної його складових.

Методика навчання предмета «Основи здоров'я» повинна базуватися на інноваційній здоров'язбережувальній технології, яка реалізується в контексті компетентісної та розвивальної парадигм і спрямована на формування здорової та життєтворчої особистості. Формування здоров'язбережувальної компетентності школярів забезпечується застосуванням інтерактивних методів навчання, особливістю яких є живе спілкування та різні способи безпосередньої міжособистісної взаємодії школярів. Вони складають основу для багаторазового вправляння учнями життєвих навичок ЗСЖ переважно у процесі групової взаємодії [4].

Особливістю організації навчальних занять є суб'єкт-суб'єктна взаємодія вчителя з учнями та учнів між собою, що передбачає переважання діалогу, а не монологу вчителя у пізнавальній діяльності, поєднання її з ігровою, практично дієвою та оздоровчо-руховою діяльністю. Доцільним є впровадження сучасних форм навчання: тренінгів, проєктів, диспутів, різноманітних дидактичних ігор тощо.

Реалізація компетентісної парадигми передбачає осмислення власної позиції учня і педагога у валеологічній поведінці. Активізація самомотивації школярів до вивчення предмету з основ здоров'я може бути досягнута за умови зміни акцентів навчання з інформаційно-знаннєвої на діяльнісну. У межах цього слід робити акцент на самостійному експериментуванні та пошуковій активності школярів, спонуканні їх до творчості під час виконання різноманітних завдань. Особливу увагу доцільно приділяти формуванню в учнів психологічної готовності до активної оздоровчої роботи [7].

Формування здоров'язбережувальної компетентності забезпечується також реалізацією провідних функцій підручників з «Основ здоров'я» (інформаційної, розвивальної, виховної та

мотиваційної), що залежить від методичної грамотності їх побудови. На нашу думку, зміст підручників з основ здоров'я доцільно конструювати за єдиним алгоритмом, який ускладнюватиметься у кожному з наступних класів, і включатиме три складові щодо вивчення кожної теми: вступну (актуалізація наявних життєвих уявлень учнів через посилення мотивації навчальної діяльності), основну (активне експериментування, самостійна робота для засвоєння нових знань, умінь і навичок, діалог у парах і малих групах тощо) та завершальну (рефлексія заняття та його результатів, само- та взаємооцінювання навчальних досягнень).

Загалом, продуктивна діяльність вчителя основ здоров'я має бути спрямована на проектування і створення просторово-предметного, соціального і психодідактичного компонентів валеологічного освітнього середовища, щоб сприяти формуванню у школярів усвідомлення ролі соціального оточення у конструюванні ЗСЖ. Створення оздоровчого середовища в загальноосвітній школі сприятиме реалізації здоров'язбережувальної освіти як ресурсу розвитку здорового демократичного суспільства.

Науково-теоретичним обґрунтуванням здоров'язбережувальної технології є спадщина гуманістичної педагогіки (В.Сухомлинський, К.Ушинський, С.Русова, Г.Ващенко, А.Макаренко), концепція «розвивального навчання» (Л.Виготський, П.Гальперін, Г.Костюк, С.Максименко), особистісно-діяльнісний (С.Рубінштейн, О.Леонтьєв, М.Боришевський, І.Бех) та гендерний підходи (Т.Говорун, О.Кікінежді), що передбачають створення умов для самореалізації кожної дитини у сфері здоров'я, формування її емоційно-ціннісного ставлення до власного здоров'я, оволодіння здоров'язбережувальними компетенціями на основі набуття життєвих навичок та побудови власного стилю життя (Т.Бойченко, Т.Воронцова, О.Пометун, О.Савченко, О.Сухомлинська та інші).

Збереження і розвиток здоров'я школярів – найважливіше завдання шкільної освіти. На законодавчому рівні вона закріплена законом України «Про освіту» (1996), «Про загальну середню освіту» (1999). Сутність і шляхи реалізації оздоровчої функції школи методологічно окреслено у проєкті Концепції 12-річної загальної середньої освіти (2000). Зокрема, передбачено зменшення обов'язкового навчального навантаження, скорочення тривалості уроків (у 1 класі – 35 хвилин, у 2 класі – 40 хвилин), продовження перерв. Наголошено на необхідності систематичного валеологічного виховання учнів [6].

Метою інтегрованого курсу «Основи здоров'я» є: формування в учнів свідомого ставлення до свого здоров'я; оволодіння основами ЗСЖ, навичками безпечної для здоров'я поведінки. Проблема здоров'я людини та здоров'я школяра розглядається в роботах багатьох учених-педагогів сучасності: Т.Бойченко, Ю.Бойчук, М.Гончаренко, О.Іонова, О.Савченко, С.Страшко та інших.

Формування здоров'я та здоров'язбережувальної компетентності неможливо без оптимальної організації діяльності учня, до якої належить планування його навчальної діяльності та відпочинку, знання своїх індивідуальних особливостей. Виховувати здорову особистість у ХХІ сторіччі можливо за допомогою нових методик, які активно впроваджуються в навчально-виховний процес загальноосвітнього навчального закладу.

Щоб сформувати здоров'язбережувальну компетентність школяра сьогодення необхідні певні особливості, оскільки вищеназвана компетентність є однією з ключових компетентностей, які спрямовують подальший шлях та навчальні можливості учнів, формуючи стиль навчальної діяльності та моделі поведінки, розуміння себе як члена соціальної спільноти.

В молодшому шкільному віці активно формується навчальна діяльність учнів з її складовими. Тому збереження здоров'я підростаючого покоління через здоровий спосіб життя

при викладанні предмета «Основи здоров'я» є першочерговим у навчальному процесі. На уроках «Основи здоров'я» учні вчать життєвого прогнозування, аналізу власного життєвого досвіду, розв'язання завдань, самоорганізації та планування своєї навчальної діяльності та за одне збереження здоров'я, того найдорожчого дороговказу, який за ні що не купиш і не поміняєш. [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Богданов Г.М. Школяникам здоровий образ життя / Г.М. Богданов. – М.: Фізкультура и спорт, 1989. – 192 с.
2. Глобчак В. Особистісно-орієнтоване навчання і виховання молодших школярів на уроках у початковій ланці / В. Глобчак // Рідна школа, 2004. - №4. – С.19-20.
3. Державний стандарт початкової загальної освіти / Постанова Кабінету міністрів України від 20.04.2011 р.
4. Застосування інтерактивних технологій у навчанні молодших школярів: [метод. посіб. для вчителів початкової школи / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко, О.А. Біда та ін., за ред. О.І. Пометун]. – Тернопіль – Навчальна книга – Богдан, 2011. – 304 с.
5. Основи здоров'я. 1-4 кл. загальноосвітніх навчальних закладів: Програма / Т.Е. Бойченко, Т.В. Воронцова, О.В. Гнатюк та ін. [Електронний ресурс] / Режим доступу: mon.gov.ua/images/files/onefour/osnovy_zdorov.doc
6. Проблеми і перспективи становлення 12-річної школи: Наук. мет. посіб. / За редакцією В.Ф. Паламарчук, Л.І. Даниленко. – К.: Логос, 2003. – 78 с.
7. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти: [посіб. для вчителів і методистів початкового навчання] / О.Я. Савченко. – К.: Богданова А., 2009. – 226 с.

УДК 37.018:001.89

Машкіна С. В.,

кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії експериментальної
педагогіки та педагогічних інновацій Інституту післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка м. Київ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА В СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

Сучасна освітня система зазнає значних змін, що позначається низкою освітніх інновацій: поява альтернативних шкіл, впровадження нових програм та навчальних посібників, зміни змісту освіти, застосування нових технологій. Педагогічна спільнота за цих обставин стає значним ресурсом інноваційних змін в освіті. Система підвищення кваліфікації покликана забезпечити неперервний процес професійного зростання, розвитку інноваційної компетентності педагогів.

Мета статті - розглянути можливості забезпечення організаційних та педагогічних умов розвитку інноваційної компетентності педагога в системі неперервної освіти у контексті трансформаційних змін як важливий ресурс забезпечення дієвості та ефективності соціокультурних перетворень; здійснити аналіз векторної спрямованості пошуків у створенні сприятливого освітнього простору навчального закладу у розвитку інноваційної компетентності педагогів з позицій концептуальних викликів щодо характеру навчальної діяльності та освітнього результату, взаємодії учасників освітнього процесу.

Насамперед, у фокусі уваги постали питання забезпечення організаційних та педагогічних умов для ефективного розвитку усіх складових компонентів інноваційної компетентності педагогів у закладах післядипломної освіти, до яких належить віднести наступні: перша група – організаційні умови: створення науково-методичного супроводу інноваційної компетентності педагога у системі неперервної педагогічної освіти; забезпечення включення педагога у різні види дослідницької діяльності (пошукової, практичної, науково-дослідної); друга група – педагогічні: конструювання індивідуальних освітніх програм підвищення кваліфікації з урахуванням запитів на створення інноваційного освітнього середовища; проектування змісту підвищення кваліфікації педагога в системі післядипломної освіти на рівні теоретичної підготовки, організації навчального процесу та особистісному рівні як чинників розвитку базових компонентів інноваційної компетентності педагога.

Забезпечення науково-методичного супроводу інноваційної діяльності покладається на методичні служби [1]. Розвитку інноваційного потенціалу педагога служить належним чином структурований педагогічний ресурс, що спонукає до дій, адекватних вимогам педагогічної ситуації і реалізації педагогічних завдань, оформлений у посібники, методичні рекомендації, алгоритми, пам'ятки, аналітичні огляди та ін. Ключовим підходом у виробленні науково-методичного забезпечення має служити активна позиція педагога у перетвореннях педагогічної реальності, спроектованих ним на практиці. Побудова алгоритму науково-методичної роботи змінюється з традиційного інформування про передовий педагогічний досвід до включення педагога у спеціально створене освітнє середовище з наступною рефлексією щодо способів і засобів дій у спеціально заданих обставинах, їх оформлення в методичні матеріали та проектуванням педагогом власної діяльності з визначених позицій. Запит на створення інноваційних освітніх продуктів докорінно змінює характер роботи методичної служби, спонукає до нової системи дій – спільного з учителями проектування дій та їх реалізації, які є у своїй основі нововведеннями, зразки яких відсутні в реальності, відтак не можуть бути заздалегідь описані. Отже, при забезпеченні інноваційної педагогічної діяльності найбільш продуктивною є співтворчість у розробці методичних продуктів.

Умовою розвитку інноваційної компетентності є задоволення індивідуальних професійних освітніх запитів, максимальна індивідуалізація змісту та процесу навчання, що ускладнено з урахуванням групових форм роботи, спрямованих на вирішення методичних проблем. Зростання рівня інноваційної активності педагогів простежується у характері дискусій в професійних спільнотах та соціальних мережах, у розширенні залученості до неформальної педагогічної освіти з інноваційною складовою (педагогічних майстер-класів з обміну досвідом, фасилітаційних сесій, коучингових програмах), створенні персональних вчительських блогів та сайтів з презентаціями авторських чи альтернативних підходів у вирішенні педагогічних проблем. Подолання суперечності між визнанням унікальності особистості та права на реалізацію індивідуальних інноваційних пошуків у відповідності до професійної ситуації та практико-орієнтованих сконструйованих завдань, що передбачають розвиток соціально-значимих якостей, вмінь і навичок, закладених в освітніх програмах професійної підготовки педагогічних працівників, актуалізує розробку теоретичних засад проектування індивідуальних професійних освітніх траєкторій [3]. Загальна інновативна установка у діяльності освітніх закладів, як відповідь на вимогу переогляду змісту освіти, її форм та методів, посилює увагу до інноваційної компетентності педагога, вияву його здатності до творчості, інноваційного пошуку нестандартних рішень у педагогічній практиці. За таких обставин пріоритетною умовою ефективності підвищення кваліфікації стає забезпечення потреби у самореалізації,

активній діяльності по задоволенню індивідуальних освітніх запитів та розвиток усіх компонентів інноваційної компетентності, що забезпечує успішність професіонала у турбулентному суспільстві з швидкими темпами оновлення знань, звичних форм та методів освітньої діяльності.

Ресурсом у розробці індивідуальних програм з розвитку інноваційної компетентності педагогів стає інформаційно-освітнє середовище післядипломної педагогічної освіти. Широке використання мультимедіа технологій, соціальних мережевих сервісів забезпечує неперервність розвитку інноваційної компетентності педагогів, зв'язок формального, неформального та інформального навчання, активну взаємодію вчителів у відкритому освітньому середовищі для продукування інноваційних проєктів чи підходів. Застосування колаборативних проєктів із загальною для учасників метою і визначеним порядком дій сприяють підвищенню мотивації учасників та активному обміну досвідом у творчому розв'язанні проблеми, проте хибить тим, що не враховує належним чином індивідуальні завдання педагогічної діяльності. Вчителі, здатні нести інновації в освіту у соціальних мережах, отримують можливості створювати новий інформаційний контент, стимулювати та підтримувати його активне обговорення, сприяючи активізації творчого пошуку інших учасників утвореної спільноти. Зорганізувати і розвивати цей інструмент підтримки інноваційної активності може система післядипломної педагогічної освіти. «Відкритість інформаційно-освітнього середовища для вчителів має забезпечити двосторонній інформаційний потік та допоможе забезпечити управління знаннями для професійного розвитку кожним вчителем» [2].

Ефективним інструментом удосконалення вітчизняної системи освіти є використання освітньої методології лідерства. Поширення культури лідерства, розвиток лідерських якостей керівників освіти стає важливою умовою забезпечення інноваційного менеджменту, пошуку нереалізованих можливостей і стратегій партнерства педагогічного колективу з батьківською громадою, важливих у структурі інноваційної компетентності педагогів. Демократичні механізми управління навчальним закладом створюють умови розвитку креативно-творчої спрямованості, невинного самовдосконалення учасників педагогічного колективу. Реалізація цього підходу передбачає здатність поєднувати дослідницьку, проєктну, та підприємницьку діяльність, стимулювання інноваційного пошуку, досягнення якісного результату, ініціативності, командної взаємодії, гнучкості та наполегливості, а також розвиток системи соціального партнерства. Лідерство педагога потребує розвитку таких якостей, як здатність адаптуватися до змін, здатність знаходити ресурси для позитивних освітніх змін, впевненість в інших. Отже, інноваційна діяльність освітнього закладу посилює проблему управління інноваційними процесами в усіх складових управлінської системи та переосмислення ефективних стилів освітнього лідерства як готовності до упровадження освітніх змін [4]. Програми підвищення кваліфікації керівників-освітян з огляду на зміщення пріоритетів з особистісно-зорієнтованого лідерства до лідерства, побудованого на колективних взаємозв'язках та взаємодії, спрямованості до змін та інновацій, обов'язковою умовою мають включати фокусування на талантах та здібностях учасників партнерської взаємодії в усіх ланках освіти.

Таким чином, розвиток інноваційної компетентності педагога необхідною умовою передбачає застосування інноваційних підходів у професійній підготовці як закономірного процесу оновлення освітнього процесу, що має індивідуальне спрямування і забезпечується

впровадженням інноваційних педагогічних технологій, стимулюванням інноваційної пошукової діяльності, створенням атмосфери співтворчості учасників освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Войцехівський М.Ф. Роль методичної роботи та методиста інституту післядипломної педагогічної освіти в системі неперервного професійного розвитку педагогів / Войцехівський М.Ф. // Педагогічний альманах: Збірник наукових праць. 2012 – Вип. 14 – С. 257-264 КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти».
2. Воротнікова І.П. Взаємодія суб'єктів у відкритому освітньому середовищі післядипломної педагогічної освіти для професійного розвитку вчителів/ Ірина Воротнікова // Електронне наукове видання “Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету”. – 2016 - №2-с.145-155
3. Ивашнёва С.В. Проектирование нечёткой индивидуальной профессиональной образовательной траектории: монография / С.В. Ивашнёва. – Харьков: Издатель «Диса плюс», 2015. – 220 с.
4. Линьов К.О. Лідерство у контексті еволюції підходів до осмислення феномену в освіті / Костянтин Линьов // ScienceRise: Pedagogical Education. – Volume 8 (4). – August 2016. – С. 29-34.

УДК 82'09

Місінкевич О. М.,

кандидат філологічних наук, доцент

Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

ХУДОЖНЯ МОДЕЛЬ «ВИБІР-СВОБОДА» ЯК ОСНОВНИЙ МАРКЕР ПОБУДОВИ ВЛАСНОГО ЩАСЛИВОГО ЖИТТЯ (ЗА РОМАНОМ «ПОДВІЙНІ МІРАЖІ» Н. ШЕВЧЕНКО)

Сучасна жіноча проза на сьогодні є виявом зростання соціальної значущості жінки в модерній цивілізації, а також покликана заповнити певні «пустоти» літературного процесу, зачепивши ті аспекти змісту, які недостатньо означені в національній літературі, переважно «чоловічій» за гендером.

Для України, що один з найвищих своїх культурно-цивілізаційних злетів пережила в межах так званого «українського бароко», дуже важливим є наявність у загальному руслі постмодернізму (представницею якого і є Наталка Шевченко) барокового і необарокового дискурсу. Саме поетика бароко органічно поєднує релігійну символіку з побутовим натуралізмом, аскетикою – з гедонізмом, сакральне – із жартівливим, а також відрізняється своєрідними засобами нагнітання доволі специфічних тропів, особливо сильною схильністю до посилення експресії розповіді. Маємо усі точки перетину між постмодернізмом і бароко.

У жіночій прозі досить активно звучать мотиви екзистенціалізму. Центральною проблемою, на якій зосереджена увага екзистенціалістів, є питання взаємин людини і суспільства (нерідко саме жінки і суспільства), що взаємно відчужені одне від одного.

Літературознавці фіксують і фрейдистський дискурс у жіночій прозі. У теорії психоаналізу З. Фрейда можна помітити певні паралелі між фемінним як комплексним поняттям та несвідомим, інфантильним, емоційним, тілесним.

Важливим дискурсом сучасної прози, зокрема і жіночої, є урбаністичний. Українці, як аграрна цивілізація, розглядають місто переважно як «монстросилу», що руйнує особистість як таку, жінку зокрема.

Названі дискурси в останні десятиліття активно інтегрували в «жіночу» прозу. Зберігають свою актуальність і дискурси, що перебувають у руслі літературних традицій, але вже у видозміненому вигляді – з урахуванням новацій сучасного етапу літературного процесу [2].

Соціально-психологічна, інтелектуальна, сповідальна «жіноча» проза тим більш якісна, чим більш помітним чинником її організації є комплікація, філософський символізм подій і характерів, концентрація ідей і художніх типів.

Жанрові моделі, які інтегрує Наталка Шевченко у свій роман «Подвійні міражі», позначені рисами інтелектуалізму, глибокого психологізму та символізму. Авторка активно насичує свій текст яскравими побутовими деталями, які згодом починають активно корелювати зі світом містичним, незвіданим, потайбичним. Часто апелює у побудові діалогів до самого читача, постійно викликаючи його на «читацьку дуель», віртуозно моделює простір, у якому розв'язують низку завдань її герої, порушує низку філософських питань та скурпульозно змальовує психологічні портрети.

Саме ретельне моделювання індивідуальності семи героїв її психологічного роману, їх портретна характеристика, їх боротьба з власними спогадами, емоціями, супротив дійсності роблять авторку майстерною оповідачкою їх історії «пошуку себе».

Заявлена художня модель «вибір – свобода» у романі «Подвійні міражі» експлікована через екзистенціалістський дискурс. В основі роману – містична оповідь про те, що раз на сто років древній бог збирає сімох різних людей, які занепастили життя собі та іншим, доправляє їх у «обране» місце, і залишає там на ніч. Кожен, хто врятується, отримає шанс прожити власне життя наново, зробити інший вибір, виправити всі помилки. Що це для наших героїв: бонус чи кара? Чи вміють вони робити вибір? Чи існує взагалі правильний вибір?

Причетність героїв до якогось іншого світу, де кожен з них має знайти відповідь на свої запитання, зумовлюється так званим трансінтелектуалізмом (ще однією рисою постмодернізму).

Художня модель «вибір – свобода» у романі Н. Шевченко «Подвійні міражі» вибудована на бутті людини у межах власної історії, власного часу та простору, позначена певними культурними рецепціями та символами, вмінням самостійно розпоряджатися своїм життям, збереженням власного свідомого щасливого «Я».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Калита В. Деформація жіночого образу в українській літературі [Електронний ресурс] / Василь Калита. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://ualit.org/?p=6225/>
2. Кісь О. Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні [Електронний ресурс] / О. Кісь // №27. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ji.lviv.ua/n27texts/kis.htm>
3. Родик К. Актуальна література: пунктир-енциклопедія. Книжка перша. – К.: Радуга. – 2016. – 255 с.
4. Шевченко Н. Подвійні міражі: роман / Наталка Шевченко; передм. В. Гранецької. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», – 2013. – 272 с.

ПСИХОЛІНГВІСТИКА ТА ПЕРЕКЛАД ЯК ВИД УСВІДОМЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ

Психолінгвістика – наука, яка виникла доволі недавно, її поява датується 50-ми роками ХХ століття. Уже сама назва передбачає тісний конгломерат психології та лінгвістики. На думку науковця Красних В.В., психолінгвістика – наука міждисциплінарна (вона розробляє лінгвістичну та психологічну валідну теорію, здатну пояснити природу мови та її опанування дітьми) [4, с.11].

У фокусі уваги психолінгвістики перебуває індивід у комунікації. Одним із основних положень психолінгвістики як когнітивної дисципліни є когнітивна обробка інформації, що надходить із органів чуття, яка відбувається на основі сформованих у індивіда ментальних репрезентацій. Психолінгвістика займається не лише нормальними, а й патологічними психічними станами. Деякі науковці пропонують визначати психолінгвістику як науку про психологічні процеси, що зумовлюють функціонування мови, зокрема: розуміння, породження, запам'ятовування тощо. Інші тлумачать її як науку, що вивчає співвідношення особистості зі структурою і функціями мовленнєвої діяльності, а також із мовою як основною складовою образу світу людини.

Психолінгвістика як наука цікавить не тільки психологів, мовознавців, вона є важливою й необхідною ланкою в опануванні перекладацького фаху. З позицій когнітивної психолінгвістики процес перекладу може бути представлений як сприйняття одного виду інформації (тексту оригіналу) і трансформація його в інший вигляд (текст перекладу). Трансформація при цьому здійснюється на найскладнішому рівні й охоплює всю інформаційну структуру, а трансформувальною інстанцією є когнітивна система перекладача [1, с. 2].

Психолінгвістичні дослідження встановлюють способи обробки інформації письмовими та усними перекладачами. Ці способи відрізняються від способів переробки інформації ораторами, письменниками, політичними діячами, журналістами та іншими представниками, які працюють з текстами. А письмові перекладачі, у свою чергу, відрізняються від усних.

Метою психолінгвістичних досліджень щодо перекладу та перекладацької діяльності є встановлення відмінностей у перетворенні інформації. З точки зору психології модель перетворення інформації має відображати все, що відомо про обробку інформації, повідомляти про властивості пам'яті.

Психолінгвістична модель враховує, що письмовий та усний переклад – особливі випадки двомовної комунікації (у свою чергу, точкою відліку для психолінгвістів є мономовна комунікація), вона повинна надавати можливість перекладачеві переключатися з одного тексту на інший: із письмового на письмовий – як при звичайному перекладі; із письмового на усний – як при перекладі з аркуша; із усного на письмовий – мова, що передує послідовному перекладу; із письмового на усний – послідовний переклад; із усного на усний – синхронний переклад (у ньому неприпустимі спотворення, але можливі допущення).

Як ми знаємо, головна ознака перекладеного тексту є його еквівалентність, отже, для здійснення якісного перекладу фахівець повинен провести ряд послідовних розумових операцій, у результаті яких відбудеться перехід від первинного, або вихідного тексту до

вторинного. Важливим чинником здійснення еквівалентного перекладу є розуміння його перекладачем, усвідомлення прочитаного. Як зазначає науковець Єнчева Г.Г., формування змісту та сенсу є різноспрямованими розумовими процесами: «зміст – це проекція тексту на свідомість, а сенс – це проекція свідомості на текст» [1, с. 5]. Виходячи з цього, психолінгвістичні проблеми перекладу включають ще одне важливе питання – роль особистості перекладача та його професійних компетентностей у формуванні текстів перекладу.

У сучасному перекладознавстві широко обговорюються питання, пов'язані з вивченням статусу, ролі, функції та впливу особистості перекладача на якість процесу й остаточного результату перекладу.

Науковець Зимня І.А. виокремлює такі компетентності перекладача: ключові (основні компетентності, що забезпечують нормальну життєдіяльність людині в соціумі); професійні та навчальні (передбачають наявність компетентностей відповідно до виду діяльності людини); соціальні (у вузькому сенсі – передбачають взаємодію людини з суспільством, соціумом) [2, с. 11].

Разом із тим, можна зазначити, що названі компетентності властиві й спеціалістам інших галузей. В.Н. Комісаров відносить до професійної компетентності не тільки окремі види компетенцій, а й спеціальні навички, зокрема: уміння виконувати паралельні дії двома мовами, переключатися з однієї мови на іншу; уміння розуміти текст по-перекладацьки (не так, як усі інші носії мови, а більш глибоко); уміння знаходити прихований сенс у висловлюванні; уміння аналізувати текст оригіналу тощо [4, с. 335].

Компетентність перекладача також включає перекладацьку компетенцію, когнітивну, комунікативну, технічну тощо, та не менш важливою в професійній компетентності є особистісна характеристика перекладача, адже результат його роботи залежить від загальної ерудиції, світогляду, освіченості, працездатності, нарешті, від поведінки (як тримається перекладач, наскільки він тактовний, психічно зрівноважений, стриманий, порядний).

Отже, перекладач як мовна особистість розглядається в тому числі й з позицій психолінгвістики. Вивчення мовної особистості на перетині різних областей науки зумовлює складність і неоднозначність підходів до визначення, структури, критеріїв і способів опису зазначеного поняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Єнчева Г. Г. Діяльнісно-когнітивна парадигма перекладу [Електронний ресурс]: Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики // Зб. наук. пр. – К.: Логос, 2007. – № 12. – С. 2. – Режим доступу: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/10742>
2. Зимня И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. – М.: ИЦ, 2004. – 42 с.
3. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: учебное пособие. – М.: ЭТС, 2002. – 424 с.
4. Красных В. В. Основы психолінгвістики и теории коммуникации [Курс лекцій]. – М.: ИТДГК «ГНозис», 2001. – 270 с.

**ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ У ГРЕЦЬКИХ СЕЛАХ ПРИАЗОВ'Я
(НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ)**

Сьогодні, в незалежній Україні, значно поживавилось дослідження історичного минулого. Зокрема, дослідники приділяють увагу процесам державотворення, регіональним аспектам історії, вивченню історії окремих етносів, що мешкають на теренах України. Україна – багатонаціональна держава, тому її політика має передбачати толерантне ставлення до етнічних меншин та створювати сприятливі умови для розвитку їхньої культури. У зв'язку з цим, актуальним є дослідження історії народів України.

Приазов'я – регіон, що має строкатий етнічний склад, одним з народів, які мешкають на цій території, є греки. На культурний розвиток грецької спільноти Північного Приазов'я значною мірою вплинули земські органи самоврядування.

Варто відзначити, що стан дореформеної освіти характеризувався катастрофічним занедбанням. Із формального погляду, шкільна справа координувалася поважними державними структурами – палатою державного майна чи то повітовими правліннями, але більшість шкільних закладів існували лише для статистики, у звітах відомств. Бажаючи змінити ситуацію на краще, земства наштовхувалися на масу проблем, серед яких – правова невизначеність їх роботи в освітній сфері, не завжди позитивне ставлення до неї селян, нестача коштів. Для того, щоб подолати ці перешкоди, вимагалася цілеспрямованість і постійний пошук оптимальних шляхів реалізації шкільної справи.

Тим не менш, земські органи місцевого самоврядування досягли успіхів у розвитку шкільної справи. Так, серйозну зацікавленість в розповсюдженні писемності у своєму середовищі мала грецька спільнота Приазов'я, яка, особливо на перших етапах становлення земської школи, контрастувала зі ставленням до освіти інших національних спільнот. Саме школи у грецьких селах стали одними з перших земських початкових закладів у Маріупольському повіті. Якщо до 1867 р. грецькі сільські товариства відкривали 1–2 парафіяльні школи на рік, то після реформи кількість початкових закладів різко збільшилася: 1867 р. було влаштовано 6 земських шкіл, 1868 р. – 14, 1869 р. – 6, 1870 р. – 7 шкіл. Узагалі на 1870 р. у 25 грецьких селах діяла вже 21 земська школа (1143 учні), і їх кількість, як і число дітей, що отримали можливість здобувати в них освіту, невпинно зростала. Так, уже на 1900 р. у грецьких селах на кошти земства і сільських громад функціонувало 47 шкіл, в яких навчалось 4997 учнів, тобто їх кількість у земських школах грецьких сіл у 1900 р. порівняно з 1870 р. зросла на 22,9% [1].

Вирішальну роль у забезпеченні загальної початкової освіти відіграла активна громадська позиція сільських грецьких товариств щодо необхідності відкриття шкіл. Вони виявляли неабияку наполегливість у співробітництві з земствами у питаннях, пов'язаних зі школою. Ще у 1866 р. у с. Мала Янісоль було відкрито школу, будівля якої довгий час вважалася однією з кращих у повіті, а зарплата вчителя тут становила 250 руб. [2]. Старокримська

сільська громада утримувала школу з 1863 р., постійно збільшуючи суми, виділені на цю справу.

Таке ставлення грецької громади до шкільної справи не пройшло повз увагу земських діячів, які, своєю чергою, знаходили можливості для фінансової допомоги сільським товариствам. Якщо на початку 1880-х рр. на школи у грецьких селах земство асигнувало більше 15 000 руб. на рік, то в кінці XIX ст. ця сума зросла до 27 300 руб. на рік. А у 1904 р. члени Маріупольського земства ухвалили рішення про утримування грецьких шкіл на власні кошти, залишаючи на сільських громадах відповідальність лише за своєчасний ремонт, опалення приміщень та оплату сторожа.

При цьому слід відзначити, що земство не схвалювало намагання грецьких товариств запровадити навчання грецькою мовою. На перших етапах існування земських шкіл у грецьких селах, насамперед з елліномовним населенням, діяли грецькі класи – у Чермалику, Сартані, Малій Янісолі, Карані, Ігнатівці. Проте внаслідок проваджуваної урядом і місцевою владою політики русифікації, відсутність будь-якої підтримки з боку училищної ради й земських органів, браком необхідних методик та підручників грецькою мовою, а також достатньої кількості кваліфікованих учителів, викладання грецької мови у земських школах Маріупольського повіту поступово припинилося.

Часто саме заснування навчальних закладів на Маріупольщині аргументувалося необхідністю русифікації. Так, у клопотанні про відкриття гімназії в Маріуполі у 1875 р. міська дума вказувала, що «гімназія потрібна для з'єднання різноплемянних поселенців в єдине ціле на основі вивчення вітчизняної мови».

У 1883 р. Маріупольське земство не без задоволення відзначало, що розповсюдження загальної земської школи сприяє подоланню замкненості грецьких, єврейських і німецьких колоній: «Один десяток років минув із того часу, як трималися осібно переселенці греки й колоністи німці, які мали над собою той самий тепличний догляд, як і євреї, почувалися пов'язаними і між собою, і з російськими поселеннями, ... земство і школа зв'язали їх нерозривними узами, які міцнітимуть із кожному роком» [3].

Русифікація школи викликала суперечливі оцінки у грецькій громаді. Одні були незадоволені занепадом та поступовим забуттям рідної мови. У Маріупольському земстві нерідкими були конфлікти між гласними (греками за походженням) і чиновниками (росіянами), адже більшість грецьких сільських громад украй нерадо зустріло русифікацію шкіл. Інші, навпаки, бачили у стандартній земській школі важливий інструмент інтеграції в імперське суспільство, можливість зайняти в ньому гідні позиції, особливо в умовах постійного насаджування думки про меншовартість грецької народної культури. У 1869 р. Маріупольська земська управа відзначала, що найбільша кількість школярів є саме у грецьких селах – 200, а найменша – у німецьких (30), де школа розвивається дуже мляво. У 1879 р. в Маріупольському повіті в російських селах було 29 шкіл, у грецьких – 25, у німецьких – 4, в єврейських – жодної. При цьому найкращі умови були саме у школах грецьких сіл, у кожній з яких сільські товариства утримували навіть помічників учителів.

На 1889 р. практично всі діти шкільного віку в грецьких селах були охоплені початковою освітою. Маріупольський повіт у 1897 р. займав перше місце за писемністю в Катеринославській губернії. У Маріуполі наприкінці XIX ст. на 100 греків припадало 10 учнів, тоді як для євреїв аналогічний показник становив 100 і 3 [4].

У звітах Маріупольського земства зазначалося: «У грецьких селищах шкільна справа поставлена настільки задовільно, що в кожному з них існують школи й у переважній кількості сіл їх по дві та навіть по три багатостатні. Населення ... прагне дати освіту своїм дітям, навіть середню та вищу, і саме йде назустріч відкриттю нових шкіл». У 1915 р. у грецьких селах Маріупольщини діяло 55 шкіл, 6 двокласних училищ, 10 міністерських шкіл.

Контрастом, порівняно з грецькими селами, виглядали німецькі. Тут, по-перше, було багато учнів старше початкового шкільного віку, нерідко зустрічалися учні 13–14 років. По-друге, німці взагалі мало користувалися земськими школами, задовольняючись церковнопарафіяльними, в яких викладання велось російською мовою. Хоча в деяких земських школах, де навчалися німецькі колоністи, викладання велось німецькою мовою. Незважаючи на кращий стан початкової освіти у грецьких селах, не можна не відзначити серйозних проблем, характерних для земської освіти взагалі. Так, далеко не всі учні закінчували повний курс навчання. Наприклад, у 1886 р. у Старокримській школі навчалося 44 дитини (38 хлопчиків та 6 дівчаток), а закінчило школу всього 2 учня. Також школярі не отримували гарячих сніданків, а їли те, що приносили з дому. Частина дітей перед школою не снідали, сидячи на уроках голодними [5].

Термін навчання в земській школі складав три роки, тривалість навчального року складала 6-7 місяців (з жовтня по травень), заняття проводились одним учителем з трьома класами одночасно. У школі викладались закон Божий, читання, арифметика, «мироведение» (знайомство з навколишнім світом: природа, тварини тощо). Програма навчальних предметів складалась за принципом «від найлегшого до найважчого», що було новаторським для того часу.

Неабияку увагу земства приділяли і розвитку профільної освіти у грецьких селах Приазов'я. Так, Маріупольська управа в 1881 р. клопоталася перед урядом про допомогу у відкритті сільськогосподарської школи у Великоанадольському лісництві для навчання селян цивілізованим способом ведення господарства. Проте уряд відкрив там школу лісних кондукторів. У 1893 р. Маріупольська земська управа знову відзначала «невміле, примітивне, хижацьке» використання полів, через що завдається непоправна шкода земельним ресурсам краю. Утім, тоді вдалося тільки організувати курси з садівництва та городництва для вчителів народних шкіл.

Лише на початку ХХ ст. було організовано школу у селі Велика Каракуба, де під неї відвели 60 дес. землі. Вирішальним чинником у цій справі стала ініціатива сільської громади. У 1908 р. дві волості – Бешевська та Ігнатівська – прийняли рішення щорічно асигнувати кошти на влаштування нижчої сільськогосподарської школи, аргументуючи це тим, що «в населення повіту вже давно гніздиться свідомість культурної відсталості та бажання вийти на шлях знань».

Важливе місце в діяльності земств відіграло і відкриття бібліотек. Так, наприклад, кількість читачів Старокримської народної бібліотеки збільшилося з 75 у 1912 р. до 127 у 1913 р., а число прочитаних книг з 241 до 884. Ця бібліотека була відкрита на прохання сільських зборів, але утримувало її виключно повітове земство.

Деякі повітові управи клопоталися перед губернською про необхідність реорганізації бібліотек-читалень у бібліотеки. Маріупольська управа пояснювала це тим, що умови життя селян не дозволяють їм надовго залишати господарство, що вони «читають удома

напівголосно та між справами». Приміщення читалень також не відповідали висунутим вимогам. Проте ці клопотання губернська управа задовольнити не могла.

Серед греків попит на книжки був вищим, ніж в інших етнічних груп. Так, у 1910 р. у 18 бібліотеках Мариупольського повіту брали книги 1147 російських селян і 2077 грецьких поселенців [6].

Серед заходів позашкільної освіти важливе місце займали народні читання. Спочатку це були публічні читання популярних книг, газет та журналів, які проходили в особливих аудиторіях для неписьменного та малописьменного населення. Земці вважали, що: «Народные чтения необходимо признать особенной отраслью образования, совсем самостоятельным методом интеллектуального и эстетического развития. Преимущества этого метода они видели в том, что он объединял слуховые и зрительные впечатления. Кроме того, земцы считали, что народные чтения были самым доступным, разумным и моральным мероприятием для народа, главным орудием борьбы с суевериями. Часто в праздничные и воскресные дни на селе, на улицах и в хатах собирались группы людей, которые слушали одного образованного человека, читающего вслух книги».

Таким чином, просвітницька діяльність земств у грецьких селах Приазов'я була спрямована на розвиток освітнього та культурного рівня широких народних мас, насамперед селян, і включала заходи із створення системи початкової, середньої та спеціалізованої освіти, організації бібліотек, народних читалень, музеїв тощо. При здійсненні цієї роботи земства мали переборювати такі проблеми, як відсутність достатніх коштів та належної державної допомоги. Проте, вже початок ХХ ст. приніс серйозні успіхи на просвітницькій ниві і майже повсюдне залучення сільських і міських товариств до діяльності у культурно-освітній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Журнал Мариупольского уездного земского собрания за 1918 г. – Мариуполь: Тип. А.И. Франтова, 1919. – С. 109 – 110.
2. Отчёт Мариупольской уездной земской управы за 1899 г. очередной сессии земского собрания 1900 г.– Мариуполь: Тип. А.И. Франтова, 1900. – С. 311.
3. Протоколы Мариупольского уездного земского собрания очередной и чрезвычайной сессии 1883 г. – Мариуполь: Типография А.И. Франтова, 1884. – С. 161-162.
4. Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1889 г. Часть 2. – Екатеринослав: Типография губернского правления, 1890 г. – С. 15.
5. Отчет Мариупольской уездной земской управы очередной сессии Земского собрания за 1886 г. – Мариуполь: Типография А.И. Франтова, 1887. – С. 35.
6. Отчет Мариупольской уездной земской управы за 1910 г. – Мариуполь: Тип. А.И. Франтова, 1911. – С. 161.

**ВИЯВЛЕННЯ ІМПЛІЦИТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТЕКСТУ
(НА МАТЕРІАЛІ ВІРША ЛІНИ КОСТЕНКО «ГРОТЕСК»)**

У художньому творі переплітається суспільна на індивідуально-авторська оцінка подій, фактів, явищ, які є предметом опису в тексті. Особливо велика роль індивідуального сприйняття об'єктивної дійсності у поезії. Загалом при побудові будь-яких текстів їх автори дотримуються норм, які встановлені для визначеної групи текстів (функціональних стилів). Проте художні твори, хоча і слідує певним нормам побудови, але мають значну частину «активного несвідомого», яке «підриває правильність та впливає на характер організації висловлювання» (Переклад наш – Т. С.). [1, с. 25].

Предметом нашого дослідження є декодування імпліцитної інформації тексту шляхом аналізу специфіки побудови твору, мовних засобів, які використовує письменник, та актуалізації текстових категорій (оцінки, модальності, інформативності).

Проаналізуємо, як створюється смисл поетичного тексту на прикладі вірша Ліни Костенко «Гротеск».

Гротеск

Здається десь...

Для кожної людини...

У певному контексті...

Є зразок вікна...

Яке чарує, мов гротески...

На келиху червоного вина...

Вікно у світ...

Де нас немає...

Пробачити ...

Це важко...

Але напевно десь є світ,

В якому все не так погано,

В якому сльози – просто міф...

Який чарує і бентежить,

Якщо заглянути в вікно...

Але ми тут і ми – реальні,

А наші мрії як кіно...

Пройдуть, загаснуть і затихнуть

У каламбурі почуттів...

Здається десь...

Для кожної людини...

У певному контексті...

Є зразок вікна... [2]

Звернемо увагу на назву вірша: він називається «Гротеск». Спочатку вяснимо, що це означає. Термін гротеск – це «Художній прийом у літературі та мистецтві, заснований на надмірному перебільшенні або применшенні зображуваного, на поєднанні різких контрастів, сполученні реального з фантастичним, трагічного з комічним, а також твір літератури чи мистецтва, що використовує цей прийом» [3, с. 176].

Вже сама назва вірша насторожує, у читача перспективно виникає відчуття чогось несподіваного, химерного. Цю химерність підкреслює перший рядок: *Здається десь...* Дієслово *здається* має модальне значення невпевненості; так само прислівник *десь* означає «у якому-небудь невизначеному місці». Ця невизначеність підкреслює внутрішній стан ліричного героя: стан роздумів та невпевненості [3, с. 257].

Читаємо наступний рядок: *Для кожної людини...* Модальну оцінку свого душевного стану поетеса переносить і на кожную людину взагалі. Тобто людині притаманно замислюватися, відкривати якісь тайни тощо. Це відбувається у певних обставинах життя: *У певному контексті...* Саме слово *контекст* використовується здебільшого у філологічній літературі, зв'язано з побудовою тексту. Це частина тексту, оточуючі слова, висловлювання, за допомогою яких можна зрозуміти значення деяких слів, думку автора. Проте у цьому реченні слово *контекст* використовується у переносному значенні (ситуація) і тому носить абстрагований характер.

У наступному рядку *Є зразок вікна...* створюється ефект оманного очікування (термін І. Р. Гальперіна), порушення суб'єктивно-читацької перспекції. Абстрактна думка переходить на конкретний предмет – вікно. Мало того, у рядках *Яке чарує, мов гротески... На келиху червоного вина...* знову додається елемент фантастичного в опис цього вікна. На навколишній світ можна дивитися у звичайне вікно, а можна через призму вина у бокалі. Сонячні промені, проходячи крізь прозору червону рідину, змінюють реальне сприйняття речей навколо. Нагадування вікна, бокалу вина та мрій ліричного героя є ретроспекцією до прецедентного тексту: вірша Олександра Блока «Незнайомка».

На кінці кожного рядка стоїть три крапки, хоча це є по суті одне речення. Парцеляція підсилює експресивність тексту, характер формування думки у автора. Таким способом побудований весь поетичний текст. Три крапки вказують на недомовленість, незавершеність думки, спонукають читача замислитись над прочитаним та спробувати вловити задум поетеси.

Наступна строфа складається лише з двох рядків: *Вікно у світ... Де нас немає...* Ретроспективно повторюється слово *вікно*, проте в даному контексті використовується переносне значення цього слова. *Вікно у світ* ми розуміємо як погляд на якесь чуже, далеке життя. В реальному світі люди не живуть таким життям, бо їх там немає, це далеке та недосяжне місце.

У наступних рядках показана причина роздумів автора: *Пробачити ... Це тяжко...* Лірична героїня має комусь пробачити, образа її велика, тому що тяжко пробачити. Читач декодує підтекст: очевидно, її образив обранець, бо саме це тяжко простити жінці. Проте думки автора починають гротескно переплітатися: замість сумних появляються радісні: *Але напевно десь є світ, В якому все не так погано, В якому сльози – просто міф... Який чарує і бентежить, Якщо заглянути в вікно...* Уява малює світ, в якому *все не так погано*, в якому немає сліз. Цей світ характеризується позитивною лексикою (*чарує і бентежить*).

Здійснюється ретроспективний повтор слова *вікно* у контекстному значенні *мрія, фантазія*, у яку поринає лірична героїня, щоб загоїти рани душі.

Проте наступні рядки знову повертають читача до реального світу: *Але ми тут і ми – реальні, А наші мрії як кіно... Пройдуть, загаснуть і затихнуть У каламбурі почуттів...* Як бачимо, слово *мрія* вербалізується і автор підкреслює скороплинність мрій, які проходять, які так і не здійснилися у житті. Словосполучення *каламбур почуттів* основане на ефекті оманного очікування (порушення семантичного зв'язку слів). Воно підкреслює бурхливе духовне життя людини, зміну її почуттів (радості, страждання тощо) і наостанок – всьому у житті приходить кінець. Настає момент, коли людина перестає мріяти і дивитись у вікно на світло.

В результаті аналізу мовних засобів тексту (оцінно-модальних, образних, експресивних тощо) ми приходимо до висновку, що змістовно-концептуальною інформацією цього вірша (його ідеєю) є скороплинність людського життя, зміна внутрішнього стану людини під впливом зовнішніх змін, душевних страждань тощо; втрата людиною здатності мріяти про краще, відриватися подумки від сумної реальності і думати про майбутнє з оптимізмом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин – М.: Наука, 1981. – 140 с.
2. Костенко Ліна. Збірка віршів [Електронний ресурс] / Ліна Костенко. – Режим доступу: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1000257>
3. Словник української мови: [в 11 т.] / АН УРСР, Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. – Київ: Наук. думка – Т. 2, 1971. [Електронний ресурс] – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?I21DBN...1...

УДК 94 (477) 1944

Ухач В. З.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права
Тернопільського національного економічного університету

ОСОЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ ОУН(Б) І УПА З РАДЯНСЬКИМ ТОТАЛІТАРНИМ РЕЖИМОМ У 1944 РОЦІ: ВІЗІЇ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКІВ

Сучасна вітчизняна історіографія розглядає звільнення західноукраїнських земель від нацистської окупації (як і завершення Другої світової війни), процеси повторного встановлення радянської влади на цих землях як новий етап національно-визвольної боротьби за самостійну Українську державу. Період післявоєнної боротьби суб'єктів українського національно-визвольного руху з радянським режимом і його карально-силовими структурами, є чи не найповніше висвітлений в сучасній українській історіографії.

Вагомими видаються міркування теоретико-методологічного характеру авторитетного українського історика О. Лисенка [1], який акцентує увагу на проблемі ідентифікації, оскільки від цього безпосередньо залежить сприйняття феномену українського національно-визвольного руху 1930-1950-х років ХХ століття різними групами українського суспільства. Історик наголошує, що в умовах інтенсивного характеру сучасного інформаційного простору, українська влада не спромоглася «...запропонувати суспільству зрозумілі, недвозначні, оптимізуючи орієнтири, які ще прийнято називати національною ідеєю» [1, с. 14]. Лінії ж розламу в трактуванні та сприйнятті українського самостійницького руху, на думку О. Лисенка,

проходять по наступних основних векторах: ідеологічні підстави; проблема союзників та колаборація; правова оцінка діяльності ОУН та УПА [1, с. 15-17].

Історіографічний доробок заявленої наукової теми складають праці знаних істориків – А. Кентія, О. Лисенка, І. Муковського, С. Макарчука, І. Патриляка, М. Руцького та ін.

Метою наукової розвідки є аналіз праць сучасних українських істориків у їх оцінці особливостей національно-визвольної боротьби ОУН(б) і УПА з карально-силовими структурами радянського тоталітарного режиму на західноукраїнських землях у 1944 році.

Аналіз сучасними істориками особливостей національно-визвольної боротьби з радянським тоталітарним режимом у 1944 році дозволяє виокремити ряд характерних рис. По-перше, науковці зазначають, що керівництво національно-визвольного руху, обравши, попри непрості внутрішні дискусії, шлях подальшої боротьби, було морально підготовлене продовжити її [7, с. 412]. На думку С. Макарчука, політичне і моральне виправдання обрання такого курсу провід націоналістичного підпілля і керівництво повстанської армії вбачало в «... ефемерній надії на майбутню війну між західними державами і Радянським Союзом...» [5, с. 13-14]. По-друге, пріоритетними завданнями для керівництва національно-визвольного руху стали: максимальне збереження організаційних структур та його бойової спроможності; спротив початковим заходам радянзації, зокрема утвердженню комуністичної адміністративної системи в краю; підвищення ефективності ідейно-виховної роботи та політичного вишколу насамперед рядових членів самостійницького руху [2, с. 321]. Провід українського національно-визвольного руху усвідомлював і очевидно прогнозував, що в умовах не співмірності протиборствуючих сил, потужної інформаційно-пропагандистської компанії комуністичного режиму, руйнуванні сподівань на вдалу зовнішньополітичну кон'юнктуру, деморалізаційні моменти з-поміж членства руху лише посилюватимуться. Саме тому значні зусилля проводу були спрямовані на підвищення ефективності роботи пропагандистської референтури з метою підтримати і посилити морально-психологічний стан серед членства самостійницького руху, і, що не менш важливо, населення краю, підтримка якого була життєво важливою для ОУН(б) та УПА. По-третє, історики наголошують на проведенні в другій половині 1944 року реорганізації підпільної організації та провідів ОУН та «... переформуванні основних структур УПА» [2, с. 323]. Боротьба повстанських відділів досягає піку своєї напруженості, при цьому боротьба із внутрішніми військами носила системний характер і складала основний напрямок бойової діяльності підпілля [7, с. 423]. По-четверте, у наукових дослідженнях О. Лисенка, І. Муковського, І. Патриляка, М. Руцького висвітлюється один із системи тактичних заходів українського самостійницького руху, який реалізовується з початком осені 1944 року, «... практику глибоких рейдів на Схід» [7, с. 426] та «... постійного маневрування» [2, с. 326]. На думку істориків, такі рейди мали важливе інформаційно-пропагандистське значення, мали за мету спричинити резонанс серед місцевого населення, здобути симпатії та інформацію про умови боротьби в регіоні та створити ефект широкої присутності повстанських структур, окрім базових регіонів дислокації. По-п'яте, не випали з поля зору науковців і непрості процеси внутрішньої дискусії в керівництві національно-визвольного руху, спричинені реаліями підрадянської дійсності, і спробами окремих лідерів (М. Степанюка, В. Кука, Я. Бусола) «вдатися до пошуку нових ідеологічних орієнтирів та організаційних форм» [2, с. 326], що дозволило б напрацювати для всіх регіонів загальноприйнятну програму та розширити соціальну базу самостійницького руху. Науковці вказують негативне сприйняття тодішнього керівництва ОУН(б) спроб створити Народно-визвольну революційну організацію (НВРО, липень 1944 р.) і в цілому позитивно оцінюють її

розв'язання у контексті монолітності національно-визвольного руху. По-шосте, історики зазначають, що незважаючи на адекватну реаліям зміну та еволюцію тактики боротьби, націоналістичне підпілля, відділи УПА до кінця 1944 року понесли важкі втрати. Так, за підрахунками київського дослідника І. Патриляка впродовж січня-кінця жовтня 1944 року УПА-Північ втратила 70% особового складу (з 10-11 тис. – до 3-3.5 тис. осіб), УПА-Південь недорахувалася близько 50 % (з 1-1.5 тис. – 500-700 чол.), УПА-Захід – близько 20-25 % (з 18 тис. – до 13-14 тис. чол.) [7, с. 434].

У цілому історики суголосні в позиції, що значні втрати насамперед в лавах УПА змусили керівництво українського національно-визвольного руху в листопаді 1944 року дати тверезу оцінку досвіду та урокам 10-місячної боротьби. У переліку окреслених заходів подальшої боротьби І. Патриляк визначає наступні: націоналістичне підпілля мало втримати позиції та здійснити реорганізацію усіх структурних ланок; скоротити кількість реферантур та зробити мережу ОУН(б) більш мобільною; українська повстанська армія мала відмовитися від регулярно-військових дій й «... остаточно перейти до діяльності партизансько-диверсійними методами» [7, с. 434]. Так, в наказі № 9/44 крайової команди УПА-Захід від 25 листопада 1944 року окрім оцінки досвіду і уроків національно-визвольної боротьби в умовах другої радянської краї, крайове командування фокусувало свої майбутні завдання на наступному: окрім переходу до партизансько-диверсійних дій, наголошувалося на необхідності посилити щоденну політико-пропагандистську роботу; продумати шляхи і організувати фаховий військовий вишкіл кадрів [2, с. 336]. Повстанські відділи мали стати мобільнішими, позбутися ненадійних кадрів, зайнятися підготовкою матеріальної бази, криївок. І. Патриляк наголошує і на зростанні уваги повстанського командування щодо розвідки і контррозвідки, що значно посилювало вплив Служби безпеки ОУН [7, с. 434]. Водночас, на думку А. Кентія, аналіз тактичних змін у боротьбі повстанської армії свідчив про «... крах надій керівних кіл визвольного руху на перетворення УПА в регулярне військо» [23, с. 337].

Завершення 1944 та початок 1945 року внесли корективи та нові зміни у протистояння протиборствуючих сил. Вітчизняні історики об'єктивно наголошують, що у безкомпромісному протистоянні радянських комуністичних органів та їх силових структур з ОУН(б) і УПА грубо порушувалося чинне законодавство, та чинилася наруга, звірства над місцевим населенням. З одного боку, у пам'яті населення західноукраїнського краю чітко закарбувався «досвід» першого врядування совітів, а нові штурмові заходи радянської влади щодо форсованої реалізації структурних складових «другої» радянської краї не залишали ілюзій у людей щодо форм і методів її проведення. З іншого боку спостерігалася втома місцевого населення від збройного протистояння, реквізитів та інших форм насильства, що підсилювалося все більшим усвідомленням не співмірності потенціалу протиборствуючих сторін, а тому, як корозія, підточувало віру в успіх боротьби проти комуністичного режиму, неухильно звужуючи єдине джерело підтримки українського національно-визвольного руху [6, с. 3]. Відновлення та широке використання інститутів заручництва [8, с. 194], доносительства, системи оперативно-агентурних заходів радянських спецслужб [3, с. 377], інформаційно-пропагандистських заходів сталінського режиму мали на меті спровокувати недовіру керівництва ОУН(б) і УПА до населення, «... розірвати український визвольний рух і його соціальну базу» [3, с. 377]. У цілому, як зауважує О. Лисенко, системні репресивні заходи комуністичних та силових структур безперечно «...підривали і знижували соціальну базу національно-визвольного руху, однак не змінили загального негативного ставлення мешканців західних областей до

сталінського режиму» [4, с. 318]. Більше того, це ще більше посилює ескалацію протиборствуючих сторін.

Таким чином, сучасні історики в цілому стоять на позиції, що, незважаючи на понесені суттєві втрати, суб'єкти українського національно-визвольного руху адекватно оцінили ситуацію та внесли своєчасні тактичні та організаційні зміни, що дозволило зберегти кадри, фінансово-матеріальну базу і закласти підвалини на тривалу подальшу боротьбу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лисенко О. Український національно-визвольний рух 30–50-х рр. ХХ ст.: суспільний контекст і науковий вимір // Галичина. 2013. – Ч. 24. – С. 14–17.
2. Лисенко О. Є. Самостійницький рух у 1944 р. В кн.: Організація український націоналістів і українська повстанська армія. Історичні нариси / Дзьобак В. В., Ільюшин І. І., Касьянов Г. В. та ін. Відп. ред. Кульчицький С. В. НАН України; Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2005. – С. 321, 323, 326, 336–337.
3. Лисенко О. Є. Боротьба радянських силових структур проти ОУН і УПА у 1945 р. В кн.: Організація український націоналістів і українська повстанська армія. Історичні нариси / Дзьобак В. В., Ільюшин І. І., Касьянов Г. В. та ін. Відп. ред. Кульчицький С. В. НАН України; Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2005. – С. 377.
4. Лисенко О. Є. Боротьба збройних відділів ОУН і УПА з радянським карально-репресивним режимом. В кн.: Організація український націоналістів і українська повстанська армія. Історичні нариси / Дзьобак В. В., Ільюшин І. І., Касьянов Г. В. та ін. Відп. ред. Кульчицький С. В. НАН України; Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2005. – С. 318.
5. Макарчук С. Радянські методи боротьби з ОУН і УПА 1944–1945 рр. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2004. Вип. 11. – С. 13–14.
6. ОУН і УПА в 1945 році: Зб. док. і мат-лів. В 2 ч. Ч. 2. Редкол.: Боряк Г. В., Веселова О. М., Даниленко В. М., Кульчицький С. В. (відп. ред.). – Упорядн.: Веселова О. М. (відп. упорядн.), Гриневич В. А., Сергійчук В. І. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. – С. 3.
7. Патриляк І. «Перемога або смерть»: український визвольний рух у 1939-1960 роках / Центр досліджень визвольного руху. Львів: Часопис, 2012. – С. 412, 423, 426, 434.
8. Яневський Д. Проект «Україна»: Жертва УПА, місія Романа Шухевича. Харків: «Фоліо», 2012. – С. 194.

УДК 069.5:908(477.84) (045)

Костюк С. В.,

директор Тернопільського
обласного краєзнавчого музею,
голова Тернопільської обласної організації
Національної спілки краєзнавців України

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ІГОРА ҐЕРЕТИ: ВИСТАВКОВІ ПРОЕКТИ, ВИДАННЯ, ТЕМАТИЧНІ КОНВЕРТИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Припускаємо, що надовго залишиться неопрацьованим прижиттєвий архів відомого історика-археолога, культуролога, суспільно-політичного діяча Ігора Ґерети,

оскільки опікуни спадку (мистецької збірки, документів, публікацій, книгозбірні) обмежують доступ дослідникам.

Враховуючи багаторічне обіймання Ігорем Геретою різноманітних посад у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї, щорічно (після відходу колеги за межу вічності – С.К.) установа пропонує відвідувачам пропам'ятні тематичні виставки наявних фондів матеріалів, доповнюючи новими надходженнями.

Позиція перша.

2002. Виставка фондів матеріалів «40 днів світлої пам'яті Ігора Герети (25.09.1938 – 05.06.2002) – відомого археолога, науковця, краєзнавця, культуролога, громадського і політичного діяча» (проект №20, 11 липня – 7 жовтня, відповідальна за виставку Т. Ковальчук);

2003. Виставка фондів матеріалів «Світлої пам'яті Ігора Герети (25.09.1938 – 05.06.2002) – відомого археолога, науковця, краєзнавця, культуролога, громадського і політичного діяча» (проект №12, 4 червня – 9 липня, відповідальна за виставку Т. Ковальчук);

2004. Виставка фондів матеріалів «Світлої пам'яті Ігора Герети» (проект №28, 4 червня – 21 червня, відповідальна за виставку Т. Ковальчук);

2005. Виставка фондів матеріалів «Світлої пам'яті нашого колеги Ігора Герети (25.09.1938 – 05.06.2002)» (проект №27, 3 червня – 13 липня, відповідальна за виставку Т. Ковальчук);

2006. Виставка фондів матеріалів «Справ великих сівач і жнець» (світлої пам'яті Ігора Герети. 25.09.1938 – 05.06.2002) (проект №32, 5 червня – 8 червня, відповідальні за виставку М. Кіндяк, Т. Ковальчук);

2008. Виставка фондів матеріалів «Археологічні матеріали Черняхівської культури III – IV ст. з досліджень І.П. Герети у селі Чернелів-Руський Тернопільського району» (до 70-річчя від народження) (проект №47, 25 вересня – 14 листопада, відповідальна за виставку Т. Ковальчук);

2011. Пропам'ятна виставка фондів матеріалів до річниці смерті І. Герети (проект №43, 3 червня – 29 червня, відповідальна за виставку Т. Ковальчук);

2012. Виставка фондів матеріалів, присвячена десятій річниці світлої пам'яті Ігора Герети – провідного наукового співробітника музею у 1962-2002 роках, науковця, краєзнавця, археолога, громадського і політичного діяча (проект №31, 31 травня – 6 липня, відповідальна за виставку Т. Ковальчук);

2013. Виставка фондів матеріалів «Ігор Герета і сучасники» (до 75-річчя від дня народження колишнього провідного наукового співробітника музею) (проект №92, 25 вересня – 30 жовтня, відповідальна за виставку Т. Ковальчук);

2014. Виставка фондів матеріалів до 12-их роковин з дня смерті археолога, музеєзнавця, громадського і політичного діяча Ігоря Герети (відповідальна за виставку Т. Ковальчук);

2016. Виставка фондів матеріалів «Ігор Герета – невтомний дослідник історії та культури краю» (проект №71, 21 вересня – 29 вересня, відповідальна за виставку Т. Ковальчук);

Виставка художніх творів друзів Ігора Герети із фондів Тернопільського обласного краєзнавчого музею (проект №72, 22 вересня – 4 жовтня, відповідальна за виставку Т. Ковальчук);

Виставка творчих робіт учнів Тернопільської обласної експериментальної комплексної школи мистецтв ім. Ігора Герети (проект №73, 22 вересня – 10 жовтня);

2018. Виставка фондкових матеріалів «Романтик археології, шукач і поціновувач прекрасного» (до 80-річчя від народження тернопільського археолога Ігора Герети) (проект №87, 21 вересня – 5 листопада, відповідальні за виставку В. Безбах, Т. Ковальчук) [1].

Позиція друга. Видання: Ігор Герета. Могильник черняхівської культури в с. Біла на Тернопільщині /Упоряд. В. Тилішак, Т. Ковальчук. – Тернопіль: Меркьюрі-Тернопіль, 2007. – 56 с.; іл.; Микола Литвин. Все пливе: Документальна повість, присвячена 70-річчю з дня народження заслуженого діяча мистецтв України, археолога, музейника, культуролога Ігора Герети (1938 – 2002). – Тернопіль: Терно-граф, 2008. – 68 с.; іл.

Співвидання: «Ігор Герета. Чернелево-Руський могильник» (25 вересня 2016 року, 14.00 – презентація видання).

Позиція третя. Конверти: «Ігор Герета.10 років скорботи» (2012), «Задивлений у будучність. Ігор Герета.75 років» (2013), «Пам'ятник Ігореві Гереті. м. Тернопіль» (2016).

Висновки. Подана «суха статистика» оправдана, оскільки кожна позиція представленого заслугоує окремого розширеного дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Книга обліку виставок, 2001 – 2014; Книга обліку виставок, 2015 – 2018.

2. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

УДК 908/379.82

Ганусевич Н.З.,

молодший науковий співробітник «Замки Тернопілля», м. Збараж

КРАЄЗНАВЧІ І НАУКОВО-ПРОСВІТНИЦЬКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ЗАМКИ ТЕРНОПІЛЛЯ»

Національний заповідник "Замки Тернопілля" є державним культурно-освітнім та науково-дослідним закладом, що об'єднує комплекс пам'яток культурної спадщини національного значення, які становлять виняткову історичну, мистецьку, художню та наукову цінність.

Однією із основних напрямків роботи наукових працівників закладу є пошуково-дослідницька і науково-просвітницька діяльність. Краєзнавство – це рух, який веде до наукового і всебічного пізнання краю. Основними джерелами краєзнавства є: пам'ятки історії та культури, пов'язані з історичними подіями в житті краю, розвитком суспільства і держави, а також твори матеріальної і духовної діяльності, які мають історичну, наукову, художню та іншу культурну цінність.

Співпраця навчально-виховної роботи школи і науково-просвітницької діяльності Заповідника відбувається за такими напрямками:

- лекційна діяльність наукових співробітників;
- налагодження зв'язків і проведення зустрічей з сім'ями відомих людей краю;
- проведення екскурсій, інтелектуальних ігор, «квестів», вікторин на краєзнавчу тематику;
- проведення конференцій, наукових читань, краєзнавчих зустрічей [1, с. 393].

- пошуково-дослідницька діяльність працівників Заповідника допомагає у популяризації наших пам'яток – друк путівників, буклетів і фотофіксація пам'ятних місць. В подальшому – внесення їх у перелік пам'яток і визначних місць нашого краю, організовуються тематичні екскурсії.

Слухачів, з якими працюють наші співробітники, можна об'єднати у три вікові категорії – це діти молодших класів, це учні старших класів, ліцеїсти, учні коледжів і училищ та студенти вищих навчальних закладів.

Для молодшої вікової категорії дітей проводяться театралізовані бесіди-ігри, урок-бесіда «Легенди рідного краю», на якому не тільки науковий співробітник розказує про цікаві легенди, а і учні доповнюють розповідь різними варіантами однієї легенди, уроки-екскурсії: «Люби і знай свій рідний край», «Кожна дитина має право володіти чеснотами лицаря». Мета уроку полягала в тому, щоб збагатити мовлення учнів слова ввічливості, сприяти формуванню естетичного смаку, розширити уявлення вихованців про лицарів, виховати в учнів прагнення до самовдосконалення.

Для учнів старших класів на базі Збараського замку уже декілька років поспіль організовуються і проводиться розважально-ігровий захід «Ніч вогнів» [5, с. 3]. Метою такої акції є залучення молоді до вивчення української історії; ознайомлення юнацтва з українською казкою як частиною рідної культури; пропаганда здорового способу життя; виховання у юнацтва національної самосвідомості, історичної пам'яті, громадської позиції і патріотизму.

З ініціативи співробітника Тербовлянського відділу була організована інтелектуально-красознавча гра під назвою «Найрозумніший старшокласник» та «Бібліофест», які вже стали досить популярними. Також щорічно проводяться туристичні квести «Великі перегони», «Знайди скарб Тербовлянського замку», інше [4, с.34].

Для студентів та вихованців училищ наукові співробітники Заповідника практикують проведення тематичних уроків, екскурсій, інформаційних днів, наукових читань, організація різнопланових виставок, проведення конференцій з метою популяризації історико-культурної спадщини, які присвячені історичним постатям, національним героям. Такі заходи проводилися спільно з загальноосвітніми школами міста Збаража і Тербовлі, Скалатським професійним училищем, ліцеями області, Духовною семінарією УГКЦ, музеєм-садибою ім. Йосипа Сліпого в с. Заздрість, Тербовлянським районним центром туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді.

Тематика таких заходів дуже різнопланова. Зокрема: «Перебування Івана Франка на Збаражчині», «Роман Дудинський – полковник УСС», «Вулицями рідного міста», «Облога Збараського замку: учасники національно-визвольних змагань», «Краєзнавство Збаражчини: постаті, дослідження і видання» та інші.

Організуються зустрічі з письменниками і поетами Тернопільщини, на яких вони ознайомлюють читачів із своєю творчістю. Незабутньою була зустріч учнів із письменницею Наталкою Михно, автором книжки «Скарби твого селища: Микулинці» [2, с. 90]. Ці зустрічі проходили в Микулинецькому центрі туризму, Тернопільській і Збараській бібліотеках. Також проходили зустрічі з Любою Гонтарук, де всіх приємно вразила авторка, яка з любов'ю і натхненням читала свої вірші і новели [6, с. 5]; Оленою Рутецькою, яка презентувала свою нову збірку дитячих віршів для маленького читача; Орестом Чоловічком, який весело читав свої гуморески «Охріміві шпички» та інші.

Також проводяться зустрічі з відомими краєзнавцями, зокрема з Б. Будзаном – професором, академіком Національної Академії Наук України, який, приїжджаючи на Збаражчину цікавиться життям своїх земляків, допомагає школі в якій навчався.

Також функціонують програми «Відродити. Пам'ятати. Зберегти» – екотолока, яку проводить Управління з питань туризму Тернопільської ОДА [4, с. 38]. Головною метою таких акцій є привернути увагу громадськості до стану туристичних об'єктів області.

Можна навести приклад спільної праці молоді на збараському римо-католицькому кладовищі. Польська молодь групи «могили прадідів збережи від забуття» і збараська шкільна молодь [9, с. 144]. Дана співпраця продовжується не один рік. По завершенню цієї роботи керівник Іренеуш Скшипчак (Фонд «Лонгінус», Ланьцут) написав книгу, де описані пам'ятники і фігури, які були очищені від землі і інших забруднень.

За проханням одного жителя Польщі, була відшукана могила його маленької донечки Данусі. Надгробок був оформлений, як невеличкий пагорб з маленьким ангелом, що сидить коло хреста, який був пошкоджений часом (відсутня голова). Спільними зусиллями сторін скульптура була реставрована і фотографії передані родині. А через деякий час представники сім'ї відвідали наше місто.

Планується і подальша наша співпраця жителями Болеславця (Польща) у сфері культурних відносин, а саме у фінансовій і фаховій допомозі у відновленні ряду скульптур і надгробків відомим людям, які були поховані на збараському кладовищі. Такий захід сприяє не тільки збереженню історичної пам'ятки, відновлення її документального характеру, але має і важливе виховне значення. Активний розвиток відносин між двома нашими країнами дасть поштовх до покращення стану рекреаційної інфраструктури нашого краю дозволить збільшити кількість туристів із країн Європи, а співпраця з закордонними партнерами популяризуватиме установу і місто у світовому туристичному просторі.

Як для наукового працівника найбільш незабутньою є пошуково-дослідницька робота: досліджуючи історію міста, зустрічаєшся з цікавими людьми, вивчаєш культурну спадщину цілого періоду, зокрема це відноситься до часу II Речі Посполитої, до якої і входили наші землі на той період. Тому описуючи пам'ятки, ми наближаємось до розуміння толерантного проживання двох найбільших етносів на території міста. На даний час постараємось описати тільки придорожні пам'ятки-фігури, які були споруджені в цей час. Українсько-польська спадщина ще не дуже досліджена і зараз.

Здавна, а особливо з початку XVIII століття, на землях України споруджували придорожні хрести та «фігури». Звичай ставити такі хрести прийшов в Україну із Західної та Центральної Європи. В Галичині на головних шляхах, навіть на відрізку одного кілометра, можна було побачити їх часом більше ніж десятків. Це були намогильні, поклінні, придорожні хрести і «фігури». Біля них проводили молебні за врожай, охорону села, громади – перед мором, стихійним лихом. Хрести і «фігури» встановлювались на місцях трагічних подій, нещасних випадків, або якихось інших пам'ятних дат місцевого люду. Багато з них були дерев'яними і їх понищив час, кам'яні нищили «невдячні» нащадки, але частина їх уціліла. [3, с. 93]

Збараж – західноукраїнське місто, центр Збараського району Тернопільської області України розташоване на Подільській височині, яке розташоване на берегах річки Гнізни, притоки Серету. Впродовж останніх століть Збараський замок стає невід'ємним елементом міста, його домінуючою спорудою. До цього ж періоду відноситься і згадка про власників міста і будівництвом костелу святого Антонія. Це є головні пам'ятки міста і перлини архітектурної спадщини країни. Але не тільки гарні пейзажі і цінні пам'ятки цікавлять мешканців і туристів нашого міста. Традиції, які протягом років зберігав і оберігав наш народ, також несуть неоціненну важливу цінність. Придорожні хрести і фігури донесли в наш час дух давніх майстрів і будівничих, які в своїх роботах передали пам'ять про минуле нашому поколінню. Їх велика кількість є свідченням живої віри народу в Бога, традицій і культури наших предків. Вони зводились на пам'ятних місцях, а з часом ставали місцем паломництва і масових

Богослужінь. Для нас вони є місцем, де потрібно зупинити свій «біг» і задуматись над вічністю [8, с. 7].

Хрест – один з головних символів християнства, символ Ісуса Христа, спасіння, приналежності до віри, церкви Христової. Він є і монограмою Ісуса Христа [7, с. 260]. До найпоширенішого типу придорожніх хрестів належить дерев'яний Хрест з фігурним Розп'яттям.

Дана традиція продовжується і в наш час. Відновлюються старі пам'ятні фігури, але зводяться також і нові. «Фігура» – пам'ятний сакральний знак, в яких скульптурне зображення є домінуючим компонентом.

Найпоширенішими є «фігури» Матері Божої, деякі в подяку за благодаті та за перенесені труднощі, або в місцях трагедій чи просто в місцях пам'яті [8, с. 13]. Коли спільнота пережила трагічну сторінку у своєму житті і хоче, щоб їхні нащадки про це не забували. Це хрести, чи символічні могили, полеглим в боях Січовим стрільцям, хрести в пам'ять про переселення з місць народження на етнічні землі, чи хрести на місцях масових розстрілів людей більшовиками і фашистами, як євреїв, так і інших національностей. Над фігурами дуже часто споруджують накриття чи просто дашок. Є також і інші сакральні споруди-каплиці, де зберігаються ікони, місце для освячення води.

Каплиця – подоба малої церкви без вітара. Обстава капличок складалися в основному з ікон, різьби та інших предметів місцевого походження. Були знищені за радянського режиму, інтенсивно відбудовуються – переважно муровані, вишуканих архітектурних форм [7, с. 123].

Також існують і присадибні хрести. Колись їх було дуже багато. Вони слугували оберегами хати та її мешканців. Перекази згадують, коли господар у корчмі пропивав всі гроші, то корчмар на город і хату з посвяченою фігурою чи хрестом не мав права претендувати [3, с. 97].

Хрестом завжди позначали пам'ятне місце, воно було освячене і нагадувало про важливі події спільноти. Про це місце дбали, прикрашали квітами, а в деяких місцевостях і різнокольоровими стрічками. А у визначений час коло нього проводилось масове Богослужіння і кожен житель місцевості був присутній і з пошаною ставився до цієї традиції.

Досліджуючи цілий пласт історії, науковці діляться своїми напрацюваннями у вигляді презентацій, каталогів, тез доповідей. Поширюючи їх, ми популяризуємо дані пам'ятки, а також глибше пізнаємо свою історію, знаходимо цікаві факти з життя спільноти, чи окремої людини, а буває і окремої пам'ятки. Згадую історію однієї фігури – святої Розалії. Такі скульптури споруджували під час пошесті. Довгий час не знали, як називати дану скульптуру і чому вона тут знаходиться. Тільки тоді, коли дана територія землі комусь дуже стала потрібною, аж тоді виявилась справжня причина, по котрій там ніхто і ніколи не будувався. На тій землі був мотильник, але пройшли роки – і тільки фігура охороняла люд від біди. Багато їх було знищено в радянський період, але ті, що збереглися, донесли і до нас незабутні моменти життя і розвитку нашого древнього Збаража.

В історії нашої держави є багато білих плям, які вимагають дослідження. Ми прагнемо більше дізнатися про свій замок, сакральні пам'ятки і житлову архітектуру міста. Нам цікава доля наших земляків. Національний заповідник допоможе всім бажаючим організувати цікаву екскурсію, побачити чудові краєвиди міста, отримати незабутні враження від сакральних пам'яток, почути захоплюючі легенди краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Браславська О.Б., Рожі І.Г., Макаревич І.М. Краєзнавство і туризм у навчально-виховній роботі школи. / Географія, екологія і туризм: теорія, методологія, практика. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. –Тернопіль, 2015. – 404 с.
2. Волчаста Н. Туристично-краєзнавчі дослідження на території селища і околиць. / Наукові записки НЗ «Замки Тернопілля» №3. – Збараж, 2013. –125 с.
3. Гриник Г. Придорожні хрести у Червонограді. Вісник Львівського музею історії релігії. Число 11/2012. /ред. Моравська Л., Бобряк Р., Лузан О. –Львів: «Логос», 2007. – С. 93
4. Макарчук Н.Й. Діяльність НЗ «Замки Тернопілля» у системі патріотичного виховання молоді. / Історико-культурні пам'ятки Чортківщини. // Тези доповідей науково-практичної конференції. –Чортків, 2015. – 64 с.
5. Марціяш Н. Ніч вогнів у Збаражі. / Вісник історії Краю. – Збараж. – №4 (74), 2013. – С. 3 – 8.
6. Поетичне слово Любові Гонтарук. / Вісник історії краю. – №4 (62) –Збараж, 2012. – 8 с.
7. Словник українського сакрального мистецтва. /ред. .М.Станкевича. –Львів, 2006. – С. 260
8. Kamola P. Piękno kapliczek, figur i krzyży przydrożnych. Gmina Puławy. –Góra Puławska, 2014. –140s.
9. Skrzypczak Alina, Skrzypczak Ireneusz Polski cmentarz w Zbarażu: inskrypcje nagrobne. – Rzeszów, 2010. – 144 s.

УДК

Демидась С. Р.,

методист навчально-методичного центру психологічної служби
і соціальної роботи Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної освіти

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ: ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

*Патріотичне виховання – це сфера духовного життя,
яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне,
що любить і ненавидить людина, яка формується.*

В. О. Сухомлинський.

Патріотичне виховання особистості в сучасних умовах розвитку держави є досить актуальним питанням. Саме в процесі навчання, соціалізації і виховання здобувачів освіти відбувається становлення громадянина-патріота України.

Проблема патріотичного виховання як соціальне-психологічне явище цікавила людей давно і залишилась актуальною на сьогодні. Такі поняття, як "патріотизм", "патріотичне виховання", розглядаються у педагогічних, психологічних, соціологічних та філософських дослідженнях. Слід зазначити, що філософи і політологи визначають патріотизм як суспільно-моральний принцип, що характеризує ставлення людей до своєї країни та виявляється в певному способі дій. Варто відмітити, що це одне з найглибших почуттів, що закріплювалося століттями й тисячоліттями і в процесі суспільного розвитку наповнювалася різним соціальним і національним змістом. На думку соціологів, патріотизм – це певне моральне ставлення й ціннісне відношення особистості до Вітчизни, а патріотичне почуття, у своїй основі,

особистість набуває не лише шляхом біологічної спадковості, а також під впливом соціального середовища і виховання тощо.

Так, педагогіка вивчає процес формування патріотизму як цілеспрямовану дію вчителів і вихователів щодо формування патріотичних почуттів. Психологія ж розглядає і вивчає механізми інтеріоризації тих соціальних процесів та явищ, які впливають на формування патріотичних рис особистості.

Психологічні засади патріотичного виховання досліджували П. Блонський, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтєв, О. Петровський, І. Синиця, П. Якобсон., І. Бех.

І.Бех визначає патріотичне виховання як керівництво індивідуальним становленням особистості як патріота, що передбачає формування ціннісного позитивного (пізнавально-емоційного) ставлення до Батьківщини. Психічну структуру людського ставлення становить своєрідний сплав пізнавальних і емоційних утворень, де останній компонент вважається провідним [1, с. 151].

За результатами аналізу довідникової літератури, першоджерел та періодики з'ясовано, що існують різні підходи до визначення терміну «патріотизм». Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови це поняття визначається як: «любов до Батьківщини, відданість їй та своєму народові, готовність прийти на її захист», а «патріот –це той, хто любить свою батьківщину, відданий своєму народові, готовий заради них на жертви і подвиги» [2, с. 894]. Визначальним у цьому трактуванні є емоційно-почуттєва сфера особистості, категоріями якої є: любов, відданість, готовність.

У сучасній педагогічній науці окремі аспекти патріотичного виховання розробляють О. Бандура, Н. Волошина, А. Капська, В. Неділько, Є. Пасічник, В.Мірошніченко.

Вивчаючи психологічні аспекти патріотичного виховання, В. Мірошніченко стверджує, що ставлення особистості до Батьківщини відображає її соціально-психологічну позицію. На думку автора, саме ставлення пов'язане з такою характеристикою психіки, як ментальність. Ментальність створює для людини можливість ототожнювати себе з певним народом, певною культурою, тобто виявляти свій менталітет. Менталітет складає філософсько-психологічну основу патріотизму, оскільки формується в процесі співставлення культур різних цивілізацій [4, с. 131].

Н. Волошина зосереджує увагу на існуванні патріотизму суспільства і проявляється він завдяки наявності суб'єктно-об'єктних відносин. До суб'єктів патріотизму суспільства відносяться індивід, особистість, сім'я, еліта, клас, група, етнос, нація. Зважаючи на кореляцію суб'єкта і об'єкта, в якості об'єкта патріотизму можуть бути Батьківщина та елементи суспільства, що є суб'єктами патріотизму. На її думку, патріотизм є соціально-психологічною якістю, яка формується, розвивається, або втрачається у процесі життя під впливом політичних, економічних і соціальних чинників [3; с. 12].

Слід зазначити, що проблеми патріотичного виховання особистості досліджували також багато літераторів, поетів і письменників ще з давніх часів: Г. Сковорода, Т. Шевченко, Леся Українка, І. Франко, М. Грушевський.

Так, філософ і педагог Г. Сковорода поняття патріотичного виховання глибоко переосмислював. Специфіку цього процесу розумів з позицій пізнання і самопізнання: «Кожний повинен знати свій народ, а в народі пізнати себе. Якщо ти українець, то будь ним» [5]. Крім цього, він наголошував на необхідності плекати у кожної людини любов до народу та Батьківщини, людську гідність, гордість, шанобливе ставлення до народних традицій, розвитку всього українського, неухильно дотримуватися виховних традицій українського народу.

Також багатогранні аспекти патріотичного виховання особистості знайшли своє відображення в працях педагогів Х. Алчевської, Г. Ващенко, І. Огієнка, С. Русової, К. Ушинського, які велику увагу приділяли вихованню любові до своєї землі, рідної мови, формуванню національної самосвідомості, поваги до історичного минулого.

Так, С. Русова сутність патріотичного виховання розуміла як формування любові до рідного народу і поваги до інших народів, громадянської самосвідомості шляхом глибокого вивчення духовної спадщини України.

Зокрема, К. Ушинський підкреслював, що патріотичне виховання – це прищеплення молодому поколінню почуття обов'язку перед Батьківщиною, відповідальності, високої гідності. Зокрема, він писав: «Як немає людини без самолюбства, так і немає людини без любові до Батьківщини, і ця любов дає вихованню вірний ключ до серця людини і могутню опору для боротьби з його поганим» [6, с. 73].

Думаємо, що патріотичне виховання є основою всієї системи навчальної, виховної роботи в українській школі. Виховання дітей свідомими, активними членами суспільства – одне з найскладніших завдань системи освіти, оскільки громадянськість, почуття патріотизму свідчать про найвищий ступінь розвитку особистості.

Підсумовуючи, зазначимо, що патріотичне виховання включає у себе соціальні, цільові, функціональні, організаційні та інші аспекти, володіє високим рівнем комплексності, тобто охоплює своїм впливом усі покоління і пронизує усі сторони життя: соціальну-економічну, політичну, духовну, правову, педагогічну, спирається на освіту, культуру, історію, державу, право.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: наук. видання / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2006. – 272 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Булес. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
3. Волошина Н.М. Соціально-філософський вимір патріотизму сучасного українського суспільства. Автореф. канд філософ. наук. – К., 2010р.
4. Мірошніченко В.І. Система патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників: монографія / В.І. Мірошніченко. – Хмельницький: Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2012. – 376 с.
5. Педагогічні ідеї Г. С. Сковороди / За ред. Д. Г. Дзевєріна. – К.: Знання, 1972. – 264 с.
6. Ушинський К.Д. Питання про народні школи // Твори: в 6 т. – Т. І. – К., 1954. – С. 67-93.
7. Фіцула М.М. Педагогіка. – К.: Академія, 2002. – 528 с.

Коротюк З. М.,

методист, завідувач навчально-методичного центру
психологічної служби і соціальної роботи
Тернопільського обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА ПАТРІОТИЗМУ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

*Патріотами не народжуються.
Ними стають у процесі становлення
особистості. Патріотичні почуття –
це сплеск емоцій, які трапляються
в пориві спільної праці, щоб знайти
вихід із безвихіддя, захистити
свою незалежність і волю.*

О. А. Захаренко

При сьогоденній ситуації в державі освітній заклад має стати для кожної дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єднанню українського народу та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві.

Патріотизм (від латинського *patria* – країна, вітчизна, батьківщина) – це любов і відданість Батьківщині, прагнення своїми діями служити її інтересам. Історичне джерело патріотизму – це формування зв'язків з рідною землею, рідною мовою, народними традиціями, звичаями та культурою [13].

Філософи й політологи визначають патріотизм як суспільний і моральний принцип, який характеризує ставлення людей до своєї країни та виявляється в певному способі дій і складному комплексі суспільних почуттів, що узагальнено називається любов'ю до Батьківщини. Це одне з найглибших почуттів, що закріплювалося століттями й тисячоліттями з розвитком відокремлених етносів. Це соціально-політичне явище, якому притаманні природні витоки, власна внутрішня структура, що в процесі суспільного розвитку наповнювалася різним соціальним, національним і класовим змістом.

Соціальні психологи визначають патріотизм як певне моральне ставлення й оцінку особистістю елементів Вітчизни. Патріотичне почуття, соціально-моральне у своїй основі, особистість набуває не лише шляхом біологічної спадковості, а неодмінно під впливом соціального середовища, виховання (соціалізації) у широкому розумінні слова.

Нині патріотизм покликаний дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіту національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини [17].

Визначальною рисою українського патріотизму має бути його дієвість, спроможна перетворювати почуття в конкретні справи та вчинки на користь держави. Справжній патріот повинен мати активну життєву позицію, своїми справами та способом життя сприяти якісним змінам ситуації в країні на краще. Для формування такої свідомості особистості має бути успішно реалізована цілісна система патріотичного виховання [16].

Історично українська школа завжди була осередком місцевої громади. Сучасна суспільно-політична ситуація в Україні вимагає відтворити цей досвід. Отже, школа має виховувати соціально адаптовану та громадсько орієнтовану особистість, яка після закінчення школи успішно знайде своє місце в житті. Для цього доцільно шкільне мікросередовище сполучити з реальною дійсністю.

Одним із важливих завдань сьогодення є інтеграція зусиль школи та сім'ї. Шанобливе ставлення дітей до батьків – одна з головних умов побудови щасливого життя. Основним завданням школи в партнерстві з батьківською громадськістю є підготовка підростаючої молоді до майбутнього самостійного життя. Реалізація змісту комплексу надасть можливість підвищити рівень і статус сімейного виховання в системі освіти; розширити склад суб'єктів сімейного виховання, посилити координацію їх дій і впливів; сприяти фізичному, інтелектуальному та духовно-моральному розвитку особистості дитини, сформувати культуру сімейних відносин чоловіка та жінки, підвищити рівень відповідальності батьків за сім'ю та виховання власних дітей.

Педагоги і психологи навчальних закладів повинні залишатися спокійними і виваженими, за необхідності заспокоювати дітей, створювати психологічно комфортну атмосферу в закладах освіти і допомагати учням адекватно ставитися до подій. **Педагогам необхідно бути завжди готовими до діалогу зі своїми учнями.** Постійний контакт з учителями та друзями допоможе учням відновити відчуття безпеки й захищеності. У такі часи відданість, співчуття та комунікативні навички вчителя стають особливо важливими, проте базовим інститутом у системі формування патріотизму залишається сім'я [11].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ базової і повної загальної середньої освіти: Затвердж. постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт «Міністерство освіти і науки України». – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua>. – Назва з екрану. – Мова укр. (дата звернення: 21.09.2014).
2. ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ початкової загальної освіти: Затвердж. постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. № 462. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт «Міністерство освіти і науки України». – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua>. – Назва з екрана. – Мова укр. (дата звернення: 21.09.2014).
3. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності [Текст] // Дошкільне виховання. – 2003. – № 2. – С. 3 – 8.
4. Концепція допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді // Державний вісник України. – 2002. – № 21. – С. 15 – 19.
5. Про заходи Кабінету Міністрів України щодо захисту національних інтересів держави у сфері національно свідомого патріотичного виховання молодого покоління та забезпечення умов його розвитку: Постанова Верховної Ради України від 22 травня 2003 року №865-IV // Голос України. – 2003. – 6 червня. – С. 7.
6. Концепція національно-патріотичного виховання молоді, затверджена наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму України від 27.10.2009 № 3754/981/538/49 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua>. – Назва з екрана. – Мова укр. (дата звернення: 21.09.2014).

7. Концепція загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання громадян на 2013–2017 роки: Затвердж. колегією Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (протокол № 6/1-21 від 30.05.2012) [Електронний ресурс] // – Режим доступу: [http:// www.osvita.org.ua](http://www.osvita.org.ua). – Назва з екрану. – Мова укр. (дата звернення: 21.09.2014).
8. Відмиш Л. І. Система національного виховання: шляхи і засоби реалізації / Л. І. Відмиш // Виховна робота в школі. – 2011. – № 8. – С. 7 – 10.
9. Виховання громадянина: Сутність громадянського виховання / П. Ігнатенко, В. Поплужний, Н. Косарева, Л. Крицька // Шкільна бібліотека. – 2003. – № 8. – С. 3 –
10. Гарнійчук, В. Сутність і структура патріотизму старших підлітків [Текст] / В. Гарнійчук // Управління освітою (Шкіл. світ). – 2009. – № 20. – С. 22-23.
11. Гнатюк В. Національне виховання як складова у побудові громадянського суспільства / В. Гнатюк // Світ виховання. – 2004. – № 1. – С. 33–36.
12. Дем'янюк Т. Інноваційні технології громадянського виховання / Т. Дем'янюк // Директор школи. – 2008. – № 10. – С. 10-12.
13. Захаренко С., Коваленко, О. Формування громадянина-патріота у педагогічній системі О.А. Захаренка / С. Захаренко, О. Коваленко // Рідна школа. – 2013. – № 6. – С. 36–40.
14. Кондратенко Ю. На підставах козацької педагогіки / Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2007. – 576 с.
15. Луговська С. О. Виховання патріотичних цінностей – пріоритетне завдання сучасної української школи / С. О. Луговська // Виховна робота в школі. – 2013. – № 8. – С. 14–18.
16. Степанченко Л. А. Роль національно-патріотичного виховання у формуванні духовно морального світогляду школярів: [Електронний ресурс]
17. Ткачов С. І. Співвідношення понять громадянської освіти та громадянського виховання / С. І. Ткачов // Виховна робота в школі. – 2011. – № 9. – С. 2–6.

УДК378.4(477.84)ТНПУ:069.12

Мартинів М. А.,

методист Тернопільського обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА У ВНЗ

(НА ПРИКЛАДІ АРХЕОЛОГІЧНО-КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ «ДЖЕРЕЛА» ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. В. ГНАТЮКА)

Створення та функціонування музеїв у ВНЗ є актуальним питанням, адже саме вони виховують, готують молодь у самостійне життя. На жаль, без підтримки з боку керівників ВНЗ процес створення таких музеїв гальмується, а там, де вони вже є, існують завдяки ентузіазму окремих викладачів та студентів. Є чітка різниця між музеями шкільними, ВНЗ та іншими. Кожен із них має свою мету і завдання. Активізація навчально-дослідної роботи студентської молоді у музеї на сьогодні є найбільш затребуваною. Велике значення має вивчення та узагальнення досвіду діяльності різних за профілем музеїв ВНЗ. Одним з таких музеїв і є навчально-освітніх музеїв, зокрема АКМ «Джерела» ТНПУ ім. В. Гнатюка.

Позитивна динаміка освітньої діяльності музею протягом ХХ століття створила сприятливі умови для формування нової освітньої моделі музею. В умовах цієї моделі освітня

функція розширилася до провідного виду діяльності – музейно-педагогічного. Музейно-педагогічна діяльність була спрямована на виконання педагогічних завдань засобами музею. Інтенсивний розвиток цього напрямку діяльності стимулював створення музейно-комунікативної концепції. Комунікативний підхід в організації музейно-педагогічної діяльності дозволив «по-новому побачити свою аудиторію, оцінити її відмінність, виробити систему стосунків з кожною із її категорій, ставитися до відвідувачів як до активних учасників музейної комунікації» [19, с. 95].

Створений на базі навчально-методичного кабінету з археології та допоміжних історичних дисциплін історичного факультету за ініціативи доцента кафедри стародавньої і середньовічної історії Петровського О. М., згодом перетворено у музей [22, с. 1 – 2]. Під керівництвом Петровського О. М. діє Музейна Рада. До неї входять студенти історичного факультету ТНПУ ім. В. Гнатюка. Саме вони здійснюють музейну справу. Вона полягає в науковій та культурно-освітній діяльності, що включає комплектування, зберігання, охорону та використання музеєм культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини України, в тому числі їх консервацію, реставрацію, музеєфікацію, наукове вивчення, експонування та популяризацію.

Археологічно-краєзнавчий музей (АКМ) «Джерела» заснований на історичному факультеті Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка згідно наказу № 15 від 5.02.1999 р. [5]. Найпродуктивнішим є музейно-організаційний напрям роботи музею АКМ. Адже при музеї діє археологічний гурток – АГУСТІС. Відбуваються зустрічі з науковцями, колишніми студентами, які активно допомагають роботі музею. Здійснюється і навчально-програмний напрям діяльності музею. Часто семінари, ще частіше лекції проводяться в музеї, де наводяться наочні приклади по вивченій темі. Студенти отримують самостійні завдання по опрацюванню даного їм експонату. Це може бути визначення культурних особливостей предмету, його датування чи складання його паспорту. Часто індивідуально-наукові завдання переростали у наукові дослідження. Питання розвитку музею та діяльності його на Тернопільщині порушувалися у курсових, дипломних працях студентів: Хоптій І. В. «Освітній музей як осередок краєзнавчої роботи у навчальному закладі (на прикладі археологічно-краєзнавчого музею «Джерела» історичного факультету ТНПУ ім. В. Гнатюка)»; Івашко Т. І. «Збаразький замок в контексті історії Західноpodільського регіону»; Полянського Ф. І. «Село Висічка Борщівського району в контексті історії Східногалицького краю»; Малайного В. М. «Село Глещева Тербовлянського району від найдавніших часів до середини ХХ століття»; Палубяка А. О. «Зброя та її використання у залізному віці»; Миць О. В. «Пісні січових стрільців як джерело історії рідного краю»; Герило Н. Я. «Історія міста Золочева»; Хруща А. С. «Об'єкти культурної спадщини Підволочиського району Тернопільської області» – дипломні роботи; курсові роботи – Мартинів М. А. – «Фондовий опис археологічних колекцій навчально-освітнього археологічно-краєзнавчого музею «Джерела» історичного факультету ТНПУ ім. В. Гнатюка» та «Музей як осередок освітньої і виховної роботи»; Микитина А. Я. «Артефакти з фондів АКМ (матеріали археологічних розвідок 2003 – 2004 рр.)»; Зубик Т. В. «Артефакти періоду неоліту з фондів АКМ (матеріали археологічних розвідок)»; Бойко О. «Колекції артефактів з пам'яток «Ур. Під ланком» (с. Слобідка Тербовлянський р-н), «Ур. Обоз» (с. Кошилівці Заліщитського р-ну)»; Гураль В. «Типологія керамічних комплексів»; Богуцької Г. Б. «Церковне та релігійне життя на українських землях в IX – XVIII століття за сфрагістичними матеріалами»; Сагана Р. З. «Мисливство та рибальство енеоліту – бронзи на території України»; Шуст О. М. «Фалеристика як спеціальна історична дисципліна»; Дарморіза М. Б. «Джерела з історії села

Забойки Тернопільського району, Тернопільської області»; Марценишеної М. С. «Архітектурні пам'ятки Сатанова Городоцького району, Хмельницької області XVI – XVIII ст.»; Буднік Н. І. «Архітектурні пам'ятки Гусятинського району, Тернопільської області епохи Середньовіччя»; Швець М. О. «Нумізматика як допоміжна історична дисципліна»; Ушакова С. А. «Меморіальні пам'ятки міста Тернополя»; Смаль О. Б. «Матеріальна культура зрубних племен на території України» та ін.

Переважає більшість опрацьованих колекцій музею з Тернопільської області, але і є з Львівської, Івано-Франківської. На сьогодні музейні зібрання збагатилися не тільки археологічним, етнографічним матеріалом, а і боністикою, нумізматикою, іконами, рідкісними книгами. Тому, із поповненням фондів музею, постала проблема переінвентаризації та нового обліку надходжень. В 2010 та 2011 роках були оформлені дві книги надходжень, а 2012 – 2013 році оформляється третя книга надходжень. Перед тим була зроблена велика робота по шифруванні, паспортизації колекцій та їхньому описі. Ще є один із напрямів діяльності музею: комплектування фондів. Але для сучасного музею при ВНЗ мало традиційних форм роботи закладу. На сьогодні вимагається його соціалізація, а також підвищення просвітницьких функцій для кращого функціонування.

Музейний облік є основним напрямком роботи музею «Джерела», що здійснюється шляхом ведення фондово-облікової документації (у тому числі в електронному вигляді), яка містить назву предмета (прізвище автора твору, джерело надходження), датування, місце створення, дату надходження до музею, матеріал, техніку виготовлення, короткий опис, наукову атрибуцію, стан збереження, облікові позначення, що забезпечує можливість їх ідентифікації, правовий статус музейних предметів і музейних колекцій.

Напрямом діяльності музею є і збиральницька робота [5]. Музейні предмети, які зберігаються тут, були отримані під час археологічних польових досліджень (розкопок та розвідок) студентами під керівництвом викладачів кафедри [22, с. 3]. Активну участь у цьому беруть і студенти, таким чином удосконалюючи свої знання з педагогіки в умовах комунікації з музейним середовищем: набуття практичних навичок в майбутньому для роботи з учнями різного віку на музейній експозиції, аналізу музейних першоджерел та пошуку необхідної інформації [6, с. 136].

Певну роль відіграють наукові зв'язки, налагоджені АКМ «Джерела» з Тернопільським краєзнавчим музеєм, проводяться спільні археологічні експедиції із Заліщицьким музеєм. Ведеться активна співпраця з Львівським музеєм історії та релігії. Щодо результатів досліджень, то найкраще вивченим в області є кам'яний вік, Трипільська, Черняхівська, Висоцька культури, доба пізнього бронзового – раннього залізного віку, Середньовіччя [22, с. 4]. Великий внесок у вивчення давнього минулого нашого краю зроблено І. П. Геретою, О. М. Гаврилюком, В. І. Олійником, О. М. Петровським, О. С. Ситником, М. П. Сохацьким, Б. С. Строценем, М. О. Ягодинською та іншими дослідниками, з якими у різні роки здійснювалася співпраця.

Таким чином, створений у 1999 році на базі навчально-методичного кабінету, АКМ «Джерела» на сьогодні є зразковим музеєм. На його базі проводяться лекції, семінари, екскурсії, виставки, діє археологічний гурток та клуб АГУСТІС. Похвальним є те, що фондова робота музею поєднується з освітньо-виховною. Хоч на сьогодні матеріальний базис музею дозволяє ввести спецкурс «Музейна педагогіка» для кращої реалізації музейно-педагогічного потенціалу музею, але це ще не втілено в життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України Про музеї та музейну справу від 29 червня 1995 р. – [електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 01. 06. 2002. Режим доступу: [<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80>].
2. Камінська В. В. Педагогічні аспекти організації діяльності музею ЗНЗ. – [електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 12. 03. 2009. Режим доступу: [www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pedp/2009_3.../kamins'ka.pdf].
3. Медведєва І. Формування теоретичної бази музейної педагогіки як сучасної наукової дисципліни у процесі її історичного розвитку. / Інна Миколаївна Медведєва. // Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць. Випуск ХЛІ. – 2008. – С. 94 – 99.
4. Петровський О. М. Інтерв'ю 19.04.2013 року. Опрацювала Мартинів М. А.
5. Поняття «облік музейних фондів» та «система фондової документації». – [електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 29. 04. 2011. Режим доступу: [<http://bookster.com.ua/seminars/question/1348>].

УДК 7. 726

Бунда Ю. Б.,

молодший науковий співробітник

Національний заповідник «Замки Тернопілля»

м. Збараж

КОСТЕЛ ВНЕБОВЗЯТТЯ ПРЕСВЯТОЇ ДІВИ МАРІЇ У ЯЗЛОВЦІ: ІСТОРІЯ ТА АРХІТЕКТУРА

Серед спеціальних досліджень присвячених Бучацькому краю, зокрема, містечку (нині селу) Язловець, лише невелика частина стосується сакральної спадщини.

Сучасне с. Язловець географічно та історично розташоване на території Поділля, в долині невеличкої річки Вільхивець, притоки Стрипи. Перша писемна згадка про містечко та замок датується 1373 роком [1, с. 29]. До переліку пам'яток культурної спадщини на даний час входять Язловецький замок, вірменська церква та домініканський костел XVI ст., неоготична каплиця-усипальниця барона Блажовського, а синагога, міська ратуша та ряд інших були втрачені в період I-ї світової війни. На жаль, докладного архітектурного опису жодного із язловецьких храмів, у тому числі і домініканського костелу, не виявлено [2].

Однією із найвідоміших сакральних пам'яток Язловця є костел Внебовзяття Пресвятої Діви Марії (Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny). Побудований він у 1590 р. на узгір'ї коло дерев'яного костелу Марії Магдалини. У 30-х роках XX ст. Управління консервації Львівського, Тернопільського та Станіславського воєводств заводить облікову картку пам'ятки, де зазначено: «Язловець, парафіяльний костел під назвою Вознесіння Н. П. Марії, епоха – 1590 р., стиль – пізня готика, ренесанс, власник – парафія латинського віросповідання. Обміри – план, поздовжній розріз, головний фасад М. 1:100.» Цей костел збудував Микола Язловецький гербу Абданк, снятинський староста для оо. Домініканців. Фундатор храму був відомим військовим лідером, політиком, реформатором, який пішов по стопах свого батька Юрія (Єжи) Язловецького. На противагу своєму батьку Юрію, який перейшов на кальвініський обряд, Микола повернувся до католицизму і на час смерті батька був вже знаним авторитетом у державних справах. Збудований костел освятив львівський латинський архієпископ Ян Димітр

Соліковський за присутності ченців-домініканців. Очевидно, що в церемонії освячення храму мали брати участь його фундатор Микола Язловецький, інші шляхтичі та духовенство, які віддавали Діві Марії особливу шану, визнаючи її покровителькою Язловця.

Побудований костел у стилі пізньої готики та ренесансу. У своїй основі він є величною однонавною будівлею, накритим всередині плоским дерев'яним стропом з XIX ст. [1, с. 91]. Багатобічне закінчення апсиди має пізньоготичне склепіння, а від фронту стоїть потужна чотирибічна вежа. Оборонний характер надають костелові дві півколісті вежі, які прилягають до нави, створюючи ніби трансепт святині [1, с. 92]. До апсиди дотикається з північної сторони засклеплена захристія. На фасадах привертають увагу бічний пізньоренесансовий портал та скромніший при головному вході. У передсінку костелу є надгробок Миколая Гомулки – польського композитора та інструменталіста, перенесений сюди із кладовища – який був відомим виконавцем на органі, лютні, флейті. Народився в Кракові у 1564 р. У віці шістнадцяти років став автором «Мелодій на польській псалтир». Інші його композиції не збереглися, але відомо, що його музику грали по всій Польщі і у більшій частині Литви. Під час одного із візитів до двору Елеонори Язловецької він захворів та помер у її замку [3, с. 41]. Похований Гомулка на домініканському кладовищі. Його могила з часом стала невпізнанною. Лише у середині XIX ст. власник Язловця віднайшов могилу та відновив її.

При храмі існував монастир, двоповерхові келії для якого були побудовані у 1642 році. З приходом австрійців всі монастирі на нових землях імперії були ліквідовані. У 1788 році припинив своє існування і монастир у Язловці. Монахів перевели до Чорткова, а у приміщенні монастиря розташовувався військовий склад. Лише у 1830 році стараннями львівського архієпископа Анковича в храмі знову розпочалася служба. З огляду на датування можемо вважати, що це була унікальна ренесансова пам'ятка.

Мистецькі твори святині невідомі до сьогодні. Про них збереглися лише окремі нотатки – у 1931 році зроблено запис про знищеність пам'яткових кам'яних скульптур у Язловці. Того ж року були зняті та відіслані пам'яткові скульптури з костелів у Жидачеві, Бережанах та Язовці до Дієцезіального музею у Львові.

На сьогоднішній день костел Внебовзяття Пресвятої Діві Марії перебуває у стані руїни і потребує масштабних ремонтних робіт. Зокрема відсутні дах (нави, абсиди, вежі), склепіння у наві, частково – склепіння в апсиді.

При відповідному фінансуванні така цінність, як домініканський костел у Язловці, має всі шанси бути відновленим у туристичному обігу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Підставка Р. Язловець-640. Історія, архітектура, туризм. / Р. Підставка, О.Рибчинський. – Тернопіль: Лібра Terra, 2013. – 128 с.
2. Рибчинський О. В. Язловець-місто ренесансу [Електронний ресурс] / Олег Валерійович Рибчинський // Часопис "І". – 2005. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ji.lviv.ua/n36texts/rybchynskyj2.htm>.
3. Ковальський С. Місто загублене в історії [Електронний ресурс] / Станіслав Ковальський – Режим доступу до ресурсу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Kovalskyi_Stanislav/Yazlovets__misto_zahublene_v_istorii.pdf.
4. Бучач і Бучаччина. Історично-мемуарний збірник / ред. колегія Михайло Островерха та інші. — Нью Йорк — Лондон — Париж — Сідней — Торонто : НТШ, Український архів, 1972. — Т. XXVII. — 944 с. — іл.

5. Barącz S. Pamiątki Jazłowieckie [Електронний ресурс] / Sadok Barącz. – 1862. – Режим доступу до ресурсу: <https://polona.pl/item/pamiatki-jazlowieckie,NTYyMDA3/19/#info:metadata>.
6. Czołowski A. Przeszłość i zabytki województwa Tarnopolskiego [Електронний ресурс] / А. Czołowski, В. Janusz. – 1926. – Режим доступу до ресурсу: <https://polona.pl/item/przeszlosc-i-zabytki-wojewodztwa-tarnopolskiego,MjUyNTUxMzE/40/#item>

УДК 78.25

Гойсак В. Ю.,

магістр музичного мистецтва, завідділом духових та ударних інструментів Львівської середньої спеціалізованої музичної школи-інтернату ім. Соломії Крушельницької

НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА: ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ ШЛЯХОМ ЗАЛУЧЕННЯ ШКОЛЯРІВ ДО МИСТЕЦЬКИХ ПРОЕКТІВ

Трансформувати освіту нелегко, проте її крах обійдеться нам неймовірно дорого, тоді як успіх дасть переваги, яких ми й уявити собі не можемо.

Кен Робінсон.

Концепцією Нової української школи визначено десять ключових компетентностей [2]. Усі компетентності однаково важливі й взаємопов'язані. Кожну з них діти набувають під час навчання на всіх етапах освіти. Ми ж зупинимось над розглядом формування в учнів-саксофоністів Львівської спеціалізованої музичної школи-інтернату ім. Соломії Крушельницької компетентності «Обізнаність та самовираження у сфері культури. Здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва. Ця компетентність передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших» [2].

Аналіз досліджень і публікацій показав актуальність порушеної проблеми, зацікавлення науковців та педагогів-практиків до питання формування компетентностей у Новій українській школі.

Проблеми формування професійної компетенції, як складного багатовимірного феномена, досліджують учені А. Михайленко, А. Маркова, С Шишов та ін.; компетентнісний підхід в освіті розробляли Г. Єльнікова, І. Єрмаков та ін.; теоретико-методологічні засади дослідження професійної компетентності визначені у працях О. Пометун, І. Зимньої, Л. Пуховської, В. Байденка, В. Калініна. Професійна (фахова) компетентність висвітлюється в дослідженнях педагогів-музикантів: Е. Абдуліна, Ю. Алієва, О. Апраксіної, Л. Арчажнікової, В. Шацької, В. Школяр, Н. Кузьміної та ін.

Метою статті є актуалізація проблеми формування в школярів компетентності у сфері культури як невід'ємної частини завдань, що стоять перед сучасними педагогами спеціалізованих музичних закладів загальної середньої освіти; розкриття окремих інноваційних технологій що сприяють компетентісно орієнтованій організації освітньої діяльності школярів.

За експертними оцінками, найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та

досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями. Таких успішних громадян сформує відповідне освітнє середовище, у якому створюються сприятливі умови для набуття вищезазначених компетентностей [2].

Для учнів спеціалізованої музичної школи – майбутніх фахівців та популяризаторів музичного мистецтва як важливої галузі культури – набуття компетентності обізнаності та самовираження у сфері культури є одним з вагомих завдань їх профільної підготовки. Перед викладачами, зокрема з основного музичного інструмента, стоїть низка важливих завдань серед яких: сформувати міцні базові уміння і навички учня, що стосуються гри на музичному інструменті; вміння застосовувати знання і володіння певними технічними прийомами при вивченні та виконанні інших музичних творів; вміння аналізувати музичний текст, помічати закономірності та використовувати їх у виконавстві; формувати власну точку зору; вміння особистісного підходу щодо інтерпретації музичного твору, генерувати думки та ідеї щодо його виконання; уміння і навички слухати музику, визначати стилі, жанри; уміння і навички музичної імпровізації. Навчити, де і яким чином учень може знайти необхідну йому інформацію щодо музичного твору, його автора та виконавців. Виконання поставлених завдань є базовими у формуванні випускника нової школи: особистості, патріота, інноватора.

Умови реформування вимагають переведення освітнього процесу на інноваційний рівень, і завдання педагога – створити методику, спрямовану на стратегічні життєві перспективи особистості учня. У цьому контексті доцільно впроваджувати в педагогічну діяльність мистецькі проекти, в основі яких – створення ситуації успіху.

Ситуація успіху, як інноваційна педагогічна технологія, пробуджує мотивацію до розвитку особистості, дозволяє усвідомлено визначати цілі розвитку й управляти ними; виступає підставою для формування досвіду (у тому числі виконавської діяльності); сприяє розвитку творчих здібностей; є умовою творчої самореалізації особистості.

Варто окремо зупинитися на процесі. Важливим розділом в опануванні мистецтвом гри на саксофоні у класі викладача В.Ю. Гойсака (концертмейстер І.Л. Орленко) є виконавство – майстерність, яку юні музиканти набувають впродовж усього навчання, але шліфують, відточують саме під час мистецьких проектів: концертах класу, участі у музичних фестивалях, конкурсах, майстер-класах інше.

Традицією є концерти класу, на яких юні саксофоністи здобувають перший досвід мистецького та емоційного самовираження, і, найголовніше, формують перші навички сприйняття критики чи визнання. Концерти класу проходять не тільки в межах рідної школи, але в музичних закладах міст Львова (ДМШ №2, №6), Тернополя (ДМШ №1, музичне училище ім. С.Крушельницької), Івано-Франківська (ДМШ №1) та ін.

Участь у фестивалях та конкурсах – це добра нагода формувати складові компетентності у сфері культури як «власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою музичного мистецтва», могутній стимул у справі підвищення художньо-професійного рівня юних виконавців.

Атмосфера змагання, здорової конкуренції, ситуації успіху і позитивних вражень заохочує юних митців не зупинятися на досягнутому, а рухатися вперед, шукаючи нові й більш досконалі прийоми для підвищення власної майстерності. Учні класу саксофона щороку успішно представляють школу і відділ на різного рівня мистецьких заходах, серед яких Міжнародний мистецький проект «Європейські музичні зустрічі у Львові», «Симфонічні ранки», мистецькі акції «Діти – дітям» інше. В процесі підготовки, під час репетицій та сольних

концертів у супроводі симфонічного оркестру Львівської філармонії учні поринають в реальну атмосферу професійного виконавства. Антураж сцени, театральність, знайомство з відомими діячами культури, композиторами, артистами, виконавцями формують у школярів таку складову компетентності, як «обізнаність та самовираження у сфері культури».

У класі гри на саксофоні особлива увага приділяється участі школярів у конкурсах, адже, як правило, програми таких змагань складаються з творів різних за формою, жанром та стилем, що сприяє формуванню власних мистецьких смаків, особистісного підходу до інтерпретації музичних творів, інший досвід.

Історія класу гри на саксофоні – це історія успіху у чисельних виконавських конкурсах дітей, їх педагогів та батьків. Лише у 2017-2018 роках Кирило Скобало нагороджений дипломом III-го ступеня (м. Кельце, Польща). Марк Таєцький – дипломом II-го ступеня, а Юрій Артим – дипломом III-го ступеня на Міжнародному конкурсі виконавців на духових інструментах «Сурми Буковини» (м. Чернівці). На Першому міжнародному конкурсі виконавців на духових інструментах ім. В. Антоніва і М. Закопця (м. Львів) Кирило Скобало відзначений дипломом I-го ступеня, Артем Маськов – дипломом II-го ступеня, Андрій Українець – дипломом лауреата конкурсу.

Компетентність у сфері культури передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших. Набуття такого досвіду учнями здобувається під час участі у майстер-класах видатних виконавців-саксофоністів. Наприклад, учениця класу саксофона Оля Гаврилук була учасницею майстер-класу у всесвітньо відомого французького музиканта-саксофоніста Клода Делангя (Claude Delangle). Слухаючи гру юної саксофоністки Маестро схвально відгукнувся про її виконавські уміння. Юрій Артим та Кирило Скобало брали активну участь у майстер-класі сучасного виконавства професора університету ім. Ф. Шопена (Польща) Павла Гуснара (Pawel Gusnar). Катя Качмар удосконалювала свої виконавські навички на майстер-класі Юрія Василевича, викладача Національної академії музичного мистецтва ім. П. Чайковського, заслуженого артиста України. Слід відзначити, що за кожною конкретною ситуацією успіху учнів класу саксофона відділу духових та ударних інструментів Львівської середньої спеціалізованої музичної школи-інтернату ім. Соломії Крушельницької було особисте рішення дитини, у позитивному прийнятті якого викладач, концертмейстер, батьки та адміністрація школи всесторонньо сприяли.

Таким чином, розглянувши декілька прикладів організації освітньої діяльності учнів класу саксофона, можна зробити висновок, що підготовка і активне залучення школярів спеціалізованих музичних закладів загальної середньої освіти до мистецьких проєктів, створення ситуації успіху є одним із діяльнісних шляхів формування компетентності обізнаності та самовираження у сфері культури. Такий підхід дає змогу підготувати ініціативних, самостійних і відповідальних членів суспільства, які будуть мати не тільки музично-виконавські знання і уміння, а глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших, вміння ними користуватися, вирішувати професійні та соціальні завдання і відповідати за їх наслідки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики: Науково-методичний посібник / За ред. І.Г. Єрмакова. – Запоріжжя: Центріон, 2005. – 640 с.

2. Концепція Нової української школи. – [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
3. Мосенко Н. Музично-виконавська компетентність в контексті завдань сучасної мистецької освіти. Проблеми підготовки сучасного вчителя. – № 10 (Ч. 3), 2014.
4. Професійні компетенції та компетентності вчителя: матеріали регіонального науково-практичного семінару. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – 188 с.
1. 5.Тараненко І. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції: досвід європейських країн / Тараненко І. // Кроки до компетентності та інтеграції у суспільство / за ред. І. Єрмакова. – К. : Контекст, 2000.

УДК: 378.22:376.37

Мицик Г. М.,

аспірант Запорізького національного університету, асистент кафедри прикладної психології та логопедії Бердянського державного педагогічного університету, м. Бердянськ

ЩОДО КОМПЛЕКСНОГО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ ФАХІВЦЯМИ-ЛОГОПЕДАМИ

Орієнтація суспільства на європейські стандарти і цінності, кращі світові традиції вимагають відповідних системних змін і в сфері освіти. Наріжним каменем таких змін є покращення якості підготовки педагогічних працівників [4]. Проявами цього стали інтенсифікація нормативно-правової діяльності у сфері освіти; кадрова та організаційна автономія закладів освіти у межах, визначених законом; утвердження гідного суспільного статусу педагога; удосконалення, переосмислення змісту освіти на користь зростання частки міжпредметної і міжгалузевої інтеграції знань; модернізація освітніх програм професійної підготовки педагогічних працівників за відповідними спеціальностями; зміна пріоритетів у вимогах до компетентностей педагогічних працівників; сприяння навчанню впродовж життя. Варто вказати, що певного значення у цих процесах набуває розвиток інклюзивного освітнього середовища, у тому числі у закладах освіти, найбільш доступних і наближених до місця проживання осіб з особливими освітніми потребами. Останнє є важливим з позиції забезпечення прав таких осіб на освіту, створення рівних можливостей в отриманні корекційно-розвиткової допомоги. Саме тому на сьогодні відмічається посилення наукової активності у сфері спеціальної освіти.

Досить істотною серед осіб з особливими освітніми потребами є частинка дітей з порушеннями мовлення. У зв'язку з активним впровадженням інклюзивної форми навчання в освітній процес дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів наразі виникла потреба у якісній підготовці майбутніх вчителів-логопедів до роботи в нових умовах [5]. Певними особливостями в організації корекційно-розвиткової роботи вирізняється українське село. Це висуває додаткові вимоги до підготовки вчителів-логопедів, змушує ставити питання про максимальне її наближення до реалій практичної фахової діяльності, забезпечення формування професійних та соціально-особистісних якостей, які б дозволяли успішно реалізувати себе в професії на рівні закладу дошкільної освіти сільської місцевості.

Ретроспективний аналіз професійної підготовки логопедичних кадрів в Україні засвідчив, що на рівні вищої школи вона розпочалася у післявоєнний період і сприймалася як результат

цілеспрямованої роботи видатних дефектологів свого часу, діяльність яких була спрямована на пошук і становлення педагогічних основ логопедії. Певним чином питання браку логопедів вирішувалося за допомогою курсів перепідготовки та підвищення кваліфікації. Цілеспрямована підготовка логопедів для сільської місцевості не здійснювалася. Навчальні плани не містили дисциплін, які б сприяли формуванню їх готовності до професійної діяльності в сільській місцевості. Не розглядалися ці питання і серед перспективних напрямків досліджень науковців-дефектологів.

За часів незалежної України кількість закладів вищої педагогічної освіти, що здійснюють підготовку фахівців-логопедів в межах спеціальності 016 «Спеціальна освіта» за спеціалізаціями: «Логопедія»; «Логопедія. Спеціальна психологія» значно зросла. Проте, не один з них в своїх нормативних документах не зосереджує уваги на формуванні у майбутніх логопедів компетентностей, які б робили його більш професійно адаптованим до роботи з дітьми дошкільного віку в сільській місцевості.

Додамо до цього ряд невирішених у вищій освіті України питань суто змістовного характеру: істотне зниження якості знань, розбалансованість та еkleктичність у побудові планів підготовки фахівців, дублювання окремих курсів, орієнтація не стільки на мету освіти, скільки на нагальні потреби збереження кадрів у межах окремих вузів та інше [3, с. 48-49]. Окрім того, за останні двадцять років у процентних пунктах збільшився розрив у забезпеченості педагогічними працівниками з повною вищою освітою навчальних закладів у міській і сільській місцевості: у дошкільних навчальних закладах (з 12 % до 20 %), початковій школі (з 13 % до 16 %) [1, с. 196].

І хоча з року в рік кількість випускників за логопедичним фахом постійно збільшувалася, практика демонструє картину колосальної їх нестачі у дошкільній освіті. Особливо актуальною ця проблема є для закладів дошкільної освіти сільської місцевості. Вибірковий аналіз сучасного стану кадрового забезпечення окремих регіонів України вчителями-логопедами засвідчує наступне. На 2017 р. в Кам'янсько-Дніпровському районі Запорізької області не один із закладів дошкільної освіти, а їх 9 на 8 сіл, не мав у своєму штаті вчителя-логопеда. По району функціонує лише один логопедичний пункт на базі навчально-виховного комплексу в м. Кам'янсько-Дніпровська. Кількість працюючих в ньому логопедів становить 1 особа. Трохи краще справи в Бердянському районі. Тут на 15 закладів дошкільної освіти припадає 2 вчителя-логопеда. В Збаражському районі Тернопільської обл. забезпечення різнобічного розвитку дітей дошкільного віку впродовж 2016-2017 р.р. здійснювали 24 дошкільні заклади (місто – 4, селище – 1, село – 19) та 3 НВК. Із 126 працюючих в системі дошкільної освіти педагогів з вищою освітою лише 1 логопед. Збільшення кількості дітей з мовленнєвими вадами у місті та сільській місцевості змусив лише 22.12.2015 р. Рожищенську районну раду Волинської області розглянути питання про введення посади вчителя-логопеда у Рожищенському навчально-виховному комплексі № 4.

Дисбаланс, який існує між запитом сільського соціуму на такого вузькофахового спеціаліста, як вчитель-логопед, та загальною кількістю випускників за зазначеними спеціалізаціями, з яких більшість не бажають працювати за фахом в сільській місцевості, інші ж просто не готові до професійної діяльності в зазначених умовах, змушує ставити питання, з одного боку – про запровадження дієвих механізмів заохочення молодих фахівців до роботи і проживання у сільській місцевості, з іншого – про внесення змін у зміст професійної підготовки вчителів-логопедів, який має відповідати реаліям сучасного життя, запитами як міського, так і сільського населення [7, с. 100].

За відсутності ефективної системи забезпечення села необхідними кадрами, залучення молодих фахівців для роботи в ньому, складно розраховувати до швидких змін на краще. Серед останніх рішень в цьому напрямку слід виділити постанову Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р. № 417 [2], якою з метою задоволення потреб сіл, селищ або селищ міського типу у медичних (фармацевтичних) і педагогічних кадрах затверджено Порядок реалізації права на першочергове зарахування до закладів вищої медичної і педагогічної освіти за державним (регіональним) замовленням осіб, які уклали угоду про відпрацювання не менше трьох років у сільській місцевості або селищі міського типу та Типову угоду про відпрацювання не менше трьох років у сільській місцевості або селищі міського типу.

Проблема ж якості підготовки вчителів-логопедів, зокрема, для сільської місцевості, має дещо інший характер, вирішення якої вважаємо в компетенції безпосередньо самих закладів вищої педагогічної освіти. Для цього законодавство надає їм право: розробляти та реалізовувати освітні програми в межах ліцензованої спеціальності; самостійно запроваджувати спеціалізації, визначати їх зміст і програми навчальних дисциплін; формувати та затверджувати власний штатний розпис, готувати науково-педагогічні кадри, приймати рішення щодо присудження їм наукових ступенів тощо. Держава лише створює умови для реалізації таких можливостей [6, с. 52]. Її розв'язання актуалізує необхідність внесення змін у зміст професійної підготовки логопедів, узагальнення досвіду надання логопедичної допомоги на селі та розробки технологічної моделі підготовки логопедів для сільської місцевості, формування професійних компетентностей стосовно місця діяльності, що дозволять створювати умови для корекційно-розвиткової роботи з дітьми з порушеннями мовлення на рівні закладу дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

- 1 Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексеєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл [та ін.]; за заг. ред. акад. В. Г. Кременя; НАПН України. – К.: Інформ. системи, 2010. – 342 с.
- 2 Деякі питання реалізації права осіб на першочергове зарахування до закладів вищої медичної і педагогічної освіти за державним (регіональним) замовлення [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р. № 417 / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://www.apteka.ua/article459443>
- 3 Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні / В. С. Журавський. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 416 с.
- 4 Концепція розвитку педагогічної освіти (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proekt-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
- 5 Мартинчук О. В. Компетентнісний підхід як концептуальна основа оновлення змісту підготовки майбутніх логопедів до роботи в умовах інклюзивного навчання / О. В. Мартинчук // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – 2014. – Вип. 26. – С. 139-144.
- 6 Мицик Г. М. Державна політика у сфері підготовки фахівців для роботи на селі на прикладі вчителя-логопеда закладу дошкільної освіти / Г. М. Мицик // Наукові записи Серія «Психолого-педагогічні науки» Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. – Ніжин : НДУ імені М. Гоголя «Охотнік», 2018. – С. 47-53.

- 7 Мицик Г. М. Організація підготовки фахівців-логопедів для роботи з дітьми з порушеннями мовлення в сільській місцевості на рівні дошкільного закладу освіти: шляхи та способи розв'язання проблеми / Г. М. Мицик // Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики. Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції. 25-26 травня 2018 р. м. Дніпро. Частина II. / Наук. ред. О. Ю. Висоцький. – Дніпро : СПЛ «Охотнік», 2018. – С. 97-100.

Стоколоса Т. А.,
аспірант кафедри історії України
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

БАЗАРНА ТА СТАЦІОНАРНА ТОРГІВЛЯ БОРОШНОМЕЛЬНОЮ ПРОДУКЦІЄЮ НА ТЕРИТОРІЇ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. борошномельна промисловість починає відігравати значну роль в економіці українських земель. Завдяки технічному переоснащенню галузі та переходу на ринкові засади діяльності, виробництво борошна та круп в деяких губерніях займало лідируючі позиції. Відповідно, збільшення обсягів борошномельного виробництва привело до зростання торгівлі на Поділлі, зокрема, базарної та стаціонарної.

Дослідженню проблематики внутрішньої торгівлі борошномельною продукцією на території Подільської губернії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. присвятили свої праці О. Жам [8], А. Лень [9] та С. Єсюнін [7]. Однак, варто відмітити, що дана проблематика і досі залишається недостатньо висвітленою. Значна кількість праць, у яких автори висвітлюють торгівлю борошном та крупами, є узагальненими та досліджують борошномельну промисловість у комплексі із іншими сферами промислового виробництва.

Важливе місце у внутрішній торгівлі зерновими продуктами на території Подільської губернії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. та налагодженні економічних зв'язків між селом та містом мали базари. Подекуди вони відігравали навіть більшу роль, ніж ярмарки. Базари діяли здавна в містах і сільській місцевості. За своїм значенням вони були універсальними. Найбільш поширені на них товари щоденного масового попиту, так звані товари споживчого значення, серед яких важливе місце займали борошно та крупи. Основними учасниками базарів були селяни, міщани та купці. Відбувалися базари щоденно у великих містах, у селах та містечках – раз або кілька разів на тиждень [8, с. 192].

Подільська губернія також відзначалася значним розвитком базарної торгівлі. Зокрема, у 90-х рр. ХІХ ст. діяло 147 пунктів, а загальна кількість базарних днів досягала 6363. На всіх торгових місцях здійснювалася торгівля борошном та іншими промисловими товарами, які вироблялися на території губернії. Найбільш розвиненою базарна торгівля була у Балтському повіті (21 торговий пункт і 1118 базарних днів), а найменш поширеною у Літинському повіті (8 пунктів та 286 базарних днів) [10, с. 61–62].

Варто також відмітити, що базарна торгівля не була постійною, а відзначалася сезонністю. Найбільш інтенсивно вона проводилася у святкові дні та наприкінці сільськогосподарського сезону. Навесні та влітку через зайнятість селян польовими роботами та відсутність значних надлишків борошномельної продукції, яку можна реалізувати, базарна торгівля практично припинялася [8, с. 193].

Базари проводились щонеділі у Барі, городку, Летичеві, Могилеві, Ольгополі; щоп'ятниці – у Немирові; щочетверга – у Гайсині та Проскуріві; щовівторка – в Ямполі; один раз в тиждень – в Чечільнику, Вербовці, і Старій Ушиці; двічі на тиждень – у Бершаді, Літині, Немиренці, Новій Ушиці, Теплику, Тільчині і Хмільнику; тричі на тиждень – у Вінниці та Дунаївцях. Окрім базарів відбувалися також і торжки. В Летичеві вони проводились чотири рази в рік (9 травня, 20 травня, 1 жовтня і 6 грудня), в Літині – 12 разів упродовж року, у Сальниці – через кожні два тижні, в Барі – 10 разів, в Дунаївцях – декілька разів на рік [12, с. 40]. Варто відмітити, що особливістю базарної торгівлі була відсутність товарної спеціалізації. Ця обставина виключає можливість простежити обсяг та вартість борошномельної продукції, яка привозилась та продавалась на базарах.

Зростання обсягів промислового виробництва та збільшення чисельності найманих робітників сприяли прискореному розвитку стаціонарної торгівлі, яка з 80-х рр. XIX ст. стала переважаючою. Відкривалися лавки, продовольчі магазини, палатки, ятки, столи, у яких здійснювався продаж борошна та круп. Характерною особливістю даного процесу було те, що стаціонарна торгівля найшвидше розвивалася головним чином у містах. У сільській місцевості вона була слабо розвинена, як і базарна. Кількість постійних торгових закладів швидко збільшувалася. [9, с. 69].

Стаціонарна торгівля борошномельною продукцією набула значного поширення і на території Поділля. Станом на 1861 р. у губернії лише у містах діяло 2050 крамниць. Значна частина з яких здійснювала продаж борошна. Найбільшою концентрацією торгових закладів відзначалося м. Балта (569) [7, с. 10–11].

У сільській місцевості також діяла мережа торгових закладів, які здійснювали продаж муки та інших товарів. Як приклад можна навести дані стосовно Маківської волості. Зокрема, у 1887 р. найбільшими обсягами торгівлі відзначався магазин єврея Шинкрота у м. Макові (річний обіг 200 крб.), Бейли Тонера (річний обіг 1000 крб.), міщанина Фефермана (обіг 280 крб.), Рухлі Шенкшан (обіг 400 крб.) та єврейки Вольфензон (обіг 1560 крб.) в м. Шатава. Всього у Маківській волості діяло 44 торгових заклади, які здійснювали продаж муки [3, арк. 16 зв–32].

У наступні роки мережа торговельних закладів продовжувала розширюватися. Станом на 1895 р. у волості діяло 10 магазинів, які відзначалися значними обсягами торгівлі мукою, а саме: у м. Маків, м. Шатава, с. Вербка, с. Чечельник, с. Армянка, с. Гулинці, с. Колубасці, с. Боришковці, с. Безносковці та с. Затоки [4, арк. 2 зв–3]. У 1908 р. кількість магазинів зросла до 46, а в 1911 їх нараховувалося уже 54 [5, арк. 11–28; 6, арк. 14 зв–33 зв].

Варто відмітити, що торгові заклади на території губернії розміщувалися нерівномірно. Існували регіони, де торгівля борошномельною продукцією не набула поширення. Зокрема, у Рахновецькій волості у 1886 р. діяло лише 15 торгових закладів. Найбільшими були лавка дворянина Махновецького (річний обіг 400 крб.) та лавка купця Ягольштерна (обіг 300 крб.) в с. Михайлівка [1, арк. 9 зв–16].

Значне місце у внутрішній торгівлі на Поділлі відігравали євреї. Вони здійснювали роздрібну торгівлю товарами першої необхідності. Проте, варто відмітити, що товарообіг зерном, борошном, цукром та лісом теж знаходився в руках євреїв. А ці сфери торгівлі відзначалися досить значними обсягами [11, с. 60]. У деяких волостях, зокрема, Маківській, саме євреї займали основне місце у збуті борошномельної продукції [2, арк. 83].

Отже, значне підвищення обсягів промислового виробництва Поділля у другій половині XIX – на початку XX ст. призвело також і до розширення торгівлі. Борошномельна

промисловість, яка в даний період займає ключові позиції в економіці краю, стає постачальником своєї продукції на внутрішні та зовнішні ринки. Одними з форм внутрішньої торгівлі, які набули поширення на території губернії, були базарна та стаціонарна, які взаємодоповнювали одна одну. Саме тут збувалися великі обсяги борошна та круп, що вироблялися млинами Поділля. Варто відмітити, що наприкінці XIX ст. стаціонарна торгівля за сумою оборотів залишила далеко позаду ярмаркову та базарну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

2. Держархів Хмельницької обл., ф. 71, оп. 1, спр. 105, 18 арк.
3. Держархів Хмельницької обл., ф. 78, оп. 1, спр. 32, 153 арк.
4. Держархів Хмельницької обл., ф. 78, оп. 1, спр. 382, 34 арк.
5. Держархів Хмельницької обл., ф. 78, оп. 1, спр. 530, 20 арк.
6. Держархів Хмельницької обл., ф. 78, оп. 1, спр. 928, 65 арк.
7. Держархів Хмельницької обл., ф. 78, оп. 1, спр. 1079, 43 арк.
8. Єсюнін С. М. Соціально-економічний стан міст Подільської губернії на момент впровадження реформ 1860-х років / С. М. Єсюнін // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. – 2007. – Вип. 2. – С. 8–11.
9. Жам Олена. Торгівля зерном і продуктами його переробки на Правобережній Україні у XIX ст. / Олена Жам // Краєзнавство. – 2008. – № 1-4. – С. 190–195.
10. Лень А. Внутрішня торгівля товарами харчової промисловості в українських губерніях Російської імперії у другій половині XIX – на початку XX ст. / А. Лень // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія. – Тернопіль: ТНПУ. – 2012. Вип. 1. – С. 68–72.
11. Обзор Подольской губернии за 1895 год. – К., 1895. – 208 с.
12. Памятная книжка Подольской губернии на 1885 г.: Адрес-календарь и стат.-справ. сведения. – Каменец-Подольский: Типография губернского правления, 1885. – 266 с.
13. Фартушняк Ю. Реалізація цукру, виготовленого заводами Подільської губернії в XIX – поч. XX ст. / Ю. Фартушняк // Наукові записки тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. – 2009. – Вип. 2. – С. 38–50.

УДК 902.2

Щербина С. П.,

Хмельницький міський колегіум ім. В. Козубняка

Несторишена Д. І.,

Мала Академія наук

ПОЄДНАННЯ ЯЗИЧНИЦЬКИХ ТА ХРИСТИЯНСЬКИХ ВІРУВАНЬ У МАТЕРІАЛЬНІЙ КУЛЬТУРІ МЕШКАНЦІВ СТАРОДАВНЬОГО ГУБИНА

Питання вивчення співіснування язичництва та християнства на території Болохівщини є досить актуальним, оскільки збереглося обмаль археологічних об'єктів, які свідчать про розвиток язичництва у цьому регіоні навіть після 988 р. Так, за результатами археологічних досліджень, здійснених науковцями Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка, маємо можливість простежити пережитки язичництва на цій території.

Серед сучасних археологічних знахідок з болохівських земель немало речей, пов'язаних з язичницькими віруваннями, характерними для слов'ян. На срібних браслетах з Болохівських

городищ зображено сцени язичницьких свят з танцями, ритуальними пригубленнями питва із рогу, дресированими тваринами. Вони дають підставу для розгляду обрядів «волхования» Така «регіональна назва» назва представницького прошарку місцевих спільнот Болохівщини, могла визначатись як соціально-визначальна щодо болохівських князів, тобто племінних вождів, які виконували жрецькі функції – культу й обряди, перевірений інструмент управління суспільною свідомістю. У комплексі скарбу є речі, орнаментика яких виявляє естетичне та магічне значення. Це комплекти колтів, медальйонів, наручів, зміювиків, поверхні яких прикрашені реальними та фантастичними зображеннями.

Медальйони. Серед них три зразки діаметром 3 см. з однотипними зображеннями. Кожна прикраса порожня всередині. Фронтальна сторона зображує комплексні фігури святих, праві руки яких тримають хрести, ліві долонями повернуті назовні і піднесені до рівня плечей. Обличчя подано у дві чверті фаса, навколо голови – круглий німб. Інші медальйони репрезентують односторонні зображення, які відтворюють рослинно-геометричний мотив – чотирикутну розетку, яку охоплюють півколом два роги. Зустрічаються малюнки з птахів з піднятими вгору хвостами і зверненими до них головами. Такі сюжети дуже відомі по зображеннях на колтах, але прямих аналогій колти не мають. За стилем малюнка їх виробництво припадає на початок XIII ст.

Браслети-наручні. З наявних срібних двостулкових наручнів скарбу менший має діаметр 6 см, а висоту стулочок – 3,2 см., довжина розгорнутого наручня 20 см. Такі наручні ілюструють 5 зображень-композицій. Усі деталі композиції передано реалістично, кожна з яких має індивідуальні риси. Характерною є конкретна символіка – знаки сонця, сплетена колонка, паростки життя. Такі наручені науковці пов'язують з святом Купала. Підтвердженням цього є зображення скоромохів-музикантів. З належною повнотою про це свідчать наявні театральні тваринні маски, які ніби утримують опори сцени.

Далеко не останнє місце в скарбах займають колти – речі, прикрашені фігурами птахів. Більші із них мають діаметр 6,5 см. Це порожнисті всередині прикраси, виготовлені технікою тиснення із срібних щитків-пластинок у вигляді випуклого неповного кола. З обох боків щітки прикрашені черленим рослинним орнаментом. Загалом рослинний орнамент болохівських скарбів є улюбленим і дуже поширеним мотивом. Зазначимо, що пишно розквітаючі бруньки тримають у дзьобах птахи, зображені на колтах із скарбів городища, також знайденого під Шепетівкою. Зворотна частина відображає геометрично-рослинний орнамент, в центрі якого – розетка з паростками життя, а по боках роги.

З досліджень відомих істориків, зокрема Б. А. Рибаківа, який досить ґрунтовно дослідив розвиток християнства та язичництва Стародавньої Русі, нам відомо, що Ріг – символ достатку. У міфології та фольклорі багатьох народів коза (козел) виступає символом родючості й життєвої сили. Волячий ріг – символ продовження роду. Відомі легенди про вужа з золотими рогами, які за народними віруваннями, можуть принести щастя [3].

Колти являли стародавні жіночі обереги (XI-XIII ст.) – святкові прикраси княгинь, з якими вони приходили на урочистості до церкви. Б.О. Рибаків трактує зображення жіночих голівок, з гірляндами квітів на колтах середини XII ст., як лики язичницьких богинь Лади та її доньки Лелі. Лада - богиня світової гармонії, краси та любові. А. Фамініцин вважав, що Лада – богиня шлюбу та веселоців, пов'язана з весняними і весільними обрядами [2].

На думку окремих науковців, майже всі колти, які знайдено в болохівських скарбах, виготовлені місцевими майстрами. На це вказує відсутність тотожних зразків в інших місцевостях Давньоукраїнської держави. У кінці XII ст. ці зображення на діадемах великих

княгинь змінюються християнськими святими.

Серед археологічних знахідок, виявлених під час досліджень Губинського городища, трапились речі, які мали церковне та культове призначення, які належали як до предметів християнства, так і язичництва, а саме під час розкопок виявляли бронзові хрести-енколпіони (перший – цілий, а другий представлений однією половинкою (стулкою)), а також лунниці, які є суто язичницьким предметами матеріальної культури. Присутні також кам'яний і срібний натільний хрестики і один з них – мармуровий – «корсунчик». Зауважимо, більшість предметів, знайдених під час розкопок, зберігається в архівах Районного історико-краєзнавчого музею (м. Старокостянтинів).

Перший енколпійон походить із скарбу №5. Це чотирикінцевий хрест з прямокутним перехрестям. На одній його стороні є зображення Божої Матері, яка тримає на лівій руці немовля. На трьох кінцях хреста – нечітке зображення святих у медальйонах. На другій створці – розп'яття Христа і аналогічні зображення святих у медальйонах. Розміри хреста-енколпіона: висота – 11,65см., ширина – 7,01см., товщина – 0,9см. Вага речі – 90г 580мг.

Другий хрест-складень представлений однією створкою. На ній нанесено врізним орнаментом восьмикінцевий хрест з прямокутним і косим перехрестям. На трьох кінцях хреста – нечітке зображення кола. Його розміри: висота – 6,09см., ширина – 4,06см., товщина – 3мм. Вага – 9г. 420мг.

Третій хрест зроблено з каменю зеленуватого кольору. Це чотирикінцевий виріб з прямокутним перехрестям. У верхній частині зроблено наскрізний отвір для підвішування діаметром – 3мм. Його розміри: висота – 7,01см., ширина – 6,0см., товщина – 0,8см. Вага виробу – 66 г. 820мг.

Четвертий хрест виготовлений із срібла. Він чотирикінцевий з прямокутним перехрестям. В центральній частині і на трьох кінцях хреста з двох сторін нанесено врізний орнамент у вигляді прямих ліній і перехрещених стріл, обрамлених овалом. Його розміри: висота – 3,25см., ширина – 2,55см., товщина – 2мм. У верхній частині виробу зроблено наскрізний отвір для підвішування. Вага хрестика – 3г. 080 мг.

П'ятий хрест – «корсунчик» зроблено з мармуру (рис. Ж.9 додатку Ж). Він знайдений у другому наборі скарбу №3. Висота його 2см., ширина – 1,4см., товщина – 7мм. У верхній частині хрестик має наскрізний отвір для підвішування. Вага виробу – 2г. 630мг. За сюжетом і технікою виготовлення аналогічні вироби виявлені на городищах Середнього Подніпров'я, на Мстиславському городищі, у Теліженцях, Корсуні, Дорогобужі та ін.

Як зазначалось вище, досить часто під час розкопок у Губині знаходили лунниці, які є суто язичницькими предметами та були жіночими оберегами сімейного добробуту і достатку. Лунниця вважається символом місяця, адже загнуті донизу «ріжки» символізують прихильність Неба, під заступництвом якого знаходиться власниця цього оберега. У Х-ХІІ ст. обереги-лунниці були широко розповсюджені в культурі слов'ян. Оберіг притягує до власниці жіноче щастя, наділяє її мудрістю і розсудливістю, спокоем і впевненістю в собі. Зауважимо, у складі речового скарбу №4 було виявлено лунницю, яка була виготовлена із бронзи технікою лиття. Вона являє собою широкорогу пластину у вигляді півмісяця. Її поверхня в деяких місцях вкрита псевдозерню, майже по контуру проходить валикоподібна лінія. Ширина лунниці 4,7 см, висота 4 см, товщина 2 мм, вага 15 г 300 мг. У верхній частині прикраса має округле вушко для підвішування.

Унікальною знахідкою, яка була виявлена під час розкопок 2004 р. у контексті співіснування християнських та язичницьких традицій мешканців Стародавнього Губина, є

круглий диск, виготовлений із овруцького рожево-червоного каменю-шиферу (пірофілітового сланцю). Діаметр диска 9 см, товщина – 1,7см, а у центральній частині виробу є наскрізний отвір шестикутної форми, відстань між точками уступів по 1,2 см. Крім цього, на диску наявні невеличкі заглиблення у вигляді кіл, які знаходяться від центрального отвору на різних відстанях. Цікавим є інтерпретація археологами цієї знахідки як «точильце». Вони встановили, що зовнішні краї по торцевій лінії точила заполіровані і мають сліди від заточування, очевидно, мініатюрних речей, пов'язаних з ювелірним виробництвом. З обох сторін на диску є прокреслені написи кирилицею та зображені різні символи. Крім того, на одній із сторін зображено і солярний (сонячний) знак. Одну групу знаків, зображених на поверхні точила, прочитано член-кореспондентом НАН України В. В. Німчуком, а саме поруч із вказаним сонячним знаком мовознавець прочитав слово «Ярило», з другої сторони фахівець графіті Софії Київської В. Корнієнко прочитав слово «Аминь». Дослідник вважає, що весь текст може розглядатись як скорочена до початкових літер побажальна формула. Подібні написи схожі і на молитву замовляння. Крім того, поряд з написом, можна розгледіти зображення, подібні до риби, що, ймовірно, є словом Ісус, оскільки з єрусалимського «Риба» – це і є «Ісус». Можна вважати, що це є один із знаків життя [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кобудь-Костянтинів-Старокостянтинів: історія, археологія, культура, архітектура. Науковий збірник «Велика Волинь»: Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. – т.34. Редактор О. І. Журко. Старокостянтинів, 2006. – 388 с.
2. Михайлова Р. З політичного, етно-демографічного та культурно-мистецького життя літописної Болохівщини / Р. Михайлова // Болохівщина: осягнення історії; матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 17-18 вересня 2009 р. / О. Журко. – Хмельницький; ПП Мельник А.А., 2009, - в 2-х частинах; 1 ч. – С. 17-30.
3. Язычество древних славян [под. ред. Рибаква Б. А.] – М., 1981. – 606 с.

Миць О. В.,

працівник Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної освіти

ЛЕТУНСТВО УГА: ВИКОРИСТАННЯ АВІАЦІЇ ПІД ЧАС БОЙОВИХ ДІЙ

17 грудня 1903 р. відірвався від землі та стійко протримався в повітрі трохи більше десяти секунд літак, створений американськими винахідниками, братами Уілбуrom Орвіллом Райтами, названий «Флайєр». Ця подія стала проривом у віковому прагненні людини підкорити повітряний простір. Весь світ із захопленням стежив за польотами братів — перед людством відкривалася принадна перспектива звільнитися від пут земного тяжіння...

У 1911 р. під час італо-турецького конфлікту Італія вперше застосувала авіацію проти військ супротивника в Північній Африці. У районі Триполі був розміщений авіазагін під командуванням капітана Карло Піацца. У складі загону було п'ять літаків: два Блеріо XI, Фарман VII, Таубе-Етрих і Ньюпор-моноплан. 22 жовтня 1911 р. капітан Піацца на літаку Блеріо XI виконав перший в історії воєн розвідувальний політ. 1 листопада 1911 р. пілот цього загону Джуліо Гавотті, узявши на борт чотири двокілограмові гранати "Чіпеллі", на літаку "Таубе-Етрих" вчинив бомбардування турецьких позицій в оазисах Тагіра і Айн Зара. Кажуть,

що бомбардування обійшлося без людських жертв, але ефект був приголомшуючий. Поручик Гавотті залишився в історії військової авіації як "...той, хто був першим".

Прагнення уразити ворога в повітрі привело до того, що пілоти стали брати з собою в політ особисту зброю: пістолети, рушниці і навіть... спеціальні довгі ножі. Відомий французький пілот Жан Наварра думав таким чином збивати аеростати і дирижаблі супротивника. Щоб вогонь з пістолета був ефективним, слід було зближуватися з ворогом на відстань не більше 50 метрів. Цікаво, що перший у світі повітряний бій відбувся в листопаді 1913 р. під час громадянської війни в Мексиці. В ході повітряної сутички супротивники обмінялися пострілами з револьверів.

На початку Першої світової війни авіація використовувалася в основному для зв'язку та повітряної розвідки на користь командування сухопутних військ, проте незабаром вона стала успішно застосовуватися для коригування артилерійського вогню. У інтересах розвідки стало все ширше застосовуватися повітряне фотографування.

Французи провели перший результативний повітряний бій 5 жовтня 1914 р. під час якого пілот Франц та спостерігач Кено на літаку "Буазен" атакували німецький "Таубе" і, стріляючи з карабінів, збили його. Англіїці уперше відзначилися 25 серпня 1914 р. Три літаки 2-го загону напали на супротивника і примусили його сісти.

Відомий голландський авіаконструктор Ентоні Фоккер використав ідею німецького інженера Шнейдера і вперше встановив на своєму літаку Фоккер Е-І синхронізатор. Це пристрій, що дозволяє синхронізувати момент пострілу кулемета з положенням лопатей гвинта, став стандартним в авіації аж до появи реактивних літаків.

Використання двомісних літаків як винищувачів, де один із членів екіпажу виконував роль стрільця, також створювало певні проблеми, оскільки збільшення ваги і лобового опору машини призводило до зниження її льотних якостей. Серйозну спробу у вирішенні цієї проблеми зробили французи Гарро і де Розі, які винайшли пристрій, що дозволяє стріляти з нерухомого кулемета крізь площину гвинта. Вони встановили на його лопатях спеціальні металеві призми-відсікачі, які перешкоджали руйнуванню лопатей при попаданні в них куль. Уперше відсікачі були встановлені на французькому двомісному літаку Моран-Сольньє. 26 лютого 1915 р. На літаку із встановленими відсікачами Гарро провів повітряний бій з чотирма бомбардувальниками супротивника. Витративши п'ять обойм, він змусив екіпажі ворога припинити політ до мети і повернути назад.

Напередодні війни пілоти морської авіації багато експериментували з торпедами. Першим виконав скидання з літака торпеди калібру 35,6 см і вагою 367 кг випробувач фірми "Шортів" Гордон Белл. Незабаром цю операцію освоїли і стройові льотчики.

Успішно закінчилися випробування першого у світі важкого багатомоторного літака "Ілля Муромець" конструктора І. І. Сікорського і почалося формування повітряної флотилії.

У серпні 1914 р. російське угруповання повітряних сил складало 263 літаки, проти 42, спрямованих Німеччиною на Східний фронт. Це були найчисленніші повітряні сили на початок війни: на Західному фронті німці мали 190 літаків проти 165 французьких і 63 британських.

З другої половини 1915 р. в Росії був організований випуск дерев'яних двомісних розвідувальних біпланів, що отримали позначення Лебідь XI. Літаки не можна було віднести до якого-небудь типу, оскільки на побудовані десять машин прийшлося шість варіантів коробки крил — двох і трьохстійкових.

В роки першої світової війни авіація розвивалася значно швидше, ніж інші види збройних сил. Якщо на початку війни воюючі країни, разом узяті, мали у строю всього близько

800 літаків, то до кінця війни — вже більше 10 000 літаків, у тому числі: розвідувальників — 44,9%, винищувачів — 40,4% і бомбардувальників — 14,7%. У числі бомбардувальників були 686 денних і 80 нічних.

Територія західноукраїнських земель, що перебували під владою Австро-Угорської монархії, була одним з головних театрів першої світової війни, що призвело до розрухи в промисловості і сільському господарстві [1, с. 27].

В результаті воєнних дій, мобілізації робітників до армії, багато підприємств припинило свою роботу. За архівними даними, в Галичині було зруйновано понад 40% господарських і житлових будівель, більше 1,5 тисячі будинків і споруд фабрик і заводів. Навіть стратегічно важлива нафтова “промисловість знизила видобуток на одну третину” [2, с.183]. Для відбудови досить відсталої економіки краю в 1917 році при Галицькому намісництві був утворений Крайовий центр для господарської відбудови. Він асигнував понад 1,6 млн. крон на відбудову 351 магнатських садиб [3, с. 29].

Поразка держав німецького блоку в Першій Світовій війні і розпад Австро-Угорської Імперії, що настав слідом, привели до корінної зміни політичної карти Центральної Європи утворення цілої низки нових слов'янських держав — Польщі, Чехословаччини, Королівства сербів, хорватів та словенців (майбутній Югославії). Торкнувся цей процес і території Східної Галичини, населеної переважно українцями. 18 жовтня 1918 р. у Львові — адміністративному центрі регіону — була створена Українська Національна Рада, що проголосила курс на створення незалежної української держави на територіях колишньої Австро-Угорщини, населених етнічними українцями. Члени Ради, в більшості своїй колишні депутати австрійського парламенту, розраховували на мирну передачу управління від австрійської влади, проте на територію Східної Галичини претендували і поляки, що також створювали свою незалежну державу. Організована в Кракові польська адміністрація скерувала у Львів своїх представників, щоб офіційно включити Східну Галичину до складу Польщі. У ніч з 2 на 3 листопада 1918 р. було намічено польське озброєне повстання в Галичині. У цей драматичний момент Українська Національна Рада виявила безвілля, і ініціативу узяла на себе група молодих офіцерів-українців, що служили в австрійській армії, очолювана сотником Дмитром Вітовським.

У другій половині жовтня Військовий Комітет поділив край на військові округи, розіслав своїх кур'єрів до районів і до військових частин, призначив окружних військових комендантів. Одночасно Військовий Комітет розіслав кур'єрів у всі кутки Галичини з закликами до негайного взяття влади. Все це було зроблено від імені Української Національної Ради, хоч і без згоди її президії і більшості членів. Український Військовий Комітет не мав великої надії на успіх і перемогу цієї акції, але мав бажання не допустити до того, щоб Львів і Східна Галичина перейшли під польську владу [4]. Д. Вітовський на останній нараді старшин 31 жовтня 1918 року сказав: “Наша честь вимагає, щоб ми перші взяли владу в краю, хоч би навіть прийшлося зараз її втратити” [5, с. 142].

За дуже короткий проміжок часу були створені: абсолютно весь державний апарат, військово-адміністративна система, а також досить боєздатна Українська Галицька Армія (УГА).

Вже в листопаді 1918 р. «Державний секретаріат військових справ» (ДСВС)¹ розпочав підготовчу роботу по формуванню авіаційних підрозділів. Значну увагу цьому приділяли провідні військові діячі ЗУНР — державний секретар військових справ полковник Вітовський

¹ Військове міністерство ЗУНР (М.О.)

та начальник штабу УГА Мишківський. Офіційно ж авіація УГА була заснована розпорядженням ДСВС від 1 грудня 1918 р. Згідно з ним, командиром «летунського відділу» призначався поручник Українських січових стрільців Петро Франко (син Івана Франка), який 1916 р. закінчив льотну школу у Сараєво і здобув військовий фах повітряного спостерігача. Підпорядковуватись авіаційний підрозділ мав безпосередньо Державному секретаріатові військових справ. При ДСВС був створений спеціальний керівний орган — референтура авіації [6, с. 71].

Для аеродрому і головної бази ВПС УГА вибрали Красне за 45 км. від Львова на схід, де раніше розміщувалася авіабаза австро-угорських повітряних сил та була можливість відносно якісно забезпечити всі потреби повсякденної діяльності авіації. Великим плюсом було те, що на території авіабази знаходився аеродром площею близько 1 км², ангари для літаків, житлові бараки для персоналу і добре обладнані майстерні, якими завідував поручник Сльозак. Крім того, Красне мало вигідне стратегічне становище, знаходячись неподалік від Львова, навколо якого розгортались основні бойові дії, а розташована безпосередньо біля аеродрому залізнична станція суттєво полегшувала матеріально-технічне постачання авіаційного підрозділу [6, с. 72].

Командний склад "летунського відділу" УГА.

Зліва направо: сотник П. Франко, інженер Р. Попадюк, четар Н. Серіков, хорунжий М. Іванов, дружина І. Шестакова, дружина М. Залозного, сотник М. Залозний, полковник Дж. Кануков, сотник І. Шестаков.

Красне, березень 1919 р.

Золочів був визначений як місце збору військовослужбовців, які мали бажання служити в авіації, а Тернопіль — місцем збору авіаційного майна, де для сортування та первинного ремонту була утворена технічна сотня із 67 стрільців, 3 старшин під командуванням В. Томенка.

Окрім ЗУНР, на більшу частину Галичини претендували поляки, на Буковину — румуни, а Закарпаття перейшло до новоутвореної Чехословаччини. На жаль, здебільшого з об'єктивних причин, дипломатія ЗУНР терпіла одну поразку за іншою — провал перемовин з Антантою, державою Скоропадського; невдача в укладенні угоди із Англією, невизнання незалежності ЗУНР ніким до мирного врегулювання конфлікту із Польщею. Були також і поразки на фронті — не вдалося взяти контроль над одним із найбільших українських міст Сх. Галичини — Перемишлем, що дозволило полякам швидко та безперешкодно перекинути підкріплення на схід і 22 листопада взяти Львів. Таким чином, Польща захопила повний контроль над залізничною гілкою Львів – Перемишль. Решта міст Галичини на грудень 1918 року знаходилася в руках УГА.

В перші місяці існування авіації УГА виняткової гостроти набула проблема забезпечення підрозділів справними літаками. Це стало величезною проблемою — наприклад, на львівському аеродромі на поч. листопада 1918 р. знаходилось 18 літаків, проте тільки 2 з них були більш-менш справними. Тому ще в середині листопада ДСВС направив до гетьмана Павла Скоропадського поручника Д. Кренжаловського з проханням надати допомогу у формуванні

авіаційних підрозділів. Та гетьманський режим у Києві в обстановці хаосу і протигетьманського повстання, що набирало обертів, доживав останні дні.

Врешті вдалося домовитися про переведення в Галичину одного з авіазагонів Одеського авіаційного дивізіону. 16 грудня 1918 р. цей підрозділ прибув у Красне. Він нараховував 21 чоловіків особового складу (6 старшин, 6 підстаршин, 9 козаків-мотористів) і кілька літаків «Ньюпор» [6, с. 72]². Також було переведено 5 пілотів: полковників Бориса Губера (командир загону), Джамбулата Канукова, сотника Залозного, поручників Алелюхіна і Серікова, а також двох повітряних спостерігачів: сотника Шестакова і хорунжого Іванова. Згодом до них приєдналися сотники Василь Євський і Василь Булатов, поручник Аркадій Шеремецінський і хорунжий Хазбулат Кануков [7, с. 36].

Це кадрове поповнення було дуже доречним. Всі вони мали за плечима службу в Російському імператорському повітряному флоті. Новоприбулі старшини, більш досвідчені, ніж місцеві авіатори, зайняли керівні посади різних ланок. Зокрема, сотника Шестакова було призначено завідувачем фотографічною частиною, хорунжий Іванов завідував артилерійською частиною (боєприпасами) [6, с. 73].

В даному контексті, а саме при розпізнаванні та визначенні моделей літаків авіації УГА, досить велика кількість авторів допускає певні неточності при описі літаків виробництва Франції, Німеччини чи Австро-Угорщини, не враховуючи те, що всі ці машини мали надзвичайно чітке маркування та позначення. Так, наприклад, австро-угорські літаки маркували в залежності від цільового призначення та виробника апарата, німецькі в такому ж стилі, на французьких чи італійських маркування вказувало на виробника і/чи конструктора. Тому дуже важливо подавати при визначенні не тільки «Літак “Ньюпор” на аеродромі в м. Красне», а й вказувати, що це саме «Ньюпор» N17.

Винищувач "Ньюпор" N 17 авіації УГА на аеродромі Красне, весна 1919.

Розпорядженням від 22 квітня 1919 року були знаки розрізнення для льотного складу — нашиті на лівому рукаві літери «ЛГ».

Наказом ч. 22 від 6 грудня 1918 р. в авіації УГА були запроваджені розпізнавальні знаки для літаків — на нижню поверхню крил наносились кольорові квадрати — синій під правим крилом і жовтий під лівим. Пізніше були запроваджені нові розпізнавальні знаки у вигляді круглих кокард із жовтим внутрішнім та блакитним зовнішнім колами. Певного поширення набув й іншого типу розпізнавальний знак — жовтого кольору тризуб, іноді вписаний в синій квадрат. Деякі передані гетьманом П. Скоропадським винищувачі «Ньюпор» ще зберігали російські знаки — біло-синьо-червоні кокарди [6, с. 74].

До середини грудня 1918 року була сформована перша повноцінна авіаційна сотня, до складу якої входили 14 офіцерів, 140 нижніх чинів та стрільців. Сотня розпоряджалася сімома боєздатними літаками: декілька (найчастіше фігурує число «4») літаків «Ганза-Бранденбург» (очевидно — С I xxx.27 виробництва фірми «Фенікс» (Відень) та С I xxx.64 виробництва фірми

² Про «кілька «Ньюпорів» в УГА» і досі тривають суперечки. (М.О.)

UFAG (Будапешт)), як мінімум одним «Ньюпором» N 17 або N 17 C1, як мінімум одним розвідувачем «Ллойд» (очевидно — С II, який не мав на борту абсолютно ніякого озброєння, хоч можливий і варіант С III із турельним кулеметом «Шварцльозе») і, можливо, одним або декількома «Альбатросами» (скоріш за все серій С III, D III, С III Vz III або з меншою долею ймовірності С VII Vz IV).

Таблиця. 1. Динаміка зміни чисельності військово-повітряних частин УГА за період з грудня 1918 р. по березень 1919 р. *Примітка: "0" в графі означає відсутність точних даних, "-" – відсутність апаратів.*

Категорії особового складу та техніка	Дати						
	15.12. 1918	1.01.	19.02.	7.03.	12.03.	19.03.	31.03. 1919
Офіцери	14	30	21	36	22	24	24
Молодші чини	0	63	43	56	51	53	63
стрільці	0	238	330	220	153	160	155
Всього	154	331	394	312	226	237	232
Вільнонаймані майстри	0	9	9	170	175	145	174
Всього літаків	7	9	10	11	10	10	8
- // - справних	0	0	7	9	9	9	3
- // - у ремонті	0	0	3	9	9	9	5
аеростати	-	-	-	4	4	4	3
газові апарати	-	-	-	3	3	3	3
лебідки	-	-	-	3	3	3	3

Процес підготовки авіації УГА до бойової діяльності проходив зі значними труднощами, викликаними украй поганим технічним станом літаків. Із трьох-чотирьох доставлених в Красне літаків з працею вдавалося зібрати один, здатний відірватися від землі. Іноді лише кмітливість авіаторів дозволяла знаходити вихід, здавалося би, із безнадійних положень. Наприклад, коли виявилось, що єдиною перешкодою для здійснення польотів (особливо старту) є відсутність пневматиків, диски коліс обмотали сплетеними з соломи "косами" і так літали [8, с. 4]. Проблему забезпечення паливно-мастильними матеріалами П. Франко розв'язав завдяки старим знайомствам — його однокурсник по Львівській політехніці Гонсьоровський завідував нафтовими складами в Бориславі [6, с. 76].

На лютий 1919 року склад авіаційного корпусу УГА був таким: 1-ша «польова» сотня (117 чол.), 2-га «бойова» сотня (72 чол.), «технічна» сотня (205 чол.), потрібно при цьому і врахувати, що велику частину авіаційного куреня УГА становили вільнонаймані майстри (близько 170 чол.). При такій немалій кількості військовослужбовців (близько 400 чол.) більш-менш справних літаків було лише не більше десяти, при чому достатньо зношених та переважно розвідувачів, як правило не оснащених ніякою важкою бортовою зброєю.

На початку травня 1919 року в Тернополі була сформована 3-я авіаційна сотня в складі п'яти літаків. Її головним завданням, поряд із бойовими польотами, стало здійснення кур'єрських рейсів в інтересах командування УГА та керівництва ЗУНР. Однак цей підрозділ

проіснував порівняно недовго — вже в документах, що відносяться до червня 1919 року, 3-я авіасотня не згадується [6, с. 75].

Поряд із «летним відділом» до складу УГА входила ще й повітроплавна сотня, оснащена прив'язними аеростатами.

Пік активності авіаторів УГА прийшовся, як цього і слід було чекати, на періоди найбільш запеклих боїв на українсько-польському фронті. Як правило, бойова діяльність авіаторів в такі періоди досить строго регламентувалася наказами «Начальної команди» УГА. По цих документах можна прослідкувати, як поступово розширювалося завдань "летного відділу".

26 грудня 1918 р. в Красне поступив наказ №5, що визначав завдання авіаторів на 27 грудня — перший день українського штурму Львова. Відповідно до нього, район дій авіації УГА обмежувався повітряним простором над самим Львовом його найближчими околицями. Вимагалось, зокрема, з 9 годин ранку безперервно тримати літаки в повітрі над містом, щоб не допустити сюди ворожу авіацію, а також завдати бомбових ударів по головному вокзалу, цитаделі позиціям польської артилерії на горі Високий Замок.

Наказ №7 від 7 січня 1919 р. розширював район дій української авіації. Відповідно до нього, до 11 січня авіатори повинні були здійснювати повітряну розвідку районів Сокаля, Рава-Руської, Лещіва, а також транспортних комунікацій по лініях Перемишль – Городок – Львів, Львів – Янів, Львів – Рава-Руська.

Наказ №11 від 4 лютого істотно розширював перелік цілей для бомбових ударів. До них були віднесені авіаційні ангари і артилерійське депо у Львові, а також залізничні станції в Городку і Перемишлі та міст через річку Сян.

Черговий сплеск активності української авіації на період Вовчухівської операції — широкомасштабного наступу УГА, який розпочалося в середині лютого 1919 р. і мав на меті блокаду Львова, зрештою — звільнення столиці Галичини. Завдання «летного відділу» в майбутньому наступі визначав наказ №945 від 14 лютого 1919 р. Авіатори повинні були вести розвідку району Сокаля – Белз – Угнів – Рава-Руська, а також бомбити головний вокзал у Львові залізничну лінію Перемишль – Львів. Вже в день отримання наказу на виконання цих завдань вилетіли два екіпажі: Рудольфер-Хрущ та Кунке-Франко [9, с. 4]. Наступного дня розвідку по маршруту Красне – Городок – Перемишль – Хирів – Красне здійснив екіпаж Савчак-Хрущ, який здобув цінну інформацію про дислокацію ворожих військ. Протягом декількох наступних днів УГА успішно розвивала наступ, зумівши 18 лютого перекрити залізничну лінію Перемишль – Львів повністю блокувати угруповання польських військ у Львові. Проте тут в хід бойових дій втрутилася Антанта, яка в українсько-польському конфлікті повністю підтримувала Польщу. Її лідери пред'явили керівництву ЗУНР ультиматум, вимагаючи негайного перемир'я з польською стороною. Сподіваючись на мирне вирішення конфлікту, уряд ЗУНР пішов на це, і 28 лютого 1919 р. було підписано перемир'я. Свідомою значної ролі авіації в бойових діях цього періоду може служити той факт, що в угоді про перемир'я їй був присвячений окремий пункт: після набуття чинності угоди літкам заборонялося наближатися до лінії фронту ближче, ніж на 10 км.

Короткочасне перемир'я зіграло вирішальну роль для подальшої долі ЗУНР, якій нізвідки було чекати на допомогу, тоді як Польща опиралася на політичну і військову підтримку Антанти, котра бачила в цій країні чи не фундамент антибільшовицького бар'єру, що відділяв «цивілізовану» Європу від «варварської» Росії. Завершивши перегруповання, поляки

вже 13 березня 1919 р. підступно порушили перемир'я, перейшовши в рішучий наступ. Надалі Українська Галицька Армія вела, в основному, оборонні бої.

Рудольф Земик [10, с. 10] змальовує досить драматичний політ, що мав місце в останніх числах квітня 1919 р. Його здійснювали два літаки – двомісний розвідник, пілотований четарем Шепаровичем і поручником Кліщем, та винищувач типу «Ньюпор» із пілотом-поручником Рудорфером. Завданням їх було здійснення розвідки залізничної лінії – Перемишль та бомбардування залізничних станцій (для чого перший літак ніс 100 кг бомб). Завдання було виконане лише частково – українські літаки зазнали нападу восьми польських винищувачів і лише військове щастя та виняткова мужність поручника Рудорфера дозволили авіаторам УГА вийти з бою без втрат. В іншій операції, здійсненій 6 квітня 1919 р., Рудорфер пілотував розвідувальний літак типу «Бранденбург». Разом з ним летів спостерігач Костів, а на винищувачі «Ньюпор» № 23 їх супроводжував пілот Супій. Українські авіатори здійснили розвідку району Львів – Городок, результати якої були викладені у звіті про політ. У цьому документі детально аналізувався рух на залізничних та шосейних шляхах, а також констатувалось зосередження на станції Підзамче до 300 вагонів [6, с. 78].

Із поданих вище описів можна зробити певні висновки про техніку та тактику тодішніх повітряних боїв – вільоти переважно виконувалися в парі: розвідувач (розвідка, бомбардування) та винищувач (прикриття розвідувача, підтвердження зібраних розвідданих).

Зустрічі в повітрі українських літаків з польськими були рідкісними і, як правило, закінчувались без втрат. Перше документально підтвержене повідомлення про повітряний бій за участю авіації УГА відноситься до 24 грудня 1918 р. В цей день польський розвідувальний літак, здійснюючи політ в напрямку на Тернопіль, необачно з'явився просто над аеродромом у Красному. Підняті в повітря українські винищувачі змусили його повернути назад, припинивши виконання бойового завдання. У квітні 1919 р. з'являються повідомлення про повітряні бої над Ставучанами і Львовом.

Перших же втрат в повітряному бою авіація УГА зазнала лише 29 квітня 1919 р., коли відомий ще з часів Світової війни ас австро-угорської авіації, а в період українсько-польської війни – командир 7-ї авіаційної ескадри Війська Польського Стефан Стець на своєму «Фоккері» атакував над Львовом три українських літаки – два «Бранденбурги» і «Ньюпор». В повітряній сутичці пілот українського винищувача зв'язав боєм польського пілота, давши змогу «Бранденбургам» повернутись на аеродром неушкодженими, однак сам був збитий Стецем. За польськими даними [Див.: 11-15] ця сутичка була першим повітряним боєм ВПС Польщі і взагалі єдиним повітряним боєм за час україно-польської війни.

Відповідно до польських джерел [Див.: 11-17], їх авіація за час боїв в Галичині втратила 17 літаків, однак це число включає як збиті в повітряних боях машини, так і літаки, знищені зенітним вогнем, а також втрачені з технічних причин чи через помилки пілотів. Причому рівень втрат з технічних причин у польській авіації був досить високим. Наприклад, 8-ма розвідувальна ескадра, прибувши на фронт 7 квітня 1919 р. із чотирма літаками типів «Альбатрос» та «Румплер», до кінця місяця втратила усі свої машини саме через різного роду несправності.

Можливості авіації УГА по підтримці наземних військ суттєво обмежувались відсутністю потрібних боєприпасів, насамперед авіабомб. На початку 1919 р. на складі в Красному знаходилось лише трохи більше 100 уламково-фугасних авіабомб (в основному російських 5-фунтових), близько 70 запалювальних бомб і до 120 запалювальних ракет системи «Ле Прієр». Коли ж ці запаси вичерпались, довелось налагодити виробництво авіабомб

кустарним способом. У артилерійських майстернях в Коломиї налагодили переробку на авіабомби мінометних боєприпасів. Завдяки цьому авіація УГА здійснила кілька десятків бомбових нальотів: 15 на Львів (де основними цілями були електростанція і вокзал), 10 на Перемишль (насамперед, на вокзал і аеродром), а також на залізничну лінію Перемишль – Львів.

Отже, поразка розпад Австро-угорської Імперії призвели до зміни політичної карти Центральної Європи утворення цілої низки нових держав, серед яких і ЗУНР.

Можна зробити і певні висновки про техніку та тактику тодішніх повітряних боїв – вільоти переважно виконувалися в парі: розвідувач (розвідка, бомбардування) та винищувач (прикриття розвідувача, підтвердження зібраних розвідданих).

Зустрічі в повітрі українських літаків з польськими були рідкісними і, як правило, закінчувались без втрат. Відповідно до польських джерел, їх авіація за час боїв в Галичині втратила 17 літаків, однак це число включає як збиті в повітряних боях машини, так і літаки, знищені зенітним вогнем, а також втрачені з технічних причин чи через помилки пілотів [Див.: 18-22].

Втручання Антанти в хід бойових дій призвело до короткочасного перемир'я, яке поляки використали повністю: завершивши перегрупування, вони вже 13 березня 1919 р. підступно порушили перемир'я, перейшовши в рішучий наступ. Надалі Українська Галицька Армія вела, в основному, оборонні бої.

Таким чином, незважаючи на всі можливі в тих умовах кроки, УГА не змогла захистити незалежності ЗУНР. Хоч і бойовий дух галицьких стрільців був досить високим, величезною була і професійна підготовка, феноменальною кмітливість офіцерів та солдат, але неодноразове втручання держав Антанти у внутрішні справи ЗУНР, а також толерантність та поміркованість її дипломатичного корпусу призвели до окупації Галичини поляками, а згодом і до її анексії після зради УНР.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лісна І. Становлення української державності в Галичині (1918 – 1923 pp.). — Тернопіль, 2001. — 92 с.
2. Ковальчак Г. Економічний розвиток західноукраїнських земель. — К., 1988. — 250 с.
3. Sprawozdanie C. K. Namiestnictwa Centrali Krajowej dla Gospodarczej Odbudowy Galicyi: za czas od czerwca 1916 do lutego 1917 — Lwów, 1917. — 278 s.
4. Охримович В. — Львів, “Діло”. — 1 листопада 1928 р.
5. Гуцуляк М. Перший листопад 1918 року на західних землях України. — К., 1993. — 408 с.
6. Харук А. Крила України: Військово-повітряні сили України 1917–1920 років. — К.: TEMPORA, 2009. — 96 с., іл.
7. Бендык В. В небе Восточной Галичины// Авиация и время. — 1996. — № 6. — С. 36-38.
8. Земик Р. Дещо про летунство УГА // Український скиталець. — 1922. — Ч. 15. — С. 4-5.
9. Земик Р. Дещо про летунство УГА// Український скиталець. — 1922. — Ч. 14. — С. 3-6.
10. Земик Р. Дещо про летунство УГА// Український скиталець. — 1922. — Ч. 13. — С. 9-11.
11. Klimecki Michał. Polsko-ukraińska wojna o wschodnią Galicję 1918–1919 r. Polskie spojrzenie. — Україна: культура спадщина, національна свідомість, державність. — К., 2009. — №18.
12. Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie. — 1.400.500/4.
13. Krotofil M. Ukraińska Armia Halicka, 1918 – 1920. — Toruń, 2002.

14. Klimecki M. Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919. — Warszawa, 2000.
15. Konieczny Z. Walki polsko-ukraińskie w Przemyślu i okolicy. Listopad–grudzień 1918. — Przemyśl, 1993.
16. Kurier Lwowski. — Nr 511. — 4 listopada. — 1918 r.
17. Kurier Lwowski. — Nr 512. — 5 listopada. — 1918 r.
18. Лемківський І. Летунство УГА // Літопис Червоної Калини. — 1938. — Ч. 11. — С. 7-10.
19. Лемківський І. Летунство УГА// Літопис Червоної Калини. — 1938. — Ч. 12. — С. 15-17.
20. Франко П. Летунський відділ УГА// Календар Червоної Калини на 1924 рік. — Львів, 1923. — С. 129—131.
21. Франко П. Летунський відділ УГА // Літопис Червоної Калини. — 1937. — Ч. 10. — С. 3—5.
22. Франко П. Летунський відділ УГА// Літопис Червоної Калини. — 1937. — Ч. 11. — С. 9—

Марчук І. С.,
магістрант 22 групи історичного факультету
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ФУНКЦІОНУВАННЯ КРЕМЕНЕЦЬКОГО ШКІЛЬНОГО ІНСПЕКТОРАТУ В ПЕРІОД НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

В умовах трансформації суспільного життя на початку ХХІ ст., питання навчання і виховання підростаючого покоління привертає до себе особливу увагу. З огляду на сьогоднішній розвиток національної свідомості та невинного впливу глобалізаційних процесів постає актуальною проблема формування нової навчально-виховної парадигми підростаючого покоління. На тлі освітніх реформ, що відбуваються зараз в державі, рефлексія в історію українського шкільництва, з урахуванням помилок і досягнень попередніх історичних епох, допоможе побудувати сучасну освітню концепцію нової української освіти.

Радянська історіографія, аналізуючи період Другої світової війни, акцентувала увагу на військових, політичних та економічних аспектах цього часу. З цієї ж точки зору розглядався і нацистський окупаційний режим і мало досліджувалося побутове життя пересічного населення, тим більше шкільництво. Варто зазначити, що питання розвитку освіти в період німецької окупації є досі недостатньо висвітленим в науковій літературі. Виняток, щоправда, становлять дослідження Б. Єржабкової [1], В. Ленської [2], А. Нагірняка [3], Б. Чернова [4], Г. Стефанюк [5], О. Гончаренко [6]. Варто зазначити, що освіту на Тернопільщині в окреслений період частково досліджував Ф. Полянський [7].

Об'єкт дослідження – Тернопільщина в умовах німецької окупації.

Предмет дослідження – особливості функціонування Кременецького шкільного інспекторату в умовах німецької окупації.

Мета статті – проаналізувати функціонування, організацію навчально-виховного процесу Кременецького шкільного інспекторату, висвітлену у навчальних планах, завдання та форми релігійного та національного виховання школярів у період німецької окупації.

Основні завдання статті: дослідити навчально-виховний процес на Тернопільщині в окреслений період; охарактеризувати зміни навчальних планів; висвітлити завдання, які ставили перед Кременецьким шкільним інспекторатом окупаційна влада.

Без сумніву, ХХ ст. стало переломним періодом для багатьох держав та націй. Політичні режими, які утворилися та поширилися у цей час, завдали значної шкоди людству в різних сферах життя, тому висвітлення їх буденного життя, цілі шкільної освіти і організація навчального процесу в умовах німецької окупації України пов'язані з ідеологічними доктринами та реалізацією відповідної політики Німеччини.

З приходом у Західну Україну нацистської окупаційної влади, розпочалося будівництво «нової», так званої «пронімецької школи» як для українців, так і для поляків регіону. Тернопільщина в цьому плані є досить цікавою для вивчення, оскільки її більша частина входила до дистрикту «Галичина», а її північні райони відійшли до рейхскомісаріату «Україна» і кордон визначався «по лінії Сокаль – Броди – Підволочиськ – р. Збруч (до місця його впадіння в Дністер» [9, с. 336].

Натомість, шість північних районів області (Кременецький, Почаївський, Вишнівецький, Лановецький, Дедеркальський, Катербурзький і Шумський) входили до Кременецького гебіту або ж Крем'янецької округи (німецькою «Kreisgebiet Kremianez») – адміністративно-територіальної одиниці Генеральної округи «Волинь-Поділля» Райхскомісаріату «Україна» з центром у Кременці, що існувала упродовж німецької окупації України [14]. Відповідно питаннями освіти в цьому регіоні опікувався Кременецький шкільний інспекторат.

Достеменно відомо, що існувала суттєва різниця між освітнім процесом у дистрикті «Галичина» та рейхскомісаріаті «Україна». Як зазначає Ф. Полянський, «на тернопільських землях, як і всій Галичині, що відійшли до дистрикту «Галичина» генерального губернаторства, організація освітнього життя різко контрастувала на тлі німецької окупаційної політики в рейхскомісаріаті «Україна». У Галичині, на відміну від інших окупованих українських земель, існувало єдине спеціалізоване керівництво освітньою справою на регіональному рівні» [7, с. 202].

Варто зазначити, що «відділ науки і навчання ряду дистрикту Галичина очолював А. Гасселіх. Безпосередньо шкільною галуззю займався професор Мак. У цій сфері управління були задіяні переважно галицькі німці. У секторах українського і польського шкільництва працювали відповідно українські й польські інспектори; з українського боку організацією народних шкіл опікувався Л. Ясінчук, за роботу середніх шкіл відповідав С. Білик. На С. Білинкевича покладался контроль за функціонуванням учительських семінарій, на М. Холевчука – сільськогосподарських шкіл, на І. Лежогубську – жіночих торговельних шкіл. У тих місцевостях, де кількість освітніх установ була незначною, обов'язки інспектора виконували спеціально призначені учителі, які мали досвід керівної роботи. Управлінську вертикаль доповнювали окружні шкільні ради. Для підвищення рівня освіти використовувалися відповідні заходи, які мали за мету заміну вчителів, що не мали належної кваліфікації, на підготовлених фахівців [9, с. 333].

Щодо освітнього процесу в рейхскомісаріаті «Україна», то «вище керівництво Рейху вважало, що відкриття шкіл, і вищих навчальних закладів у майбутньому призведе до пробудження національної свідомості українців, що може створити передумови до пробудження національної свідомості українців, що може створити передумови для повстання проти окупаційного режиму. Рейхсфюрер СС Генріх Гімmlер в одному документі стосовно освіти наголошував: «Для німецького населення на Сході не повинно бути ніяких шкіл, окрім чотирикласної початкової школи. Початкова школа має ставити своєю метою навчати учнів тільки рахувати максимум до 500 і вмінню розписатись, старанність і слухняність є божою заповіддю. Вміння читати я вважаю необов'язковим...» [9, с. 698].

12 січня 1942 р. Е. Кох видав наказ, у якому викладено умови відкриття початкових народних шкіл. Згідно з яким, заборонялося використання навчальних планів та посібників колишньої радянської школи. При відборі педагогічних кадрів перевага надавалася особам, відомим своїми антирадянськими поглядами. Виконуючи цей наказ, окупаційна влада намагалася відкрити майже в усіх областях Райхскомісаріату «Україна» незначну кількість чотирирічних народних шкіл, а також активно впроваджувала у шкільне життя нацистські порядки, навчаючи дітей у німецькому дусі. Викладена система заходів орієнтувалася на онімечення освіти і шкільного життя [10, с. 64].

На основі підрахунків автора відомо, що у місті Кременці діяли: міські середні торговельна, технічна, реміснична, музична школи, українська державна гімназія. У Вишнівцях Кременецького округу – реміснична промислова школа. Згідно з архівними документами, у Кременецькому гебіті, який складався з 11 районів, діяли початкові та середні школи. Так, у Бережецькому районі діяло 23 школи, Вишнівецькому – 15, Вишгородському – 14, Дедеркальському – 20, Катербурзькому – 14, Колоденському – 14, Почаївському – 17, Старо-Олексинецькому – 14, Угорському – 19, Шумському – 17, Лановецькому – 14. Усього близько 178 шкіл [12 - 21]. Вищих початкових шкіл в окрузі нараховувалося 41 [24, арк.1].

Початкова школа складалася із 4 класів. У 1 та 2 класах вивчалися такі предмети – українська мова (9 год.), Закон Божий (2 год.), арифметика (5 год.), малювання (1 год.), співи (2 год.), гімнастика (1 год.) – разом 20 год. на тиждень. У 3 та 4 класах окрім перерахованих предметів додавалися ще історія (2 год.), німецька мова (4 год.), географія (2 год.), та природознавство (2 год.). Усього 28 год. [22, арк. 11].

Міська середня торговельна школа, яка мала таку навчальну програму: українська мова (5 год.), релігія (1 год.), торгова кореспонденція (2 год.), торгівля (2 год.), німецька мова (5 год.), історія (3 год.), математика (3 год.), купецька арифметика (2 год.), природа (2 год.), географія (3 год.), книговодство (5 год.), спів (2 год.), стенографія (3 год.), каліграфія (2 год.), гімнастика (3 год.) [22, арк. 121].

Доречно зауважити, що від початку функціонування шкіл окупанти вимагали «дєрадянїзації» підручників та посібників. Відділам освіти доводилося завдання «очищення» текстів підручників від «тенденційно-більшовицьких матеріалів». Підтвердженням цього був «Протокол математично-фізично-хімічної комісії в справі придатності програм і підручників радянської школи для української середньої школи, дня 22 VIII 1941 р. Кременець» [22, арк. 100].

Учитель мав стати провідником німецьких культурно-політичних цінностей на селі, пропагувати нацистські ідеї тощо. Наприклад, представник відділу пропаганди Генерального округу «Житомир» на конференції гебітскомісарів у жовтні 1943 р., підкреслював, що: «Учитель в умовах сьогодення, крім своєї шкільної роботи, повинен вести серед учнів та населення роз'яснюючи роботу: а) викривати ворожу пропаганду; б) роз'яснювати малосвідомій частині населення, яка перебуває під впливом ворожої пропаганди, що тяжкі умови війни вимагають жертв від українського населення, але вони незначні у порівнянні з німецькими; в) допомагати селянам, особливо при проведенні різних сільськогосподарських кампаній» [9, с. 701].

Підтвердженням факту допомоги селянам була телефонограма від 16 вересня 1942 р., у якій зазначалося, що «для скорішого завершення робіт в полі закликаю (інспектор – примітка автора) всіх учителів Кременецької округи до активної і організованої допомоги після навчання селянам під час збірки картопель...» [23, арк. 50].

Належне місце німецька окупаційна влада приділяла релігійному вихованню шкільної молоді. З її боку не було жодних заперечень відносно прагнення українського населення проводити навчання у релігійному дусі. Водночас вона наказувала церковнослужителям забезпечити викладання релігії у школах. Як зазначав А. Нагірняк, «лише релігія привчає людей бути дисциплінованими, працьовитими, чесними, скромними та організованими на покращення життя людського. Релігія – це основа нашої моралі. Релігія привчить людей шанувати приватну власність, яка тепер і в майбутньому матиме велике значення у стосунках між людьми» [3, с. 214]. Підтвердженням цих процесів є архівний документ «Переписка с Кременецкой Православной духовной консисторией о преподавании религии в школах», у якій зазначається, що «в програму шкільної науки нині, по звільненні від безбожницької влади більшовицької повертається наука Закону Божого по школах, для якої, згідно розпорядження п. Окружного Комісара, відведена одна година тижнево в кожній класі школи» [24, арк. 1].

Таким чином, з приходом німецького окупаційного режиму на територію Тернопільщини, відбулися певні зміни у змісті а організації навчально-виховного процесу в школах. Німецьке керівництво розглядало питання освіти не в інтересах українського народу, а в контексті завдань, які ставилися перед окупаційною адміністрацією. Кременецький шкільний інспекторат розглядався владою як засіб утвердження своєї політики, а саме позбутися всього, що нагадувало б про «більшовицький режим» і визнавати німецьку культуру. Попри це все можемо констатувати і певні позитивні явища, які відбувалися у цей час, а саме – впровадження у школах вивчення Закону Божого, діяльності не лише початкових, але у середніх шкіл.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Єржабкова Б. Шкільна справа та шкільна політика в рейхскомісаріаті «Україна» 1941–1944 : у світлі німецьких документів. К.: Наукова думка, 2008. 271 с.
2. Ленська В. В. Фашистська шкільна політика на окупованій території України // Український історичний журнал. 1990. № 10. С. 81–86.
3. Нагірняк А. Я. Освітня політика німецької окупаційної військової влади на території Західної України // Держава та армія: Вісник Національного університету «Львівська політехніка». № 693. 2011. С 211–216.
4. Чернов Б. О. Шкільна освіта і наукові дослідження в Райхскомісаріаті «Україна» (1941–1944 рр.): монографія; [наук. ред. О. М. Гончаренко; рец. К. В. Ковальська]. Видання 2-ге, доopr. і доповн. Київ: Міленіум, 2015. 103 с.
5. Стефанюк Г. В. Шкільництво в Західній Україні під час німецької окупації (1941–1944 рр.): дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2004. 215 с.
6. Гончаренко О. М. Нацистська окупаційна політика у сфері освіти на теренах Райхскомісаріату «Україна» (1941–1944 рр.): монографія. К.: ПП «НВЦ «Профі», 2014. 232 с.
7. Полянський Ф. І. Українське шкільництво в умовах німецького окупаційного режиму на території Тернопільщини (1941–1944 рр.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя: ЗНУ, 2010. Вип. XXIX. С. 202–215.
8. Мішук У. Зміст та організація навчально-виховного процесу у початкових школах Галичини періоду нацистської окупації (1941–1944 рр.) // Збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2012. Вип. 1. С. 137–146.

9. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст.: іст. нариси: у 2 кн. [редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.] ; Нац. акад. наук. України, Ін-т історії України. К. : Наукова думка, 2011. Кн. 1 / [А. Айсфельд та ін.]. 2011. 735 с.
10. Гінда В. Освітня політика нацистів у райхскомісаріаті «Україна» // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. ст. 2012. Вип.15. С. 61–75.
11. Державний архів Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.). Ф. Р-204 («Кременецький окружний шкільний інспекторат»). Оп. 1. Спр. 75. Арк. 29
12. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-204 («Кременецький окружний шкільний інспекторат»). Оп. 1. Спр. 76. Арк. 15.
13. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-204 («Кременецький окружний шкільний інспекторат»). Оп. 1. Спр. 77. Арк. 14.
14. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-204 («Кременецький окружний шкільний інспекторат»). Оп. 1. Спр. 78. Арк. 20.
15. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-204 («Кременецький окружний шкільний інспекторат»). Оп. 1. Спр. 79. Арк. 14.
16. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-204 («Кременецький окружний шкільний інспекторат»). Оп. 1. Спр. 80. Арк. 11.
17. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-204 («Кременецький окружний шкільний інспекторат»). Оп. 1. Спр. 81. Арк. 17.
18. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-204 («Кременецький окружний шкільний інспекторат»). Оп. 1. Спр. 82. Арк. 14.
19. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-204 («Кременецький окружний шкільний інспекторат»). Оп. 1. Спр. 83. Арк. 19.
20. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-204 («Кременецький окружний шкільний інспекторат»). Оп. 1. Спр. 84. Арк. 17.
21. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-204 («Кременецький окружний шкільний інспекторат»). Оп. 1. Спр. 85. Арк. 14.
22. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-204 («Кременецький окружний шкільний інспекторат»). Оп. 1. Спр. 98. Арк. 127.
23. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-204 («Кременецький окружний шкільний інспекторат»). Оп. 1. Спр. 90. Арк. 108.
24. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-204 («Кременецький окружний шкільний інспекторат»). Оп. 1. Спр. 128. Арк. 7.
25. Verein für Computergenealogie URL: http://gov.genealogy.net/item/show/object_306994 (дата звернення: 24.09.2018 р.).

УДК 005:1

Ніколаєва Х. В.,

Курсант Національного університету

«Одеська морська академія»

ФІЛОСОФІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ

«Якщо просто йти прямо по вулиці – нічого не зміниться. Зміни починаються тоді, коли ви підходите до перехрестя, тому що тепер вам треба приймати рішення, куди рухатися далі. І навіть якщо ви вибрали правильний шлях, будьте готові до вантажівки, що несподівано виїхала на дорогу,» – Іцхак Адізес. Філософія менеджменту – це система ідей, поглядів і уявлень

менеджерів про природу людини і суспільства, завдання управління і моральні принципи поведінки менеджерів, вироблена переважно досвідченим шляхом. Приміром, вас можуть засудити, якщо ви відкрито ображаєте підлеглого, дивитися на нього з підозрою або антипатією, нетерпимо відноситеся до тих, хто нижче вас за посадовим рангом або соціальним положенням. Якщо менеджер поводить не так, як думає, то це означає, що він не має чітко вираженої філософії.

Філософія менеджменту базується на визнанні ринку як засобу забезпечення гідного життя кожному громадянину. Економічна діяльність орієнтується на соціальні потреби населення. В якості принципу соціальної ринкової економіки повинна визнаватися саме рівність в можливостях, а не в отриманні благ, оскільки це базове положення створює для усіх потужний стимул активно працювати. Філософія керівництва також базується на філософії влади і прадавніх уявленнях про політику:

- "кіт повинен ловити мишу, селянин - працювати, керівник - керувати, але усі повинні виконувати свої функції зі знанням справи" (китайська мудрість);

- "правителя можна порівняти з човном, а народ - з водою: вода може нести човен, а може його перевернути" (Сунн Цзи).

Економічне життя суспільства не є саморегульованою системою, вона не може обходитися без певного механізму управління, тобто участі сили людського розуму.

Менеджер має бути менеджером, за яким люди готові йти, ідеям якого вони готові вірити. Підтримка членами колективу свого керівника в сучасних умовах є тією базою, без якої жоден менеджер, яким би хорошим і грамотним фахівцем він не був, не зможе успішно управляти своїм колективом.

Як записано у багатьох західноєвропейських і американських управліннях, менеджерами є чоловіки або жінки, наділені великим об'ємом роботи, з якою вони можуть впоратися лише за допомогою інших людей. Так було раніше, так воно є і в наші дні. Суть управлінської діяльності залишається незмінною, змінюються тільки функції менеджера і методи його діяльності.

На зорі капіталізму на чолі промислового підприємства стояв директор. На посаду керівника виробництвом підбирали людину з вираженими диктаторськими здібностями. Філософія таких людей була дуже проста: "Бізнес є бізнес! Працюй не міркуючи". Робітники працювали з-під палиці, і, звичайно, ні про яку високу продуктивність праці не могло бути і розмови. Поступово підприємці усвідомили, що у робітників потрібно пробуджувати інтерес до праці. З'явився новий тип менеджера - патерналист. Такий менеджер різко відрізнявся від диктатора.

Патерналисту рекомендували грати роль глави сім'ї, до робітників відноситися по-батьківськи. Філософія менеджменту тут підкорялася формулі: "Бути справедливим, але твердим". Робітники в масі позитивно реагували на поведінку таких менеджерів, що негайно позначалося на зростанні продуктивності праці. Проте час йшов, виробництво починало функціонувати стрибками. Патерналист поступово втрачав свої позиції.

На зміну патерналисту прийшов менеджер-маклер. Цей тип особливо яскраво проявився в роки кризових потрясінь, коли капіталістичні підприємства страждали від надвиробництва товарів. У той час фірмам знадобилися спритні люди, що вміють збувати продукцію і тим самим рухати виробництво. Такі люди ставали на чолі як дрібних, так і великих підприємств. Робота цього типу менеджерів багато в чому нагадувала роботу дипломатів. Керівним початком тут виступав принцип: "Роби усе можливе, щоб пом'якшити невдоволення робітників".

Маклера змінив менеджер-організатор. Цьому сприяли дві обставини. По-перше, капіталістичні підприємства, що розрослися, зробили неможливим одноосібне управління виробництвом. Щоб приймати рішення, менеджер повинен був брати до уваги думку досить великого кола осіб. По-друге, нові умови привели до того, що на чолі ставав не засновник виробництва або один з його спадкоємців, а обраний радою директор-керівник. Утримувачами акцій і керівниками виробництва виявилися різні люди. Менеджери розширили функції по роботі з людьми. Вони стали спілкуватися не лише з працівниками виробництва, але і з лідерами різноманітних суспільно-політичних організацій. Успіх менеджера вже залежав від здійснення цілого пакету різних соціальних функцій. Керувати фірмою – це ціле мистецтво, а бути ідеальним керівником ще складніше.

Важко знайти чорну кішку в темній кімнаті, особливо якщо її там немає. Важко знайти ідеального менеджера, особливо якщо таких не існує в природі. Постулат про те, що ніхто не ідеальний, покладений в основу концепції доктора Іцхака Адізеса. На його думку, ідеального керівника – супер-боса, який може все, просто не існує. Це неможливо тому, що така "ідеальна" людина повинна поєднувати непоєднані, на думку Адізеса, якості. Таких якостей, які потрібні для досягнення короткострокової і довгострокової результативності та ефективності, Адісес налічує чотири: виробник результатів (P, producer), адміністратор (A, administrator), підприємець (E, entrepreneur) та інтегратор (I, Integrator).

В усіх книгах з управління представлений деякий колаж з ідеальних якостей ідеального керівника. Це людина, орієнтована на результат і в той же час повний нових ідей. Він уважний до деталей, але не забуває про загальну картину, він чує, читає і відчуває "між рядків", розуміє необхідність змін, але підходить до їх втілення досить обережно. і так далі. Скажіть, ви хоч би раз у своєму житті зустрічали того, кого хоч хтось міг би назвати ідеальним?

Можна створити управлінську команду, в якій відсутні вітаміни одного доповнюються вітамінами іншого. Це і є по суті той самий "ідеальний менеджер". "Міняйтеся швидко або залишитеся ні з чим".

Філософія менеджменту повинна ґрунтуватися на таких соціальних цінностях, як: високі доходи усіх співробітників, їх здоров'я, висока тривалість і якість життя. Екологічна безпека виробництва повинна стати також обов'язковою нормою ділових організацій. Важливим моментом філософії менеджменту є створення умов для саморозвитку і творчого самовдосконалення працівника, самореалізації його здібностей.

Кожна компанія повинна мати свою філософію, в яку вірять, поважають і в якій живуть усі працівники компанії. Філософія менеджменту виникає на практичному досвіді, на помилках і уроках реального життя. Вона постійно росте, змінюється і розвивається разом із компанією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ладанов И.Д. Практический менеджмент Изд-во: корпоративные стратегии. – Тула, 2004. – 495 с.
2. Выханский О.С., Наумов А.И. Менеджмент: Учебник. – 3-е изд. – М.: Гардарики, 2003. – 528 с.
3. Менеджмент организации: Учебное пособие / Под ред. д.э.н, проф. З.П. Румянцевой, А.Э.Н., проф. Н.А. Саломатина. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 304 с.
4. Ломакин В.К. Мировая экономика. 3-е изд., стереотип. – М.: Юнити-Дана, 2007. – 672 с.
5. <https://www.ifilosofia.ru/otvety-na-voprosy-po-istorii-i-filosofii-nauki/610-filosofija-menedzhmenta-upravlenija-predmet-celi-i.html>

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ПОВНОВАЖЕННЯ ГЕТЬМАНА У НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (29 КВІТНЯ 1918 Р.)

Повертаючись до перебігу національно-визвольних змагань українського народу 1917-1921 рр., неможливо не звернутися до державного утворення, створення якого стало наслідком державного перевороту через невдоволення діями представників Української Народної Республіки та іноземного втручання – Української Держави або Другого Гетьманату. Його існування припадає на період з 29 квітня до 14 грудня 1918 р.

Як і в українських реаліях XVII – XVIII ст., державу очолив гетьман, цю посаду зайняв Павло Петрович Скоропадський. Разом з цим було встановлено майже диктаторський режим, який міг би забезпечити виконання зобов'язань Гетьманату перед німецько-австрійським командуванням. Дефіцит політичної свободи, потреба великої кількості експорту до Європи в умовах окупаційного режиму зменшували можливості влади гетьмана. Але за встановленого режиму та сприяння закордонної армії гетьман П. Скоропадський був захищений від політичних противників та опозиційних сил [1].

Статус УД та повноваження гетьмана мають неоднозначні оцінки з боку як сучасників, так і більш пізніх дослідників. В. Винниченко у «Відродженні нації» називає Гетьманат маріонетковим утворенням [2], такої ж думки й О. Мироненко [3]. М. Стахів вважав, що прихід П. Скоропадського до влади був поза межами правового поля [4]. На противагу цьому, Р. Пиріг і Т. Осташко зазначають, що УД не була «класичним маріонетковим утворенням», бо мала ознаки незалежної держави та міжнародне визнання багатьма державами. А встановлення Гетьманату шляхом військового перевороту було не менш обґрунтованим контрреволюційною чи революційною доцільністю, ніж прихід до влади Центральної Ради та Директорії [5].

За часів існування Української держави було видано приблизно 500 нормативних актів та законів. Тому ми вважаємо, що для повного уявлення про конституційно-правові повноваження, які отримав гетьман П. Скоропадський, необхідно звернутися до законодавчої бази Другого Гетьманату. Метою даного дослідження є вивчення повноважень керівника Української Держави у галузі конституційно-правового порядку за державними документами 29-30 квітня 1918 року.

Основними документами Української Держави стали «Грамота П. Скоропадського до всього українського народу» та «Закони про тимчасовий устрій Української Держави», затверджені підписами Гетьмана всієї України П. Скоропадського та Отамана Ради Міністрів М. Устимовича.

«Грамота П. Скоропадського до всього українського народу» була розроблена напередодні встановлення Гетьманату та видана 29 квітня 1918 р. у місті Києві. Саме цим документом Павло Скоропадський проголошує себе гетьманом України: «Як вірний син України я рішив відкликнутись на цей поклик і взяти на себе тимчасово всю повноту влади. Цією грамотою я оголошую себе Гетьманом України» [6]. З даного можна дізнатися, що до повноважень гетьмана входило одноосібне призначення Кабінету Міністрів – органу, через

який буде відбуватися керівництво державою на підґрунті закону про тимчасовий державний лад України. У грамоті говорилося про звільнення всіх міністрів, розформуванню Центральної, Малої Рад і земельних комітетів. Гетьман не створював нової конституції, але наголошував на скорому виданні закону, що визначив би порядок виборів до Українського Сейму, тому більшість нормативно-правових актів мали тимчасовий характер.

Грамота зазначала про «права приватної власності – як фундаменту культури і цивілізації». Гетьман документом інформував населення про зміну влади та звертався до народу, незалежно від віросповідання, із закликом про допомогу у побудові могутньої незалежної України [6].

Разом з «Грамотою П. Скоропадського до всього українського народу» були видані «Закони про тимчасовий устрій Української Держави», розроблені для визначення порядку керування Української Державою до обрання Сейму. «За дорученням П. Скоропадського їх підготував правник
О. Платов, спираючись на «Основний закон Російської імперії» (квітень 1906 р.)» [5, с. 254].

Документ складався з 7 актів, один з них «Про гетьманську владу» визначав повноваження голови держави. Згідно з ним, Українська держава повністю контролювалася гетьманом, без згоди якого будь-який закон не мав чинності. Гетьман призначав Отамана Ради Міністрів та ухвалював склад кабінету, також визначав вектори зовнішньої політики та був головнокомандуючим армією. Голові гетьманату належить право помилювання або ж амністії засуджених [7].

Про наступні конституційно-правові повноваження гетьмана можна дізнатися з акту «Про закони», де зазначено, що закони розробляються у міністерствах і після їх розгляду Ради Міністрів подаються на затвердження гетьману. «Про Раду Міністрів і про міністрів» інформує, що Отаман-міністр та інші міністри звітувалися перед гетьманом за «загальний хід державного управління», це свідчить про верховну владу гетьмана у межах держави [7].

Загалом очільник Другого Гетьманату мав вплив на всі сфери державного життя. Він призначав фінансову раду, до складу якої входили призначені ним Отаман-міністр, міністр фінансів, державний контролер. Будь-які рішення Фінансової ради контролювалися гетьманом. До того ж орган, що мав здійснювати функцію вищого суду України – генеральний суд – підпорядковувався гетьману: «Порядкуючий Генеральний Суддя та всі генеральні судді призначаються Гетьманом» [7].

Тож, проаналізувавши закони, видані гетьманом П. Скоропадським 29 квітня 1918 року, можна зробити висновок, що вони були направлені на забезпечення максимально можливого скупчення влади у руках гетьмана. Конституційно-правові повноваження гетьмана Української Держави включали у себе відповідальність майже за всі галузі державного життя, контроль над створенням і діяльністю виконавчих органів влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Рубльов О. С. Українські визвольні змагання 1917-1921 рр. / О. С. Рубльов, О. П. Рєєнт. – К: Видавничий дім Альтернативи, 1999. – 319 с.
2. Винниченко В. Відродження нації / В. Винниченко. – Київ-Відень, 1920. – 566 с.
3. Мироненко О. Крах маріократії П. Скоропадського / О. Мироненко // Українське державотворення / О. Мироненко. – К: Либідь, 1997. – С. 252–260.

4. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР / М. Стахів. – Скрантон, 1962. – 272 с. – (Власними силами; т. 1).
5. Осташко Т. С. Нариси з історії української революції / Т. С. Осташко, Р. Я. Пиріг. – К: Наукова Думка, 2011. – 390 с.
6. Грамота П. Скоропадського до всього українського народу. // Державний вісник. – 1918. – С. 1.
7. Закони про тимчасовий устрій Української Держави. // Державний вісник. – 1918. – С. 1–2.

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

НАУКОВИЙ, МЕТОДИЧНИЙ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗБІРНИК
ВИПУСК 8

ДНІ НАУКИ
(вересень 2018 р.)

СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНА ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ОЦІНКА
ТОТАЛЬНОГО ВИСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ З ЕТНІЧНИХ ЗЕМЕЛЬ
ЛЕМКІВЩИНИ, НАДСЯННЯ, ХОЛМЩИНИ, ПІДЛЯШШЯ, ЛЮБАЧІВЩИНИ,
ЗАХІДНОЇ БОЙКІВЩИНИ У 1944-1951 РР.

ЛЕМКИ В УКРАЇНІ

Важким було прощання з рідним краєм – біль, сльози, знуцання, недоспані ночі, роздуми про майбутнє, неясність у завтрашньому дні, невідоме – були що хвилини перед очами і в думках наших краян. Важко навіть собі збагнути – прожити без ліку років на теренах пращурів, де рідними були кожна стежка, кожний камінь, де люди пристосувалися до життя, кліматичних умов краю, де генетично пов'язано все між собою. І тут, не по своїй волі, залишаєш все, обрізуєш зв'язок з тисячолітньою історією народу. Кожний мимоволі ставив собі питання: що сталося, яка наша провина, кому завинили, чому така наша доля, чому вона випала на наше покоління? Десятки років мучать ці питання наших краян ще й сьогодні.

З такими роздумами їхали люди примусово, а в більшості випадків і під конвоєм, до вузлових станцій. Цей етап депортації проходив по різному: якщо на Західній Лемківщині давали по декілька днів для підготовки, то у Східній Лемківщині – декілька годин. На вузлових станціях депортовані з дітьми тижнями чекали ешелонів. Нерідко подавали розбиті і відкриті вагони, в яких розміщали по дві-три сім'ї. Ця страшна «подорож» в Росію (так тоді називали СРСР) тягнулася більше місяця, це в Західну Україну (де відстань – 350-450 км), а в Східну Україну – місяцями.

Депортованим, з боку влади, майже не надавалася допомога. Люди гинули, хворіли, помирали, народжувалися, шукали їжу, продавали все, що можна, і нерідко зазнавали грабежів, нападів на вагони.

Після приїзду на кінцеві станції необхідно було терміново звільнити вагони і люди знову тижнями жили під відкритим небом, дощем. Пошуки вільних хат, які звільнили поляки в десятках кілометрів від цих станцій, займало декілька днів. Від влади не отримували ні інформації, ні допомоги. Це в Західній Україні, а люди, які опинилися у Східній Україні, зазнали великих знуцань і поневірянь. Тільки у Ворошиловградській і Сталінській областях були сотні вільних помешкань, які залишили німецькі колоністи. Решта, тисячі наших краян, були розвезені в різні села по декілька родин і розміщали їх в непристосованих приміщеннях, клубах, бараках. Нерідко вимушені були проживати в землянках. Так їх зустрів радянський «колгоспний рай». Декілька місяців після приїзду люди, зазнавши страждань, втікали назад, ближче кордону, в Західну Україну, з надією на повернення додому. Добиралися, хто як міг: хто вагонами, хто тільки з валізками, а нерідко возами, запряженими коровами (коней забрали в колгоспи), по декілька сімей. Залишали все своє майно. Тільки окремим родинам вдалося повернутися додому за допомогою куплених документів. Слово «домів, домою» довго жило в серцях сотень тисяч краян. Всі вірили в чудо на повернення, цим жили і спілкувалися між собою. Хотіли почути одне: коли повернуться в рідний край, тепер ще більше омріяний і солодкий.

Прошло 70 років, як лемки покинули Лемківщину, а любов до неї передалася дітям і внукам. Для них Лемківщина – казковий край. Рідко зустрінемо таку непохитну любов до рідного краю.

Наших краян, які повернулися на захід зі Східної України в 1946 р. і які найбільше зазнали страждань, чекав голод і розбиті хати, залишені поляками.

На Західній Україні в 1946 – 1947 роках наших краян чекав не тільки голод і облаштування домівок, але вони зазнали і бачили репресії тоталітарного режиму за участь

населення у національно-визвольному русі та спротив йому. Облави, стрілянина, вивезення не винних людей в Сибір, знущання НКВД, залякування – було звичним явищем у той час.

А дещо пізніше почався новий етап випробувань – насильна колективізація через загрозу, побиття, знущання людей, які були споконвіку господарями своєї землі, в прямому смислі «заганяли» їх у колгоспи, забирали хати, землю, сільськогосподарський реманент, коні, стодоли, зривали дахи із бляхи.

Крім цього, оподатковували за фруктові дерева при садибі. Необхідно було обов'язково здати молоко, якщо мав корову – шерсть, шкіру. Кожному доведено норми з обробітку картоплі, буряків. Тоді винайшли одиницю виміру праці – «трудодень». Жінки мусли працювати зранку до вечора майже два дні, щоб заробити один трудодень.

Весь урожай здавався державі, а залишали тільки трошки зернових, які розподіляли між колгоспниками. На один трудодень випадало біля 180 грам, це приблизно один мішок зерна, якщо добре працював чоловік і мав 300 трудоднів. Людям не видавали паспортів, а без них не можна було пересуватися по території держави. Депортованим заборонено було поселятися в містах. В таких умовах започаткували «нове» життя сотні тисяч наших краян.

Місцеве населення насторожено зустріло переселенців, яких називали «лемками». А інакше не могло бути, це люди зразу зрозуміли. Тільки наше ставлення до праці, повага до інших людей, толерантність, вміння зберігати самобутню культуру, традиції і звичаї, духовність, впертість при вирішенні проблем, пристосування жити в екстремальних умовах, вміння господарювати, взяти на себе відповідальність у тих чи інших ситуаціях, підтримати один одного – стали добрими рисами для здобуття поваги інших субетносів. У лемків, яких розкинули по всьому світі, виявився інстинкт самозбереження, інстинкт малого народу, це виражається у збереженні самобутньої культури. Ще багато років зберігалася традиція, яка була розповсюджена на Лемківщині: не створювати мішаних родин з іншими національностями. Навіть у вищеописаних важких умовах життя, лемки проводили вечорниці, лемківські весілля, хрестини, по вечорах лунали пісні, кошики на Великдень прикрашалися лемківськими писанками, народні майстри продовжили різьбити прекрасні дерев'яні вироби. Церквам передані привезені з Лемківщини Євангелії, Біблії, дзвони, образи, хоругви, ризи, чаші та багато інших церковних речей. Музеї України поповнилися лемківським одягом, мистецькими виробами та побутовими предметами. Тут необхідно додати, що після повернення зі сходу в Західну Україну, лемки розселилися більш-менш компактно. В багатьох селах їх було більше від місцевого населення. Це стало основою і початком відродження нашої культури.

Після смерті вождя тоталітарного режиму Й.В. Сталіна, почався новий період у житті лемків. Вони розуміли, що важка рабська праця на колгоспних ланах їхнім дітям щастя не принесе. Батьки знаходили і віддавали останні кошти, щоб послати дітей на навчання до інститутів, технікумів, училищ. Так почалася зароджуватися нова лемківська інтелігенція, а центрами стали столиця Західної України – Львів, міста Тернопіль, Станіслав (теп. Івано-Франківськ). До 1990-их років публічно говорити про депортацію українського населення в 1944-1946, 1951 р.р., акцію «Вісла», про роль комуністичних режимів Польщі і СРСР у цьому процесі, про трагедію українського народу було не можливо. Ця тема була закрита.

У кінці 1950-их рр. на весь голос зі сцени майбутні Народні артистки України Марія, Ніна і Даниїла Байко, піонери відродження лемківської культури, доносили українському народу самобутню лемківську пісню. Незабаром в с. Рудне біля Львова була створена народна хорова капела «Лемковина» (художній керівник Іван Кушнір), пізніше – «Конар Лемківщини» в с. Жовтневому Тернопільської області, ансамбль «Лемківчанка» в с. Зарічеві на Закарпатті. Орестом Гижею з Бережан зібрані лемківські пісні у збірку «Українські народні пісні з Лемківщини». Істориком Іваном Красовським зі Львова випущені історичні нариси про лемків. У Львові патріоти Лемківщини, яким була не байдужа доля народу та їх культура, почали робити перші кроки в організованому житті.

В час «Горбачовської відлиги», 8 липня 1988 р. зібралася ініціативна група з створення Товариства «Лемківщина», до якої увійшли Народна артистка України М. Байко, професор А. Гнатишин, І. Желем, П. Когутов, І. Красовський, Р. Кудлик, І. Кушнір, С. Кищак, доцент В. Масляк, В. Одрехівський, А. Сухорський, В. Хомик, доцент І. Чулик, Я. Швягла, І. Щерба, В. Ярема (який пізніше став патріархом УАПЦ).

1 квітня 1989 р. відбулися перші збори, на яких створено Львівське Товариство «Лемківщина», обрано правління та Голову Петра Когутова. Так була створена одна із перших громадських організацій в Україні. Поява Товариства – це заклик до відродження Лемківщини, заклик до лемків встати з колін, зберегти свою ідентичність та започаткувати відродження самобутньої культури. Головами обласного товариства у Львові були професор Орест Чабан, професор Михайло Братишак, професор Іван Щерба, Михайло Шпак, доцент Володимир Ропецький та Степан Майкович.

Створення першого Товариства була неординарною і знаковою подією. Звістка про створення організації розлетілася по світу.

Свідомі й активні у громадському житті лемки Тернополя 20 січня 1990 р. зібралися, щоб створити Тернопільське обласне Товариство «Лемківщина», яке стало одною з найбільших організацій (у Тернопільській області проживає близько 200 тисяч наших краян). Головою Товариства обрано Володимира Барну. Пізніше головами організації були Олександр Венгриноич, Ігор Дуда і знову О. Венгринович.

18 травня 1991 року створено Івано-Франківське обласне Товариство «Лемківщина». Головою обрано Петра Пертея, а у жовтні цього ж року – Головою обрано доцента Степана Криницького, який є Головою до сьогоднішнього дня.

Цими організаціями розгорнута величезна робота зі створення районних організацій, проведення наукових конференцій, створення лемківських мистецьких колективів, звернень до владних структур, видавництва газети, календаря, книжок, налагодження зв'язків між обласними організаціями. Значною подією у житті організацій була перша масова поїздка у липні 1991 р. на Лемківську Ватру в Ждиню (Польща). Була проведена велика робота з виготовлення більше 2000 закордонних паспортів і відправки людей на першу зустріч із рідним краєм, із Лемківщиною. Туга, біль у серцях, ностальгія, сльози радості, довгождані зустрічі з рідними панували у ці дні. Сонячний літній день 18 липня 1991 р. назавжди запам'ятається тисячам лемків як день хвилюючого побачення з рідною землею після піввікової розлуки.

Для тисяч наших краян, мистецьких колективів стало традицією кожний рік брати участь у цьому міжнародному святі.

В 1990-1992 р.р. були створені районні організації і осередки в Самборі, Бориславі, Дрогобичі, Старому Самборі, Галичі, Долинах, Калуші, Снятині, Кутах, Чорткові,

Бережанах, Монастириську, Збаражі, Козові, Козлові, Борщові, Тернополі, Ходачкові, Жовтневому, Підзамочку, Микулинцях, Білокриниці. Керівники лемківських організацій поставили питання про координацію дій, про об'єднання лемків в одну організацію. В березні 1992 р. створено оргкомітет з підготовки до Першого Всеукраїнського конгресу лемків, до якого увійшли: від Тернопільського Товариства – Володимир Барна, Олександр Венгринович, Петро Сорока, від Івано-Франківського – Степан Криницький, Олександр Капустянський, Ігор Трухан, від Львівського – Орест Чабан, Ілля Чулик, Дмитро Солинко, Мирослав Федоренко. Оргкомітет намітив дату, представництво, програму Конгресу, а також підготував статут нової організації – Міжобласного Товариства «Лемківщина».

У червні 1992 р. в Палаці культури «Текстильник» у Тернополі відбувся Перший Всеукраїнський Конгрес лемків. У його роботі взяли участь делегати і гості з Львівщини, Тернопільщини, Прикарпаття, Закарпаття, Черкас, Криму, Запоріжжя, Києва та країн із Лемківщини. Конгрес відкрив голова оргкомітету Володимир Барна (Тернопіль). Крім делегатів виступили Представник Президента України в Тернопільській області професор Роман Гром'як, Павло Стефанівський – голова Бюро Громади лемків Польщі, Федір Гоч – керівник Музею лемківської культури в Зиндранові (Польща).

На Конгресі створено Міжобласне Товариство «Лемківщина», прийнято статут, звернення до лемківської громади [2], обрані керівні органи. Співголовами Товариства обрані керівники трьох обласних організацій: Володимир Барна, Степан Криницький та Орест Чабан. На другий день відбувся великий святковий концерт з участю лемківських мистецьких колективів трьох областей Галичини. Конгрес став рушійною силою у збереженні і відродженні лемківської культури, за збереження ідентичності лемків.

Створювалися нові регіональні організації у Києві, Чернівцях, Полтаві, а також районні організації в Галичині. У Тернополі, Івано-Франківську, Львові, Чорткові, Бориславі, Монастирську були проведені концерти лемківської пісні.

Товариство «Лемківщина» виступило з ініціативою об'єднати зусилля для співпраці з лемками Америки, Канади, Словаччини, Польщі і створити світову організацію лемків.

8-10 жовтня 1993 р. у Львові відбувся Перший Конгрес Світової Федерації Лемків. У Конгресі взяли участь делегації з Америки, Канади, України, Польщі, Словаччини. Головою Світової Федерації Лемків обрано професора Івана Гвозду (Америка). Прийнято статут, ухвали, звернення, а також заяву про «політичне русинство», в якій аргументовано, що лемки – етнографічна група українського народу і засуджує «політичне русинство». 1994-ий рік пройшов під егідою підготовки відзначення 50-річчя депортації українського населення з Лемківщини, Холмщини, Перемищини, Підляшшя. Відбулися науково-практичні конференції у Тернополі, Львові та Івано-Франківську, на яких виступили науковці Варшави, Києва, Львова, Тернополя, Черкас. На конференціях прийняті звернення до Президентів, Кабінетів Міністрів України та Польщі.

Колегія Товариства прийняла рішення звернутися з нашими вимогами до владних структур України від імені людей. Було зібрано біля 26 тисяч підписів і передано до Президента і Верховної Ради України. Наші звернення підтримали Тернопільська міська та обласна ради, Львівська обласна Рада. Але на жаль, багатотисячних голосів не було почуто.

29 квітня 1994 р. вийшов з друку перший номер часопису Крайового товариства «Дзвони Лемківщини», в якому висвітлюються життя лемків України, спогади, роздуми, наукові статті. Головними редакторами були Петро Сорока, а з 1998 року – Ігор Дуда.

7-8 червня 1997 р. відбувся Другий Конгрес лемків України, який проходив у м. Івано-Франківську. Зі звітною доповіддю виступив голова оргкомітету доцент Степан Криницький, вступне слово виголосив професор Іван Щерба – голова Львівського обласного товариства. Голова Тернопільського Товариства О. Венгринович виступив із співповіддю.

1997 рік: 50-та річниця каральної акції «Вісла», другого етапу депортації українського населення з Лемківщини, Холмщини, Перемищини. Організації Товариства відзначили трагічну дату науковими конференціями у Тернополі, Львові, Івано-Франківську та вечорами пам'яті жертвам депортації.

Свята лемківської культури в Свиднику (Словаччина) та Лемківська Ватра в Ждині (Польща) спонукали лемків в Україні провести свої пісенні свята. Так, Перший Крайовий фестиваль відбувся 5 – 6 червня 1999 р. у с. Гутисько (Бережанський р-н, Тернопільської обл.) Головою оргкомітету був Ігор Дуда. На фестивалі виступили мистецькі колективи і окремі виконавці з Тернопільщини, Івано-Франківщини, Львівщини. На наступний рік тут же відбувся Другий крайовий фестиваль, який пройшов ще з більшим успіхом.

Колегія Товариства зрозуміла: що б досягти успіхів у питаннях відродження та збереження лемківської культури, необхідно створити і легалізувати лемківську організацію в масштабах України. Колегія взяла на себе функції оргкомітету, а обов'язки голови було покладено на Олександра Венгриновича. Необхідно було створити не менше 14 регіональних організацій, підготувати статут, провести організаційні заходи з підготовки Установчого з'їзду Всеукраїнського Товариства «Лемківщина» (ВУТЛ).

З'їзд відбувся 9 – 11 листопада 2001 р. у Львові. У з'їзді взяли участь делегати з 14 областей України, а саме: Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської, Закарпатської, Чернівецької, Волинської, Рівненської, Житомирської, Донецької, Вінницької, Полтавської та міст Києва, Сімферополя, Одеси. На з'їзді були присутні Глава УГКЦ Блаженніший Любомир Кардинал Гузар, міський голова Львова Василь Куйбіда, Голова Об'єднання Лемків Польщі Стефан Гладик, а також депутати Верховної Ради України, представники громадських і партійних організацій. З'їзд прийняв ухвалу створити Всеукраїнське Товариство «Лемківщина» і прийняв Статут. З'їзд обрав Головою Товариства Олександра Венгриновича (Тернопіль), заступниками – Степана Криницького (Івано-Франківськ), Миколу Горбалья (Київ), Володимира Ропецького (Львів). Головою Контрольної Комісії обрано Стеллу Миронченко (Київ).

На адресу з'їзду прийшли привітання від Президента України, Державного Комітету у справах національностей та міграцій, партійних та громадських організацій, зокрема від Віктора Ющенка, на той час лідера демократичних сил. [3]

У 2002 р. Крайовий фестиваль отримав статус Всеукраїнського фестивалю лемківської культури під назвою «Дзвони Лемківщини». Фестиваль проводиться в Монастириську щорічно в першу суботу – неділю серпня і складається з концертної програми, експозиції виставок народної творчості, містечка народних майстрів, містечка лемківських страв, спортивного містечка, молодіжної забави. Побудовано капличку і дзвіницю, біля яких проводиться Служба Божа. Започатковано побудову Лемківського села – музею під відкритим небом. У фестивалі беруть участь більше 100 мистецьких лемківських колективів і збирає близько 20 – 30 тисяч гостей.

Крім того, в Україні щорічно проводяться регіональні фестивалі лемківської культури у Бориславі, Городку, Нагірному Львівської області, Рожнятові Івано-

Франківської обл., с. Кострино Закарпатської обл., с. Переможне Луганської обл., Зінькові Полтавської обл., с. Ягільниця Тернопільської області.

В Монастириську (Тернопільська обл.) створено Монастириський обласний музей лемківської культури (директори Надія Багірова, Михайло Тиханський). Створено музей в с. Ягільниця Тернопільської області (директор Степан Бубернак), музей лемківської різьби в с. Гутисько (директор Ігор Михайлишин), в с. Литяче Заліщицького району (приватний музей-садиба Миколи Горбаля), а також музейні кімнати у Тернополі, Бережанах, Копичинцях, Долині, Калуші, Брошнів-Осаді Івано-Франківської обл., садибу-музей Б.-І. Антонича в с. Бортятин Мостиського р-ну Львівської області.

Великою подією у культурному житті лемків була прийнята Кабінетом Міністрів України 18 травня 2004 р. «Програма підтримки та збереження культурної спадщини лемків на період до 2009 р.». Ця Програма була прийнята після звернення до Президента України Л. Кучми про підтримку нашої культури. Сам факт прийняття її був для лемків позитивною подією.

В подальшому Товариство не одноразово зверталось до Президента та Кабінету Міністрів України, але Програму не було прийнято. З піднесенням було зустрінуте Розпорядження КМ У від 19.08.2009 «Про заходи щодо відзначення 100-річчя дня народження Богдана-Ігоря Антонича». Був створений оргкомітет на чолі з Міністром культури і туризму України В. Вовкуном і розроблений план заходів.

Крім державних заходів, Товариство провело і свої. «Молода Лемківщина» у Львові провела урочистий вечір-пам'ять, силами Тернопільської організації, обласної Спілки письменників, Інституту мистецтв, обласної філармонії, лемківського ансамблю «Яворина» (Чортків, художній керівник Йосипа Овод).

Вперше 200-особий колектив у складі камерного хору Тернопільської обласної філармонії, хору Інституту мистецтв, ансамблю «Яворина» (Чортків) та симфонічного оркестру обласної філармонії під керівництвом заслуженого артиста України Богдана Іваноньківа величаво виконав урочисту пісню лемків «Гори наші». Урочисті заходи пройшли в Національній музичній академії України ім. П.І. Чайковського та в багатьох містах України.

Стало традицією проводити щорічно Всеукраїнські і Міжнародні виставки-конкурси лемківської писанки «Воскресни, писанко!» (Голова Фондації дослідження Лемківщини – П. Гандяк, Голова Львівської обласної організації – Степан Майкович). У святі беруть участь як народні майстри з різних куточків України, так і учнівська та студентська молодь. Подібні виставки проходили у Тернополі, Івано-Франківську, Ужгороді, Бучачі, Чорткові.

Багато влаштовано виставок професійних художників, скульпторів та народних майстрів, аматорів. В 2001 р. проведено у Львові виставку скульптора, Заслуженого діяча мистецтв України, на той час голови Львівської обласної організації, Володимира Ропецького. Тоді ж вперше тернополяни побачили виставку творів художника-примітивіста Никифора. У Львові (2001), Тернополі (2005, 2012), Івано-Франківську (2003), Києві (2009), Перечині (2003) проведено виставки лемківських майстрів народних промислів та ужиткового мистецтва.

З великим піднесенням у 2008 р. проведено 20-річчя створення Львівського товариства «Лемківщина» (голова оргкомітету Володимир Ропецький). В програмі святкування була виставка професійних лемківських художників та урочистий концерт

кращих мистецьких колективів Львівщини, Тернопільщини, Івано-Франківщини в Оперному театрі. Такі величаві концерти проходили під час з'їздів лемків України в Івано-Франківську, Тернополі, Львові, а також під час проведення трьох Конгресів Світової Федерації Лемків.

Незабутнім був і авторський концерт народної співачки Анички (Анни Чеберенчик) зі Львова.

Участь наших талановитих артистів Софії Федини (сьогодні – голова Світової Федерації Українських Лемківських Об'єднань), родинного дуету «Червоне та чорне» Валентини та Ярослава Теплих (Житомир), Надії Кулик, Лесі Горлицької (Тернопіль), заслуженого артиста України Богдана Іваноньківа, Олега Ланового – студента Львівської консерваторії, тріо «Солов'ї Галичини» (Тернопіль) на фестивалях, концертах є великою радістю і бажаною подією.

Лемківська пісня займає гідне місце у золотій пісенній скарбниці. Вона є в репертуарах оперних і естрадних співаків та мистецьких колективів. Українська співачка Джамала з піснею «Ой верше, мій верше» на Міжнародному фестивалі в Юрмалі отримала Гран-прі, а молода співачка Христина Соловій на конкурсі «Голос України» (2013 р.) увійшла в п'ятірку кращих голосів України.

Всеукраїнське товариство разом із СФУЛО провели ряд наукових конференцій з питань етнічного відродження: 11 серпня 2001 р., 14 жовтня 2003 р. у Львові та 14 листопада 2007 р. в Перечині на тему «Актуальні проблеми етнічного відродження Лемківщини», 28 листопада 2008 р. в Тернополі – «Самоідентифікація лемків», 13 січня 2009 р. в м. Києві – «Сучасна етнічна структура українського суспільства: теоретичні та практичні аспекти», у Львові – «Товариство «Лемківщина» в орбіті українського суспільства». Подібні конференції проведені в Івано-Франківську, Ужгороді та Луганську.

Товариство приділяє постійну увагу видавничій справі. Крім газети «Дзвони Лемківщини» та альманаху «Лемківський календар», в Ужгороді виходить газета «Лемки Карпат», випущено багато спогадів, історичних нарисів про села і міста Лемківщини, видатних осіб. Особливо, необхідно відмітити вихід у світ працю «Лемківський словник. 26 тисяч слів» (автор Ігор Дуда Тернопіль, 2011).

Лемками зроблено також вагомий внесок у духовному розвитку. Силами Фондації дослідження Лемківщини та Товариством у Львові споруджено лемківську дерев'яну церкву. Таку, тільки муровану, споруджено в с. Пастуше Чортківського районну (архітектор Богдан Дудяк), в стадії будівництва знаходяться дерев'яні церкви в м. Івано-Франківську, Тернополі, закінчують будову в м. Бориславі. Серед діючих духовних осіб в Україні є багато лемків.

Вихідцями з Лемківщини були Патріарх УАПЦ Димитрій (Володимир Ярема), єпископи Іриней (Бучацько-Чортківська єпархія), Василик (Коломийсько-Снятинська єпархія), Гбур (Стрийсько-Самбірська єпархія). Вагомий вклад у відроджені духовності серед лемків, збережені ідентичності вніс отець-митрат Анатолій Дуда-Квасняк, який систематично проводить Служби Божі у Львові, Тернополі, Івано-Франківську та в багатьох інших містах і селах Галичини на лемківській говірці.

З метою збереження лемківських традицій, звичаїв, духовності, лемки щорічно масово відзначають Різдвяні свята: у Львові – Велию, Івано-Франківську – Новий Старий Рік, Тернополі – Лемківський Йордан, Чорткові – Пушчання. Такі свята проводять у Києві, Збаражі, Монастириську, Жовтневому.

Районними та молодіжними організаціями проведено таку потрібну роботу, як впорядкування могил, цвинтарів, пам'ятників, придорожніх каплиць, пам'ятних знаків. Так, Рожнятівською організацією (голова Юрій Марканич) встановлено контакти з польськими місцевими органами самоуправління і проведено роботи з впорядкування цвинтарів, встановленні хрестів у селах Кривому, Струбовиськах, Ветлинах, Смереках, Лугах, Довжицях, а також зібрано частину коштів на ремонт зруйнованої церкви у Балигороді. Не менше зроблено з впорядкуванням цвинтарів і пам'ятників Пустомитівською організацією (Володимир Шуркало), Самбірською організацією «Бошчани» (Ярослав Козак), молодіжною організацією (Лідія Плахтій).

До 1970-их років влада до лемків відносилась з обережністю, не довіряла і не допускала їх до керівних посад підприємств, організацій, закладів, а у рідких випадках вони були головами колгоспів, сільрад. У кінці 1980-их років вони вже займали керівні посади середнього рівня обласного та районного масштабу, крім партійних органів.

Тільки пізніше лемки ставали керівниками державних організацій Всеукраїнського значення. Заступником Міністра культури і туризму України була Ольга Бенч, заступником Міністра енергетики та електрифікації України – Зеновій Буцьо, заступником Міністра МНС – Іван Крися, депутатами Верховної Ради України – Микола Горбаль (Тернопіль), Петро Тима (Тернопіль), Петро Писарчук (Львів), Іван Гопей (Полтава), Орест Муц (Тернопіль).

Необхідно виділити діяльність творчої інтелігенції, вихідців із Лемківщини, які вклали багато зусиль для відродження лемківської культури і збереження ідентичності лемків: професора Ореста Чабана (кол. голова Львівського товариства), професора Івана Щербу (кол. голова СФУЛО), доцента Іллю Чулика (кол. голова Львівського товариства), професора Марію Байко (кол. заступник голови Львівського товариства), професора Ніну Байко (кол. голова Київського товариства), професора Богдана Дурняка, скульпторів Андрія і Володимира Сухорських – авторів пам'ятників Т. Шевченку, Юрію Змієборцю у Львові, Софії Крушельницької у Тернополі, проекту пам'ятнику жертвам депортації у Тернополі, скульптора Володимира Ропецького (кол. голова СФУЛО та Львівської організації), різьбярів Василя Одрехівського, Андрія Сухорського та Степана Кищака, композитора Івана Майчика, поета Василя Хомика, диригента Івана Кушніра, історика-лемкознавця Івана Красовського (кол. заступник голови Львівського товариства), Петра Когута (кол. перший голова Львівського товариства), доцента Стефанію Панцьо, професорів Володимира Бігуняка, Миколу Барну, доцента Ігора Дуду (редактор газети «Дзвони Лемківщини»), письменника Петра Сороку (кол. редактор газети «Дзвони Лемківщини»), доцента Степана Криницького (голова Івано-Франківської обласної організації), професора Петра Серняка (голова Донецької обласної організації), Степана Антоніва (голова Вінницької міської організації), професора Василя Антоніва (Москва), професора Ольгу Бенч (заступник Міністра культури України), професора Дмитра Семака (кол. голова Закарпатської обласної організації), поета Василя Мулеса (голова Закарпатської організації), письменника Івана Козака (голова Перечинської організації), Миколу Горбала (Народний депутат України, кол. голова Київської організації), Степана Майковича (Львів), Андрія Тавпаша (Львів), Петра Гандяка (Львів), Ларису Гойняк (Тернопіль), Дмитра Солинка (Львів), Марію Янко (Львів), Івана Челака (Київ), Ярослава Теплового (Житомир), Богдана Дудяка (Чортків), Марію Бабічук (Чортків), Оксану Будну (Монастириська), Лідію Плахтій (Львів), Ярослава Дуду (Львів), Володимира Байсу

(Дрогобич), Яніну Нечас (Борислав), Володимира Ардана (Львів), Оксану Данилів (Долина), Юрія Марканича (Брошнів), Петра Пиртея (Івано-Франківськ), Володимира Шуркала (Львів), Ярослава Козака (Львів), Михайла Шпака (Самбір), Стеллу Миронченко (Київ), Ярослава Швяглу (Львів) та інших.

В Україні є ще багато не названих вчених – доцентів і професорів, кандидатів і докторів, визначних осіб, які є вихідцями з Лемківщини або їх нащадками. На жаль, не знайшли вони нас, а ми їх. Разом можна було б набагато більше зробити для нашого народу.

Якщо в питаннях розвитку та збереження самобутньої культури, традицій, звичаїв багато дечого залежить від нас самих, то в політико-правових питаннях стосовно депортації, надання політичної оцінки подіям, прийняття відповідних законів, залежить від органів влади. Щоб прискорити вирішення цих питань, ми прийшли до висновку, що необхідно провести зустрічі з керівниками України, депутатами Верховної Ради, які були обрані від наших областей, керівниками областей, керівниками демократичних партій. Дещо нам вдалося: ми зустрілися з Міністром закордонних справ України А. Зленком, першим заступником Голови Секретаріату Президента Валерієм Хорошковським, Головами Державного комітету України у справах національностей та релігії Р. Челачавою, Є. Москалем, О. Саганом, з в.о. Державного секретаря Міністра юстиції України А. Зайцем, Головою Комітету Верховної Ради України, Головою Народного Руху Г. Удовенком, Головою Народної партії України Ю. Костенком, Головою партії «Наша Україна» В. Ющенком, депутатами Верховної Ради України Я. Джорджиком, І. Стойком, П. Мовчаном, М. Косівим, П. Олійником, Ю. Ключковським, В. Костецьким, О. Зайцем.

Із зустрічей ми зрозуміли:

- враховуючи, що право на законодавчу ініціативу має Кабінет Міністрів України, нам необхідно діяти через них у підготовці проекту Закону України «Про депортацію українського населення в 1944-1946, 1951 р.р. з Польщі»;
- в момент, коли комуністи мають більшість у Верховній Раді України, Закон «Про депортацію» не пройде;
- домогтися позитивної політичної оцінки депортації в 1944-1946, 1951 р.р. буде важко;
- Міністерство фінансів України стоїть на позиції, що переселення українського населення з Польщі було добровільним;

В 2001 р. Товариство розробило проект Закону України «Про визнання депортованими осіб, примусового переселення 1944-1946 р.р. з території Польщі в Україну» і передало в Державний Комітет України у справах національностей та міграцій.

Проект Закону України був обговорений, доповнений і переданий в Міністерство юстиції України для правової експертизи. 11 лютого 2002 р. Міністерство видало висновок про його відповідність Конституції України та законам України за підписом в. о. Державного секретаря Міністерства юстиції України від 11.02.2002 р. [4]. Цей проект Закону, через політичні мотиви, Віце-Прем'єр-Міністром В. Семиноженком був повернутий.

На вимогу громадських організацій депортованих знову була створена робоча група при Міністерстві юстиції України для розгляду доповненого проекту Закону, але і він не пройшов.

В 2005 р. з призначенням Є. Москаля Головою Державного Комітету України в справах національностей та міграцій, який мав бажання допомогти депортованим, почалася підготовка нового тексту Закону. Він скликав нараду з представників міністерств, громадських організацій, Верховної Ради, істориків, науковців з різних університетів щоб визначитися, чи переселення українського населення було добровільним, чи примусовим? Учасники наради, крім представника Міністерства фінансів, підтвердили насильний характер переселення.

Новий законопроект був направлений у Верховну Раду, але на жаль, не був включений у порядок роботи сесії Верховної Ради. Забракло шість голосів, як завжди, блокували комуністи та регіонали.

Ми і раніше здогадувалися, що через Кабінет Міністрів даний Закон не пройде. Довелося звертатися до різних депутатів Верховної Ради України з метою підготовки нових законопроектів. Так були зареєстровані в Верховній Раді проекти Законів: Ю. Тимошенко, О. Турчинова, О. Білоуса, В. Тарана 12.11.2002 р. під №2395, Михайла Косіва № 6013 від 28.07.2004 р., О. Зарубінського 17.02.2005 р. Для обґрунтування проектів законів у Львові проведено виїзне Комітетське слухання на тему «Політико-правова оцінка та питання законодавчого врегулювання проблем українців, примусового переселених з їхніх етнічних земель у Польщі на територію УРСР в 1944-1946 та 1951 р.р.». Прийнято позитивну ухвалу на доповідь Голови Комітету Верховної Ради України Г. Удовенка та виступаючих. [5]

Проте нові проекти не були включені у порядок денний роботи Верховної Ради України через блокування вищезгаданих фракцій. Сподіваємося, що прийде час і справедливість настане.

Вважаємо великим здобутком у надані нашим країнам, тих, хто народився у Польщі, «статус учасника війни». Не просто, не легко і не гладко пройшов процес надання цього статусу.

У 1993 р. був прийнятий Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Цей Закон взагалі не надавав можливостей громадянам України, які до 1944 р. були громадянами інших держав, отримати соціальний захист. Майже десять років домагалися прирівняти наших краян до громадян України, які народилися на території СРСР і надати їм названий статус.

Поданий проект Закону про внесені зміни і доповнення Народним депутатом П. Сушкевичем в 2000 р. був відхилений, а також були відхилені проекти, подані Народними депутатами В. Дібровою та Я. Джорджиком. Наші додаткові зустрічі з Народними депутатами Я. Джорджиком та І. Стойком, листи-прохання до Народних депутатів Ю. Тимошенко та О. Турчинова, принесли бажані результати.

Широкого розголосу набула підготовка і відзначення 60-их роковин депортації українського населення 1944-1946, 1951 р.р. із Польщі.

На підставі наших листів на адресу Л. Кучми підготовлено Указ Президента України «Про заходи у зв'язку з 60-ю річницею початку виселення етнічних українців з території Польщі» [6, 7], в якому враховано багато наших пропозицій. Кабінетом Міністрів України були розроблені заходи відповідно до Указу, дана вказівка всім обласним адміністраціям провести наукові конференції, вечори пам'яті, встановити пам'ятники жертвам депортації та багато іншого. Але, як завжди, багато заходів було не виконано.

За пропозицією Є. Москаля, голови Державного Комітету України у справах національностей, відзначення на державному рівні трагічних роковин мало відбутися у Тернополі. Тут проживає найбільше депортованого населення. Але в Кабінеті Міністрів України цю пропозицію відхилили. Вечір-реквієм відбувся у Києві в Національній опері України, на якому були присутні представники Міністерств та громадських організацій «Лемківщини», «Надсяння», «Холмщини» і яким не дали можливість виступити. Вечір-реквієм тривав всього 45 хвилин.

Вечори-реквієми, наукові конференції, «круглі столи» пройшли у Києві, Львові, Тернополі, Івано-Франківську, Рівному, Луцьку та інших містах. У Тернополі студенти і викладачі Терехівського вищого училища культури в обласному театрі показали театралізоване художнє дійство «Земля, розіп'ята на Хресті історії» (режисер А. Нечай).

Тернопільська, Львівська та Івано-Франківська обласні ради завжди підтримували наші політичні вимоги до владних структур України про надання політичної оцінки подіям 1944-1946, 1951 р.р. та прийняття відповідних Законів України.

На відзначення роковин депортації було споруджено пам'ятники, каплички, хрести, що є одночасно і свідченням присутності лемків в Україні. Такі знаки споруджені у Чорткові, Терехівлі, Копичинцях, Бережанах, Ходачкові, Жовтневому, Збаражі, Кут-Товстому, Гутиськах, Монастирську, Микулинцях, Долині, Галичі, Самборі, Бучулах, Сусідовичах та інших містах і селах.

2012-ий був роком відзначення 65-ої річниці акції «Вісла». В багатьох містах і селах проведені вечори пам'яті, «круглі столи», наукові конференції. Одним із найбільших заходів була Міжнародна науково-теоретична конференція «Акція «Вісла» – завершальний етап депортації українців Польщі. Історична спадщина, суспільна свідомість», яка відбулася 29.09.2012 р. у Львові (голова оргкомітету Степан Майкович) та вечір-реквієм, проведений у Тернополі спільно з Тернопільською обласною радою.

Визначними подіями в житті лемків України було проведення Світових Конгресів лемків. Кожний проведений Конгрес в Україні – це історична подія. Так, I-ий Світовий Конгрес лемків проведено у Львові 8-10 жовтня у 1993 році, це був Установчий Конгрес, в якому взяли участь лемківські організації Америки, Канади, Польщі, України, Словаччини. Головою Світової Федерації лемків обрано професора Івана Гвозду (США). Перший Конгрес був початком відродження лемків світу.

II-ий Конгрес лемків також відбувся у Львові 8 – 10.08.1997 р., Головою Світової Федерації Українських Лемківських Об'єднань (СФУЛО) – так була змінена назва організації лемків – обрано Теодозія Старака, одного з перших дипломатів Незалежної України. На жаль, хвороба не дала йому можливість виявити себе в громадському житті лемків, він передчасно пішов із земного життя.

III-ий Конгрес СФУЛО був одним із вагоміших, проведений 19 травня 2002р. в Києві. Головою СФУЛО обрано професора Івана Щербу. Ніколи не забудеться святковий трьохгодинний концерт лемківських мистецьких колективів на площі Незалежності.

IV-ий Конгрес СФУЛО відбувся 4 – 6 травня 2007 р. у Львові. Головою обрано доцента України Володимира Ропецького.

Кожний конгрес супроводжувався науковими конференціями, «круглими столами» і величавими концертами з участю лемківських колективів Тернопільщини, Івано-Франківщини і Львівщини та інших регіонів України.

Роль Світових Конгресів та його керівного органу – Президії в питаннях координації діяльності лемківських організацій світу – є величезною. Його діяльність змінила уявлення світової громадськості про етнографічну групу українського народу – лемків та їх самобутню культуру. На Конгресах приймалися виважені заяви, ухвали, звернення, які підняли авторитет лемків.

Створення міжнародної організації СФУЛО та її активна позиція стали перешкодою діяльності «прорусинських організацій» та відчутній удар по «політичному русинству».

Як Конгреси, так і з'їзди лемків України проходили активно і із великим піднесенням. Кожний з'їзд – це крок у збереженні ідентичності лемків, крок у збереженні нашої культурної спадщини та розширення діяльності. Активісти товариства від Луганська до Закарпаття часто виступають по радіо, телебаченню, в друкованих засобах. Сьогодні стало модно говорити про лемків та їх самобутню лемківську культуру. Створюються телефільми, молоді лемки-учні, студентська молодь, пишуть реферати про життя і діяльність лемків, вчені вибирають для наукової діяльності теми з їх історії, традицій, побуту, архітектури, різьби, мови, пісні.

Останні два з'їзди лемків України проходили у Тернополі 1 – 2 жовтня 2005 р. та Івано-Франківську 10 – 11 жовтня 2009 р. На з'їздах приймалися ухвали, звернення, заяви [8]. На обох з'їздах головою Товариства переобрано Олександра Венгриновича.

Всеукраїнське Товариство «Лемківщина» зробило вагомий вклад у збереження лемків як етнографічної групи українського народу, у відродження, збереження культурної спадщини, у питаннях правового захисту лемків, політичних питаннях, які викладені у наших зверненнях і вимогах до владних структур України встановити справедливість, засудити депортацію в 1944-1946, 1951 р.р. як злочин, прийняти відповідні закони з відшкодування моральних і матеріальних збитків, надати нам право на право повернення до рідного краю.

На з'їзді у Івано-Франківську Службою зовнішньої розвідки України передано до Монастириського музею лемківської культури та побуту зброшурований рукопис книги Ю. Тарновича «Лемківщина (Матеріальна культура)», який знаходився в їхніх архівах [9].

Нас дуже хвилює питання майбутнього, питання створення організованого життя нашої молоді, передачі надбань молодому поколінню. З одного боку, ніби наша молодь зацікавлена у вивченні історії лемків, вникає у їх життя, є учасниками культурних заходів. На фестивалях виступають мистецькі колективи, у складі яких більше половини молоді. Вони активно допомагають у підготовці фестивалів, створюють молодіжні організації, організовують поїздки на батьківщину дідів, прадідів, впорядковують занедбані цвинтарі та могили наших краян, організовують молодіжні табори. Через вік, або з особистих причин, молодіжні організації розпадаються і знову з'являються. Є позитивні приклади діяльності молодіжних організацій у Львові, Калуші, Чорткові, Монастириську.

З другого боку, ми мусимо покращувати наші відносини з молоддю у передачі їм надбань нашого покоління так і у по лінії батьки – діти. Діти повинні знати свій рід, мову, культуру, традиції, звичаї, історію батьківщини дідів і прадідів. У цьому випадку, наш субетнос буде жити довго.

Коротко про інші групи лемків.

Закарпаття – найзахідніша частина сучасної України, в якій живуть лемаки, русини, лемки-русини, так по-різному називають етнічну спільноту, яка близька у всіх

відношеннях до лемків-русинів Словаччини та Польщі. Це підтверджується у близькій за характером культурі, традиціях, мистецтві, мові, архітектурі. Взяти хоч би дерев'яні трьохступеневі лемківські церкви в Закарпатті, які абсолютно тотожні з церквами в Словаччині та Польщі.

Слово «лем» чути чи не по всій території Закарпаття, а воно також вживається і польськими, і словацькими лемками-русинами. Мова, пісні одяг також подібні.

Закарпаття, один із небагатьох регіонів України, який добре зберіг свою культурну спадщину, хоч зазнав великих втрат під час створення «єдиного советського народу». В 1990-х роках Закарпаття було втягнуто різними зовнішніми силами і підтримано внутрішніми невеликими політичними групами у «русинський привид». В кабінетах комуністичної обласної ради почали «русинський рух», а в Москві з'явилися покровителі і ледь не на рівні наукового відкриття доказували про можливе існування русинського етносу, як четвертого слов'янського народу. «Русинську карту» розігрували практично всі провладні групи, включно з В. Балогою, який був їх найщедрішим меценатом, коли став головою Закарпатської обласної державної адміністрації та керівником Секретаріату Президента України.

В даний час російські «етнологи в погонах» уже відверто пишуть, що русини не четвертий слов'янський народ, а субетнос великоросів.

Без постійних зовнішніх імпульсів, які добре підживляють русинський рух, він давно би зійшов нанівець, тому що він є штучний або кабінетний, позбавлений серйозної інтелектуальної підтримки [10].

Закарпатська обласна організація Всеукраїнського Товариства «Лемківщина» (голова Василь Мулеса) провела 21 вересня 2012 р. в Ужгороді наукову конференцію «Русини Закарпаття – хто ми?» з участю провідних вчених і дала чітку відповідь «політичним русинам», про їх роль і місце в історії Закарпаття, України. Лемки Закарпаття проводять активну діяльність, що нас дуже тішить. Вони випускають газету «Лемки Карпат», видають художню літературу, проводять «круглі столи», зустрічі з видатними особами. З метою збереження культурної спадщини лемків, організують фестивалі, створюють лемківські мистецькі колективи. В с. Зарічево діє музей лемківської культури.

На початку 21 століття з'явилася інформація про ще одну групу лемків, яка проживає в Україні. Це лемки, які разом із бойками були переселені в 17 – 18 ст. в центральні регіони сьогоднішньої України на спустошені землі, надані польській шляхті королем. Над вивченням цієї теми працює голова «Всеукраїнського фонду роду Лимичів», член Колегії Товариства Андрій Лимич. У с. Гарячківка Крижопільського району Вінницької області встановлений знак – символ переселення лемків із Карпат на Поділля. Переселення лемків у 17 – 18 ст. вимагає наукового дослідження. Можливо, до цієї групи належать родичі Дмитра Бортнянського, видатного композитора.

10 липня 1946 р. між Чехословацькою Республікою і СРСР підписаний Міждержавний Договір, за яким чехи, які проживали на Волині з 19 ст. повертаються додому, а словаків (лемків – русинів), переселили на Волинь. По східнославацьких селах, в яких люди не мали жодної практичної інформації про більшовицький режим, яких висилувала робота на неродючих землях у горах, почали ходити агітатори, які обіцяти «рай».

27 січня 1947 р. із Бардієва виїхав перший транспорт із русинами. Операція переселення тривала три місяці. Зі східнославацьких сіл виїхало 11607 русинів. Переселенці зазнали «колгоспного раю», як і депортовані лемки з Польщі. В 1966 році русини повернулися додому, але влада ще довго не визнавала їх як громадян Чехословаччини.

Небагато залишилося русинів на волинській землі, асиміляція зробила свою роботу. На жаль, поки що ми не знайшли їх, а вони нас.

Мета Всеукраїнського Товариства «Лемківщина», лемків світу: зберегти себе в цьому світовому вирії великих міграцій народів, зберегти лемківську самобутність.

Додаток 1

Розселення евакуйованого населення по областях

Української РСР

Області	Кількість	
	Родин	Осіб
Тернопільська	41105	173360
Львівська	14315	56866
Волинська	6498	22346
Дрогобицька	8043	33445
Станіславська	5153	19749
Рівненська	4682	17102
Ворошиловградська	1555	6782
Сталінська	3110	12490
Харківська	1068	4557
Дніпропетровська	6205	23088
Запорізька	9902	34242
Одеська	7234	25945
Кіровоградська	2428	10250
Миколаївська	4024	14612
Херсонська	4834	16982
Полтавська	1866	7947
Сумська	526	2116
Інші	99	230
Всього по УРСР	122454	482109

ДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРІОДИЗАЦІЮ ПРОЦЕСІВ ДЕПОРТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ З ПОЛЬЩІ У 1944 – 1946 РР.

Сукупність історичних подій, причина котрих крилась у формуванні державних кордонів, а наслідки виявилися у втраті корінного етносу на історично українських землях, у сучасних реаліях набули вагомої актуальності. Її детермінуючим чинником виявилися масові громадські організації депортованих та їхніх нащадків, що активно позиціонують своє бачення у багатьох аспектах розвитку українського суспільства, зокрема у питанні встановлення історичної справедливості в долі депортованих лемків, надсянців, холмців, підляшуків.

Примусове переселення мешканців тієї чи іншої держави у наслідок формування кордонів після Другої світової війни глибоко зачепило український народ. Результатом таких дій стала втрата частини етнічно української території, культурних та економічних здобутків, створених на ній. Ці та інші історичні явища лягли в основу великої кількості наукових досліджень. Серед них виокремлюються праці, де автори прагнули у причинно-наслідковому зв'язку створити періодизацію. В основу поділу покладено різноманітні чинники. У першу чергу групування відбувалося за однотипністю історичних явищ, визначальною ознакою яких було примусове переселення з етнічно українських земель.

Чергу примусових виселень розпочала т. зв. «евакуація» на підставі Угоди від 9 вересня 1944 р. між Урядом УРСР та Польським комітетом національного визволення, згідно з якою виселенню підлягали українці Лемківщини, Бойківщини, Холмщини, Підляшшя та Надсяння на територію Української РСР. У зворотному напрямку відбувалося виселення поляків та євреїв із західних областей України в Польщу. Переселення, котре фактично тривало від 1 листопада 1944 р. до серпня 1946 р., було не однотипним явищем, а розрізнялося періодичною зміною обставин. Так, в межах депортації 1944–1946 рр. дослідники виокремлюють від двох до чотирьох етапів переселення, які різняться між собою ступенем добровільності переселення, обсягом задіяного у процесі адміністративного апарату, служб безпеки та війська. Для характеристики етапів була взята чотирьохетапна періодизація запропонована Є. Місілом [2].

Своєрідну періодизацію змоделював історик В. Кіцак у дослідженні на здобуття ступеня кандидата історичних наук [3]. Перший етап: 15 жовтня – 31 грудня 1944 року – «депортація мала відбиток добровільності», – визначив його дослідник Андрій Цаль [1]. Початок другого етапу (1 січня – 31 серпня 1945) пов'язаний з наступом Червоної Армії, що зайняла все Закерзоння. У цей час почали виїжджати люди, чиє майно було знищене в результаті боїв при взятті Лубківського та Дуклянського перевалів. Разом із введенням військ розпочався третій етап депортації (1 вересня – 31 грудня 1945 року) котрий по праву можна вважати повністю примусовим. На завершальному четвертому етапі виселення набрало класичної форми етнічної чистки, що включало в себе пацифікацію, спалення сіл, терор проти мирних мешканців, повальну екзекуцію силами регулярних підрозділів Війська польського [1].

На наш погляд, найбільш доцільно здійснювати поділ на етапи, в основу добору яких покладено аналіз цілей, методів й наслідків депортації у певний період. Дослідження доводять, що впродовж листопада 1944 – серпня 1946 рр. депортація здійснювалася упродовж 4 етапів, які різко контрастували між собою саме за цими аспектами. Зокрема на першому етапі, який умовно можна окреслити офіційно визначеним терміном дії Люблінської угоди: 1 жовтня

1944 р. – 1 лютого 1945 р. діяльність відповідальних за переселення була досить лояльною, охоплювала лише Холмщину та частково Надсяння. Так, на жовтень 1944 р. чисельність українців орієнтовно визначили як 240 тис. осіб, у середньому близько 60 тис. господарств [5, с. 104]. Зі загальної кількості у західні області мали прибути з Польщі 192 тис. осіб (80%) переселенців, решта – 48 тис. осіб у порядку підселення до колгоспних господарств – у східні області [5, с. 108]. За станом на листопад 1944 р. на території Польщі зафіксували значно більше українських родин, вони становили 87 700 господарств (350 500 осіб) [5, с. 114]. Проте, кількість переселених була не значною. Це демонструвало фактичні цілі Договірних сторін, які виявлялися у прагненні довести Західним партнерам спроможність контролювати ситуацію і здійснювати адекватні дії у відповідності до прийнятих зобов'язань.

Незначна перерва, котра тривала від березня до травня 1945 р. пов'язана зі зміною цілей і стратегії їх досягнення. Адже упродовж початкового етапу на території Польської держави було виявлено значно більшу кількість українських мешканців, ніж було заявлено польською стороною. Крім того, остання вимагала виселення всіх українців, пояснюючи цей крок «побудовою мононаціональної держави», де вочевидь іншим націям, крім польської, місця не було.

Затримку переселення поляків із західних областей УРСР провокували представники польського уряду, котрі відтягували відкриття евакуаційних представництв, власне, польське населення, яке пасивно протидіяло виселенню, а також технічні проблеми: нестача референтів, відсутність залізничного транспорту тощо. Такі тенденції спостерігались як під час виселення поляків із західних областей, так і при переселенні українців із Польщі, де відбувалися тотожні події: нестабільна політична ситуація, небажання українців переселятись і підтримка їх в цьому з боку загонів УПА, відсутність транспорту для перевезення евакуйованих та інші негаразди. Відтак, договірні Сторони неодноразово продовжували терміни виконання Угоди. Перенесення термінів евакуації потребувало перегляду плану розселення, зокрема на території Тернопільської області й Української РСР загалом [4].

За станом на травень 1945 р., на основі зареєстрованих на території Польщі 111 324 родин українців (435 268 осіб), розпочали черговий виток виселень [5, с. 112]. Другий етап умовно можна визначити березнем – серпнем 1945 р. Він характеризувався більш потужним натиском на українські сім'ї з метою створення нестерпних умов проживання. Увага евакуаційних представництв була розсіяна, адже кількість повітів з виявленим українським населенням збільшилася. Проте оптимізм властей тривав недовго; кількість добровільно виїжджаючих була мізерною. За цих обставин виник метод економічного тиску на господарства українців. Їх обкладали податками на наступні роки, неправомірно вилучали майно, врожаї, худобу, застосовували погрози і залякування. Відтак, згідно зі звітом Головного управління у справах евакуації у Польщі за станом на вересень 1945 р. подали заяви 68 897 сімей (267 811 осіб), із них евакуйовали 61 865 (237 872), що становило 54,5% від усіх врахованих на той час осіб [5, с. 113].

Чисельність виїжджаючих дещо збільшилася, але з загальної маси українців залишалася поодиноким явищем. Решта мешканців, незважаючи на тиск, трималися за свої поселення, нажиту землю, майно.

Наступні події після 1 вересня 1945 р. причинно пов'язані з Угодою про дружбу і кордони між СРСР та Польською Народною республікою від 16 серпня 1945 р. Лінія кордону була встановлена і потребувала корективи за національним принципом. Малоефективні методи, застосовані на двох попередніх етапах, вимагали їхньої радикалізації. Так була застосована

тактика терору і примусу напівлегальними проурядовими військовими силами, до яких, здебільшого, входили поляки, польських громадян української національності. Своєю чергою, це призвело до міжетнічного протистояння: на боці українців виступила Українська Повстанська Армія. Для УПА місцеві українці були опорою і запорукою життя. Тому протистояння з обох сторін набуло агресивного спротиву. Цілі повіти потрапили під вплив Повстанської Армії, заблокувавши виселення місцевих українців в УРСР. Таким чином, за третій період знову результативність виявилася не очікуваною. Така ситуація тривала від початку вересня по кінець грудня 1945 р., чим і окреслюється третій період депортації.

Четвертий етап, що тривав від січня до серпня 1946 р. став останнім у депортації 1944 – 1946 рр. Зимовий період уряди використали на узгодження продовження термінів дії Угоди. Листування, що тривало між урядами Української РСР та ПНР щодо продовження переселення, виявилось у домовленості про зміну пункту 1-го Додаткового протоколу щодо продовження реєстрації українців на території Польщі до 15 січня 1946 р. та переселення до 15 червня 1946 р. [5, с. 115].

Природно, що під час зими переселення українців майже припинилося. Волості, де ще залишалися компактно проживаючі українські мешканці, перебували здебільшого під охороною загонів УПА, що перешкождали їхній депортації. Це дало привід головному представнику уряду УРСР М. Підгорному звернутися до польської влади з проханням про надання військової допомоги, стверджуючи, що українське населення охоче виїхало б із Польщі, але йому не дозволяє це зробити УПА [5, с. 115]. Так, виселення українців і встановлення польської влади на «закерзонських» теренах залишалися не виконаними і взаємозалежними завданнями. Розв'язання окреслених проблем потребувало додаткового часу та нових методів. Під приводом боротьби з бандитизмом від березня до липня 1946 р. за допомогою польських регулярних військ почали масову депортацію українців. Методи, які польська влада застосовувала щодо українського населення, мали характер тотальної депортації: насильне виселення з застосуванням до цивільного населення сили військових підрозділів. На територію західних областей УРСР хлинула остання хвиля депортованих українців [4].

У січні 1946 р. був розроблений новий план дій щодо евакуації українців з Польщі. Згідно з ним з початку весни розпочиналося тотальне виселення цивільних українців урядовими військами з застосуванням всіх доступних силових методів. Умовно дана операція здійснювалася з офіційно встановленою метою: боротьби проти бандитизму. Проте ціль не відрізнялася від цілей попередніх етапів: виселення українців з Польщі. Лише військова сила, як метод боротьби, створила передумови для повної депортації українців.

Наслідками реалізації Угоди стало виселення абсолютної більшості українських родин, що зруйнувало історично сформовані осередки українського етносу. На території «Закерзоння» після виселення залишалося за станом на 1946 р. близько 6,3% корінного етносу: на Лемківщині в межах Польщі – 10,7% українців (16 541 особа), на Холмщині та Підляшші – 3,7% (7340 осіб), у Надсянні – 4,4% (близько 7 тис. осіб). Найбільший відсоток закерзонців спрямували для розміщення в Тернопільську область – у середньому 37,4% від кількості всіх депортованих. Наймасовіше в область прибували представники лемківської етнографічної групи (44% всіх депортованих) і надсянці (50,1%). В той самий час лише 18% осіб холмсько-підляської етнічної групи стали частиною тернопільської громади [5, с. 117].

Отже, найбільш доцільно здійснювати поділ на етапи. Критерії поділу окреслюють цілі, методи й наслідки депортації. Дослідження доводить, що впродовж листопада 1944 р. – серпня

1946 рр. депортація здійснювалася упродовж 4 етапів, які різко контрастували між собою саме за цими аспектами. Додатковим фактором виступають кількість виселених українців. Проте дане явище перебуває у причинно-наслідковому зв'язку з основними критеріями поділу. Сукупність фактів свідчать про доцільність виокремлення періодів, оскільки кожен з них має свої особливості і характеризуються від добровільного договірного до примусового деліктивного, що особливо важливо для визначення рівня неправомірної діяльності під час примусового переселення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Цаль Андрій. Етапи переселення українців з Польщі у 1944-1946 рр. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://obereg.at.ua/publ/2-1-0-32>
2. Misiło E. Repatriacja czy deportacja: ukraincow z Polski do ZSRR (1944–1946) / Eugeniusz Misiło. – Warchawa, 1996. – 524 s.
3. Кіцак В.М. Депортація українців з Польщі в УРСР у 1944 – 1946 рр. та їх соціально-економічна адаптація. Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / В.М. Кіцак; Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці, 2003. – 21 с.
4. Степан Романюк. Стан і перспективи відновлення прав українців, примусово виселених з території Польщі на сучасному етапі. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.holm.kiev.ua/?cath=27&page=57&lang=1>
5. Боднарчук Ю. Ю. Шлях розпачу і надії. Соціально-економічні умови розселення на Тернопільщині українців із Польщі. Монографія. – Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2017. – 332 с.: іл.

Петрів Г. В.,

кандидат педагогічних наук, викладач ВП НУБіП України
«Заліщицький аграрний коледж ім. Є. Храпливого»

ЧУЖІ СЕРЕД СВОЇХ

(ПРО НЕЛЕГКУ ДОЛЮ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ З ПОЛЬЩІ)

Наприкінці Другої світової війни важливим було врегулювання кордонів між СРСР та Польщею. 9 вересня 1944 року між урядом УРСР і польським прорадянським Тимчасовим Комітетом Національного Визволення була укладена Люблінська угода. Відповідно до цього документа споконвічні українські землі і 17 повітів Підляшшя, Холмщини, Посяння, Лемківщини, де проживало майже 800 тисяч українців, передавались Польщі. У такий спосіб сталінське керівництво, нехтуючи правами людини, намагалось підтримати паростки соціалізму у Східній Європі [1, с. 418-419].

Протягом вересня 1944 – серпня 1945 років тривало добровільне переселення. У цей період по селах почали роботу переселенські комісії, створені з представників УРСР та Польщі, які проводили агітацію за переселення. Проте місцеві жителі не поспішали залишати обжиті місця та зароблене важкою працею майно, крім того вони боялися колективізації та сталінських репресій. Саме тому добровільно переселялися малозаможні або ті, чий господарства були знищені війною. До 1 березня 1945 року в Україну із Закерзоння переселилися лише 81 тис. осіб.

З другої половини 1945 року добровільне переселення майже припиняється, більше того, почався процес нелегального повернення українців, які відчували важку руку сталінського режиму, на старі місця проживання. Відповіддю польської сторони на небажання українців

залишати свої домівки та землі предків став відкритий терор. Восени 1945 р. головний уповноважений уряду УРСР у справах евакуації порушив клопотання перед польським урядом «про надання військової допомоги у прискоренні масової депортації населення». Відповіддю Варшави на це «прохання» став наказ трьом польським дивізіям примусово відселити українське населення з 50-кілометрової прикордонної смуги на територію УРСР. В разі відмови українців від переселення планувалося примусове відселення їх у глиб Польщі, за річку Сян. Процес відселення супроводжувався вбивствами, пограбуваннями, мародерством. Акція насильницької депортації, тривала протягом вересня 1945 – 1946 рр. Внаслідок цього в УРСР було переселено 482 тис. осіб – 96,8% українського населення Закарпаття [1, с. 435-436].

Серед примусово депортованих була і сім'я Кунцьо Олекси Дмитровича. В документах Державного архіву Львівської області значиться, що родина Кунцьо Олекси Дмитровича (1905 р.н.) у складі Кунцьо Катерини Андріївни (1906 р.н.), Кунцьо Ганни Олексівни (1927 р.н.), Кунцьо Марії Олексівни (1929 р.н.), Кунцьо Анастасії Олексівни (1933 р.н.), Кунцьо Емілії Олексівни (1936 р.н.) у 1946 році була переселена у Тернопільську область у зв'язку з Угодою від 09.09.1944 р. між УРСР та Польщею, з с. Райське, Ліськівського повіту (Польща).

При переселенні ними було залишено господарське майно, яке складалося із: житлового будинку – 260 м³. Сім'я мала 14 га землі, в тому числі – 5 га орної. Вартість залишеного майна становила 4,511 (чотири тисячі п'ятсот одинадцять) крб. у тодішніх цінах [2, арк. 108; 3, арк. 338].

Станом на 1939 рік у селі Райському проживало 1280 жителів, з них 1170 українців, 60 поляків та 50 євреїв. Населення проживало у 130 будинках [4, с. 43]. Протягом 1944 – 1946 років жителів села від польського терору захищалися при підтримці підрозділів Української Повстанської Армії. У травні 1946 року населення Райського депортовано на територію СРСР, а село з метою не допущення повторного заселення було спалено.

Спогади Кунцьо (після заміжжя Твердохліб) Ганни Олексівни, жительки с. Райське (Підкарпатське воєводство, Ліськівський повіт, Польща), 1927 року народження: «Наше село було розташоване на лівому березі річки Сян. Батько був заможним господарем, мали вдосталь землі, просторий будинок, слугу. На наших полях тато сів пшеницю, жито, овес, ячмінь, коноплі, льон. У Сяні водилася велика риба (марена), тато часто рибалив. Пригадую, як мені доводилось чистити рибу, яку солили та цілу ніч запікали в печі. Риба настільки пропікалась, що її їли з кістками. З сусідами жили в мирі та злагоді, взаєморозуміння та взаємодопомога завжди панували у наших відносинах. До 19 років я жила в с. Райському, тут я ходила до школи (5 років). Траплялися випадки, щоб дитина не ходила до школи (бо дома була робота), батьки заносили вчителю курку і він звільняв дитину від занять. Навчання велося польською мовою, вивчали польську історію. У мене було 3 молодші сестри.

Після закінчення Другої світової війни до нас доходили вістки про те, що польська влада хоче нас виселити. Місцевий солтис (голова села), поїхавши до повіту, повідомляв нас про можливе виселення. На той час ми втікали у ліс, а потім повертались.

14 травня 1946 року я повернулася з маївки, і сидячи ввечері на вулиці почула, як бандерівці забирають у сусідів коней (можливо, для того, щоб їх не було на чому вивозити в Україну). Наступного дня рано-вранці нас збудили польські війська з вимогою: «Забиратись з території Польщі!». Село було оточене польськими військами. Часу щоб щось зібрати у нас не було зовсім, все залишилось в будинку. З собою ми взяли тільки 2 корови, коня та овець, яких продали по дорозі. Кури, гуси, свині, засіяне поле – усе залишалось. Покинуте майно було розграбоване, а село спалено.

Всіх переселенців зібрали в колону, яка ішла до повіту Ліськів. Тут нас погрузили у товарні вагони, разом з худобою. Їхали ми довго, їжі не було, ми доїли корову і пили молоко. Худоба голодувала, всю дорогу страшенно кричала.

Привезли нас до Борщова Тернопільської області, тут нас за списком почали розприділяти по будинках. Будинок, який нам виділили у с. Королівка Борщівського району, був глиняний, невеличкий, покритий соломною. В середині – повністю порожній. До того ж у ньому не було ні вікон ні дверей, можливо, їх зняли поляки, яких виселили звідси, або місцеві українці.

Усе, що ми залишили в Польщі, було переписано, і ті втрати нам компенсували грошима. Також нам повернули зерно, яке було засіяне на полях в Райському. Батько купив ще одного коня, був хорошим майстром, вставив вікна та двері у будинку, виготовив необхідні меблі.

Місцеві жителі ніколи не сприймали нас на своїх, ставилися з насторогою, інколи навіть вороже. Вони не хотіли з нами спілкуватися і ніколи ні в чому не допомагали. Ми нічого не мали змоги взяти, нам бракувало речей першої необхідності. Пригадую, як батько хотів позичити сокиру у місцевих жителів, то йому відповіли: «Ваше де? Треба мати своє!». Незважаючи на це, переселенці швидко освоювались, були гарними господарями і це викликало у місцевих заздрість. Дуже часто нас принизливо називали «лемками».

Я завжди з великим сумом згадую землю, де минуло моє дитинство, тут для мене все дороге та рідне. На початку 90-х років я разом з дочками мала нагоду побувати в Польщі. Коли під'їзжали на місце, де колись було село, водій просив, щоб я не хвилювалася, бо його вуйко також переселенець і коли приїхав на рідну землю, настільки сильно відчував тугу, що помер від серцевого нападу.

Оскільки наше село було спалено, то на місці нашого будинку пуста, усе заросло деревами. На річці Сян зробили дамбу і річка розлилася, зайнявши майже половину нашого колишнього городу. Від нашого господарства не залишилось нічого. Мені вдалося впізнати грушу, яка росла недалеко від нашого подвір'я. Я зустріла поляків, з якими в роки юності товаришували. Моя польська подруга Катерина запросила нас додому, щиро пригостила. Пройшовши стежкою, ми відшукали джерело, з якого ми пили колись воду. Мені здалося, що ця вода додала мені сили, і я знову перенеслась у роки своєї молодості. Я відчула полегшення від того, що знову могла торкнутися рідної землі. Тут мені все дороге та миле. Я розуміла, що як би там не було – це моя Батьківщина, мій дім...».

Отже, доля переселенців з Польщі була непростою, протягом усього життя вони відчували тугу за рідною землею, зазнаючи цькувань та поневірянь від місцевих українців, для яких вони так і не стали своїми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Історія України: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр «Академія», 1999. – 568 с.
2. Державний архів Львівської області, Р-3229, оп. 9, спр.20, арк. 108.
3. Державний архів Львівської області, Р-3229, оп. 9, спр.16, арк. 338.
4. Кубійович В. Етнічні групи південно-західної України (Галичини) на 1.1.1939. — Вісбаден, 1983. — С. 45.
5. Панькевич С. Королівка. Сторінки історії. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2015. – С. 229-318.

Костюк С. В.,
директор Тернопільського
обласного краєзнавчого музею,
голова Тернопільської обласної організації
Національної спілки краєзнавців України

ЛЕМКІВСЬКИЙ НАРОДНИЙ КОСТЮМ: ВИСТАВКОВІ ПРОЕКТИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Донедавна окремі елементи жіночого лемківського народного костюма становили складову «тканинної» групи фондової збірки Тернопільського обласного краєзнавчого музею. Часові реалії минулоріч спонукали скомпонувати кільканадцять комплектів народної ноші лемкинь [1].

Позиція перша. Упродовж 26 квітня по 13 травня 2017 року у Національному музеї історії України (м. Київ) проекспоновано виставку Українського інституту національної пам'яті «Втрачений світ», присвячену 70-им роковинам акції «Вісла». Складовою проекту було представлено, зокрема, 35 елементів лемківського жіночого одягу.

Позиція друга. 28 квітня 2017 року у Тернополі проведено заходи, присвячені 70-річчю початку акції «Вісла». Фондову збірку установи було представлено 36 предметами лемківського жіночого одягу.

Позиція третя. 21 червня 2018 року у Монастирській (Тернопільщина) відбулася наукова конференція «Лемківський народний костюм: історія, традиція, сучасність», учасники якої оглянули виставку «Лемківський народний костюм із фондів Тернопільського обласного краєзнавчого музею». Представлено 25 елементів лемківського жіночого одягу.

Позиція четверта. Впродовж кількох тижнів виставку фотодокументальних фондів музею «Вирвані з корінням...», присвячену 74-им роковинам початку масових депортацій українців з етнічних земель, збагачували 7 елементів лемківського жіночого одягу.

Позиція п'ята. 27 вересня 2018 року у музеї відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Суспільно-історична та політико-правова оцінка тотального виселення українців з етнічних земель Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини у 1944 – 1951 рр.». Представлено виставку фондів матеріалів «Традиційне жіноче вбрання лемківського краю» (до 74-их роковин початку масових депортацій українців з етнічних земель): використано 39 елементів лемківського жіночого одягу.

Позиція шоста. 18 жовтня 2018 року, у рамках благодійного ярмарку, проведеного у Тернопільському державному медичному університеті ім. Івана Горбачевського, фондову збірку представлено виставкою «Український народний стрій Тернопільщини поч. ХХ ст.» (із фондів Тернопільського обласного краєзнавчого музею): використано 7 елементів лемківського жіночого одягу.

Висновки. Кожен наступний виставковий проект, підготовлений завідувачкою сектора відділу фондів музею Галиною Завішею, вирізнявся новими доповненнями,

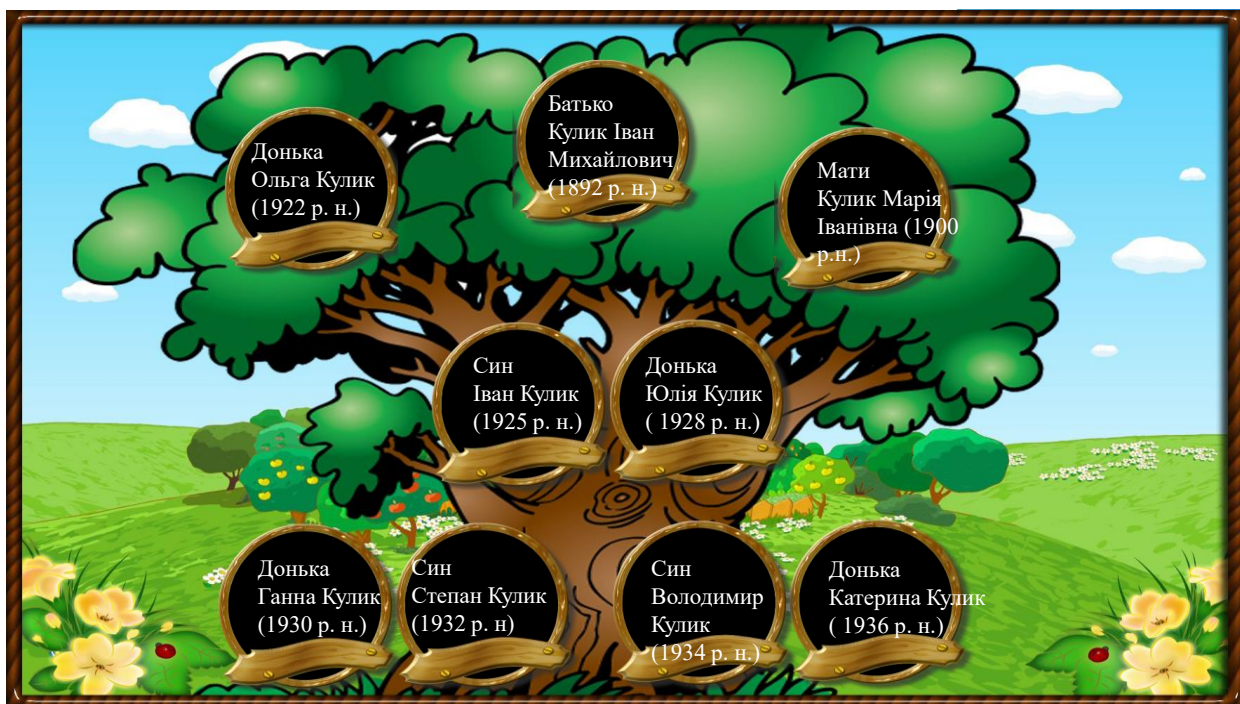
оскільки особисті елементи народного одягу, локаційних населених пунктів та регіональних територій зібрано кількома примірниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

Вецал М. В.,
вчитель історії Городницької ЗОШ І-ІІІ ступенів,
Гусятинського району, Тернопільської області

ДОЛЯ РОДИНИ КУЛИК У КОНТЕКСТІ ПОЛЬСЬКО – РАДЯНСЬКОЇ ПЕРЕСЕЛЕНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ

23 вересня 1944 р. розпочалася акція з переселення етнічних українців з Польщі в УРСР. Початок цієї операції — 9 вересня 1944р., коли уклали так звану «Люблінську угоду». Договір передбачав переселення на територію України всіх українців, які жили в Польщі.

За два роки дії угоди було виселено із Польщі понад 480 тис. етнічних українців. За період виселення, що тривав з 1944 року по 1946 рік, з Любачівського повіту, в котрому проживала родина Кулик, було депортовано 43тис. 172 особи або 9 тис. 951 родину.

Схема виселення була такою. До села приїжджало польське військо і селянам наказували: «Ви маєте за дві години зібратися і виїхати!». Тих мешканців, які тікали до лісу, обстрілювали з усіх видів зброї.

Вигнані на залізничні станції, люди тижнями чекали на залізничні вагони.

Депортовані з Любачівщини в більшості оселилися в західних областях УРСР: Тернопільській, Львівській, Івано-Франківській.

Суша Воля — неіснуюче українське село в Підкарпатському воєводстві Республіки Польща, Любачівському повіті, гміна Олешичі.

Припинило своє існування у 1946р. внаслідок депортації українського населення до УРСР.

За даними Володимира Кубійовича, до початку Другої світової війни у селі було 1870 мешканців, з них 1690 українців.

В цьому селі проживала багатодітна сім'я Кулик.

Ось що згадує колишній переселенець, нині житель села Самолусківці Гусятинського району, Степан Кулик, єдиний свідок тих подій:

« До переселення моя родина проживала у селі Суша Воля Любачівського повіту. Це було гарне село. Проживали разом українці, поляки і кілька євреїв. Була початкова українська школа.

Село знаходилось за 5км від гміни Олешичі та за 8 км від Любачева.

Довкола села ліси з ягодами та грибами. Чисте і свіже повітря, низинна місцевість.

Жили, як на той час, заможні.

Мали землю, хату, придбали дерево на будівництво ще однієї.

Батько був добрий майстер по дереву. Виготовляв вікна, двері. Був членом «Просвіти», вмів читати, писати, знав німецьку мову. Мати - домогосподарка. Наша родина була багатодітна і дружна. Ми відзначали релігійні свята, ходили до греко-католицької церкви.

Наша сім'я мала 6 моргів поля, 3,5 морга сінокосів, чверть морга лісу. Вирощували жито, пшеницю, овес, ячмінь, гречку. У дворі стояла дерев'яна хата з двох кімнат, велика стодола, погріб, криниця.

Був серпень 1946 року. В село приїхала польська армія, оточила його і сказала негайно зібратися і виїхати. Що могли те взяли на віз – одяг, перину, зерно, решту залишили. Запрягли коня, прив'язали корову і подалися за командою на залізничну станцію Олешичі.

Село поляки спалили, перетворивши на згарище. До нині тут просторі поля, залишився лише цвинтар і три липи, що височіли біля церкви.

Покидали своє рідне село із великою журбою та смутком. Польська влада нібито дозволяла взяти з собою все. Серце розривалося від болю, гнів і жаль стискали груди. Наша родина залишала село, раз- у –раз оглядаючись, обливаючись слізьми.

На станцію Олешичі зігнали людей із 12 сіл Любачівського повіту.

Почалося наше бідування в умовах антисанітарії. Тут, на станції, доїли корову, пили молоко. Батько, будучи майстром на всі руки, обладнав просто неба пічку, щоб приготувати їсти меншим дітям.

Шість тижнів до переїзду ми сиділи під голим небом в Олешичах, оточених польськими жовнірами, чекаючи поки подадуть вагони. А ще чотири тижні жили у вагонах, в очікуванні відправлення на Раву – Руську, але повстанці зірвали міст через річку Любачівку. Тоді відправили нас залізницею до Перемишля.

Дорога була довгою. Ні випрати, ні зварити. Близько тижня ми їхали. Ешелон прибув на станцію Копичинці Тернопільської області. Кілька вагонів відправили до Боршова. Наша родина Кулик разом з іншими прибула на станцію Гусятин. Нам

запропонували поїхати до села Самолусківці, оскільки там крохмальний завод і можна було працювати на ньому.

Пам'ятаю, як нас перевозили у товарних вагонах. В одному з них були люди, а в другому - худоба і коні. Нам, дітям, дорога видалась довгою і важкою. Мама і тато плакали. Ми ще добре не розуміли що нас чекає.

Дістались до Самолусковець 21 листопада 1946 року (всього прибуло до села 7 родин - переселенців з Надсяння, куди входила Любачівщина). Приїхали голодні і брудні. Поселились ми у глиняній хаті, в якій проживали поляки. Наша родина була багатодітна, тому в одній кімнаті було тісно, адже в іншій проживала ще одна родина. Сім'я, яка тут жила раніше, мала свій город. Місцева влада виділила його нам. Розпочалося нове життя в умовах радянської системи.

А далі був голод, праця у колгоспі, насмішки місцевих людей...»

До кінця днів свого життя батьки хотіли повернутись додому, але не судилось.

Я все своє життя прожив у Самолусківцях. Одружився з місцевою дівчиною. Виростив двох доньок, дочекався онуків і правнуків.

Часто згадую рідні краї і задумуюсь: чому влада така жорстока до людей? Колись і тепер. Своя і чужа?...

УДК 94 (477)

Горин Н. І.,

вчитель історії

Джуринської загальноосвітньої школи I – III ст.

с. Джурин

ТО ВСЕ НАША ДОЛЯ...

Закінчувалася Друга світова війна, а на Лемківщині розпочалась своя. Однією з найбільш трагічних і неприємних сторінок в історії українсько-польських стосунків другої половини ХХ ст. є акція переселення українців з Польщі до УРСР.

Важким було прощання з рідним краєм: біль, сльози, знущання, недоспані ночі, роздуми про майбутнє, невпевненість у завтрашньому дні, невідоме були щохвилини перед очами і в думках наших краян. Важко навіть собі збагнути – прожити без ліку років на теренах пращурів, де рідними були кожна стежка, кожний камінь, де люди пристосувалися до життя, кліматичних умов краю, де генетично пов'язано все між собою. І тут, не по своїй волі, залишаєш все, обриваєш зв'язок з тисячолітньою історією народу.

Мало не в кожному селі на Тернопільщині можна знайти свідка переселення українців із території Польщі до УРСР. Дехто з них досі живе у глиняних старих хатах, які їм дали у радянській Україні. У декого в домівках залишилися речі, які під час переселення вдалося схопити з собою у далеку і важку подорож. Коли свідки цих подій згадують депортацію, у них тремтить голос, а очі наповнюються сльозами. Натомість, переважно все, що нагадує переселення – це поодинокі пам'ятні знаки.

Про важкі переживання тих літ згадують жителі Чортківщини.

Зі спогадів Нестора Чира – поета і публіциста

«Сім'я мого батька Івана Чира випила повну чашу гонінь і поневірянь. В кінці листопада 1945 року в село увійшли підрозділи польської армії. Оточили населений пункт з усіх боків,

перекривши найменші стежки для втечі. Село заніміло. Каральна акція почалася опівночі. До сільських хат вдиралися польські жовніри і з кожної хати примусово зганяли на шкільне подвір'я чоловіків, жінок, молодь. З моєї родини було взято батька Івана і двох сестер – Катерину і Ганну. Мати Марія, притискаючи до грудей двотижневого Ярослава, залишилася зі мною і сестрою Марією. Світити вогонь і виходити з хати було заборонено під страхом смерті. У повній темряві просиділи до світанку.

Вранці повернулися сестри, чорні тіні залягли у них під очима від сліз і безсоння.

– Треба збирати речі і виносити на воза, – сказала сестра Катерина. – Доки не будемо на дорозі у валці, тата не відпустять.

– А як же хата, обійстя? – остовпіла мати.

– Наказано все залишити, брати тільки речі, – майже пошепки відповіла сестра Ганна.

За вікном почулися крики жовнірів: «Прендко, прендко холера». І тоді всі заметушилися, хапаючи то одне, то друге – мовчки без галасу і голосіння. Треба скоритися долі і рятувати батька. За годину віз, а біля нього мати з немовлям і четверо дітей стояли у валці на центральній дорозі. Мати гірко плакала.

Стояв страшений гардимер; плач, стогін, зойки знедолених людей. Де-не-де лунали поодинокі постріли. Батька Івана і двох сусідів відпустили разом. Побитий і поранений, він мовчки підійшов до сім'ї, зняв з голови подертого картуза і заривав. Мати впала йому на груди, малий Славко зайшовся плачем, усі залементували. Батько, відсторонивши матір, вкляк на коліна лицем до рідної хати і голосно мовив «Отче наш...».

... Дорога на Схід була важкою. Пам'ятаю, як нас перевозили, як ми у вагоні вже їхали. По дві родини нас давали. То все в товарному потязі. В одному вагоні люди, а в другому худоба була і коні. Часто зупинялися, охорона відчиняла засуви і нас цілими сім'ями висаджували з вагонів надвір.

У м. Чорткові під час зупинки поїзда батько пішов на залізничну станцію за окропом, щоб якось зігріти своїх дітей. Потяг рушив, і він відстав від поїзда, який їхав у напрямку Джурина. Мати Марія стояла розгублено на засніженому пероні і не знала, що їй робити далі.

– Моліться, діти, – раптом промовила мама, витираючи сльози, і вклякла на коліна. – Благайте Матір Божу, щоб повернула нам батька. І дитячі колінця загрузли в холодний сніг....

І сталося диво: удалині на колії показалася така знайома, дорога постать батька, який пішки дістався по шпалах до Джурина.

... Отак і стала для Івана Чира Чортківщина другою батьківщиною. Знайшли ми прихисток у с. Полівці у тітки Ярини (біля костелу), у якої війна забрала чоловіка і двох синів. На новому місці сім'я наша жила у скруті».

Зі спогадів жителя села Улашківці Чортківського району Сулила Дмитра Васильовича (народився 15 жовтня 1931 р. с. Опака, Любачевського району, Львівської області).

«Тато, сестра Марія, дід, баба переїхали в село 1947 р. Два брати пішли в партизани в Польщі, так і не повернувшись. Їхали сюди товарним поїздом, бо везли з собою корову, коня. Спершу зупинилися в селі Нагірянкa, а потім переїхали в Улашківці. Все життя тато пропрацював водієм, трохи в Чорткові в дорожній службі, а потім до пенсії в Товстому в ДЕУ».

Із спогадів Перун (Буй) Єви Миколаївни (народилася в селі Красна, Саноцького повіту, Жешівського воєводства (Польща), в родині селянина).

«В 1936 році я вступила до першого класу семирічної школи в рідному селі, де закінчила три класи з польською мовою навчання. Після завоювання Польщі німцями, я продовжувала

вчитися в школі вже з німецькою і українською мовами навчання. В 1944 році закінчила сім класів і після звільнення Польщі від німців вступила до II класу польської гімназії в місті Кросно (Дод.1). В 1945 році під час операції «Вісла» нас було переселено на Україну (Дод.2), в Тернопільську область, Чортківський район, село Ягільницю. Тут я закінчила середню школу, а після неї – Кременецький учительський інститут і була направлена класоводом III-го класу в Милівецьку семирічну школу, одночасно – вчителем німецької мови в 5-7 класах.

Через рік мене призначили на посаду вчителя німецької мови в Улашківську середню школу. В 1963 році я заочно закінчила Івано-Франківський педагогічний інститут, український відділ. З того часу аж до виходу на пенсію я працювала вчителем української мови і літератури».

(Померла в 2016 році)

Спогади жительки села Заболотівка, переселенки з Любачівщини Приведи (Швець) Єви Іванівни (1929р.н.)

«До 1945 року наша сім'я проживала в селі Щутків Любачівського повіту (Дод.3). Сім'я була велика – батько Швець Іван Андрійович, 1897 р.н., мати Швець Анна Іванівна, 1896 р.н., діти – Швець Михайло Іванович, 1921 р.н., Швець Катерина Іванівна, 1923 р.н., Швець Марія Іванівна, 1926 р.н., Швець Єва Іванівна, 1929 р.н., Швець Степан Іванович, 1936 р.н., Швець Іван Іванович, 1939 р.н., а також рідна сестра батька Швець Марія Андріївна. Ми не були бідними – в нас була велика хата, стайні, стодоли. Ми мали три гектари орного поля, сіножаті, пасовище, утримували худобу, коні, свині, вівці.

Село Щутків мало українську школу, але так як в селі проживали і поляки, то діти наші вчилися в першу зміну, а польські – в другу. В селі був клуб, магазини. Ми мали сусідів поляків, але жили з ними мирно, не сварилися.

Перед тим, як нас мали виганяти, польська поліція ходила по селу з обшуками. Тато закопав на городі велику скриню збіжжя, то вони залізними щупами знайшли, викопали і забрали. Забрали також свиней, корів. Лишили одну корову, коней забрали. Корова потім їхала з нами в одному вагоні аж до Ягольниці і допомогла нам вижити, не вмерти з голоду.

8 листопада, на Дмитра, в селі був празник, а вночі прийшли поляки і нас вигнали з хати. Хто чим мав, той вантажив своє добро і віз на станцію. Нас везли своїми фірами сусіди-поляки. На станції людей і худобу повантажили в один вагон, а збіжжя везли окремо. Коли переїхали кордон, вагони з хлібом відчепили, а нас повезли далі без нічого.

З села Щутків вивезли понад 100 сімей. Привезли товарними вагонами до Ягольниці, а далі розвозили по селах Улашківці, Шманьківці, Залісся, Свидова, Волківці, Верхняківці.

До Заболотівки привезли 12 сімей. Нас розселили по хатах, де раніше жили поляки. Переїхали родини Швець, Приведа, Семчак, Онищак, сім'ї Козака Василя і Козака Степана, Мацевки, Гути, Милі, Смолинець, Цозац. Майже всі, кого переселили, вже пішли в засвіти. Я найстарша, є ще дві сестри Семчак».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Чир Н. Родинний корінь: Серед моря думок: / Н. Чир // Радянська Верховина. – 1988. – 17 груд.
2. Ярош Б. О. Сторінки політичної історії західноукраїнських земель (30– 50-ті рр. ХХ ст.): Монографія. / Б. О. Ярош – Луцьк : Редакційно-видавничий відділ «Вежа» ВДУ ім. Л. Українки, 1999.

Додатки

ŚWIADECTWO GIMNAZJUM
OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO

Perun Cwa
(nazwisko i imię)

urodzona dnia *10 czerwca* 19*29* r. w *Krasnej*
powiatu *krośnieńskiego* religii (wyznania) *gr-kat.*,
uczęszczała do klasy *drużej* i otrzymała za I półrocze r. szk. 194*4/45*
oceny następujące:

sprawowanie	<i>bardzo dobry</i>
religia	<i>dobry</i>
język polski	<i>dostateczny</i>
język łaćski	<i>dostateczny</i>
język <i>niem.</i>	<i>dostateczny</i>
historia	<i>dostateczny</i>
geografia	<i>dostateczny</i>
biologia	<i>dostateczny</i>
fizyka i chemia	—
matematyka	<i>dostateczny</i>
przysposobienie wojskowe	—
zajęcia praktyczne	<i>dobry</i>
ćwiczenia cielesne	<i>dostateczny</i>

Дод.1

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

вул. Підвальна, 13, м. Львів, 79008, тел. (032) 235-47-22, 235-53-50

E-mail: archive_lviv@arch.gov.ua Web: http://www.archivelviv.ua Код ЄДРПОУ 03494505

19.02.2016 № Б-193-16/11 на № _____ від _____

Буй О.І.

АРХІВНА ДОВІДКА

В документах архіву значиться, що родина у складі:

Голова родини	Перун Микола Онуфрійович, 1882 р.н.
Члени родини	Перун Юлія Михайлівна, 1888 р.н.
	Перун Михайло Миколайович, 1924 р.н.
	Перун Єва Миколаївна, 1929 р.н.
	Перун Анна Миколаївна, 1932 р.н.

у 1945 році сім'я була переселена у Тернопільську область із с. Кросно, Саноцького повіту, Жешівського воєводства (Польща) у зв'язку з Угодою від 09.09.1944р. між УРСР та Польським Комітетом національного визволення.

При переселенні ними було залишено господарське майно, яке складалося із:
житл.буд. 168 м³, стодоли 357 м³, лісу 1,16 га, землі 6,4 га, в т.ч. орної 5,3 га.
Вартість залишеного майна становила 17298 (сімнадцять тисяч двісті дев'яносто вісім) крб.

Підстава: Р-3229, Оп.8, спр.1, арк.184, спр.41, арк.29.

Невідповідність окремих відомостей, що містяться в документах архіву, даним, викладеним у запиті, не може бути перешкодою для внесення їх до тексту довідки. У разі різночитання імен, прізвищ, назв, окремих біографічних фактів наводиться те написання, що вживається в документі з позначкою «так у документі».

Заступник директора

Виконавець
Черленевська

Л.П.Білас

Дод.2

84

ГОЛОВНЕ АРХІВНЕ УПРАВЛІННЯ ПРИ КАБІНЕТІ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

290008, м. Львів, вул. Підвальна, 13. Тел. 74-33-23, 72-59-22

9.03.2000 № Ш-1180-00/

На № _____ від _____

Гульбак М.Т.

АРХІВНА ДОВІДКА.

В документах обласного архіву значиться, що родина у складі:

- Голова родини - Швейс Жан Андрійович 1897 р.ч.
- Члени родини - Швейс Анна Франківна 1896 р.ч.
- Швейс Михайло Якович 1921 р.ч.
- Швейс Катерина Яківна 1923 р.ч.
- ✓ Швейс Марія Франківна 1926 р.ч.
- Швейс Єва Франківна 1929 р.ч.
- Швейс Стефан Якович 1936 р.ч.
- Швейс Жан Якович 1939 р.ч.
- Швейс Марія Андріївна 1901 р.ч.

у 1975 році була переселена у Тернопільську область
Льобаківського повіту з с. Устисів

При переселенні ними було залишено господарське майно, яке складалось із
пештків - 225 м², стайки - 180 м²
стадоли - 225 м², землі - 288 га, з них - 288 га
орної, суцільно залишеного майна - 8280 м².

Підстава: Р-3229, оп 12, сир. 3, ок. 44
сир. 18, ок. 61

Інших відом.

Дир.

Зав.

В. І. КУЦИНДА

Й. Л. ШТАТМАН

Друк. ПТУ № 58, м. Львів, зам. 541-20000, 1498 р.

Дод.3

Гошій М. І.,
вчитель Острівської ЗОШ І-ІІІ ступенів
Тернопільського району Тернопільської області

ТРАГЕДІЯ ЕТНІЧНОГО УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЛЕМКІВЩИНИ, НАДСЯННЯ ТА ХОЛМЩИНИ У 1944-1946 РОКАХ

Поряд із голодомором 1932-1933 років та Другою світовою війною серед найтрагічніших сторінок в історії України першої половини ХХ століття були депортаційно-переселенські акції стосовно українців Лемківщини, Надсяння та Холмщини періоду 1944-1947 років.

Дані переселенські процеси пов'язані зі зміною кордонів між Україною та Польщею і діями польського керівництва щодо “остаточного вирішення українського питання в Польщі”.

Депортаційно-переселенська акція українців поділялася на дві фази. Перша фаза відбувалася у 1944-1946 роках та здійснювалася згідно Угоди між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським Комітетом Національного визволення про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР, укладеної 9 вересня 1944 року у м. Любліні [1].

Друга фаза виселення українців носить назву “Акція “Вісла”. Вона була здійснена у 1947 р. згідно рішення Політбюро Центрального комітету Польської робітничої партії від 28 березня 1947 р. [2, с. 10].

Вищезазначені депортаційно-переселенські акції є прямим наслідком поразки комуністичного уряду Української радянської соціалістичної республіки перед керівником СРСР Й. Сталіним в питанні приєднання до України частини Холмщини, Перемишльського воєводства та Лемківщини, заселених українцями.

Поразка українських комуністів полягала в тому, що Й. Сталін в ході Тегеранської конференції (з 28.11 до 01.12.1943 р.), на якій розглядалося питання встановлення кордонів в Європі після розгрому фашистської Німеччини, обміняв вищезазначені українські етнічні території на стратегічно важливий для СРСР незамерзаючий порт з прилеглими територіями на узбережжі Балтійського моря [3].

В підсумку такої “торгівлі” поляками було фізично знищено тисячі мирного українського населення, а Україна втратила кількості сіл та декілька міст, заселених переважно українцями, що суцільною смугою тяглися через 16 прикордонних повітів Краківського, Ряшівського, Люблінського і Білостоцького воєводств Польщі й визначали натуральний етнографічний кордон між Польщею та Україною. Натомість Росія отримала територію, яка нині називається Калінінградська область Російської федерації.

У даному дослідженні подається інформація стосовно першої фази виселення українців з їх етнічних земель на захід від лінії Керзона у 1944-1946 роках.

Територія, на якій відбувалось виселення, охоплювала землі Ряшівського, Люблінського і Краківського воєводств. Усю цю територію поділили на 15 районів, у кожному з яких діяла окрема, так звана польсько-українська комісія.

Оскільки комісії не мали офіційної інформації щодо загальної чисельності осіб, які підлягали виселенню, наприкінці 1944 р. було проведено перепис населення. Критерії перепису не були чітко сформульовані, а національність в основному ототожнювалася з релігійно-конфесійною належністю (греко-католики, православні — українці, лемки; римо-католики —

поляки). Даний перепис виявив існування українського населення в кількості близько 500 тисяч осіб [4].

Для довідки. За реляцією перемишльського римо-католицького єпископа Станіслава Тарновського до папи Олександра VIII, руська перемишльська дієцезія у 1680 р. числила 3400 церков з трьома мільйонами вірних. [5, с.70].

А от чому протягом наступних 375 років чисельність українського населення на вищезазначеній території станом на вересень 1944 р. скоротилася більш, як у шість разів, ще повинні пояснити українські історики та демографи.

Переселенська угода між Україною та Польщею передбачала, що в термін від 15 вересня до 15 жовтня 1944 р. буде проведена реєстрація осіб, які хочуть переселитися, а сама операція виселення українців триватиме від 15 жовтня 1944 до 1 лютого 1945р.

Для того українського населення, яке вперто не бажало виїжджати, польською стороною були передбачені інші методи впливу: українське населення виключалося з аграрної реформи Польського комітету національного визволення, ліквідовувалося навчання в школах українською мовою, було відмовлено у визнанні Української Греко-католицької Церкви, а діяльність Польської Автокефальної Православної Церкви значно обмежувалася [4].

Перший етап виселення тривав від 15 жовтня до 31 грудня 1944 р. Цілком добровільно виїхало 1365 осіб – 301 родина. В цілому, за перший етап переселення з Польщі виїхало 19 899 українців (5 035 родин), серед яких: 4025 осіб з Холмського повіту, 3902 особи з Грубешівського повіту, 3380 осіб з Томашівського повіту та 1862 особи з Замойського повіту [4]. Це були в основному мешканці тих сіл, що весною і влітку 1944 р. були спалені польськими партизанськими загонами.

Згідно даних холмсько-підляської духовної консисторії лише в Грубешівському повіті до травня 1944 р. поляками спалено 52 українських села. Березень 1944 року був справжнім пеклом на Холмщині. 9-10 березня здійснений одночасний напад поляків на села: Сагринь, Турковичі, Ласків, Шиховичі, М'ягке, Маличі, Риплин, Терембінь, Стрижівець. 11 березня вбивали людей і горіли села: Андріївка та Модринь, а 14 березня – с. Модринь. Найбільш численні жертви мирного українського населення були в селах Сагринь (де 9-10 березня 1944 р. поляками було закатовано понад 1000 жителів с. Сагринь, с. Ласкові – 270, с. Шиховичі – 250, с. Модринь – 190, Берестя – 300 українців [6, с.421-442].

Другий етап виселення українців з рідних земель тривав з 1 січня до кінця серпня 1945 р. Впродовж даного етапу терористичні акції щодо українського населення з боку офіційної влади та польських банд набули тотального характеру. Зокрема 26 лютого 1945 р. Оперативним Батальйоном Внутрішніх військ Польщі під командуванням полковника Генріка Торувьчика було спалено с. Кобильшицю Руську та вбито 34 мирних українці [8, с.163]. В цілому в Кобильниці Руській в лютому 1945 р. було вбито 42 українці, серед яких парох села о. Лев Согор, вїт села Бушко та директор школи Саєвича.

3 березня 1945 р. підрозділом Армії Крайової під керівництвом поручника Юзефа Бісса закатовано 366 українців с.Павлокома [9, с. 455].

11 квітня 1945 р. польською бандою замордовано пароха с. Березки, його дружину та понад 100 селян [5, с.84].

У с. Скопові замордовано пароха і декана о. Івана Дем'янчика з його зятем о. Конкольовським, трьома дочками і 117 парафіянами [5, с.84].

18 квітня 1945 р. польською бандою осадників з с. Орли було спалено с. Малковичі та вбито 154 мирних українців [7, с.84].

У квітні 1945 р. польські банди “Кудлатого” та “Волиняка” у с.Пискоровичі закатували понад 900 українців [7, с.127].

Масовий терор над українським населенням змушував його рятувати власне життя та тікати в Україну. Від 1 січня до середини 1945 р. в Україну виїхало близько 80 000 осіб.

Із 22 серпня 1945 р. почався третій етап виселення українців. Польська комуністична влада направила в райони виселення частини третьої, восьмої і дев'ятої дивізій польської армії. Даний етап тривав до 31 грудня 1945 р. й було виселено 81 806 осіб (22 854 сімей).

Четвертий етап тривав з 1 січня по 15 червня 1946 р., протягом якого загони Польської народної армії здійснювали акції паціфікації. Зокрема у с.Терка польськими солдатами закатовано 30 українців [4]. Однією з найкривавіших була різня в с. Завадці Мороховській, де солдатами 34-го піхотного полку війська польського під командуванням поручника Генріка Грабовського було замордовано 96 українців [4].

5 квітня 1946 створена Оперативна група «Жешув» під командуванням генерала Яна Роткевича. 26 квітня 1946 р. генералом Стефаном Моссором дано наказ групі «Жешув», Люблінському військовому округу та Краківському військовому округу, щоб до 15 червня депортувати 14 045 сімей в Україну, які, за даними комісії з переселення, все ще залишалися в цьому районі.

26 червня 1946 р. (тобто після закінчення терміну угоди) з єпископського палацу м. Перемишля польською владою було арештовано, звіряче побито єпископа Йосафата Коциловського та віддано до рук НКВС, яке ув'язнило його й вивезло до СРСР. 27 червня 1946 р. був арештований єпископ-помічник Перемишльської єпархії Григорій Лакота та члени перемишльської греко-католицької капітули. Обидва єпископи загинули в ув'язненні.

За радянськими даними, від 15 жовтня 1944 р. до 2 серпня 1946 р. з Польщі до УРСР переселено більше 123 тис. сімей (понад 485 тис. осіб). Згідно з польськими офіційними джерелами, кількість переселених українців за період із жовтня 1944 до грудня 1946 р. становить понад 140 тис. сімей (близько 530 тис. осіб) [4].

Різниця між даними України та Польщі у 45 тис. осіб – це українське населення Закерзоння, яке в часі реалізації депортаційно-переселенської акції 1944-1946 років “зникло” з місць свого проживання в Польщі, але не “доїхало” в Україну, зокрема внаслідок вбивств поляками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Угода між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським Комітетом Національного визволення про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР від 9 вересні 1944 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_065 .
2. Акція “Вісла”. Документи. Впорядкування і редакція Євгена Місила. Львів-Нью Йорк. 1997. – 562 с.
3. Юрій Бобрацький, Павло Ірклієвський. За що Росія купила Калініград? / "Українське Слово". – № 7, 12-18.02. 2004.
4. Виселення українців з Польщі до УРСР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Виселення_українців_з_Польщі_до_УРСР.
5. Перемишль. Західний бастион України. Збірник матеріалів до історії Перемишля і Перемиської землі, зладжений редакційною колегією під проводом Проф. Б.Загайкевича. 1961. Нью Йорк-Філадельфія. Перемиський Видавничий Комітет. – 414 с.

6. Пастернак Євген. Нарис історії Холмщини і Підляшшя: (новіші часи). Вінніпег-Торонто, 1968. – 466 с.
7. НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Депортації. Том 3. Спогади. Львів, 2002. – 391 с.
8. Михайло Козак. Минуле і сьогодення Кобильниць Волоської та Руської. Перемишль-2007. – 302 с.
9. Петро Й. Потічний. Павлокома 1441-1945. Історія села. Фундація Павлокома. Торонто – Львів. 2001. – 603 с.

Деренюк Н. С.,
старший вчитель, вчитель історії
Ридодубівської ЗОШ І-ІІ ст.

ЛЕМКИ В РИДОДУБАХ

Хто такі лемки? Жителі маленького села з мальовничою назвою – Ридодуби, Чортківського району, Тернопільської області, знають не з розповідей та підручників, а на власному досвіді. Як пише Боднарчук Юлія Сергіївна у праці «Особливості розселення й адаптації на Тернопільщині українського населення депортованого з території Польщі (1944-1947 рр.)», – «У Білобожницький район на місце 1363 польських родин, які виїхали, прибули 976 родин переселенців. У селах Полівці, Джурин, Слобідка Джуринська, Ромашівка, Бичківці, Ридодуби, Скородинці та Білобожниця оселилися надсянці, у селах Базар, Ромашівка, Біле, Білий Потік – холмці. 168 лемківських 129 родин, розташованих у різних селах, не становили більшості в жодному з них [164, арк. 126 – 201]. На той час село Ридодуби входило до складу Білобожницького району. Для місцевого населення всі вони були лемки.

З села Жешів, Перемишлянського повіту в Ридодубах оселилося 12 родин, були ще родини з Лодинки-Горішньої, з Волі Циклинської. Переважно заможні господарі, мусили освоюватися на нових землях. Обіцяли «золоті гори»: і що дадуть нові хати, і що всіх розселять селами, як жили досі, і що у всьому допоможуть... А на справді: висадили з товарного поїзда на станції Джурин і все, допомога закінчилась. Дослідник, Юліан Тарнович, що написав кілька книг про лемків, одна з них «Ілюстрована історія Лемківщини», стверджує: «Лемко до всього здібний, розуміється – доброго: що очі бачать – руки роблять, він підприємливий, хвацький та чесний. В біді рятують себе взаємно, помагають собі, поважають і шанують себе та свою окремішність. Вдача лемка загартована, тверда, рішуча та статично-розважна. Завдяки таким якостям, переселенці зуміли призвичаїтись на нових землях, побудувати хати, виростити дітей. Місцеве населення насторожено зустріло переселенців, хоч відкритих сутічок не було, але зверхнє ставлення відчувалося.

Як не важко було переселенцям, та не забували своїх звичок, традицій, а особливо – пісні. Лемки на Україні переконалися, що розвиток їх культури можливий лише в єдності з українцями.

Вчитель музики Ридодубівської школи Процьків В. створив сільський хор «Візерунок Лемковини», 1976 р. За короткий час хор став широко відомий не лише в районі, а й в області. Після трагічної загибелі керівника хору Володимира Петровича Процьківа, його справу продовжило подружжя Подольчуків: Орест Онуфрійович та Віра Омелянівна, викладачі вокалу та хорової справи Чортківського педагогічного училища. Вони шліфують кожну пісню, розкривають її образ, зміст, тему та ідею, щоб донести до слухача з найтоншими нюансами в

простій дохідливій інтерпретації. Чимала частина репертуару хору звучала в їхній обробці та оранжировці. Велику частку в чудове звучання хору вносили своєю запальною, віртуозною грою на баянах концертмейстери – Ярослав Капуста та Богдан Тракало.

У 1979 році хор стає дипломантом обласного конкурсу ім. Соломії Крушельницької, у 1980 – переможець обласного огляду, присв'яченого 40-річчю Перемоги. В серпні 1982 року лемківський хор звітував на ВДНГ у Києві, творчий концерт також відбувся у Музеї архітектури та побуту УРСР. У 1991 році хор «Візерунки Лемковини» був запрошений на Міжнародне фольклорне свято «Лемківська ватра», що відбувається за сприяння об'єднання лемків у Ждині Малопольського воєводства (Польща). У цьому ж році хор побував на фестивалі художньої самодіяльності національних меншин України у м. Маріуполі. З яким щирим захопленням, непідробленим подивом зустрічали жителі його робітничого міста виступи хору. Після концерту не розходились, розпитували про все: про життя, роботу, дім, родину і про жовто-синій прапор, який привезли із собою хористи, робили спільні фотографії. В тяжкі роки економічної нестабільності не зміг вистояти сільський хор, припинив своє існування. Але тішить те, що його естафету підхопив ансамбль лемківської пісні «Яворина» міста Чорткова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Боднарчук Ю.С. Особливості розселення й адаптації на Тернопільщині українського населення депортованого з території Польщі (1944-1947 рр.): Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Тернопіль – 2009.
2. Тарнович Ю.С. Ілюстрована історія Лемківщини. – Львів: На Сторожі, 1936. – 287 с.
3. Оленич І. Доля Лемківщини. – Л.: Каменяр, 1992.

Древницька О. І.,
вчитель історії та правознавства
комунальний заклад НВК
«Загальноосвітня школа І – ІІ ступенів – ДНЗ
с. Скоморохи» Великогаївської сільської ради

КУЛЬТУРНІ СКАРБИ ЛЕМКІВ

Східнослов'янське плем'я – білі хорвати, яке населяло обидва схили Західних Карпат у VI – VII ст., вважають далеким предком сучасних лемків, а згадану територію – їх батьківщиною. Назву лемків виводять від часто використовуваного ними в розмові слова «лем», що означає «тільки» (лише). Проте, лемки самі себе називають русинами або руснаками. Вперше назву «лемки» ввів в історію та літературу у 1831 році Й. Левицький у передмові до «Граматики». Власну етнографічну територію русини-лемки, а відтак і їхні сусіди почали йменувати Лемківщиною. [1, с. 402] Перед нами постає питання: хто такі лемки? За антропологією, лемко – це стрункий, кремезної будови, добре розвинений та сильний. Лемки належать до дунайського антропологічного типу. Очі та волосся у лемків світлої окраски, хоча у деяких селах переважають кароокі. Жінки красиві, світлоокі, стрункі, веселої вдачі, мрійливі, красиві, фізично здорові і напрочуд працьовиті. Лемки – гонорові люди, поважають та шанують свою окремішність. Вдача у них тверда, загартована, рішуча та статечно-розважлива. Багатство лемків, їх минуле та майбутнє – це любов до роду, до рідної землі, краса, сила. Жодна важка праця не лякає лемків.[3, с. 811]

Напередодні Другої світової війни на Лемківщині проживало приблизно 140 тисяч лемків, однак після війни настав час радикальних змін. Восени 1944 року Тимчасовий уряд Польщі уклав угоду з урядом Радянської України про обмін населенням. Відповідно до угоди українське населення, що проживало у межах повоєнної Польщі, підлягало виселенню в Україну в обмін на польське населення, яке переїжджало з України до Польщі.

Депортованих навесні 1945 року в Україну лемків намагались заслати якнайдалі на схід і південь Радянської України. Проте, по дорозі лемки виходили на зупинках і шукали прихистку. Горянам-лемкам було нелегко адаптуватися до нових умов життя.

Традиційний уклад життя лемків після депортації зовсім змінився, а саме: лемки втратили все матеріальне, що мали, зокрема, худобу, землю, ліс. Світ, у якому жили попередні покоління, був зруйнований. Щоб адаптуватися до нових умов, потрібно було чимось пожертвувати – своєю мовою, культурою. Лемки в Радянському Союзі довгі роки ховалися із своїми давніми традиціями та милозвучними піснями, зберігаючи їх лише у тісному родинному колі, бо в радянський час лемківська тема взагалі була заборонена. Передусім тому, щоб зайвий раз не нагадувати суспільству про факт депортації. Підтримувати традиції переселенці могли тільки потайки у родині, між односельцями, бо лемки здавна завжди були тісно пов'язані між собою у сільській громаді, жили як велика родина, і розривання цих зв'язків сприймали дуже важко.[2, с. 193]

Найколеритнішим надбанням лемківської культури є їх пісні. Пісню лемки не тримали на свято чи для особливої нагоди, а співали щодень, під час роботи і перепочинку, тільки в час посту і жалоби не було чути їх пісень. Композитор Філарет Колесса, який у 1911 – 1913 роках записував і досліджував лемківські пісні, був здивований їхньою різноманітністю та багатством мелодій і пісенних сюжетів. [4, с. 295]

Особливим і цікавим у лемківській культурі є весілля, кожен елемент якого супроводжується піснею. Лемківське весілля мало прикмети оперного мистецтва з тією різницею, що в його основі знаходиться не штучний сюжет, а фрагмент автентичного життя. Проте, воно має свою специфіку, властиву тільки лемківському весіллю. Центральними постатями були молоді, хоча їх роль не визначалася активністю. Вони протягом весілля були поважними, не співали, не жартували, підкреслюючи тим, що вони зрозуміли, що закінчилася їх безтурботна молодість, починається спільне життя. Молода повинна сумувати, плакати, що надходить момент прощання з батьківською, рідною хатою, родиною, з батьками, яким завдячує за все, а в домі молодого має знову радіти, виявляти задоволення і щастя таким чином вшановуючи молодого і його батьків. [2, с. 199] Коровай вважався обрядовим хлібом роду і жодне весілля без короваю не могло обійтися. Випікання короваю – це дуже важливий ритуал, що символізує добробут, багатство, подружню вірність, при якому невдача була недопустимою. Замішане тісто з відповідними приправами вкладали в дійницю, перевертали на лопату, прикрашали виліпленими з тіста воликами, баранчиками, голубами чи квітами, змазували яйцем. Коли все було готове, молодий чи молода тричі кланялися перед короваем, водночас співали коровайниці:

Свахи коровай роблят,
Свахи коровай роблят,
Золото в него дроблят.
Шафраном присипуют
І яечками смакуют!
З піснею саджали коровай в піч:

Коровайне тісто
Їхало через місто;
Питалосі доріжечки
До красної Марисейки

Через півтори, дві години виймали тісто з печі. Молодий та молода вітали знову коровай, тричі кланялися. Молода пара ставила на землю, розстеляли плахту і раділи вдачею:

Ой, Бог нам дав,
Коровай ся вдав
Як день на Великдень
Як біле-білесейко,
Як ясне сонейко!

Коли коровай вистиг, запихали вершок ялинки з шістьма гілками, які обвивали барвінком, прикрашали квітами, обвішували бубликами, яблуками або качками, випеченими з тіста. Такими качками дружки обдаровували дружбів. У багатьох селах пекли ще калачі, які молодий заносив до молодої напередодні шлюбу, розносили їх також гостям, запрошуючи на весілля.

Починалося весілля переважно в суботу і тяглося до середи, а часом цілий тиждень. Подекуди весілля починали у вівторок. Напередодні шлюбу відбувався останній парубоцький вечір молодого, на який без запрошення приходили всі, хто почував себе товаришем молодого. Водночас в молодій дівчата плели вінки, готували пера до капелюхів дружбів, а молода плела вінок з барвінку та в'язала молодому букет. Дівчата співали старовинну пісню:

Встала Марися рано,
Ще раніше, як світало;
Почала ся журити,
Же ні з чого вінці вити.
Прийшов до неї Василько їй,
Не журися Марисейко,
мам я талярок битий,
Куплю віночок витий.
Ой мам я і червений,
Куплю вінок зелений.
Такий він буде красний,
як місяченько ясний,
такі на нім листочки,
як на небі звіздочки.

Настрій був сумний. Молода плакала, що мусить розлучатися з батьківською хатою, з вінком, з вірними подругами. Після вінчання староста коровай залишав у церкві. Отож, весільний обряд супроводжувався піснями та різними мелодіями.

Не менш цікавим у лемківській культурі є святкування Різдва. Загалом святкування Різдва у лемків відбувається за подібною схемою, що й у Галичині, проте, особливо відрізняється свят вечірнє меню та ще деякі обряди. Вся свят вечірня символіка, обрядовість – це прадавня обрядовість землероба, оскільки, лемки на гірських схилах займалися передусім рільництвом. Святий вечір – це був наче початок нового господарського року. Тому тоді відбувалися ворожіння на майбутній рік про землю, худобу, здоров'я, про дівочу долю.

До Різдва готувалися дуже ретельно, прикрашали хату стрічковими витинанками з паперу. Традиційною була ажурна солом'яна прикраса «павук», що прикріплювалася на сволку.[2, с. 215]

До Святої вечері потрібно було приступати в чистоті. Тому з найдавніших часів побутовав обряд ритуального очищення. Коли зійшла перша зірка, лемки вмивалися свіжою крижаною водою. Йшли всією родиною з молитвою, з хлібом і свічкою до ріки або потічка.

Наступним урочистим обрядом було особливе годування худоби і всіх тварин, що були на господарстві, щоб худоба добре велася у новому році. До хліва заходили зі свічкою чи лампадкою. Як правило, світло несла дитина – це було урочисто і почесно, окрім того, люди вірили, що на наступний рік дитина матиме щастя у пошуку грибів. Також худобі несли хліб і часник. Лемки вірили у те, що часник не лише лікувальний, але й оберігає від всякого зла. Після цього родина могла сідати до Святої вечері, під час якої для худоби відкладали кожної страви по три ложки.

Найстарший чоловік у родині вносив різдвяний сніп необмолоченого вівса чи жита, перев'язаного перевеслом без прикрас, лише на півночі Лемківщини прикрашали квітами та свяченими лікувальними травами. Господар заносив сніп до хати і промовляв: «Христос ся раждає!» та вітав всіх віншуванням. За ним сини або внуки несли сіно та солому, висипали на підлогу, поверх сіна застеляли скатертину, світили свічку і всі родиною клякали до молитви. Святу вечерю починали із зубця часнику, яким перед тим, як їсти, мали перехреститися. Дуже архаїчним у лемків був ритуал використання на Святий вечір залізних предметів, зокрема, ланцюгом зв'язували ніжки стола, щоб вся сім'я трималася разом і була в безпеці від усякого лиха. За столом всі члени родини ділилися просфорою з медом і урочисто споживали традиційні страви. Найважливішою обрядовою стравою був різдвяний хліб. Страв могло бути 12 або 7 і ще менше. Меню на Святий вечір було різне, оскільки Лемківщина велика. Це киселиця, борщ, пироги з капустою, картоплею та підливою з грибами, солодкі пироги з сушеними сливами, ягодами, горох з капустою, узвар, гриби, оселедець, пісні голубці та пампушки. Впродовж всієї вечері з-за столу ніхто не вставав, а закінчивши трапезу дружно колядували. Ложки після вечері запихали до снопа за перевесло – щоб сім'я трималася купи, а діти стрибали в солому і голосно квокали – щоб кури велися. На Різдво вранці лемки вмивались водою, в яку кидали монети – щоб бути в новому році здоровими, багатими та щасливими. Перший день Свят традиційно минав у колі сім'ї, а вже на другий і третій день ходили в гості.

8 січня був вимітаний день – час молодіжної забави, коли хлопці приходили до дівчат, допомагали вимітати солому з хати, при цьому колядували, жартували, частувалися, робили багатометрові перевесла з соломи і обмотували ними ворота, дерева в садку, захищаючи від лютих морозів та різного лиха.

Традиції та звичаї лемківської культури збереглися до наших часів. Про це свідчить щорічний фестиваль «Дзвони Лемківщини», який традиційно проходить на початку серпня в урочищі «Бичова» на Тернопільщині. Дзвони пам'яті скликають з усіх куточків України та з-за кордону не лише усіх лемків, а й усіх депортованих з етнічних територій – Надсяння, Підляшшя і Холмщини.

Отже, звичаї, обряди, повір'я, багатий і мелодійний пісенний фольклор, легенди, перекази, народна музика, ужиткове декоративне мистецтво лемків є надзвичайно своєрідним і колоритним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Довідник з історії України. – К.: Генеза, 2001.
2. Дрозд Р., Гальчак Б. Історія українців у Польщі в 1921 – 1989 роках. Х.: Золоті сторінки, 2013.
3. Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: «Наукова думка», 2009.
4. Колесса Філарет. Народні пісні з галицької Лемківщини: тексти й мелодії / Філарет Колесса. – Львів, 1929. (Етнографічний збірник НТШ. Т. 39–40).

УДК 94 (477)

Кожан В. В.,

вчитель історії Залісцівського НВК

ПРИЧИНИ І ПЕРЕДУМОВИ ПОВОЄННОЇ ТРАГЕДІЇ УКРАЇНЦІВ «ЗАКЕРЗОННЯ»

Об'єктивно оцінити будь-яку історичну подію – надзвичайно важке завдання. Особливо, коли мова йде про злочин, вчинений проти твого народу, а причетні до нього кілька держав. Українська спільнота Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини стала розмінною монетою у великій геополітичній грі повоєнної Європи і світу, в якій ключова роль належала керівництву СРСР.

Серед наукових праць, які найбільш об'ємно аналізують процеси на «Закерзонні» у повоєнні роки, є книга М. Трухана «Україна в Польщі після Другої світової війни». Поділяючи погляди автора на причини трагедії української меншости в Польщі, хотілося б звернути увагу на те, як прагнення окремих великих держав, в даному випадку Польщі і СРСР, за відсутності активного спротиву міжнародної спільноти, можуть зламати долі мільйонів людей. Створений злочинний політико-правовий прецедент до сьогодні активно використовується антидемократичними режимами у різних куточках світу.

Питання про кордон між Польською Народною Республікою і СРСР великодержави антигітлерівської коаліції вирішили ще до закінчення Другої світової війни на Ялтинській конференції 4 – 11 лютого 1945 року. Лінія Керзона з деякими відхиленнями на користь Польщі задовольняла тимчасові інтереси СРСР, оскільки взамін узаконювались окупації у 1939-40 роках Західної України, Західної Білорусії... Радянський Союз, потураючи антиукраїнським діям польських властей, особливо під час операції «Вісла», вирішував кілька важливих для себе питань:

- ослаблював спротив УПА, локалізуючи її активні дії на повністю контрольованій території УРСР;
- відбілював міжнародний імідж після злочинних депортацій кримських татар, греків, болгар, вірмен, німців (за принципом «не тільки ми так робимо»);
- закладав фундамент «соціалістичної співдружності» держав із комуністичними режимами (польська армія проводила насильну депортацію українців, а відділи НКВС і чехословацької армії заблокували східні і південні кордони Польщі від Бреста до Нового Сонча).

Після відродження державності в результаті Першої світової війни уряди Польщі, незалежно від політичного забарвлення, у ставленні до національних меншин, особливо української, неофіційно підтримували політику створення однонаціональної країни. Серед

доказів можна навести заяву польського демографа Едварда Штурм де Штрема, 1929-39 рр. – директора Головного Статистичного Управління у Варшаві, який авторитетно заявив:

«Обидва польські переписи населення в 1921 і 1931 рр. були по фальшовані, коли йдеться про національні відносини на сході Польщі. При цьому брехні в списі 1931 року набагато перевищали фальші 1921 року». [2]

На ненадійність польської демографічної статистики вказує факт, що за її підрахунками, проведеними після підписання у вересні 1944 року між ПНР і УРСР угоди про репатріацію, на території ПНР мали проживати 497 682 особи української національності. Два роки пізніше, під час акції «Вісла» виявилось, що насправді українців у Польщі було на понад 200 тисяч більше. [4]

Навіть без додаткових історичних аргументів напрашується висновок: головною метою етноциду українців «Закерзоння» у 1944-51 рр. була колонізація українців, які не побажали виїхати до УРСР за для остаточного вирішення проблеми східних кордонів Польщі на користь панівної нації.

Польські історики і політики повоєнного періоду прагнули нав'язати світовій громадськості думку, що без масової депортації українців Східної Польщі у новостворенні на колишніх німецьких землях воєводства – Вроцлавське, Гданське, Ольштинське, Познанське і Щецинське було неможливо ліквідувати збройні формування УПА. Ця теорія легко спростовується доступними джерелами польських архівів:

«за даними польського командування, на початку 1947 року чисельність збройних відділів УПА на території ПНР (військова округа Сян) не перевищала 2 – 2, 5 тисяч осіб. Силам 20 упівських сотень, які давно вже не мали повного бойового стану, протиставлено з'єднання оперативної групи «Вісла» в силі 7 дивізій (за польськими, мабуть, заниженими даними, біля 20 тисяч вояків), які користувалися найновішими засобами зв'язку й підтримкою розвідувальної авіації (ескадрилья літаків ПО-2). Не треба бути військовослужбовцем, щоб зауважити велику диспропорцію сил і прийти до висновку, що при такій кількісній і технічній перевазі можна було зліквідувати УПА, не вдаючись до негуманного переселення». [4]

Важливо, що політики в умовах становлення повоєнного демократичного світу здатні, хоча б частково, визнавати помилки свої і своїх попередників. В липні 1957 року про акцію «Вісла» заговорили в польському парламенті під час дебатів, присвячених проблемам національних меншостей. Головний промовець – посол Г. Скок (ПОРП) з високої трибуни сейму заявив, що «саме переселення не раз рясніло фактами беззаконності й кривди». Взавши слово в цій справі, генерал Блюм написав у своїй статті, присвяченій боротьбі з УПА:

«Є в історії кожного народу події, що їх не можна повністю виправдати, якщо застосувати критерії абсолютної абстрактної гуманності, які проте з усякого погляду заслуговують на зрозуміння нащадків і позитивну оцінку історії. До таких подій належить переселення українського населення в Польщі 1947 року.» [3]

Безперечно, визнання факту «беззаконності» злочину є проти українців Східної Польщі у 1944-1951 рр. є позитивним кроком. Але жертви, очевидці і їх нащадки потребують щирого покаяння, розуміння болю, дієвих кроків задля вирішення проблеми з боку властей Польщі, України, міжнародної спільноти.

1990 року сенат Польщі засудив операцію «Вісла» як злочинну. Що далі?...

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Довідник з історії України (А-Я): Посібн. для серед. загальноосв. навч. закл./ За заг.ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид., доопр. і доповн. – К.: Генеза, 2001. – 1136 с.

2. Журнал "Kwartalnik historyczny" Nr3, Warszawa, 1973.
3. Blum I. – Udział Wojska Polskiego..., s.26.
4. Україна в Польщі після Другої світової війни. М.Трухана. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/r_mowa/strony_ukr02/historia/

УДК 94 (477)

Маркусь В. І.,

методист Козівського
районного методичного кабінету

ЖИТЕЛІ КОЗІВЩИНИ – ЖЕРТВИ ТОТАЛЬНОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ З ЕТНІЧНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ НА ТЕРИТОРІЇ ПОЛЬЩІ

Друга світова війна котком пройшлася по долям людей, особливо у Східній Європі... В тому числі по долям жителів України... В тому числі по долям жителів Козівського району Тернопільської області. Відбулися колосальні демографічні зміни, внаслідок яких поліетнічна до Другої світової війни Козівщина стала моноетнічною... Такі зміни в національному складі населення відбулися в післявоєнний період через кілька причин:

- євреї були масово знищені в часи фашистської окупації ;
- відбулося виселення поляків. Тільки на територію Польщі з Тернопільщини виїхало майже 227 тис. осіб. Точної цифри вивезених з Козівщини поляків немає. До поселень, з яких виїхали ці люди, було переселено українців із Польщі.

Чому їх переселяли? Куди переселяли? Як відбувався процес переселення? Відповіді на ці питання знають сьогодні усі, хто цікавиться вітчизняною історією. Проте завжди можна віднайти цікаві факти.

У нашій статті ми прагнули дослідити процес насильного переселення та його наслідки в локальному розрізі на основі свідчень людей, які пережили ці події. Частина з них (2 респонденти) були з сім'ями направлені на схід України, більшість одразу ж їхала на терени Західної України.

Чому основну масу закерзонців відправляли на схід України? Відповідно до урядових планів, вони мали взяти активну участь у відновленні зруйнованого війною господарства. Окрім цього, республіканське керівництво прагнуло не поселяти "заражених" самостійницьким духом людей у Західній Україні, де формування УПА чинили активний опір радянській владі. Розселяючи людей по 2 – 5 сімей в селі, урядовці сподівалися поволі асимілювати закерзонців до рівня звичайних радянських людей.

Спочатку більшість закерзонців теж висловлювала бажання поселитись якнайдалі від кордонів і польського терору. Дехто повірив пропаганді польського підпілля про відновлення речі посполитої в "історичних кордонах" і тікав подалі на схід. Поселення там рекомендувалося й інструкцією командування УПА, яке планувало в такий спосіб закинути своїх людей в східні області, що в потрібний час очолили б підпілля. Проте найчастіше бажання закерзонців переїхати в Східну Україну було скоріше волею чиновників переселенських комісій, що формували ешелони. Тому в березні 1945 р. у східні області прибуло 93,1% депортованих (71 839 чол.), хоча надалі більшість людей старались у будь-який спосіб селитись на Західній Україні.

Після поселення на сході УРСР депортовані зіткнулись із рядом проблем, найгострішою з яких була відсутність житла. На вересень 1945 р. його отримали менше третини приїжджих. Всі інші жили в підвалах, руїнах будинків, землянках, тулились по кілька сімей в одній кімнаті. Німецькі колонії, де мали розселити новоприбулих, виявилися або зруйнованими, або зайнятими різними державними установами. Не кращим був стан і з наділенням землею – індивідуальних земельних ділянок, як це обіцялось в угоді, переселенці так і не отримали. Єдиною альтернативою була майже безоплатна праця в колгоспі та на клаптиках городів. Свою роль зіграли також незвичний для горян клімат та незнання російської мови. Тому невдовзі почалось масове переселення десятків тисяч закерзонців у західні області УРСР, де ще збереглось приватне землекористування.

Згадує Нечай Віра Григорівна, 1937 р. н., смт. Козова:

«...Їхали здається вічність, через усю Україну – до станції Мелітополь Запорізької обл. Була ніч. Нас висадили з вагона й одразу завантажили на підводи, повезли по селах.

Наша сім'я – батько Нечай Григорій Михайлович (1902 р.н.), мати – Нечай Парасковія Іванівна (1902 р.н.), сестра Ганна (1940 р.н.) і я Віра (1937 р.н.) оселилися в с. Гірчовка Приазовського району в невеличкій хатині, де в одній кімнаті жила господиня. Кухонька спільна. Привезли нас у жнива. Усе доросле населення пішло в колгосп на роботу: батько працював на току, мама в городній бригаді.

У пам'яті закарбувався степ з піщаною бурєю, перекотиполем, а над степом – червоне сонце. Здалося, що село наче вмерло. З розмов дорослих зрозуміла, що довго тут не затримаємося, треба повертати додому, в Польщу. Але не так сталося.

І все ж, ранньою весною наступного року наступного року кілька родин вирушила возами на захід, але невдовзі нас затримали й повернули назад. Спробу повторили – тепер їхали ночами. Наша сім'я на візочку, в який впрягли корову, доїхала до П'ятихаток. Тут корову продали й добиралися на потягах, машинах, пішки. Так ми перед Великоднем опинилися в Тернопільській області в смт. Козова. Це радісне, світле свято було тоді для нас голодним, бездомним і гірким, але ми опинилися ближче до своєї батьківщини, з надією повернутися в рідний край. Надіялися не тільки ми...» [11]

Згадує Кабанкова (Клімчак) Ніна Миколаївна, 1936 року народження, жителька смт. Козова, уродженка села Корхів:

«... У 1945 році вся сім'я з батьками, Ганною та Миколою, сестрами Зіною і Вірою, братом Романом була насильно депортована. Залишили 16 моргів поля, 10 моргів лісу і усю худобу. Були вивезені в Україну в Запорізьку область. З Польщі їхали в товарних вагонах, моя сестра Віра ще була дуже маленька і я пам'ятаю, як мама казала, щоби не плакали, не галасували, бо можуть побивати. З собою взяли лише корову, коней не було, бо ще у війну всіх коней забрали німці. Батько працював деякий час в колгоспі, мама ходила до господарства, де вирошували шовкопряда. Життя було дуже важким. Люди говорили, що як дозріють вишні, то не помруть з голоду, Переселенський люд залишав все і тікав на Західну Україну. Так зробила і наша родина, переїхавши в смт. Козову.» [8]

Реакція властей на самовільні міграції депортованих була досить суворою – господарства, що переїжджали хоча б у сусіднє село, повертались на попереднє місце проживання в примусовому порядку. Проте міліцейські кордони не в змозі були зупинити таку кількість мігрантів – загалом в східні області УРСР прибуло 43497 родин, з яких на 1 січня 1947 р. залишилась лише 8981. Дехто з переселенців шляхом купівлі евакуаційних документів у поляків, підкупу чиновників чи прикордонників пробували повернутись на

рідні терени. Їх розповіді про умови поселення в УРСР були одним із стимулів, які спонукали людей шукати будь-яких способів для залишення в Польщі. Міграція депортованих по території УРСР продовжувалась і в наступні роки, проте з набагато меншою інтенсивністю, ніж у 1944 – 1947 рр. З середини 1945 р. більшість закерзонців виявляли бажання поселитись у Західній Україні.

Дорога в Україну, навіть ближчу до Польщі Західну Україну, була нелегкою. Згадує Негребецька Ірина Антонівна, 1929 р. н., жителька смт. Козови:

Поспіхом позбирали пожитки, завантажили на вози (фіри) плуги, борони, все, що годен було взяти. Взяли худобу, сіна про запас, і всім селом поїхали до Воробіка, де була залізнична станція.

Дехто з односельчан, в тому числі і дві мої сестри, які були замужні за поляками, залишилися.

В Воробіку нам дали товарні вагони, в які ми завантажили майно, худобу. В кожному вагоні їхало до 80 чоловік. Одні мали більше їжі, інші менше, але жили дружно, всім ділились.

На залізній пічці (буржуйці) варили їсти. Худобу годували сіном.

Не всі речі змогли довести до України, бо дещо по дорозі прийшлося викинути... Крім вагонів в середині, багато хто зверху на вагони позакладав вози, реманент – і стелі вагонів цього не витримували, проламувались, бо дошки були старі, трухляві.

З горем пополам доїхали до Самбора. Сіно закінчилось, ходили косити траву для худоби. З Самбора заїхали до станції Потутори (але вже іншим вагоном, все прийшлося перевантажувати).

По прибуттю в Потутори, ми розвантажились...» [10]

Із спогадів Будзана Степана Юрійовича:

«...Люди не мали, що збиратися, то хто як був, так і подався до Сянока, правда, було ще декілька возів і коней, що не встигли пограбувати, то по чотири родини їхало на одному возі, основне діти. Ми теж подалися. Погода була несприятлива, падав дощ зі снігом, було дуже холодно, їхали майже два дні. В одному селі батько попросив, щоби нас, дітей, прийняли до хати, щоб погрітися трошки, господиня нас прийняла, і ми ще не встигли погрітися, як прийшов господар. Казав, щоби ми вийшли і ще погрожував нам, що ще з нами тут розправляться. То батько взяв нас і вступився геть. Недалеко був цвинтар, і ми на тім цвинтарі цілу ніч ховалися поза хрести. Наступного дня нас прийняли в селі Чертич, але теж не пустили нас до хати, то в stodолі ми жили. До відправки поїзда ми чекали 2 тижні. Потім погрузили нас в товарні вагони. В цих вагонах було дуже тісно, людей повно невиднося: без вікон вагони, діти плачуть. А вони трохи від'їхали і стали. Начальник ешелону каже: не будете «мастили» – не поїдете. Зачали люди збирати, хто що мав: хто – гроші, а хто яку грудку масла і так поназбирували і аж тоді почали далі їхати. Старенькі бабусі і дідусі не видержували цього – помирили, а другі жінки родили дітей у вагонах...» [5]

Із спогадів Татусько (Мазур) Марії Михайлівни:

«...Нагрузили, мов худобу, в брудні товарні вагони і старих і молодих з маленькими і грудними діточками, з тим багатством, що кожний міг зібрати собі за лічені години. Лютий місяць в 1945 році був дуже морозний, а в вагонах і на і на обігріття і на те, щоби загріти хоч троха воду, якою запивали сухий хліб, бо цим кормились за весь час перевезення. А їхали черепашиим ходом. На деяких станціях, як приміром в Ходорові, або в

Потуторах, вагони заганяли в тупіки і держали на морозі по кілька діб. Люди надівали, що тільки могли і що змогли забрати з теплих речей з дому... По кутках у вагонах було трохи старої, трухлявої соломи, та там спали не роздягаючись. Як приїхали до Козови, то в куфайках, кожухах, а також в волоссю на голові були цілими клубами воші, так що трудно їх було вигубити, бо мильних засобів не мали...» [14]

Згадує Юлія Лодинська, с. Слобідка Козівського району:

«Пересилили нас примусово з матір'ю, батьком і братом 23 травня 1946 року, мені тоді було 16 років, а моєму молодшому братові Василю – п'ять років. За лічені хвилини довелося повантажити на віз найнеобхідніше і під нагайкою, приниженими, як худобу, нас погнали через кілька сіл до Загір'я, де була основна «погрузка» в товарняки.

При перетині кордону все переглядали, перетрушували, навіть одяг.

Ніхто не мав точного припису, де він повинен бути, а самі шукали собі вільні будинки. Дуже важко було нам прожитися серед чужих людей, бідували, голодували, варили лободу і кропиву щоби вижити, бо того, що взяли на віз, не вистачило і на насіння, і для їжі.

Батько і мати до кінця своїх днів шкодували, сумували за своїм справжнім домом, за землею, де народились. Думали, що це переселення тимчасове, а вийшло, що оселилися назавжди». [9]

Свідчить Гарасівка Лідія Андріївна (Лазенга) с. Золота Слобода Козівського району:

«Переїжджали в товарних поїздах. Стільки було людей і речей, що два потяги тягнули. Паровози ламалися. Доїхали до Самбора, тоді пересідали в другий поїзд. Дві неділі їхали. Страшенна була спека люди вмирали.» [7]

Свідчить Сказко Петро, с. Козівка Козівського району:

«Зупинились у Козівському районі, де на той час всі хати, як правило, глиняні, з яких виїхали поляки на свою історичну батьківщину, були зайняті. Щось із напіврозваленого знайшли в с.Вікторівці, що за 3 км від райцентру, полагодили» [12]

Свідчить Негребецька Ірина Антонівна, 1929 р. н., смт. Козова:

«По прибуттю в Потутори, ми розвантажились. Тато, мама і 4-ри моїх сестри приїхали возом до с. Вівся. Я ще два тижні перебувала в Потуторах. Підробляла, допомагала жати хліб місцевим селянам.

В с. Вівся переселенців зустріли добре, нагодували, обігріли, але там не було вільних хат. Жителі с. Вівся нарадили моїх батьків і сестер завернути в Козову, бо там є багато порожніх хат, в яких жили поляки.

Тато з мамою вибрали міцну хатину під солом'яним дахом, поруч з якою були велика стайня, стодола, льох, все що треба для господарства. Так ми отримали дах над головою і 9 соток землі.

Тривала наша поїздка з Польщі до України з весни до жнив. Перед від'їздом ми засіяли поле, засадили город. Приїхавши, застали засаджений поляками город.

Згодом нам дали спершу 6 гектарів землі, вже засіяної і засадженої картоплею. Поля знаходились під самим с. Криве.

1 рік – мали бараболю за їжу. Ходили на поле працювати. Оплата була натурою, робили за 5-ий ряд, заробили 2 чари бараболі. Насипали повний льох.

Перших 2-3 роки контингент не платили. Згодом стали платити, навіть більше ніж під німцями в 1939-му. Норма була від 1 гектару – 2 корці (200 кг) зерна.

Правда, земля в Козові виявилась родючішою, ніж в рідному селі Синява. Врожай був таким: з копи жита – 1,5 мішків зерна.

В 1949 році почали всіх писати до колгоспу.

– забрали коней (кобилу і лоша)

– забрали плуги, борони

– розвалили нашу стодолу.

Дехто з сусідів не хотів йти до колгоспу і до них застосовували примуси.

Сусідка наша Куземчиха постраждала за свою впертість і «довгий язик». Їй затискали пальці дверима поки не записалась...

В перший рік у колгоспі заробили 120 кг зерна, цього нам було на сім'ю замало.

Оплата йшла за трудові: 1 трудовень – 2 кг зерна. Тяжко робили і заробляли за день до 3х трудовнів. За голови колгоспу Кузьо заробляли 300-400 трудовнів. Сіяли цукрові буряки до 1,5 гектара. За роботу «на буряку» платили гарно – 6-8 мішків цукру.»
[10]

Згадує Бурдаш Степан Юрійович, с. Олесино Козівського району

«Довезли нас до станції Потутори, а там хто куди. Нас направили в село Геленків, з трудом добралися до села. Хто скоріше добрався, то дістав хату, а ми дістали таку буду з глини, що в другому куті уже валилася. Тут знов почалася нова Голгофа. Батько вимушений був іти по селах просити за куском хліба, бо в нас було шестеро дітей. Степан, Зіновія, Євгенія, Марія, Зеновій і найменша Ольга мала півтора року. В Олесині батько зустрів Світового Миколу, який був головою сільської ради і він порадив батькові поселитися на Уритві, там була хата, але не було ні вікон, ні дверей, але зате нова хата. І так ми поселилися на Уритві, де і по сьогодні живемо. Сільська Рада нам наділила багато землі, бо казали, що в нас багато дітей, то будемо мали на чім працювати. Правда, на два роки звільнили від податку, мали пільги, навіть дали дві тисячі позики. А тоді через 2 роки обклали нас контингентами і податками і треба було віддавати позичку. Коня не було, тато сам не міг обсіяти, діти малі. Зерна треба було здати 25 центнерів, 15 центнерів картоплі, податок позички. Того всього батько не міг здати, то з району приходили і знущалися над батьком: брали ціп і били батька, за контингент, за позичку. Одним словом негодин того усього знущання описати. Коли батько доробився, вже все мав, тоді настав колгосп і знов усе забрали. Але батько уже був довільний тим, що так тяжко не буде працювати на ті контингенти. [6]

Не всі були раді переселенням... Свідчить Мирон Трохановський: « Як до нас ставились? Різне було ставлення до нас... Голова сільради Конопелько, переглядаючи евакуаційні документи сказав: «Твое место на белых ведмедях, а не в Козовой. Сколько было батраков у тебя?» [15]

Із Польщі на Тернопільщину прибуло близько 160 тис. осіб. Точну кількість переселених на терени Козівського району встановити важко. Згідно з інформацією, наданою колишнім головою районного Лемківського Товариства Довбушем Михайлом Онуфрійовичем, автором статті укладено списки, згідно з якими, станом на 2007 рік в Козівському районі (без врахування смт. Козови) проживало 597 вихідців з різних регіонів Закарпаття. Зокрема:

в смт.Козлів – 94 , в с.Городище – 17, в с.Великий Ходачків – 62, в с.Вікторівка – 91, в с.Яструбово – 40, в с.Денисів – 43, в с.Теофіпілка – 54, в с.Таурів – 58, в с.Геленки –

32, в с.Росоховатець – 25, в с.Будилів – 19, в с.Дмухівці – 14, в с.Золота Слобода – 12, в с.Козівка – 12, в с.Купчинці – 6, в с.Вимислівка – 6, в с.Покропивна – 4, в с.Вівся – 4. [13]

Списки дають змогу виявити, з яких саме населених пунктів прибули переселенці, якого року народження вони були. Списки переселенців, які осіли в Козові, на жаль не збереглись, проте в ході дослідження «Коріння мого родоводу», яке було проведено в 2010 році учнями Козівської ЗОШ I-III ст. №1 під керівництвом учителів історії Василя та Наталії Маркусів у Козові, виявилось, що у 45 відсотків учасників опитування (в дослідженні брали участь 87 школярів 5-9 класів) родичі є вихідцями з території сучасної Польщі, зокрема Посяння і Лемківщини. Частину Козови (вулиці І. Франка та Дружби) і досі називають Мазурами. Саме тут оселились депортовані з Закерзоння українці в колишніх хатах виселених поляків.

Сьогоднішній склад населення Козівщини у більшості своїй сформований з дітей та онуків переселенців з Польщі. Ще живі учасники та свідки тих подій. Їхні онуки та правнуки завдяки даному дослідженню відкрили для себе цілий пласт історії свого роду, навіть виявили такі сторінки історії власної сім'ї, про яку раніше не знали.

Офіційно уряд УРСР дбав про депортованих – було прийнято велику кількість програмних документів, що мали сприяти швидкій адаптації нових громадян УРСР. Але багато із запланованих заходів так і залишилось на папері, і більшість проблем люди вирішували самотужки. Зокрема, угода передбачала, що за місцем нового поселення люди мали отримати будинки, аналогічні до покинутих в Польщі, таку ж кількість землі, компенсацію за покинуті на батьківщині продукти, реманент та ін. Ця частина угоди виконувались вкрай незадовільно. На сході УРСР вільне житло було фактично відсутнім, а на заході депортованим мали віддати залишені польські хати... Угода від 9 вересня 1944 р. гарантувала, що депортовані "розміщуються згідно з їх бажанням або в колгоспному господарстві, або наділяються землею для ведення одноосібного господарства". Плани розселення більшості депортованих в східних областях автоматично робили угоду фальшивкою – вся земля там була колгоспною до кінця 1947 р. На теренах Козівщини до кінця 1947 року землю, після тривалого очікування, отримали майже всі бажачі, проте в менших масштабах, ніж це було на закерзонні. В середньому ділянка складала 2,83 га на господарство. Згодом хвилі суцільної колективізації залили і наш край.

Урядовими постановами передбачалось спеціальне постачання переселенців товарами першої необхідності, будматеріалами, одягом, реманентом, великою рогатою худобою й кіньми. Все це мало полегшити соціально-економічну адаптацію переселенців у новій батьківщині. Оскільки більшість зазначеного в повоєнний час було дефіцитним, то значна частина привласнювалась і перепродувалась чиновниками різних рівнів. Нестача продуктів харчування в 1945 й особливо 1946 – 1947 рр. була повсюдною, проте депортовані найгостріше відчували всі негаразди, оскільки були найбільш біднішими.

Процес переселення українців з Польщі в УРСР був закінчений у IV кварталі 1946 р. Проте розрахунки з прибулими за здане на території Польщі зерно та інші продукти велись дуже повільно, хоча мали проводитись в двотижневий термін з дня подачі документів на місці нового поселення. Те, що мало видаватись через кілька днів після прибуття, насправді потрапляло в руки переселенців через місяці чи роки. Загалом по всій УРСР на кінець 1947 р. розрахунки було проведено із 56% родин депортованих. 15 грудня 1947 р. були припинені всі взаєморозрахунки.

Одним із засобів, що мав сприяти швидкій адаптації переселенців, було надання безповоротної грошової допомоги. Проте 500 чи 1000 крб. далеко не на кожну сім'ю – для людей, що втратили ледь не все майно, це був мізер. Аналогічною була ситуація й з наданням кредитів населенню.

З 31 липня 1945 р. всі депортовані з Польщі звільнялись від обов'язкових поставок сільськогосподарської продукції державі, від грошових податків, платежів обов'язкового складного страхування терміном на 2 роки з дня поселення їх на новому місці. Оскільки перші переселенці приїхали ще наприкінці 1944 р., задовго до виходу цієї постанови, то й податки в державну скарбницю вносили вони на загальноприйнятому рівні. Та й двох років на те, щоб обжитись на новому місці було явно замало. Типовими були випадки, коли з депортованих знімали податки нарівні з усіма.

Для перетворення жителів чужої країни у слухняних і вдячних радянських громадян було передбачено ряд заходів не тільки матеріального, а й духовного, ідеологічного характеру. Планувалось охопити навчанням дітей та дорослих, активніше залучати молодь на курси трактористів, бригадирів, ветфельдшерів, садівників та бджолярів. Прикладом виконання цих планів може бути Тернопільська область, де за станом на 5 січня 1946 р. не проводився жодний облік школярів та неграмотного населення. Вкрай мало переселенців було висунуто на керівну роботу – головами колгоспів, заступниками голів, бригадирами, ланковими, а також в органах радянської влади. На кінець 1947 р. У Західній Україні з 408 185 чол. керівні посади отримали 573 особи. (По Козіському району точних даних немає.) Мінімальна кількість людей отримували пенсії та державні нагороди. Практично на сто відсотків це були медалі "мати-героїня", ордени "материнська слава" та грамоти багатодітним, яких серед переселенців було дуже багато. Одиниці з них отримали матеріальну допомогу. Тим матерям, яким найбільше пощастило, призначали пенсію на 2 – 3 роки в розмірі 100 – 120 крб. на місяць.

Згідно урядових інструкцій, мала вестись широка пропагандистська робота серед молоді та дорослого населення. Проте розгорнута агітаційна робота велась лише під час виборів і часто замінювалась жорстким адмініструванням чи втручанням міліції й працівників НКВС.

Загалом більшість переселенців була незадоволена своїм становищем і мріяла повернутись в свої домівки на Закерзонні....

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бадяк В. Депортації в оцінках міждержавних стосунків // Українці Закерзоння – Львів: ЛНАМ – СПОЛОМ, 2007. – С. 7 – 23.
2. Барна В. Козівщина. – Тернопіль: ТзОВ «Терно – граф», 2010. – 296 с.
3. Вишневська Г. Хресний шлях Холмщини і Підляшшя // Холмщина і Підляшшя: Обереги пам'яті: Історія. Культура, спомини/ упоряд. Г.П.Вишневська. – К.: Унів.вид-во ПУЛЬСАРИ, 2010. – С. 16 – 25.
4. Максимович І. Подорож на батьківщину // Українці Закерзоння – Львів: ЛНАМ – СПОЛОМ, 2007. – С. 106 – 112.
5. Будзан Степан. Спогади // Архів районного товариства «Лемківщина»
6. Бурдаш Степан Юрійович Спогади // Архів районного товариства «Лемківщина».

7. Гарасівка (Лазенга) Лідія Андріївна. Спогади / Архів районного товариства «Лемківщина».
8. Кабанкова (Клімчак) Ніна Миколаївна Спогади // Інтерв'ю записали учасники проекту «Слідами історії» листопад 2010 р.
9. Лодинська Юлія. Спогади / Архів районного товариства «Лемківщина»
10. Негребецька Ірина Антонівна. Спогади // Інтерв'ю записано В.І. Маркусем в листопаді 2010 р.
11. Нечай Віра Григорівна. Переселенські митарства // Інформаційний бюлетень Об'єднання товариств депортованих українців «Закерзоння». – 2010. – №19. – С. 4 – 5.
12. Сказко Петро Забувати не можна // Інформаційний бюлетень Об'єднання товариств депортованих українців «Закерзоння». – 2010. – №19. – С. 4 – 5.
13. Списки вихідців з різних регіонів Закерзоння, які проживали в населених пунктах Козівського району станом на 2007 (без врахування смт. Козови), укладені В.І. Маркусем на основі матеріалів, наданих колишнім головою районного товариства «Лемківщина» М.О. Довбушем.
14. Татусько (Мазур) Марія Михайлівна. Спогади // Інтерв'ю записане в 2007 році членами товариства «Лемківщина»
15. Трохановський Мирон. Спогади // Архів районного товариства «Лемківщина»
16. Додатковий протокол до «Угоди між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Урядом Польської Республіки до Угоди про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР» від 14 грудня 1945 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://holm.kiev.ua/?page=131&lang=1&cath=27>
17. Депортація українців з Лемківщини у 1944-1947 роках. [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reports/history/4079>
18. Нові джерела щодо примусового переселення українців у 1944-1946 роках (За матеріалами Державного архіву Львівської області) [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://www.archivelviv.gov.ua/materials/publications/articles/novi-dzherela-pro-pereseleण्या/>
19. Склад населення Тернопільщини. [Електронний ресурс.] – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Населення_Тернопільської_області
20. Угода між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським Комітетом Національного Визволення про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території Польщі і польських громадян з території УРСР від 9 вересня 1944 р. [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://holm.kiev.ua/?page=27&lang=1&cath=27>
21. Цаль Андрій. Етапи переселення українців з Польщі у 1944-1946 рр. [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://obereg.at.ua/publ/2-1-0-32>.
22. Про кількість та склад населення Тернопільської області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ЛЕМКІВ УКРАЇНИ НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ (1944 – 2000 РОКИ)

«Земля батьків, далека Лемковина.
Могили предків постають зі снів.
Чи ти була у Бога в чомусь винна,
Що розгубила всіх своїх синів?»

Леся Сидорович

Історія зберігає у своїй пам'яті події забутих днів, завдяки їй ми знаємо, що у нас є коріння й культурна спадщина. Гете писав: «Людина, яка не знає свого минулого, не варта майбутнього». Історична пам'ять дозволяє нам перейняти досвід минулих поколінь, враховуючи допущені помилки. Тільки задумавшись над проблемами та знайшовши шляхи їх вирішення, ми можемо сміливо крокувати в майбутнє.

Сьогодні ми багато знаємо про трагедію переселення українців із етнічних земель Лемківщини, Холмщини, Західної Бойківщини, Підляшшя, Надсяння; історики детально дослідили її етапи, але недостатньо вивченими залишаються процеси розселення лемків на території України, їх адаптація та культурне відродження. Трагедія етнічних українців залишила глибокий слід у пам'яті моєї родини та односельців. Це біль і туга моїх рідних, виселених з території Лемківщини в 1945 р. Батьки, з якими я проживаю, живі свідки тих подій, носії унікальної, самобутньої культури, мови, побуту, звичаїв і традицій.

Лемки – це етнос, який довів свою нескореність будь-яким ворожим режимам, хоча депортація 1944 – 1947 рр. значно похитнула його історичну єдність. Ще й до сьогодні тисячі лемківських родин шукають один одного по різних куточках світу через примусову розлуку.

Десятки тисяч етнічних українців з Лемківщини підпали під дію договору, який було укладено 9 вересня 1944 року між урядом УРСР і промосковським Польським комітетом національного визволення. «Нас викидають насильно з наших хат і сіл, б'ють до крові й до смерти жінок, дітей і старих, кидають у вогонь живих людей, навіть немовлят, арештовують наших священників і єпископів, грабують наше майно, стягають з бідних сільських жінок останню подерту сорочку, змушують виїжджати проти нашої волі до Советського Союзу на поневіряння і загибель. У нас є багато сіл, які цілими місяцями перебувають з усім своїм мізерним добром, з жінками й дітьми, у вогких лісах, де в землі, в дебрах і водах змушені ховатися від дикого нелюдського терору, як у час нападів середньовічних кочових орд.» [1]

Цю масштабну міграцію можна поділити на три етапи:

«І етап - «добровільне переселення» (вересень 1944р. - серпень 1945 р.).

II етап - «насильницька депортація» (вересень 1945р. - серпень 1946 р.).

III етап - операція «Вісла» (квітень - липень 1947 р.)».

Гортаючи історичні документи, архівні матеріали, дізнаємося, що Монастирищина, Бучаччина, Теробовлянщина, Бережанщина прийняли десятки тисяч вигнанців. Покинувши рідну землю, наші земляки втратили те, що важкою працею наживали з діда-прадіда.

Новий період у житті лемків розпочався по смерті Й. Сталіна. Батьки віддавали останні кошти, щоб послати дітей на навчання до інститутів. Так почалася зароджуватися нова лемківська інтелігенція, центрами якої стали: Львів, Тернопіль, Станіслав. Помітний слід в Українській культурі залишили вихідці з Лемківщини.

З настанням незалежності нашої держави дослідники отримали змогу вивчати лемківську спадщину, лише носіїв унікальної самобутньої культури у наш час залишилось дуже мало.

Фольклор, обряди, писанкарство – це все те, що здавалося мало загинути, як тільки залишили лемки Батьківщину, але так не сталося. На подив молодим поколінням, етнографічна спільнота лемків збереглася. Наші предки зробили все для того, щоб ми знали, де наше коріння. Ніхто ніколи не вирве його з землі Лемківщини, а з серця любов до прабатьківського краю.

20 січня 1990 р. лемки Тернополя створили Тернопільське обласне Товариство «Лемківщина», яке стало одною з найбільших організацій. Головою Товариства обрано Володимира Барну. Пізніше головами організації були Олександр Венгринович, Ігор Дуда і знову О. Венгринович.

Значною подією у житті організацій була перша масова поїздка у липні 1991 р. на Лемківську Ватру в Ждиню (Польща).

Визначними подіями в житті лемків України було проведення Світових Конгресів лемків.

У 2016 році на Вознесіння Господнє в Тернополі вперше провели «Лемківський кермеш», свято приурочили до дня освячення нової церкви.

Проблема переселенців є актуальна досі. Щороку з'являються нові фестивалі, відкриваються творчі конкурси, організовуються диспути, присвячені етнічним групам українців. Кожного року поблизу Монастириська проводиться фестиваль "Дзвони Лемківщини", який проходить під гаслом: «Цне мі ся за Тобом, мій лемківський краю», де виступають нащадки лемків із України, Польщі, Чехії, Словаччини, Хорватії, Канади.

Покинувши рідний край не з власного бажання, опинившись на Україні лемки не забули головного – своєї мови, зберегли побут і звичаї. Ця етнічна група заслуговує шанобливого ставлення за те, що в яких би умовах вона не опинялася, ніколи не схилила голови, не відмовлялася від свого минулого, зуміла влитися в «нове життя». Скільки славних імен подарувала Лемківщина сучасній Україні, важко перелічити, їх знають, цінують і поважають не лише у нас, а й далеко за межами держави.

Талановиті сини і дочки Лемківщини прославили пісенність своїх предків на увесь світ. Лемківська пісня «Пливе кача по Тисині» проводила в останню дорогу загиблих героїв Небесної Сотні та воїнів АТО. Етнічних груп в Україні багато, кожна з них має власну долю, лемки – маленька частина великого українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Репринтне відтворення видання 1953 року (Мюнхен). Книгозбірня "Просвіти". Львівська обл. рада Товариства української мови ім. Т. Шевченка. – Львів, 1991. Підготував до друку Михайло Стасюк. ISBN 5-7707-0602-3.
2. Бойко О.Д. Історія України. – Київ: Видавничий центр «Академія», 1999. – 561 с.
3. Довідка про хід евакуації українського населення з території Польщі в області УРСР на 10 грудня 1944 р.
4. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. У трьох томах, т.2. 1946 – 1947 рр. – Львів: Жовківська книжкова друкарня видавництва ОО Василян "Місіонер", 1998.
5. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917 – 1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У 2 кн. – Київ: Либідь – Військо України, 1994. – Кн. 1.
6. Лемківщина: Земля-люди-історія-культура. У 2 томах. – Т.2. – Нью-Йорк-Парих-Сідней-Торнто: НТШ, 1998. – 494 с

7. Бодак Я. Лемківщина моя мила... Пісні Анни Драган з галицької Лемківщини. – К.: ТОВ «Український рейтинг», 2011. – 372 с
8. Барна В.А. Лемківщина – у серці моїм. Публіцистика. 3., 1992. – 32 с.
9. Українці Закерзоння. Матеріали Міжнародної науково-практичної Конференції та спогади з нагоди 60-річчя депортації автохтонних українців з Польщі, м. Бучач, 29-30 вересня 2005 р. – С 264-265.
10. Венгреневич О.І., Лемки в Україні. [Електронний ресурс] . URL:<http://lemky.org.ua/nas>

УДК 745.51

Оніщук Л. П.,

Кременецька гімназія №6,

Кременецький лісотехнічний коледж

с. Білокриниця Кременецький р-н Тернопільська обл.

ОСОБЛИВЕ МІСЦЕ ЛЕМКІВСЬКОЇ РІЗЬБИ В ХУДОЖНІЙ ДЕРЕВООБРОБЦІ

Ще на початку I тис. ліси займали величезні простори українських земель, їх південна лінія заходила далеко у теперішню степову зону. Дерево було найдоступнішим матеріалом не лише для спорудження житла, а й для виготовлення знарядь праці, предметів побуту, культу. Давні ремісники володіли багатьма способами обробки дерева. До найскладніших належало різьблення. На початку XX ст. фігурна різьба – передусім сувенірною характеру – стала популярною на Лемківщині.

Лемки – етнографічна група українських горян, яка до 1947 р. жила по обох боках Карпатського хребта і державних кордонів (до 1772 р. – польсько-угорського, а з 1919 р. – польсько-чехословацького).

Лемківська дерев'яна різьба, фігуративна та рельєфна, як вид художньої творчості на Лемківщині має давні традиції. Як зазначав історик Іван Крип'якевич, ще з княжих часів побутове мистецтво різьби по дереву лемків має багатовікову історію. Лемки жили в оточенні гірських потічків, лісів, полонин, а тому з давніх часів обробляли дерево, виявляючи високий рівень майстерності, самобутню культуру. Дерев'яні промисли розвивалися природно, органічно вплітаючись у життя [6].

Вивченням лемківської різьби займався Антін Будзан, Роман Райнфус. Народну культуру Лемківщини популяризував Юліян Тарнович. Історію лемківського різьбярства вивчав відомий дослідник Лемківщини Іван Красовський. Переважна більшість з них стверджує, що у післявоєнні роки лемківська різьба (як і народна культура в цілому) зазнала великих спустошень [5, с. 7].

З найдавніших часів деревина на Лемківщині була важливим природним матеріалом для господарювання. Майстерність різьбярства освоювали з юнацького віку, допомагаючи старшим у заготівлі лісу, зведенні споруд, виготовленні побутового начиння тощо. Праця майстрів-різьбярів починалася заздалегідь з підготовчих робіт. Спочатку в лісі вибирали дерево необхідної породи і стиглості. Зрубували його восени, обтинали гілля, а колоди звозили на місце розпилювання. Розпилені заготовки сушили на повітрі тривалий час, близько десяти років. Секрети різьбярства переходили з покоління в покоління. Передавалася і художня традиція ремесла, закладена в узагальнені стереотипи виробів.

Осередком лемківської різьби були села Балутянка і Вілька Сяноцького повіту (тепер республіка Польща). Коли тут з'явилися перші різьбярі, невідомо, але звідси походить пам'ятка XV ст. – різьблені царські врата [2].

Посилення ролі різьб'ярства відбулось завдяки економічному розвитку Австро-Угорщини з другої половини XIX століття. З ініціативи та стараннями графині Анни Потоцької з роду Дзялинських в місті Риманів (тоді Сяноцького повіту), поряд із яким знаходився маєток Потоцьких, у 1880-х роках була відкрита різьбярська школа. Одна з причин її появи – це відкриті тут у 1878 р. джерела, вода яких мала лікувальні властивості, а слідом за цим – створення відповідного лікувального закладу. Це передбачало приплив сюди відпочивальників, які б були потенційними покупцями різьбярської сувенірної продукції. Аналогічні здравниці були і в сусідньому с. Івоничі, тому промисел мав бути вигідним.

Різьбярська школа, підготувавши кілька різьбярів, дуже скоро була закрита, бо перестала фінансуватися державою. Проте вона дала імпульс для різьбярства як професії, ремесла на Лемківщині в майбутньому. Враховуючи соціально-економічну ситуацію регіону, вона сприяла розширенню тематики, збагаченню мотивів та виражальних засобів. Поміж сувенірних предметів – різьблених палиць, попільничок тощо, з'явилась фігуративна різьба світського характеру: фігурки людей з підкресленими етнологічними атрибутами, фігурки звірів та птахів – представників карпатської фауни [5].

Головними осередками різьби, крім сіл Вілька і Балутянка на Сяніччині, були також Білянка, Фльоринка на Горличчині, місто Криниця та інші місцевості. Варто лише пригадати, що з Лемківщини відомі такі наші різьбярі, як: М. Михалишин, А. Ілаша, М. Орисик, Г. Бенча, до молодших належать О. Стецяк, В. Ордохівський, А. Орисик, А. Сухорський, М. Черешньовський, П. Стефанівський та багато інших, а серед них одне з почесних місць займає Г. Пецух. [8]

Майстри різьблення церковних іконостасів, кіотів, аналоїв, свічників, хрестів працювали спільно з малярами-іконописцями в Саноку, Ліску, Ряботичах та ін. осередках. Наприклад: твори рябоцьких майстрів, живопис яких поєднаний з іконостасною різьбою. Так, тло і рама ікони «Христос Вседержитель» Івана Середницького (друга половина XVII ст.) прикрашені контурами і накладками (ажурним) різьбленням рослинних мотивів. Ажурно виконаний процесійний свічник-трійця у центрі має медальйонну іконку, прикріплену до палиці-держака. Вона оточена різьбленими непомірно великими листками закруткоподібної форми. Ще один свічник подібної будови знаходиться у Шариському музеї Бардієва. Замість листків обабіч медальйону із зображенням Одигітрії розміщені рельєфно різьблені ангели.

Для Південної Лемківщини характерним є ажурне різьблення тонких гілок винограду, як, наприклад, декоративне оточення виносної ікони з церкви села Матисова (нині в скансені Старої Любовні) й ажурне обрамлення ікони «Розп'яття» з Трочанської церкви. Загалом різьблення церкви Св. Луки с. Трочани стилістично має пізньоренесансні мотиви і відноситься до середини XVII ст.

Різьблені хрести на Лемківщині діляться на чотири типологічних групи – ручні, на престольні, процесійні і придорожні. Найдавніший ручний семиконечний хрест Василя Поповича походить із с. Мошанець, датований 1689 роком. Процесійні хрести здебільшого були з мальованими зображеннями, як, наприклад, профільований мальований хрест 1680 р. з церкви с. Воловець. Лише в XIX ст. з'являються хрести з переважаючим різьбленим декором і поліхромуванням (с. Репецьк, XIX ст.) [3]. Різьблені придорожні хрести погодять з околиць Свидника і Ст. Любовні. Їх розміри – близько чотирьох метрів. Грані стовпа містять рельєфні

символи – атрибути страстей Христа: чаша, терновий вінок, драбина, молоток, цвяхи, кліщі, губка і коліє, півень тощо. До речі, сьогодні схожі придорожні хрести часто зустрічаються на Рівненщині (с. Миколаївка, с. Студянка)

З XIV ст. лемківські хати будують із різьбленими сволоками, а інколи й одвірками. Мотивами цих різьблених композицій є багаторамений хрест, розета – «сонечко» і «місяць», рідше гілочки, завитки і написи. Однакову схему розташування мотивів різьблення (у центрі розквітлий хрест, обабіч нього дуги із «закрутками») знаходимо на хатах околиць Свидника, і на хаті з Команча, збудованої 1885 року. Над дверима господарських будівель здебільшого вирізьблювали оберегові розети. Такі різьблені мотиви були засобом привернення до хати добра і Господньої благодаті. В композиціях різьблених сволоків й одвірків тісно переплелися язичницьке і християнське світобачення лемків [6].

Лемківське житло мало незначне вмеблювання: лава, ліжко, колиска, стіл, стільці, скриня, ложник, поличка тощо. Майже вся увага майстрів різьбярської справи зосереджувалася на їх тектоніці, міцності. В XIX ст. з'являються народні меблі з декоративними елементами. Найбільше оздоблювали скриню («ладу») як предмет весільного обряду.

На Лемківщині у XIX ст. виготовляли дерев'яний посуд двох технік – бондарної і довбано-різьбленої. Відомі осередки бондарного посуду – Бардіїв, Ст. Любовня, Свидник, Снина, Санок та ін. Крім великих і середніх бочок виготовляли дрібний господарський посуд – коновки, цебрики, гурчали, боденьки тощо. Лемківські боденьки майже не прикрашалися орнаментом. Довбано-різьблений посуд переважно виготовляли на Спиші. Традиційні форми – це «коритко» для замішування тіста у вигляді човника. Особливою пластикою відзначаються черпаки, ложки. Ложники виготовляли двох конструктивних типів – поличка з отворами для ложок і поличка-коробка, куди завішували і складали ложки. Декоративними засобами були профілювання, силуетне і наскрізне вирізування, що надавало виробам різного виразу.

Знаряддя праці лемківські різьбярі також прикрашали візерунками. В окремих випадках – це скромні смужки орнаментальних мотивів розет, гілок, дерев, фігурок, тварин, що не слугували для оздоблення, а більш носили оберегові властивості.

Художня деревообробка Лемківщини поширилась і на виробництво іграшок. Інколи її налагоджували одночасно із виготовленням основного асортименту, в окремих районах були майстри, які займалися винятково виготовленням іграшок.

Лемки до різьбярства ставилися шанобливо. Це підтверджується не тільки збереженими пам'ятками, але й архівними записами. Старі лемки згадували, як у селах, де не було різьбярів, столярі дуже часто свої вироби прикрашали фігурними елементами, а то й різьбленням, як це робив, наприклад, Грипенько в с. Тилява (воєв. Кросно) [3, с. 7].

На Тернопільщині (зокрема, в містечку Бережани, у Бережанському районі, в с. Гутиську та в с. Старе місто на Підгаєччині) творили цілі династії різьбярів, які народилися ще на Лемківщині і розпочали там свою творчість: Михайло Орисик, Олекса Стецяк, Іван та Степан Кищаки, Федір Стецяк, Андрій та Степан Орисики, Григорій Бенч, Іван Ілляш, Іван та Василь Бенч, Микола Стецяк, Микола та Іван Бердалі, Микола та Данило Волинські, Федір Синютка та ін. У старій хаті в Гутиську створена музейна кімната, де зібрано різноманіття декоративних тарілок, скриньок, вішаків, таць. Нині традицію лемківського різьблення на Тернопільщині продовжує молоде покоління.

У червні-вересні 2018 р. у Національному музеї українського народного декоративного мистецтва проходила виставка «Пластика лемківського різьблення». Музей не вперше звертається до лемківської тематики. Кілька років тому тут пройшла виставка, присвячена

лемківському художнику-самородку Никифору Дровняку, ініційована Музеєм Никифора у Криниці (Польща).

Завдання даного проекту – ознайомити широкий загал і фахівців з музейною колекцією творів лемківських різьбярів, розкрити творчі пошуки професійних митців і народних майстрів родом з Лемківщини, які у своїх роботах спиралися на давні багаті традиції свого краю. Найповніше в експозиції виставки була репрезентована скульптура малих форм знаних митців. Також були представлені вироби з рельєфним та ажурним різьбленням: тарілки, таці, палиця, декоровані рослинним орнаментом і зображеннями тварин.

Саме різьбярство Лемківщини є незаперечним колоритним явищем у скарбниці українського мистецтва та поповнює не тільки національну, але і світову культуру. Попри значне науково-популярне вивчення лемківської різьби, інтерес до неї не вгасає, є ще чимало нез'ясованих сторінок, майстрів, творчість яких чекає на фахових дослідників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кишак С. Корені лемківської різьби / С. Кишак. – Львів: Свічадо, 2003. – 152 с.
2. Красовський І. Довідник «Діячі науки і культури Лемківщини» / І. Красовський. – Львів, 2000. – 124 с.
3. Моздир М. Лемківщина: історико-етнографічне дослідження: у 2 т. / М.: Моздир. – Львів : Духовна культура, 2002. – Т. II. – С. 351-363.
4. Одрехівський Р. Різьбярство Лемківщини / Р. Одрехівський. – Сполом. – Львів, 1998. – 261 с.
5. Станкевич М. Лемківщина: історико-етнографічне дослідження: у 2 т. / М.: Станкевич. – Львів : Духовна культура, 2002. – Т. II. – С. 156-182.
6. Тарнович Ю. Ілюстрована історія Лемківщини / Ю. Тарнович. – Львів, 1998. – 156 с.
7. Шот М. Неопалима купина Гутиська / М. Шот // Журнал «Віче». – №22. – 2008 р.
8. Шот М. Розкриті орли лемківської різьби / М. Шот // Журнал «Віче». – №22. – 2014 р.

Романчук М. М.,

голова громадської ради при Лановецькій районній державній адміністрації, член правління обласного суспільно-культурного товариства «Надсяння», член виконкому Лановецької міської ради, Тернопільської області

ЖУРАВЛИНА ДОЛЯ УКРАЇНЦІВ (З ІСТОРІЇ ДЕПОРТАЦІЇ ТА АСИМІЛЯЦІЇ УКРАЇНЦІВ ЗАКЕРЗОННЯ НА ТЕРИТОРІЇ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ).

Почався відлік 75-го року з часу жорстокого виселення українців з прадавніх батьківських земель на території Польщі – однієї із трагічних сторінок нашої історії, яких, на жаль, немало. У часи СРСР ця подія правдиво не відображалася в історії. І як нащадок тисяч депортованих, не пригадую з підручників історії взагалі такої теми.

У селі, де я народилася і виростала, в колі рідних, односельців часто чула слова про те, як там було «вдома», коли повернемося «додому»... І в дитячій голові зринало питання: чому «вдома» не тут, де живемо, а десь там – невідомо де. І чому Сян, який в Польщі, наш, а не Стрипа, через яку переходимо, добираючись пішки в лікарню до Золотого Потоку чи в Яблунівку (Язловець). І чому ми тіснимось в одній хаті з іншою родиною, чужою... Незрозумілого було багато, але ніхто з дорослих не пояснював, не розповідав. А ми, діти, росли, знаючи, що серед односельців є посадські, бушковецькі, горліцькі, є поляки. Але різниці

між нами не було – разом гралися, а потім вчилися у школі, разом ходили колядувати, а неділями поспішали із старшими до церкви, що в сусідньому селі, бо в нашій сільській був склад міндобрив.

Вже пізніше ми усвідомлювали, що не завжди це село було рідним, батьків перевезли сюди здалеку. І дещо розповідали бабусі, дідусі із своєї історії. У мого діда, який своїми вусами дуже нагадував Івана Франка, який все вмів, а по суботах приходили до нього молодші й старші вуйки стригтися, під подушкою лежала книжка «Житіє святих» – читана-перечитана. Звідки вона взялася – не говорили, а вже пізніше розповіли, що дідусь був старостою у церкві там, де жили. Тому громадські справи для нього були близькими, тому його поважали. А бабуся розповіла трохи про свій родовід. Про те, що один із братів воював під час Другої світової війни, потрапив у російський полон. Не змігши вибратися додому, залишився десь в Росії, мав сім'ю, але контактів з ним не було. Другий брат, досить освічений, поїхав в Америку, і десь там, в Детройті, трапився з ним нещасний випадок, що погубив життя. Коли вже в новітні часи історії почали відслідковувати долі людей через програму «Жди мене» і можна було почати пошуки далеких родичів, вже не було бабусі, щоб отримати точні імена, координати. І так порозкидала доля в різні частини світу наших людей-українців, і саме тому такою популярною була в нас пісня «Чуєш, брате мій», яку співали в родинному колі, коли збиралися на великі свята. А всі в нашій сім'ї були дуже співучі: дідусь з бабусею, мама, яка там гарно вчилася, а після першого класу гімназії опинилася в інших умовах, де довелося сапати буряки на колгоспному полі; тітка, яка там, в Бушковичах, співала в українському хорі, була великою патріоткою; вуйко, який там закінчив ремісничі школи, і був тут призначений у 20 років секретарем сільради – і від них перейшла любов до рідної пісні, і з дитинства запам'яталися народні історичні, ліричні, а також патріотичні, яких не можна було десь, поза домом, співати.

Пізнання справжньої історії нашого народу розпочалося після відновлення державного статусу України. Відкрилися уста у старшого покоління для правдивої оповіді, доступними стали архіви, відчинився кордон для поїздок у рідні прабатьківські місця для депортованих українців. Тоді ж, зокрема і на Тернопільщині, створюються громадські об'єднання переселенців з етнічної території в Польщі – товариства «Надсяння», «Лемківщина», «Любачівщина», «Холмщина», «Підляштя» тощо. У 2002 р. таке громадське формування виникло і в нашому районі. На Лановеччину було переселено, можливо, найменшу кількість родин із Закерзоння (за даними архівів – 89 осіб), які так само, як і тисячі інших родин, були відірвані від рідної землі, втратили нажите чесною і важкою працею батьків, дідів і прадідів майно, добротні оселі, господарські будівлі, пам'ятки культури, чудові самобутні духовні традиції, могили своїх предків, близьких та рідних. Оскільки були вони переселені з різних областей того краю, то із їх представників сформували об'єднане товариство переселенців. Очолив його Зіновій Андрійович Кичун – людина шанована, який працював в органах влади, фаховий службовець, інтелігентний, шляхетний, порядний, авторитетний чоловік. Серед переселенців району, які підтримували діяльність товариства, був Д.Б. Стухляк, родина якого перевезена в Українську РСР в 1945 р. Він був керівником райвиконкому, пізніше очолював один з найбільших колгоспів, грамотний, досвідчений керівник, що мав повагу від людей. На жаль, не вдалося записати спогади про його шлях від рідної землі до Лановеччини – все відкладав на пізніше...

Разом із Зіновієм Андрійовичем розпочали досліджувати долі депортованих в районі. Як відомо, переселенців розмістили у 17-ти областях. Найбільшу їх кількість прийняли західні

регіони, зокрема в Тернопільській області, де розселено майже 180 тис. осіб. У Лановецькому районі притулок знайшли переважно жителі сіл Городище Грубешівського повіту, Старого і Нового Дикова, Лихачі, Олешичі, Суха Воля, Мощаниця Любачівського повіту, Качмари Жешувського повіту, Зарадово Ярославського... Найбільше депортованих було поселено у Великих Кусківцях, Синівцях, Бережанці, Борсуках, Нападівці, Вишгородку, Білозірці та в деяких інших. На даний час проживає близько 40 осіб.

На зборах переселенців нашого товариства ми із самого початку приєдналися до звернень Голові Верховної Ради України, Голові Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин та тоді народного депутата О. Гуменюка з вимогою проведення парламентських слухань для визначення правової оцінки насильницького переселення українців, надання виселеним статусу депортованих і відшкодування матеріальної та моральної шкоди. В результаті вимог багатьох районних об'єднань нашої та інших областей Верховною Радою було прийнято Закон про надання всім переселенцям статусу учасника війни, незалежно від часу переселення.

Президентом України Л. Кучмою було підписано Указ «Про заходи у зв'язку з 60-ю річницею початку виселення етнічних українців з території Польщі». Кабінет Міністрів затвердив тоді відповідні заходи на виконання Указу, якими було передбачено, зокрема, встановлення пам'ятних меморіальних знаків в 5-ти областях України, в т. ч. у Тернополі, вирішено питання про звільнення від сплати держмита за видачу закордонних паспортів для відвідування переселенцями рідних місць. Також було передбачено посилити увагу органів влади до поліпшення матеріально-побутового обслуговування переселенців з Польщі та їхніх нащадків.

Члени нашого районного об'єднання взяли активну участь у відзначенні 60-річчя початку депортації українців – 25 осіб були присутні на дні пам'яті «Земля, розір'ята на Хресті історії» у Тернополі та на освяченні місця, де мав бути споруджений меморіальний знак загиблим етнічним українцям. Переселенці району внесли і свою частку у збір коштів на цей пам'ятник, а пізніше і для будівництва храму депортованих, який було відкрито в Тернополі. Ці події були пов'язані із 65-ми та 70-ми роковинами вигнання українців із землі батьків. Були ми присутні на відкритті пам'ятника і храму, і на вечорі пам'яті, який відбувся в київській філармонії. Проводили в районі зустрічі-спомини (роботу таку продовжила вже голова об'єднання Любов Іванівна Буючок), під час яких переглядали і фільми про депортацію.

Наші земляки активно відгукнулися на прохання надіслати свої спогади про виселення для обласної книги пам'яті. Розповіді ланівчан ввійшли і до книги «Межовий край у вогні» під редакцією Й. Свинка та Б. Лановика. Багато з них опубліковано в «Інформаційному бюлетені», який видає Об'єднання товариств депортованих українців «Закерзоння» у Львові. Цей вісник дає багато інформації про життя переселенців, діяльність товариств і поширюється в різних областях.

Часто доводилося чути, що згадувати дуже важко, бо стільки довелося пережити кожній родині бід, кривд, труднощів. Деякі приїхали у невідому сторону, не встигнувши навіть зібрати щонайважливіше із свого напрацьованого добра – домашнього вжитку, одягу, продуктів, бо на збір і виїзд давали 2-3 години, і полишали рідні домівки під дулами автоматів Армії Крайової, НКВС, батальйонів хлопських. На полях залишався вирощений врожай, а те, що взяли із собою, за тижні, а то й місяці вивезення на територію УРСР, використали. І на новому місці доводилося навіть ходити просити допомоги, харчів у людей або обмінювати на них хатні речі, посуд, прикраси.

За зобов'язаннями тодішніх державних органів України переселенців мали забезпечити житлом, наділити землею, виділити допомогу. Однак ті зобов'язання рідко виконувалися, як було передбачено законами і постановами. Здебільшого для депортованих мали виділяти для житла польські хати (у лановецьких селах також жили польські родини, які виїжджали на свою історичну батьківщину згідно із Угодою між Народним Комісаріатом УРСР і Комітетом національного визволення Польщі), однак часто ті будівлі розбирали на свої потреби односельці чи використовували для потреб сільрад.

Розповіді, спогади звучать під час зібрань сивочолих чоловіків і жінок та й вже їхніх дочок і синів, які приходять, щоб згадати і пом'янути тих, хто загинув в жорстокий час вигнання чи помер вже в чужій стороні. (Фото: *слухають В.І.Лихача*).

З окремих фрагментів вимальовується картина пережитого:

Ю.Ф. Ремізовій (з дому Варехович) було 4 роки, коли родину за 4 години заставили вибратися

з рідної хати. Страх, втрата нажитого, 2 тижні на вокзалі, невідомість, важке приживання в чужому середовищі – все в пам'яті. Їздила в 1996 році в Польщу, щоб побачити рідне обійстя, притулитися до яблуні, посаженої батьком, набрати землиці, щоб висипати на його могилу...

І.П. Гонці в дитячій пам'яті закарбувалося те, як тяжко приживалися на новому місці. Не було, що їсти, ходили на Кременеччину, щоб щось заробити. Виручало, що батько був добрим майстром-столяром...

С.В. Гулько пам'ятає розповіді мами, котра з родиною покинула рідний Сянок. Українців вигнали, село спалили. Осіла родина в Бережанському районі. Їздила з мамою в той край, за яким вона тужила до кінця життя...

В.І. Лихач ніколи не забуде страхіття, коли кулеметним вогнем могли зрешетити мешканців його села, якби не вибратися. Поселилися в Нападівці, в колишніх польських хатах. Добре намучилися по чужих кутках, поки спільною працею з батьком-майстром побудували хати...

Родину О.І. Шевчук виганяли двічі. Перший раз у 1914 році – в російські Тамбов і Самару. Вдруге в 1945-му, щоб не ополячитися, виїхали в Одеську область. Батькові-священику дали парафію із 50 сіл – довелося хоронити багатьох тих, хто помер з голоду. Не витримавши умов, родина, забравши найнеобхідніше, кінцями переїхала за два тижні в Тернопільщину – осіли в с. Манево. Працею, вірою, наполегливістю досягали те, що мають. Їздила Олена Іванівна в рідні місця – відвідала церкву, де тепер костел, могили дідів, прадідів...

Р. П. Снозик пам'ятає, як в рідному селі створювали самооборону, щоб захищатися від нападів банд польських шовіністів. Врешті, мусили вибратися в невідомість...

Запис спогадів триває й по сьогодні. Гіркі вони й болючі. Оскільки в роки незалежності тема депортації стала відкритою, про історію та пережите своїх сусідів у селах, місті, як не дивно, більше дізналися й ті, що живуть поруч, матеріали про нелегку долю переселенців, їхню гідність, патріотизм друкують місцеві ЗМІ. А в пережитому є трагічне, є і приємне – як підставляли плече односельці, є і курйозні випадки, про які написав місцевий поет Ф.Кирилюк:

І так було...

(Випадок у нападовецьких Лихачів)

*Як із Польщі висилали
Наших людей після війни –
Хати по селах їм давали,
Де й приживалися вони.*

*Тоді в Нападівку прибув
Лихач Михайло із сім'єю.
Авторитет в селі здобув
Важкою працею своєю.*

*У дворі сокирою важкою
Людям балки він тесав.
Оплату брав зерном, мукою...,
Дехто грошима віддавав.*

*В обід корми у хлів він ніс,
На душі радісно ставало,
Бо у хліві кабанчик ріс –
Для сім'ї сало виростало.*

*Минуло літо. Восени,
Якраз перед Михайлом,
Грюкнули в двері: «Відчини!
Відчиняй, і то негайно!».*

*Відчинив. У дворі віз?
І незнайомі люди?
В груди направили обріз:
«Дай кабана, бо гірше буде!»*

*Мусив віддати. Підкорився.
На серці дуже важко стало –
Більше року з ним старався,
Але життя дорожче сала.*

*Чи міг він спати в ніч таку?
Міцне рядно швидко знайшов –
Лежало в сінях, у кутку,*

Й за возом наглядцем пішов.

*Іншого виходу не було.
Віз їхав полем до могили.
Надворі мокро й темно було –
Лихач спішив за ним щосили.*

*Біля могили з їхав вниз,
Там – попід річку – по луці
І зупинився важкий віз
На хуторі Заболотці.*

*Застрелили тут кабана
В дворі, біля хати.
Віз поїхав до села –
Колія шукати.*

*Лихач моменту того ждав:
Зайшов він скраю двору,
В рядні кабанчика собі завдав
І з «вантажем» пішов додому.*

*Стрільці прибули з колієм –
Трофея не застали!
Отож того, що тут стріляв,
По морді наплескали...*

*Довелось з Заболотців йти
Й у рядні, досить міцному,
Кабана вбитого нести
Аж у Нападівку самому.*

*Зробив це тайно від людей –
Нікому й слова не сказав.
Зато для рідних і дітей
Свіженьке сало взимку мав!*

(2015 р.)

Було дуже важливо для тих, кого насильно відірвали від рідної землі, особливо старшого покоління, поїхати туди й побачити, доторкнутися до зведеної своїми руками оселі, посаженого дерева, помолитися на цвинтарях біля могил рідних та близьких людей. Обласне суспільно-культурне товариство «Надсяння», яке було створене у 1993 році, а очолив його Йосип Михайлович Свинко, уродженець с. Ямна Долішня Перемишльського повіту, відомий тернопільський науковець – професор, академік, краєзнавець, громадський діяч (пізніше головами товариства були І. І. Гадз, І. Д. Мокрицький, тепер – В. В. Мосула), провело велику

роботу по ознайомленню наших краян – старшого і молодшого покоління – із поселеннями, які

довелося покинути. Йосип Михайлович, який глибоко дослідив процеси депортації українців Закарпаття, був майже у кожній поїздці в Польщу і докладно розповідав про історію сіл, які відвідували.

Маршрути так формувалися, що люди могли потрапити майже в кожне «своє» село, залишитися там, щоб побачити батьківський дім, поспілкуватися з тими, хто

посів їхнє обійстя, господарку. Нарешті, ми змогли намочити ноги у водах Сяну. Були й ночівлі – у готелях, школах, духовних місцях. А пізніше всіх збирали, щоб повернутися в Україну. Проте не завжди зустріч із рідним селом приносила радість. Були випадки, коли сучасні господарі колишнього українського обійстя непривільно, а то й грубо сприймали прохання бодай побачити сад, посаджений колись батьком.

Подорожі культуроголічного характеру були й продовжуються до відомих духовних місць. Це, передусім, Кальварія Пацлавська, куди наші діди, батьки щороку ходили на прощу. І стації Хресної дороги, і храми там були зведені нашими предками. Це і Кальварія Забжедовська, облаштована польськими магнатами, зокрема графом Потоцьким. Це духовний центр в м. Ченстохові, де зберігається ікона Матері Божої Ченстоховської, вивезеної колись з України. Це духовні святині в Ярославі та ін. Звертали увагу і на стан українських церков, що збереглися там, де жили українці. У с. Явірник Руський, звідки виселили українців, під час поїздки ще у 2003 р. відвідали церкву, яку використовували поляки, що повернулися з України, доти, поки не спорудили новий костел. Церква гарно збереглася і досі зберігає український дух.

Побачили у верхній частині духовної святині, біля бані, Оранту на фоні Дніпра, Печерських пагорбів з банями київських церков, освітлених синьо-жовтими кольорами. Над хорами – герб з портретом Данила Галицького, на стіні – табличка, яка свідчить, що ремонт церкви здійснено у 1938 – 39 р.р. за кошти заробітчан з Америки в честь 950 літ хрещення Руси-України. Це надзвичайно вразило, і всі присутні в тій церкві гаряче молилися за єдність України і щасливу долю народу. Хоча перед входом на територію церкви приголомшив молодик, який вискочив з крамниці, що неподалік, з вигуком: «України не бендзе!». На це ми відповіли: «Бендзе, бендзе! А як не буде України, то й не буде Польщі!». (Фото: біля церкви – 2003 р.)

На місці багатьох спалених сіл тепер шумить ліс, але храми стоять із залитими бетоном підлогами, бо мають культурну цінність (так оцінені польськими спеціалістами). Деякі були зведені нашими прадідами ще в XIV ст. (в Посаді Риботицькій храм відчинений для туристів, як історична споруда Перемишльського князівства). Під час поїздок в Польщу було організовано впорядкування цвинтарів, могил рідних, над якими поновлювали хрести.

Бачили ми там і сліди наших давніх традицій: в окремих селах, що на підніжжі схилів Підкарпатського воєводства, відзначають свято Івана Купайла, чим також привертають туристів. Звичайно, великим святом української культури стала тепер «Лемківська ватра», що проводиться в місцях, де жили лемки. Товариство «Надсяння» тісно співпрацює з Перемишльким відділенням Об'єднання українців Польщі (голова М. Туцька) – допомагали у відновленні Українського дому, підтримує зв'язок з українською школою та українським ліцеєм ім. М. Шашкевича у Перемишлі.

Особливою місією депортованих українців та їхніх нащадків є щорічний похід до Українського військового цвинтаря в Пикуличах, що неподалік Перемишля. Це відбувається традиційно в першу неділю після Зелених свят. Історія пошанування пам'яті вояків УГА, УНР,

УПА, що похоронені в Пикуличах, має початок з 1921 року. Походи тривали до 1939 року – до періоду тоталітаризму, коли пошанування героїв української історії стало неможливим, і цвинтар руйнувався. У 1989 р. за ініціативи перемишльського підприємця

Ярослава Сидора було відновлено цей духовний пам'ятник, і наступного року відбувся похід до

могил. З того часу щороку із західних областей України приїжджають делегації в Перемишль, де разом із українською громадою в Польщі відбуваються Богослужіння в катедральному соборі Івана Хрестителя і йдуть походом із прапорами, квітами під супровід українського військового оркестру на цвинтар. Присутні при цьому і очільники наших областей, представники консульства, польської влади, священники українських та польських церков. Однак після приходу до влади партії «Порядок і справедливість» у Польщі з'явилися противники такого пошанування українських воїнів, і в 2016 р. відбулися напади на учасників процесії з боку польських правих націоналістичних сил. Проте це не спиноло українців, і в наступні роки в поході взяло участь ще більше осіб. Хоча з боку польської влади продовжуються перепони

цьому – на митних переходах затримують автобуси із учасниками акції настільки, що вони приїжджають на закінчення поминального заходу. Вважаємо, що тут також присутній фактор впливу російської агресії проти України, її антиукраїнської пропаганди через молодіжні організації в Польщі. (*Фото 2009 р.*)

Із встановленням ЄС безвізового режиму для України стало легше з оформленням документів для відвідання рідних місць депортованим українцям – кожен може сам чи з

родиною навідатися в бажане село, місто. Однак організовані поїздки зберігаються. І одна з таких – відвідування могили автора Державного Гімну України М. Вербицького в день його народження та в день відходу у вічність (березень і грудень). У такі дні з'їжджаються делегації в с. Млини (*фото 2013р.*), де над могилою священника і композитора встановлено пантеон (відкритий за участю Президента України

В. Ющенка), чи в Явірник Руський, де народився М. Вербицький. Там покладають квіти до пам'ятника, відправляють панахиду, проходить мітинг, після якого звучить український славень. В останні роки у таких заходах все більше молоді – старшому поколінню переселенців (вік бере своє) вже важче вирушати у мандрівки, інтерес проявляють до історії їхні нащадки – внуки та правнуки, які, вникаючи в діяльність товариства, відвідуючи пам'ятні прабатьківські місця в Польщі, значно краще розуміють, як жили батьки, світ їхньої духовності і культури.

Найболючіші спогади після відвідання пам'ятників та меморіалів на місці масових жертв від рук банд – хлопських батальйонів, підрозділів АК-Пискоровичі, Малковичі (*Фото 2012р.*), Павлокома (*Фото 2015р.*), Сагринь .

Цього року, як відомо, пошанування жертв у Сагрині відбувалося за

участю Президента України П.Порошенка. Тут, у цьому селі, було жорстоко знищено майже тисячу українців – переважно жінок, дітей, старших людей, а село спалили. Такі пам'ятники мають ставати засторогою для політиків-шовіністів, крайніх правих, які мають добре дослідити історію з різних сторін і працювати на майбутнє, не використовуючи гіркі сторінки минулого для продовження життя своїй політичній силі. А ми повинні зібрати спогади, свідчення всіх тих, хто пережив страшні часи вигнання, бо це історичний аргумент проти багатьох сфальсифікованих статистичних даних деяких польських дослідників. Бо поки існує ненависть, яку підігрують нечесні політики, історія вигнання національних меншин буде продовжуватися.

В Україні з 2014 р. йде війна, і за ті роки російської агресії у нашій країні знову появились переселенці зі східних областей та Криму. Під час волонтерських поїздок в зону бойових дій у 2014, 2015 роках довелося бачити і спілкуватися із старшими людьми, матерями з дітьми, які втікали в українську частину Донеччини, Луганщини, втративши житло, майно, тому що хотіли жити в Україні. Нам розповідали про села Званівка, Роздолівка Бахмутського району Донецької області, де живуть депортовані у 1951 році з Хирівського району Дрогобицької області бойки і лемки – це як острівці стабільності, порядку, українських традицій і української ідеології. Там не могло виникнути сепаратистського руху. Але чому за 26 років в незалежній Українській державі не працювали над формуванням єдності українського народу, не реалізовували українську ідеологію, не створили умов, щоб молоде покоління полюбило свою землю, знайшло застосування своїх сил і здібностей в рідній державі? Натомість знову здійснюються нові журавлині ключі і розлітаються по різних країнах, шукаючи щастя, гідного заробітку, вкладаючи свій талант, здібності в економіку інших держав... Зокрема і в Польщі, яка тепер за темпами економічного розвитку випереджає сусідні країни. Хочеться вірити, що це тимчасове явище. Що, набравшись досвіду, запозичивши новітні технології, українці повернуться на рідну землю, щоб змінити її для майбутніх поколінь. Ми мусимо стати сильними і єдиними. Тоді не повторяться чорні сторінки нашої історії. Бо ідея вигнання українців з етнічних земель Польщі належала Сталіну, Росії. З нею була згідна Польща. З нею погодилася Європа і Америка...

9 вересня ц. р. у Тернополі – в 74-у річницю укладення угоди про масову депортацію українського населення з Польщі, – біля пам'ятника депортованим відбулося пошанування тих, що загинули, померли в час вигнання з рідних земель. Священики відправили панахиду. І звучали тут слова про пам'ять – тих тисяч жертв мирного населення, про обов'язок шанувати своїх героїв і свою історію. Члени громадських товариств переселенців звернулися до Верховної Ради України з вимогою дати правову оцінку депортації та визначити 2019 рік роком пам'яті примусового виселення українців з етнічних земель Закарпаття. Бо допоки живе у нас пам'ять, доти жива історія народу.

А ми, нащадки жорстоко виселених з рідної землі, повинні бути вдячні своїм дідам, батькам за те, що в таких невимовно тяжких умовах, терплячи матеріальну скруту, голод, холод, приниження, вони зберегли свої чисті душі, наповнені духовністю, любов'ю до рідного краю, правди і добра, традиції і культуру та передали це нам. І такий внутрішній стержень дає можливість міцно стояти на землі і протистояти злу, незгодам.

Отож, працюймо на майбутнє України, творімо його так, як творили наші предки. І цього маємо навчити наших дітей, внуків і правнуків. Ми повинні зробити все, щоб ніколи більше не повторювалися подібні трагедії нашого народу, щоб наші сини й дочки надалі не розліталися по світу, а з журавлиними ключами повернулися на рідну землю, яка забезпечить їм щасливе життя. Назавжди! Слава Україні!

Савко І. Є.,

вчитель історії та правознавства Голгочанської ЗОШ І-ІІІ ступенів
Підгаєцького району, Тернопільської області

ТИ ВЖЕ НІКОЛИ НЕ ПОВЕРНЕШСЯ ДОДОМУ (СПОГАДИ ПРО СУМНОЗВІСНУ СПЕЦОПЕРАЦІЮ “ВІСЛА” ЗІ СЛІВ ОЧЕВИДЦЯ)

Після закінчення ІІ Світової війни кордон між Радянським Союзом і Польщею, згідно з договором між ними, пройшов в основному по лінії “Керзона”. На польській території опинилися великі поселення українців, які жили там споконвічно. Водночас частина польського населення опинилася на радянській території. За домовленістю між Польщею і СРСР передбачався обмін населенням на добровільних засадах. Проте насправді він із самого початку супроводжувався насильством і численними жертвами.[5, с. 3].

Рано-вранці 28 квітня 1947 року 6 дивізій оперативної групи “Вісла” війська польського оточили українські села Холмщини, Підляшшя, Надсяння та Лемківщини (теперішня територія Польщі – авт.), о 4-й годині ранку солдати, мов круки, кинулися на українських селян. Ніби грім з ясного неба лунає наказ: “Українцям дві години на збори”. Плач дітей та жінок, гуркіт возів, а потім довга дорога в “товарняках” під конвоєм. Вагони з худобою та людьми прямували у невідоме... Це була етнічна чистка, що увійшла в історію під назвою операція “Вісла”. Її проводили під керівництвом міністра оборони Польщі Ролі-Жимерського та заступника начальника генерального штабу ВП генерала Стефана Моссора.

Десятки тисяч людей, українців, за лічені дні втратили все: будинки, майно... Втратили землю, на якій жили століттями.[6, с. 15]

Про це згадує очевидець тих подій, житель с. Голгоча Підгаєцького району Пованда І.М., який був депортований під час операції “Вісла”: “Я, Пованда Іван Михайлович, народився 7 липня 1937 року в селі Вислок Краківської області, Сяноцького району, в сім’ї робітника, де і проживав до дев’яти років. Ще тоді жили з нами дідо Іван і бабця Христина, але вони померли в 1945 році і я залишився жити коло тата Михайла Івановича 1912 року народження, мами Фенни 1912 року народження. Крім мене в сім’ї було ще двоє дітей: сестра Марія 1940 року народження і брат Степан 1942 року народження.

Я пам’ятаю про Лемківщину, бо мені було вже дев’ять років. А ще згадую, як ми жили до виселення. В нас було велике хазяйство: шість корів, троє коней, десять овець і троє свиней. А ще у стайні були виїзні двері, що дозволяло вивозити гній: запрягали коней і возом заїздили до стайні. Багато пам’ятаю, бо я з дідом Іваном, (мого тата татом) пасли овець на наших власних луках, яких в нашій сім’ї було три гектари. А ще був ліс, але скільки я точно не знаю, десь коло трьох гектарів. Орної землі було 11 гектарів, 1 гектар саду, в якому дідо тримали пасіку – двадцять вуликів. Для бджолей в саду була вимурована кімната, щоб на зиму заносити вулики. А забудови було багато: комора на зерно, бо в нас зерно ніхто не тримав в мішках, а все в засіках; будинок на молотарку та віялку. Всього забудови 400 м². В нас в полі косили зерно коням, а жінки возили і був великий віз, на який грузили сіно і заїздили до стодоли, випрягали коней, запрягали в кират і молотили з воза, яким я в кираті вже поганяв коней. Змолотили, повіяли і тоді їхали знов по снопи в поле”.

Після закінчення ІІ Світової війни уряд комуністичної Польщі постав перед дилемою: що робити з численними національними меншинами, які заселили землі на її околицях. Двома

найбільшими з них були німці та українці. Проблема з першими була розв'язана автоматично зі змінами територіального устрою Польщі – після того, як до її складу були включені колишні німецькі землі, німецьке населення почало масово переселятись на терени Східної Німеччини.

З українцями так вчинити не вдалося. На території Холмщини, Підляшшя, Надсяння та Лемківщини все ще компактно проживало майже 150 тис. українців. А головне, воно підтримувало боротьбу загонів УПА, які діяли в цьому регіоні.

Для остаточного вирішення українського питання і водночас ліквідації повстанського руху комуністична влада Польщі вирішила вдатися до нелюдського кроку – депортувати українців з їхніх рідних місць. Вагомим чинником, який прискорив проведення етнічної чистки українців Закерзоння стало вбивство 28 березня 1947 року міністра внутрішніх справ Польщі Кароля Сварчевського [4, с. 102].

Смерть міністра стала для польської влади приводом прискорити депортацію українців – рішення про її проведення було ухвалено вже за декілька годин після вбивства Сварчевського. 16 квітня 1947 року за підписами міністрів громадської безпеки С. Радкевича та національної оборони М. Жимерського з'явився Проект організації спеціальної акції “Схід”. Але згодом акція набула криптоніму “Вісла”. Для її практичної організації створено оперативну групу “Вісла”, до складу якої увійшло 17,5 тисяч солдатів. Її командувачем став уже згадуваний генерал Моссор [3, с. 334].

Офіційно акція “Вісла” тривала 3 місяці – до 28 липня 1947 року, однак випадки насильницького переселення під криптонімом “Вісла” відбувалися ще навіть у 1950 році. Ось як про події того часу згадує Пованда І.М.: “Коли нам повідомили про виселення, люди ніхто не хотіли лишати свої землі і кудись переїжджати. Почали поляки над нами знущатися: військо приходило до села, палили хати, грабували, але люди не хотіли покидати своїх домівок. Починали втікати до лісу. Перед самими Великодніми святами, пам'ятаю, як в лісі правили службу Божу, і там же випасали корів. Так ми переховувались в лісах, бо поляки до нас боялись в ліс доступити. Але появився зрадник і почав агітації, щоб ми переїхали границю на Чехословаччину і нас там перетримають, поки не закінчиться переселення. Ми переїхали границю на “чехи”, з ліса на оболонь, а там російське військо зробило облогу і почало нас всіх гнати до поїзда. Коли ми їхали дорогою, то поляки нападали, випрягали коней з возів. В нас була кобила і лоша запряжене, то лоша забрали разом з упряжжю. А коло воза лишилися кобила, одна корова і нас – троє дітей на возі.

Тоді нас погрузили в товарняки і привезли в с. Потутори. Там нас висадили з вагонів і сказали їхати шукати собі місця для того, щоб поселитися. Всі люди були тиждень в Потуторах, а може і більше, і почали роз'їжджатися. Ми їхали селами і опинилися в с. Білокриниці, там пробули добу, але місця не було. По дорозі назад зустріли чоловіка з м. Підгаєць. Він і поселив нас до своєї хати. Але ми там довго не прожили, бо не було пасовища, щоб пасти корову і коня. І так ми знову почали їздити по селах і потрапили в с. Голгочі.

Ми в Голгочах поселилися чотири господарі в одній хаті, це був Пованда, Кашляк, Масльош і Гут. Всі разом ми, двадцять чоловік, прожили 2 роки. Потім наша сім'я поневірялася ще декілька років по хатах інших жителів села, поки не побудували свою в 1955 році”.

Для розправи над непокірним українським населенням був використаний і один з колишніх філіалів табору смерті Освенцім у місті Явожне. [2, с. 275]

Після II Світової війни рішенням політбюро ЦК Польської робітничої партії табір був адаптований до нового режиму. Водночас він нічим не відрізнявся від Освенціма. Не

функціонував тільки крематорій. У цьому польському концтаборі під час операції “Вісла” ув’язнили 2781 українця (у т. ч. 823 жінки, 22 греко-католицьких і 3 православних священиків).

Щоб денационалізація українців Закерзоння відбулася якомога швидше, Евакуаційний план міністерства повернутих земель Польщі від 27 червня 1947 року забороняв поселяти депортованих українців:

- на відстані 50 км від сухопутного кордону Польщі;
- на відстані 10 км від старих кордонів 1939 року;
- на відстані 30 км від морського узбережжя;
- на відстані менше ніж 30 км від провінційних міст.

Щоб якомога швидше асимілювати депортованих, влада намагалася розпорошити українські сім’ї, щоб вони не створювали компактних національних груп і їх кількість не перевищувала 10% жителів сіл.

Свої мети польська влада досягла: нині у Польщі українцями себе називають трохи більше як 27 тисяч осіб (згідно з даними останнього перепису населення 2002 року), 27 тисяч у 2002 році проти 150 тисяч у 1947 році. То ж це була класична етнічна чистка, проведена комуністичною владою тодішньої Польщі, метою якої було раз і назавжди вирішити українське питання. [1, с. 5].

Але лемки ніколи не забували свій рідний край, свою землю, свої бескиди, свою Лемківщину. Тугу за своїм “домом” вони завжди відчували в своїх серцях, оспівували в своїх народних піснях і дуже хотіли хоч на мить повернутися у свій рідний край. Як не дивно, але багатьом з них це вдалося.

На старості своїх літ побував на своїй малій батьківщині і вище згадуваний Пованда І.М.. Ось як він описує свої враження від побаченого і пережитого: "Я, Пованда Іван Михайлович, хочу вам розповісти, як я побував на рідній Лемківщині. Як я уже згадував, коли відбувалося виселення лемків, то мені було 9 років, все залишилося в моїй пам’яті: рідна хата-хижа, поле на якому я з дідом пас худобу – шість корів. Після переселення в 1946 році (в маю місяці) наша сім’я потрапила в село Голгоча, в якому я закінчив школу, потім вчився в Бучачі в “механізації”. Працював трактористом в селі, яке стало мені рідним. Але часто мені снилось, що я орю поле на Лемківщині і ще багато снів про те, що я в ріднім краю: школа, церква, річка. Все мріяв поїхати на Лемківщину, де я народився. І коли настала вже вільна Україна, я скоренько виробив паспорт і поїхав в село Вислок, де народився, побачити свою хату, але, на жаль, там і слідів її вже не було – все заросло бур’янами. Зробили мені фотографію, що мало мене видно з бур’янів. Зустрівся я з нашими односельчанами-лемками: Червеньком, Шарляками, Опришками, які гостинно мене приймали. Але, на жаль, в селі мало людей залишилось, хати знищені, поля заросли лісом, чагарниками. По обіді почали дзвонити в церкві. Я пішов туди і почав розпитувати священика. Він сказав, що в церкві залишилося все наше, лише світло провели. Є наші фани, образи, збереглася чаша, Євангеліє. Священик нас благословив. Я був дуже схвилований, адже це є церква, де мене хрестили. Перед церквою нас зустрічали люди зі сльозами на очах. Розпитували про своїх рідних, які були виселені разом з нами в Тернопільську область.

Враження від поїздки ніколи не зітреться в моїй пам’яті. Хочу звернутися до своїх земляків-лемків: “Хто має можливість, знайдіть час і поїдьте на Лемківщину! Ви побачите, який це чудовий край і ніколи не пожалієте””.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гавриш І. // Історія + квітень 2017р. – №4. – с. 24.
2. Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст.: – К: Генеза, 1996. – 360 с.
3. Історія України (Зайцев. Ю. – Львів) світ, 1996. – 448 с.
4. Підкова І.З., Шуст Р.М. Довідник з історії України Том I (А-Й): Київ: “Генеза”, 1993. – с. 102.
5. Савко І.Є. // Земля Підгаєцька 4 серпня 2017р. – №29 (1236). – с. 3.
6. Ясенчук Л. // ”Експрес” 3-10 травня 2012р. – ст.15.

Савончак Р. Г.,

методист Тереховлянського районного методичного кабінету

БОГДАН-ІГОР АНТОНІЧ – СПВЕЦЬ ЛЕМКІВЩИНИ, ЄДНАННЯ «ЛЕМКІВ У КРИСАНЯХ» З ПРИРОДОЮ

Без минулого немає сучасного. Давня істина є актуальною. Літературний процес 20 – 30 р. ХХ століття на Західній Україні дослідники вважають українським культурним відродженням. Носіями нового бачення світу були нові літературні постаті. Серед них Богдан-Ігор Антонич, який входив до літературного угруповання «Дажбог». В основі їх творів була слов'янська міфологія.

« В горах, де ближче до сонця», [1, с.89] народився Богдан – Ігор Антонич (село Новиця, Горлицького повіту, 05.10.1909р.).

Батько Василь Кіт був священиком, після народження сина з дозволу Андрея Шептицького, змінив прізвище. Сам Шептицький, зачитавши ім'я батька Василя Кота, сказав: «Нехай буде Антонич».

Мати походила з роду Волошиновичів (село Липовець, Сяноцького повіту).

Богдан був талановитою, розумною дитиною. Швидко і точно запам'ятовував вірші, пісні, казки, які розказувала йому няня-лемкиня. Вона спілкувалася з ним лемківською говіркою.

Легенди були улюбленими розвідками для маленького хлопчика, який мав багату уяву, вразливу думку. Особливо уважно слухав розповіді про міські пригоди уявних героїв.

У 1914 році батьки переїхали до Відня і перебували там чотири роки. У 1919 році Богдан з матою (а батька заарештувала польська влада за захист лемків) переїхали на Пряшину до матиного брата Олександра Волошиновича, якого невдовзі польський режим скарав за домагання прав для галицької Лемківщини.

З 1920 – 1928 року Б.-І. Антонич навчався в Сяноцькій гімназії (із 400 учнів лише 80 були українцями). Поляки насміхалися над ним, особливо з його мови, бо розмовляв по – лемківськи.

Богдан гарно вчився, професори ставили його у приклад старшокласникам. Промовляли: «Може покликати малого Антонича, щоб він тобі все розповів». [2, с. 359].

У 1923 – 1925 р. вчителем Антонича був Лев Гац (згодом відомий український художник). Після навчання Антонич посилав йому свої твори.

Антонич-гімназист захоплювався музикою, грав на скрипці, хотів стати композитором.

Він доводив усім, що лемки – працюючі і талановиті люди. Згодом у поезіях Богдан-Ігор описував лемків з шаною та любов'ю. У своїх замальовках згадував няню Марисю: «Її голос і ніжна усмішка, благословення супроводжують мене завжди». [1, с. 197] Самотужки вивчивши українську мову, Антонич дивував усіх своєю чистою літературною українською мовою, хоча ніколи не забував рідну лемківську мову. Він не раз цитував: «Я є лемко з горів, яки є барс красни». [1, с. 47].

У 1933 році, закінчивши студії в університеті з дипломом магістра філософії, Антонич став вільним літератором. «Мистецтво лемків – окрема сторінка дійсності», [2, с. 351] – писав Б.-І. Антонич про етнічних українців. Він планував досліджувати лемківську мову на науковому рівні, будучи переконаним, що Лемківщина – це Київська Русь.

Відзначаючи день народження в 1935 році на літературному святі, письменник виголосив своє життєве кредо: «Хочу і маю відвагу йти самостійно і бути самим собою». [1, с. 140] (А згадаймо слова Йосипа Сліпого: «Будьте самі собою!»). [9, с. 10].

Цей вислів розкиває міцний характер молоді особи, яка прагнула збагнути суть людського буття. А його натхненницею була краса лемківської природи, люди, які жили на землях Лемківщини, маючи самотужку культуру, одяг, кухню.

Читаючи Антонича, я до сьогодні відчуваю смак кисилиці, яку варила моя бабця, про яку писав Антонич.

Особисте життя письменника пов'язане з Тернополем: його наречена Ольга Олійник навчалася в Тернопільській гімназії. Вони познайомились в 1934 році і мали побратися в 1937 році. Але...

Улітку Антоничу видалили апендикс, операція була успішною, проте появилася нова недуга – запалення легенів. Поета доглядала наречена. У листах до батьків він писав ніжно і з вдячністю про свою Олюню.

Але серце не витримало і 06 липня 1937 року його не стало. Після смерті Богдана Оля деякий час жила у батьків нареченого, потім вийшла заміж, народила двох дітей. Але все життя з любов'ю згадувала своє кохання. Вона писала про нього спогади, аналізувала окремі твори.

Громадське і національне сумління Антонича підтверджувалося багатьма творами, де він згадував Шевченка, Франка. Народжений у сім'ї священика Василя Кота, на перше місце ставив духовні цінності. І хоча Антонич не брав участі в рухові Опору, він прийшов сам до усвідомлення єдності свого краю (Лемківщини) з Україною.

Як уже було сказано, самотужки глибоко засвоїв літературну українську мову, дивуючи своїми знаннями сучасників. Антонич перейнявся переконанням незнищенності свого народу в його етнічних межах від Сяну до Кубані, бо «не вміє пригинати спину лемківський юний син»!

Перша збірка «Привітання життя» (1931р.) підтверджувала увагу творчої інтелігенції Львова до юних обдарувань. А основа натхнення поета – творчість рідного народу, його культура: «Я закоханий в житті».

Антонич – життєлюб, захоплений вічною красою, таїною і надзвичайною тенденцією природи.

Є світла туга, пов'язана зі спогадами про юнацькі роки ліричного героя, які проведені вдома, на Лемківщині. Прості речі набувають іншого сенсу. Кожна хвилина життя – неповторна.

Читаючи поезію, згадую свою бабусю Настю Романчак, яка була депортована з Польщі із села Поляни Сяноцького повіту в 1946 році. Проживши все життя після депортації в селі Остап'є Підволочиського району, вона говорила: «У нас там, вдома, птахи співали ліпше, сонце світило файніше». Ось так Антонич устами своїх героїв згадував свої ліси, потічки.

Вдумайтесь у філософію слів: «Ми відтінок малий зі стрічки часу». [1, с. 38]. Поет намагається схопити, зафіксувати хвилину емоції і радє: «Вітай життя! Живи! Радій!». [1, с. 38].

У поезії «Автобіографія» автор називає себе «дїтваком із сонцем у кишені». [1, с. 58] Чому він себе називає «закоханим у житті поганином» [1, с. 58], чому він з такою гордістю та радістю зізнається в тому?

Як відомо, Антонич народився на Лемківщині. Це прадавній край (підкреслюю – прадавній) язичницьких вірувань, де земля, небо, ліси, зберігають «казкові» звичаї і традиції, а люди, пам'ятаючи їх, жили за законами добра, краси і справедливості, у гармонії та єдності з природою.

Про це сам Антонич писав: «Антонич – така сама частина природи, як трава, вільха, зозулі, лисиці». [1, с. 169].

До сьогоднішніх днів ми відзначаємо Зелені свята, Івана Купала. Це залишилось від язичників. А лемки Святу Трійцю називають Святом Русаля.

Щось у цьому є загадкове, фантастичне, може, і тому Антонича приваблювали взаємини людини і природи. Живучи у Львові, він сумував за рідним краєм, за лісами, чистими потічками, в яких видно дно і рибу.

Після виходу збірки «Привітання життя», Б.-І. Антонич переживав філософські сумніви і душевні болі. Ще раз підкреслюю, що народившись у сім'ї священика, вихований у релігійному оточенні, він вважав, що розмова з Богом має бути усамітнена. Це таїна, яку не розголошують. Він любив Бога, матір Божу, яка любить нас.

Наступна книга «Три перстені» стала яскравим «вибухом» любові до Лемківщини, оспівування її краси.

Тему визначала сама природа Лемківщини, нужденні умови життя селян, мистецька думка народу. Наскрізні мотиви – єдність природи і людини. Дмитро Павличко сказав «Він (Антонич) усвідомлює».

Антонич не переживав виселення лемків із рідних земель, але він, як пророк, сумував за рідним краєм, за своїми стежками в горах, за рідном хижом». І через це Антонич є слівцем і духовним цілителем для лемків. Особливо тих, хто переживав це жахіття виселення. «Я прекрасно пам'ятаю спогади своїх рідних: бабці, дзядзя, мами. І саме через творчість неординарного, досі повністю не вивченого, несподіваного письменника мені імпонує, є зрозумілою.

Поезія «Три перстені» – найзагадковіша поезія: перстень ночі, перстень пісні, перстень кохання. Що це означає? Одностайної відповіді не існує.

Ірина Вільде сказала, що у цього поета (Антонича) сто пар вух, сто пар очей, які чують і бачать те, на що нам потрібно тикнути пальцем. Є у письменника твір «Елегія», де погляд поета намагається охопити одразу минуле, і сучасне свого краю, своєї бездольної Лемківщини.

На кучерях сивості трави,
Черлений камінь у ріці...

Скорбота мохом оповила

Задуману країну цю... [1, с. 100].

Починає поет від спогадів про дитинство, знайомство з природою, але не зупиняється, коли зір падає на вікнах лемківського села, що «неначе лата пришта до лісу» [1, с. 53].

Взагалі, для Антонича ліс – символ. Але ліс конкретний: ліс Лемківщини і ширше – Карпат. Це ліс, який Антонич протиставляє місту. Село має бути ближче до лісу. Сонце світить, лемки наділені любов'ю і шаною до прекрасного, поважають свій край.

«Сонце полум'яним сходить маком». Згадується лемківське дерево – явір, що означає світове дерево. Не випадкові кужель і колиска як уособлення світового круговерту.

На мою думку, твір – актуальний. Адже доля порозкидала лемків по всьому світу.

Можна багато говорити про творчість видатного українського письменника Б.-І. Антонича, але згадаймо лише його твір «Зелене Євангеліє» (вдумайтесь у назву!!!). «Ця збірка суцільно підкорена лемківському краю, християнській міфології, любові до лемків у «крисанях (капелюх)».

Народився бог на санях

В лемківським містечку Дуклі

Прийшли лемки у крисанях

І принесли місяць круглий... [1, с. 108].

У вірші «Різдво» захована, а потім розкрита, безмежна любов і шана до лемків, до Лемківщини її сина Б.-І. Антонича, який сказав: «Вірю в землю батьківську, і в її поезію» [1, с. 362].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонич Б.-І. Вибране, К: Київська правда, 2003.
2. Антонич Б.-І. Повне зібрання творів. – Львів 2009.
3. Ільницький М. Літературознавчі погляди Б.-І. Антонича // Слово і час. – 2008.
4. Ільницький М. Від «дочасного світла» до «Сурм останнього дня» //
5. Антонич Б.-І. Повне зібрання творів. – Львів 2009.
6. Махно В. Художній світ Богдана-Ігоря Антонича. – Тернопіль, 1999.
7. Москаленко М. Про Антонича і не тільки про нього // Сучасність – 1992.
8. Новикова М. Міфосвіт Антонича – К: Київська правда, 2003.
9. Павличко Д. Незгасаючий перстень життя. – Київ: Веселка, 2003.
10. Сліпий Й. Заповіт. – Тернопіль: Джура, 2010.

УДК 94(477.8)

Склярова І. В.,

вчитель української мови та літератури комунального закладу Великоглибочецької загальноосвітньої школи I-III ступенів імені Ярослава Стецька Тернопільської районної ради Тернопільської області.

Склярова Т. Р.,

студент ТНТУ імені Івана Пулюя, м. Тернопіль

МІСТО СЯНОК ТА ЙОГО РОЗВИТОК В ІСТОРИЧНОМУ ЕКСКУРСІ: З ДАВНІХ ЧАСІВ І ДО ПОЧАТКУ II СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Сьогодні все більше уваги приділяється питанню появи на сучасних польських землях лемків. Історики та етнографи намагаються знайти, звідки походить дана етнічна група. Місто Сянок, починаючи з 30-х років 20 століття, багато дослідників вважать культурним центром Лемківщини. В даній статті розглядається розвиток міста Сянок в історичному екскурсі.

Дотепер в науковому товаристві немає одностайної думки щодо появи лемків на території сучасної Польщі. На сьогоднішній день існують кілька теорій походження лемків-русинів – субетносу українців, що разом з бойками і гуцулами належать до карпатської частини українського населення.

В працях М. Криницького і А. Торонського висувається теорія, згідно з якою лемки походять з племені білих хорватів [3, с. 110]. Вони запропонували концепцію «народу лемків», як «четвертого східнослов'янського народу», що отримав свій початок від білих хорватів, які, за словами джерел, в VII ст. оселилися у верхньому басейні Вісли [1, с. 12].

В працях польських фахівців висловлюється припущення, що лемки завжди мешкали на теренах Карпат, і їх предками були східнослов'янські племена хорватів [2, с. 12]. Вони вважають, що існував «фракійський» народ – пастухи, які протягом століть вели кочівне життя у Карпатах. В кінці XIV ст. кочівники почали осідати – що ввійшло в історію як «волоська пастуша колонізація».

Термін «волоська колонізація» запропонував польський історик А. Стадницький (1806-1866), розглядаючи цей міграційний рух як переселення в Східні і Північні Карпати здебільшого етнічного румунського населення [6].

Найбільше дезорієнтував наукове середовище з приводу «волоської» колонізації польський етнолог К. Добровольський (1894-1987) [6]. Згідно до нього, малонаселені райони Низьких Бескидів заселило населення волоського походження, що займалося випасом худоби. Термін «волох», позначав кочівного мешканця території сучасної Румунії та назву пастуха овець.

В праці Ю. Тарновича Лемківщина розглядається як територія Карпат, яка ділиться на Низький (Лемківський Бескид), що межує на сході від джерел Сяну з Високим (Бойківським Бескидом) [11].

В даній роботі ми спробуємо відстежити на основі літературних джерел українське походження міста Сянок і тим самим спростувати волоську теорію походження русинів-лемків.

Своє найменування місто Сянок почерпнуло від назви річки, джерела котрої знаходяться біля місцевості Сянки. Воно розташоване при виході з Лупківського перевалу, на шляху в Червону Русь, через який проходив торгівельний шлях з Угорщини до Перемишльської землі.

Сянок від 981 р., як свідчить «Повість временних літ», в епоху раннього Середньовіччя перебував (із короткими перервами) у межах Київської Русі та її складових частин – Галицької й Галицько-Волинської Русі [4, с.159].

Західні землі у княжу добу мали культурні зв'язки з цілим світом. Купецькі каравани доїздили аж до Перемишля. І це була дорога, «королівський путь» галицько-володимирського літопису, що вела з півночі вздовж Сяну до Перемишля, а звідти, або вздовж Сяну, або коротшою дорогою вздовж ріки до міста Сянока [11].

Перша записана звітка про Сянок, як оборонний град, походить із часу, коли землі біля нього належали руським князям. Є про це згадка в Іпатіївському літопису, пов'язана з походом угорського князя Гейзи II у 1150 р. проти руського князя Володимира, коли його загони зайняли місто Сянок та багато сіл, а княжого посадника взяли в полон. Про роль міста свідчить також той факт, що останній був на Русі в X-XIII ст. фактично урядником, котрий від імені князя виконував адміністративну, військову, скарбову й судову владу на означеній території з резиденцією у Сяноку. Отож, у його руках були функціональні повноваження західнослов'янського каштеляна [4, с. 161].

Вже українські князі брали лемків в оборону перед наїзниками та їхнім визиском, допомагали їм також прогнати ворога з підкарпатських земель і з самих Карпат [11].

Іпатіївський літопис у двох інших місцях зазначає про роль Сянока в міждержавних русько-угорських відносинах. Звідси саме довідуємося, що в 1202 р. відбулася зустріч руської княгині, вдови князя Романа з угорським королем Андрієм. У 1205 р. відбувся з'їзд княгині Романової з угорським королем Андрашем. У 1231 р. князь Владислав Юрійович подався «до Сянока, воріт угорських». Ідеться, імовірно, про Лупківський перевал, поблизу якого розмістилося це місто. Як свідчать джерела (зокрема знахідки римських монет у долині Ослави), це був комунікаційний шлях, історія якого губиться в давніх часах. На північному боці Карпат Сянок – це головний пункт, через котрий вела дорога з Угорщини через Польщу у Русь та навпаки.

В 1241 р., татари, дійшовши до Лігніці, напали на Сянок і його частково зруйнували. Отже, це перша іноземна історична згадка про місто Сянок [11].

Ймовірно, що саме в цей період на територію Низьких Бескидів прийшли кочові племена уличів, для яких також провідною галуззю господарства було скотарство. Частка руського компоненту в процесі просування пастушого населення на північ, у Східні Карпати, постійно збільшувалася, а десь на рівні мармароського передгір'я (у гірській місцевості – на північній межі масиву свидівця), уже становила більшість.

Високий рівень політичних і культурних традицій, спільність церковно-слов'янського обряду, сприяв інтеграції південнослов'янських та руських груп населення. Це зумовило поступову асиміляцію в давньоукраїнське мовно-культурне середовище пастухів-«волохів» південнослов'янського походження [6].

Галицько-Волинське князівство було в цьому регіоні однією з впливових розвинутих держав. В 1339 році галицько-волинський князь Юрій Болеслав надав місту Сянок локаційний привілей на магдебурзькому праві. [8, с. 48]. Були запрошені німецькі колоністи, завдяки яким Сянок набув виразно німецького характеру (аж поки німці в 16 ст. не зазнали полонізації) і став

значним торгово-ремісничим осередком. Із 14 ст. русини (українці) становили меншість населення міста [7].

Руське воєводство, отож, і Сяноцька земля, користувалися цим же самим гербом та таким же прапором, як і Перемишльська, тобто двоголовим орлом під спільною короною на синьому щиті, а їхнім правом було руське [4, с. 162].

Казимир Великий близько 16 квітня 1340 року ввійшов на територію Русі, зайнявши Перемишль, Сянок та Львів. Він змушений був скласти присягу щодо шанування права, звичаїв і православної віри населення Галицько-Волинського князівства.

Проти цього виступив, однак, перемишльський староста Д. Детко. Встановивши перемир'я з татарським ханом Узбеком та Любартом Гедиміном, він примусив Казимира Великого визнати його намісником Русі. Втратив він цей титул близько 1346 р. Польський король у документах від 2 лютого й 18 листопада того ж року титулував себе спадкоємцем Червоної Русі, хоч офіційно справу цю було легалізовано лише у 1366 р. [4, с. 162].

Новий період в історії Сянока почався за Казимира Великого. Колонізація Сяноцької землі, котру розпочав цей польський монарх, була продовжена у пізніші сторіччя – XIV і XVII. Спричинилася вона також до кількаразового збільшення чисельності сіл. На першому етапі цього процесу на Сяноччину нахлинули переселенці із заходу. Це були головно поляки, але й потрапляли сюди також інші – серед них німці.

Після смерті Казимира Великого (1370), який не дочекався сина, Червона Русь перейшла (за Вишеградською й Будзинською угодами) під панування сина Карла Роберта – Людовіка Угорського. Володіння цією територією останній передав у лен Владиславу Опольському, котрий виконував функції намісника до 1378 р. Опісля володарювання на цій частині Русі знову перейняв король Людовік, який передав цю територію в правління угорським старостам. Після його смерті (11 вересня 1382 р.) Червона Русь, як і Угорщина, перейшла під панування його старшої дочки Марії, а тодішній намісник Емеріх Бебех виконував її доручення [9, с. 58.].

Повернути землі Польщі змогла лише королева Ядвіга у 1387 році. З 1434 року в Сяноці функціонували земський і гродський суди. Замок став садибою гродського старости [5, с. 23].

Старі документи про потребу будівництва церкви в Сяноці приносять цінну історичну згадку, про те що ще в 1553 р. бурмістром і лавниками були в Сяноці самі греко-католики – отже українці.

В середині XVI ст. під впливом попиту на збіжжя незвичайно стрімко розвивається фільваркове господарство, а для забезпечення йому безплатного робітника пани починають вводити панщину.

З 1772 року Сянок входив до складу Австрії як округове, а пізніше із 1864 року – повітове місто королівства Галичини та Володимирії зі столицею у Львові.

1848 р. в адміністративному відношенні поділено Галичину на три адміністративні округи, що їх назвали від їх головних міст: Львова, Кракова і Станіслава.

Адміністративна краківська округа обіймає край від Карпат аж по Вислу й поріччя Сяну, або давніші округи: Бохенський, Вадовицький, Ряшівський, Сандецький, Тарнівський та Ясельський з деякими частинами Перемиської й Сяноцької округи. Власне українська частина Сяноцької округи ввійшла в склад Львівської адміністративної округи з судовими округами в Балигороді, Ліську, Сяноці і Щавнім [11].

У 1884 році через повіт прокладено залізничне сполучення між Краковом та Львовом, завдяки чому почалися індустріалізація і зростання чисельності населення [5, с. 25].

Активно розвивалося національне і культурно-освітнє життя в західній частині Лемківщини. Так, в 1903 році, в Сяноку були відкриті філії «Просвіти» та «Сільського Господаря», Повітовий Шкільний Союз, як частина Краєвого Шкільного Союзу, та «Лемківський Банк» [11].

Під час Першої Світової війни повіт був окупований російськими військами (з 26 вересня 1914 до 11 травня 1915 року) [5, с. 26].

Розпад Австро-Угорської імперії, створення на її руїнах нових держав, вселив надію на національне визволення лемків. 3 березня 1918 року в місті (як майже в усіх галицьких містах) відбулось «Свято державності і миру» (віче) на підтримку дій уряду Української Народної Республіки, на якому були присутні близько 14 000 осіб [26, с. 23]. У листопаді 1918 р. селяни Сяніччини прийняли ухвалу про створення Східнолемківської республіки та приєднання її до ЗУНР. Упродовж 1918 – 1919 рр. вона постала як Сяноцький комісаріат Західно-Української Народної Республіки. Але невдовзі польські легіонери жорстоко розправилися з керівниками визвольного руху на Лемківщині.

У II Речі Посполитій (1918-1939) Сянок – центр повіту Львівського воєводства, який попри поразку української революції залишався культурним центром Лемківщини [5, с. 26]. Тут продовжувала видаватися національна преса, діяв музей «Лемківщина».

Уряд міжвоєнної Польщі, будучи противником українського руху, закрити велику кількість читалень «Просвіти» на території південної Польщі і лише поодинокі читальні проіснували до 1944 р. Помічниками уряду в боротьбі проти українських просвітян були речники москвофільства. Це засвідчила безпрецедентна боротьба за вкорінення православ'я на Лемківщині [10].

В результаті цієї акції 1926 – 1934 рр. до православ'я перейшло 17 сіл. У 1934 р. були вилучені від Галицької митрополії дев'ять деканатів Лемківщини і створено Апостольську адміністрацію москвофільської орієнтації. Ця акція все ж не могла перекреслити наслідків кількадесятилітньої подвижницької національної культурно-освітньої виховної праці «Просвіти» серед українського населення Лемківщини [10].

Отже, проаналізувавши історичний розвиток давнього українського народу – лемків-русинів, можна зробити висновок, що історики не прийшли до остаточної кінцевої думки щодо їх появи. Приведені у статті гіпотези, пов'язані з походженням лемків, є прикладами, які показують, що віднайти початок їх проживання на сучасній польській землі не так і легко.

Однією із цілей нашого дослідження було довести на основі літературних джерел українське походження міста Сянок і тим самим спростувати волоську теорію походження русинів-лемків.

Наведені факти свідчать, що Сянок – давнє українське місто, яке бере свій початок від часів Княжої Доби та мало розвиток до початку Другої світової війни. В результаті проведення операції «Вісла» ці історично українські землі перейшли до території сучасної Польщі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

- 1 Dziewierski M. Dylematy tożsamości. Studium społeczności łemkowskiej w Polsce / M. Dziewierski, B. Pactwa, B. Siewierski. – Katowice, 1992. – S. 11–12.
- 2 Parczewski M. Geneza Łemkowszczyzny w świetle wyników badań archeologicznych / M. Parczewski / Łemkowie w historii i kulturze Karpat / [pod red. J. Czajkowskiego]. – Sanok, 1995. – Cz. I. – S. 12.

- 3 Pol W. Górale Czuchonkowi / W. Pol / Prace z etnografii północnych stoków Karpat / [pod red. J. Babicz] / Archiwum etnograficzne. – Wrocław, 1966. – S. 110.
- 4 Бендза М. З історії православної культури Сяноцької землі / Український історичний журнал.— К., № 5 (482) за вересень-жовтень 2008. – С. 159 – 179.
- 5 Боднарчук, Ю. Ю. Шлях розпачу і надії [Текст]: соціально-економічні умови депортації та розселення на Тернопільщині українців із Польщі : монографія / Ю. Ю. Боднарчук. – Т.: Економічна думка ТНЕУ, 2012. – 331 с.
- 6 Дністрянський М. С. Роль так званої «волоської» колонізації в заселенні Українських Карпат: спроба синтетичного представлення. Режим доступу: <http://turka-ua.net/publ/7-1-0-1032#ixzz5RxTT8FNz>
- 7 Енциклопедія історії України: Т. 9. Прил. – С / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во "Наукова думка", 2012. – 944 с.
- 8 Калинець І. Знане і незнане про Антонича: матеріали до біографії Богдана Ігоря Антонича / І. Калинець. – 2-ге вид., виправл. і доповн. – Львів : Друкар, 2011. – 276 с.
- 9 – Кордуба М. Західне пограниччє Галицької держави між Карпатами та долининою Сяном. – Л., 1925. – 58 с.
- 10 Красовський І. Діяльність "Просвіти" на Лемківщині / І. Красовський // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. - 2010. - Вип. 19. - С. 322-325. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uks_2010_19_47
- 11 Тарнович Ю. Ілюстрована історія Лемківщини / Ю. Тарнович. – Нью-Йорк: Культура, 1964. – 285 с. Режим доступу: <http://lemko.org/books/III/>

УДК 94 (477)

Стасюк Н. Я.,

учитель української мови та літератури

Збарзької загальноосвітньої

школи І-ІІІ ст. №2 імені Івана Франка

ВЕСІЛЬНІ ОБРЯДОДІ, АТРИБУТИ І СИМВОЛИ ЛЕМКІВ ЗБАРАЖЧИНИ

Найменшою, але водночас найважливішою групою суспільства завжди була і залишається сім'я. Чи не найгірше, коли сім'ю розлучають. Та ще гірше, коли виривають з корінням з рідної землі. Виметені страшною сталінською мітлою на чужину, лемки не тільки не втратили, не розгубили своєї самобутньої ідентичності, високої духовності, а й зуміли пронести її в незайманій чистоті через усі випробування, злигодні та біди.

З особливою силою краса лемківської культури проявилася у весільному обряді. Упродовж століть традиційне народне весілля було одним із найважливіших чинників розвитку й збереження народної культури лемків. Адже весілля – це не лише унікальне театральне-обрядове дійство, яке відображає морально-етичні та естетичні ідеали нашого народу. У весільній обрядовості відбувається процес передачі етнокультурної інформації між поколіннями, що забезпечує спадкоємність самобутності етносу.

Традиційне лемківське весілля складалось із низки взаємопов'язаних і здійснюваних у певній послідовності обрядових актів. У сукупності вони були спрямовані на ритуальне освячення шлюбу та магічне забезпечення подальшого родинного і господарського благополуччя нової сім'ї [1, с. 242].

Попри те, що основні структурні елементи лемківського весілля є характерними й для населення галицьких земель, водночас весільна обрядовість лемків має певні особливості, які довгий час зберігалися лемками на землях, куди вони були депортовані. Відповідно до хронології розгортання урочистих подій, весільний обряд лемків можна поділити на три етапи: передвесільний, власне весільний та післявесільний. Період весіль був регламентований річним циклом трудових процесів і церковними постами і переважно припадав на осінню й зимову пору. За основу візьмемо ту місцевість, з якої були депортовані лемківські родини на Збаражчину, а це – села Мошанець, Пулави, Дарів, Яселко, Поляни, Команча та Опарівка. Саме звичаї та обряди, притаманні цій місцевості, лемки перенесли на збаразькі землі.

Особливу увагу лемки приділяли випіканню різноманітних видів обрядового хліба. Як відзначав відомий дослідник М. Сумцов, «серед усіх слов'янських народів саме в українців побутувало його найширше ритуальне використання у весільних обрядах» [2, с. 56]. Головним весільним хлібом, справжньою окрасою святкового столу був коровай – давній символ родючості й достатку. Дослідники весільної обрядовості на основі звукової подібності слів «коровай» і «корова» вбачали генетичну спорідненість обрядового хліба та ритуальної тварини, зокрема корови. Так, Федір Вовк пов'язував походження короваю від санскритського *krava*, а також проводив паралелі з латинським *caronis* – м'ясо, старослов'янським *krava* і українським *корова* [3, с. 160]. Виготовляли його в обох весільних домівках за декілька днів до весілля чи в переддень шлюбу. До випікання короваю запрошували тільки тих заміжніх жінок, які жили з чоловіками в злагоді, були порядними, шанованими в громаді господарями, мали дітей. Приготування короваю відбувалося з дотриманням певного обрядового сценарію.

Кожен етап цього процесу коментувався обрядовими піснями і супроводжувався певними магічними діями. При вчиненні, вимішуванні та виробленні тіста не допускалася навіть недобра думка, яка могла б зашкодити приготуванню обрядового хліба [4, с. 84]. Як згадує лемкиня, яка довгий час займалася випіканням весільного короваю у с. Пулави: «Весільний коровай був в один шар, зате дуже великий, з півстола, подібний на паску. Мусіли нести на плечах. А щоб коровай під час випікання не сів, скакали догори. Було навіть, що пец валили, аби його вийняти. Раз вийшов чорний, бо присмалили, то другий пекли, бо старші казали, що якщо коровай не вдався, то життя не вдасться» [5].

Як і скрізь в Україні, весільний коровай лемки на Збаражчині оздоблювали виробами із солодкого тіста – зображували лише рожі та закрутки-листочки, квітчали калиною та барвінком. Символіка короваю пов'язана із культом сонця, місяця, зірок. Пекли ще маленький коровайчик, який теж прикрашали квітами, шпарагусом і несли до церкви, коли брали шлюб.

Слід зауважити, що наприкінці ХХ ст., внаслідок асиміляційних змін, традиційний весільний хліб почали виготовляти в декілька шарів, додаючи до оздоблення виготовлені із тіста колоски, різноманітні квіти, фігурки голубів, написи.

Традиційним атрибутом лемківського і загалом українського весілля було шлюбне деревце – гільце. Семантика його складна і багатогранна, витoki якої сягають у давні релігійно-світоглядні уявлення і пов'язуються насамперед з символікою світового дерева як образу простору та часу від земного до небесного, від народження до смерті. На галицькій Лемківщині весільне гільце називали «різга». Для виготовлення використовували верхівку ялини або сосни, берізки. Вона мала чотири гілки, а не три, як у весільній атрибутиці галичан.

За В.К. Борисенко, свою назву весільного деревця галицькі лемки отримали під впливом польської назви *rózdzka, rózga* [6, с. 58]. Гілки «різги» лемки із вищезгаданих сіл прикрашали тільки барвінком та кольоровими стрічками, які називали бинди.

Під час її виготовлення дівчата змагалися між собою, хто краще і швидше обкрутить гілку барвінком до самого низу, закріплюючи ниткою. Інші тримали пучки барвінку і подавали тій, за котру вболівали. Наступного дня виготовлену різгу вставляли в коровай, а виймали лише тоді, як мали його різати.

Зафіксовані матеріали вказують на те, що гільце мало сприяти щасливому подружньому життю, тому його розбирали, щоб ніхто не міг нашкодити молодим. Після переселення на збараські землі лемки ставили гільце на дерево, аби воно плодоносило.

Слід зазначити, що в окремих лемківських селах виготовляли дві різги, друга була невеличка, зроблена зі смереки, ставили її у хвіртку біля дому молодої, аби всіх сповістити про весілля, і залишали там до його завершення.

Виготовлення гільця відбувалося в переддень весілля, прибирали його подружки нареченої на її прощальному дівочому вечорі, що у вищезгаданих селах називали «вінкоплетини». За свідченнями очевидців, після сплетення вінка наречена кланялася друзкам, промовляючи:

- Дякую вам, дівчата, за те, що сплели віночка, жеби біла невісточка.

Молода сама змітала зо стола барвінок, що лишився.

- Шмарю на вас тим смітьом, жеби йшлись моїм путем, – казала, кидаючи барвінок на дівчат [7].

- Такий же прощальний вечір влаштував і молодий. За словами переселенців, він ще мав назву «загравини» [7].

- Тут дружби виготовляли корогву, яку дуже часто, зокрема у с. Пулави та с. Дарів називали «корова»: «Це довга на патику фана білого кольору із вузькими биндами (стрічками). Угорі на дrevко чіпляли дзвіночок. Ще була маршавка, яку виготовляв дружба з грубої ліщини, вона була коротка, перев'язана білим рушником або хусткою, прикрашена барвінком. Всюди висіли вузькі різнокольорові бинди. Часто староста штрикав нею, підпихав чи штовхав, бо маршавка очі не мат» [5]. Досліджено, що маршалка (маршавка) була символом влади весільного старости, якого називали у селах Сяноцького повіту «маршалок».

- Цікавим є обряд викупу, який міг платити як молодий, так і молода: «Якщо наречений забирав молоду до себе в хату, то він давав викуп, а як наречена забирала молодого, то мусіла вона платити. Коли молодий ішов у прийма, то не він приходив по молоду, а вона по нього» [7].

Щодо шлюбної церемонії, то вона здавен була оповита значною кількістю народних повір'їв. Наприклад, коли на шляху до церкви дорогу весільному походу переходила жінка, вважали, що молода не матиме дітей. Якщо під час вінчання комусь з молодят падав з голови вінок або згасала свічка в руці, вірили, що невдовзі його чекає смерть. Ледь жевріючі свічки віщували подружжю хвороби, а тріскуче палахкотіння чи сильне скапування воску — неминучі сварки і сльози [8, с. 32 – 33].

Заслуговує на увагу обряд умивання молодих. Невдовзі після покривання нареченої усе весілля з музикою відправлялося до річки. Весільний староста благословляв воду, а старший дружба занурював вінок молодої. Водою, що стікала з нього, умивалися спочатку молоді, а потім усі весільні гості. Після цього наречена набирала відро води і після повернення додому з метою охорони від усього злого кропила нею обійстя та хату, а залишки виливала під стіл. У народі вмивання вважали своєрідним освяченням шлюбу, обрядом, під час якого на молодих сходить Боже благословення. Не випадково, мабуть, в одній із ладканок зустрічаємо:

*Де ся Марися мила
Там Пресвятая Діва біла* [9].

Зі слів лемків, депортованих із села Пулави: «Чоловіків було мало, а жінок багато, то й вірили в забобони, що зглазити можуть. Було в одної жінки осим дітей, і лише єдне вижило, бо не обмили, як казали люди» [10].

Щодо весільного вбрання, то за традицією учасники весілля одягались у святковий народний одяг, який у різних місцях Лемківщини міг відрізнятися окремими деталями. Жінки на свята брали складний головний убір білого кольору, який називався фацелик. На рогах хустин обов'язково вищивали великі букети квітів, переважно червоні рожі, трансформовані із солярних знаків; це символ, що прославляє сонце, яке огріває землю. І можна припустити, що вищезгаданий обряд випікання короваю, зокрема його оздоблення рожами, теж пов'язаний із солярними знаками.

Слід відзначити, що у весільному одязі лемків збереглися прадавні риси мистецтва вишивання українців. В основі філософської системи лемківської весільної вишивки лежить трикратна життєдайна трійця знаків-символів: земля, вода, сонце. Зображення цих трьох стихій бере початок з дохристиянських часів. Вони уособлюють уявлення про структуру Всесвіту.

Якщо зіставити орнаменти на весільному одязі лемків і солярні знаки, можна встановити, що зображення сонця домінує, однак у різних проявах: восьмипелюсткова розетка, зорі, квітки, зокрема рожі. Респондент, переселений із села Команчі, що славилася вишивкою, згадує: «Ми си так думали, жи земля нас годує, вода нас напуват, а сонце зігриват, і то єст житя» [11].

Цікаво, що сорочку вважали «двійником» людини, що її носить. Тож її шили, вищивали, носили так, як вчила мама, щоб не порушувати споконвічних канонів. Особливої популярності на весільному одязі зазнав мотив ламаної стрічки, кривульок – від двох до дев'яти [1, с. 259]. Слід зазначити, що кривульки відносяться до культури води і символізують вічність, неперервність буття. Це давній знак, який зустрічається ще в трипільській культурі.

Аналіз весільних лемківських обрядів у межових контактах із галицькими дозволяє зауважити, що хоч постійна відірваність лемків від українських земель і сприяла появі вищезгаданих відмінностей, та традиційні дієства лемків мають загальноукраїнську основу. Попри значні асиміляційні процеси, лемки на Збаражчині зберігають ідентичність, як своєрідна частка українського народу. Тож цей багатющий скарб звичаїв, який ми отримали в спадок, мусимо зберегти і, нічого не втративши, передати нашим дітям, щоб не перервався зв'язок поколінь, щоб зберегти генетичну пам'ять нашого народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лемківщина: історико-етнографічне дослідження: у 2 т. Т.2 : Духовна культура / НАН України, Ін-т народознавства. – Львів, 2002. – 420 с.
2. Сумцов М.Ф. Хліб в обрядах і піснях / М.Ф. Сумцов. – Харків, 1985. – 56 с.
3. Вовк Ф.К. Студії з української етнографії та антропології. / Ф.К. Вовк. – К.: Мистецтво, 1995. – 240 с.
4. Борисенко В.К. Сімейна обрядовість українців ХХ – початку ХХІ століття / В. К. Борисенко; голов. ред. Г. Скрипник; НАН України, ІМФЕ. – Київ, 2016.- 256 с.
5. Записано (15.09.2017) від Гербіш М.А., 1929 р. н., у с. Синява Збаразького р-ну Тернопільської обл., пенсіонерка (уродженка с. Пулави Сяноцького повіту, Польща).

6. Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні / В.К. Борисенко: Історико-етнографічне дослідження. – К.: Вища школа, 1988. – 188с.
7. Записано (15.09.2017) від Хомик М.С., 1920 р.н., у с. Синява Збараського р-ну Тернопільської обл., пенсіонерка (уродженка с. Пулави Сяноцького повіту, Польща).
8. Калиняк І. Народне весілля / І. Калиняк. – Пряшів, 1979. – 65 с.
9. Записано (12.11.2017) від Гінди Г. К., 1936 р. н., у с. Капустинці Збараського району Тернопільської області, пенсіонерка (уродженка с. Пулави Сяноцького повіту, Польща).
10. Записано (23.08.2017) від Павлишин С.М., 1935 р. н., у м. Збаражі Збараського р-ну Тернопільської обл., пенсіонерка (уродженка с. Ляшки Сяноцького повіту, Польща).
11. Записано (08.11.2017) від Гаргая І.Г., 1937 р. н., у м. Збаражі Збараського р-ну Тернопільської обл., пенсіонер (уродженець с. Команча Сяноцького повіту, Польща).

Щур. Л. М.,

вчитель історії Королівська загальноосвітньої школи
I-III ступенів Борщівського району, Тернопільської області

ІВАН МЕРДАК – ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ МИТЦЯ

Іван Мердак – правдивий лемківський самородок. Його талант служить прикладом для наслідування багатьом скульпторам. Це – людина, яка тонко відчула природну енергетику дерева, вміла розкрити у своїх мистецьких творах зміст і душу художнього образу. Митець здолав нелегкий шлях у творчості. Завжди тягнувся вгору до найвищої досконалості. Реалізував свої задуми в дереві, графіці, живописі.

Проте на сьогодні ще немає достатньо наукових праць, присвячених аналізу творчої діяльності Івана Мердака. Все це зумовлює **актуальність** теми дослідження.

Новизна роботи полягає в тому, що вперше об'єктом цілісного аналізу став життєвий та творчий шлях лемка-скульптора Івана Мердака .

Мета наукової роботи – зібрати та систематизувати відомості про талановитого земляка, переселенця в село Королівка Івана Мердака.

Метою передбачені такі **завдання**:

- ✓ вивчити процеси депортації автохтонного українського населення до Радянської України, зокрема на Борщівщину;
- ✓ проаналізувати факти адаптації населення до нових умов;
- ✓ з'ясувати умови становлення Івана Мердака, як скульптора;
- ✓ систематизувати творчу спадщину різьбяр.

Джерелами та літературною базою для нашого дослідження стали публіцистичні статті періодичних друкованих видань, монографічне дослідження, дані рукописних фондів Борщівського краєзнавчого музею, матеріали персональних та збірних виставок митця, спогади очевидців подій присвячені цій проблемі, а також дані, отримані із всесвітньої мережі Internet.

Отже, **об'єкт дослідження** – це скульптор-різьбяр Іван Мердак.

Предмет дослідження – особливості становлення та розвитку майстерності Івана Мердака, зв'язок митця з нашим краєм.

Хронологічні рамки дослідження – середина 40-х років ХХ ст. – перше десятиліття ХХІ ст., тобто охоплюють період життя та творчості Заслуженого майстра народної творчості України Івана Мердака.

У ході дослідження використовувалися такі **методи**, як: порівняльно-історичний, описовий, метод системного аналізу, метод оцінки, які застосовувалися при написанні всіх розділів дослідження.

У мистецькому середовищі творчість Івана Мердака як скульптора, живописця, різьбярка заслуговує на особливу пошану, визнання та мистецьку цінність. Його роботи оригінальні, неповторні, з глибоким творчим змістом. Митця знали і любили в Україні та за кордоном.

Творчість Івана Мердака ніколи не залишається поза увагою громадськості. Перша газетна публікація виходить в 1954 р. в Чернівецькій обласній газеті від 10 квітня 1954 р. з інформацією про гіпсову скульптурну композицію «Брат за брата». Перший каталог робіт майстра – у 1980 році; у лютому 2002 року видавництво «Школярник» видало останній каталог робіт скульптора. Про здобутки майстра писали газети та журнали районного, обласного та державного рівня. Тернопільське обласне телебачення у 1998 році створило фільм «Світло нев'янучого саду». Досить детально творчий шлях Івана Мердака узагальнив Петро Сорока, результатом дослідження став випуск книги «Дух і форма або Іван Мердак Мистецький силует» у Тернопільському видавництві «Богдан» у 2005 році.

Післявоєнна розруха, переселення з рідних місць, відсутність нормальних умов життя, примусова колективізація, конфіскація майна, голод 1947 року підкреслили всю складність життя простого переселенця в умовах радянської системи. В долі Івана Мердака переселення залишило особливий слід, що в майбутньому чітко проявилось в його творчості. Основу творчої скарбниці Івана Мердака становлять образи наших древніх пращурів, які генетично пронесли ідею української культури, історії та релігії. На прикладі життя і творчості Івана Мердака бачимо людину, яка в силу політичних обставин була позбавлена рідної землі, але зберегла дух рідної Лемківщини на все життя. Найповніше тему рідної землі розкрив у своїх мистецьких творах з середини 80-х років ХХ століття.

Становлення Івана Мердака як скульптора проходило в суперечливий для України час. На формування його поглядів мали вплив рідні місця, де народився майстер, розмови з дідом Дмитром, повчання вчителя-переселенця Івана Русенка, скульптурні твори кумирів майстра. Він завжди звертався до витоків свого роду, свого національного коріння. Займав активну життєву позицію. Майстер став уособленням таланту українського народу, збагатив мистецьку скарбницю України та всього світу. В творах вдало поєднуються творчі і професійні якості, що визначали кінцевий результат праці митця. Творча свобода, оригінальність, смак, почуття міри автора виступають основними критеріями його робіт. Роботи майстра фактично поєднані за тематичною структурою: цикли робіт «Київська Русь», «Наші предки», «Просвітителі», паркова скульптура, цикл оригінальних робіт – «Вікна» та серія «Церкви Лемківщини»

Митець суб'єктивно бачив події та реально подавав їх через витвір мистецтва. Виокремлення ідеї з його життєвої пам'яті та її втілення виливалося в цілісний художній образ. Усе, зроблене ним, відобразило духовний світ українця, незнищенність національних традицій. І справа не лише в суто лемківській тематиці більшості його творів, а в самому їхньому дусі, настрої, підході і стилі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гайда В. Сумні дзвони лемківських церков // Тернопіль вечірній – 11 вересня 1996 р.
2. Гвань І. Репресивно-депортаційна політика: розв'язання українського питання (1939 – 1947) // «Український світ» (спецвипуск), 1997 р. – с.39 - 40
3. Демків Б. Воскресіння древа життя // Вільне життя - 23 січня 1999 р.

4. Ковальчук В. Лемки: трагедія в центрі Європи. // «Український світ» (спецвипуск). – 1997 р. – с. 28.
5. Книзі обліку переселенців з Польщі на Борщівщину в 1944 – 1946 роках №1, №2 // Рукописні матеріали, зібрані та опрацьовані членами правління товариства «Лемківщина» м. Борщева О.О. Гойдою та М.В. Дзіндзьо (рукописні фонди Борщівського краєзнавчого музею. – 1992.
6. Лихота М. Роздуми старого лемка. // «Український світ» (спецвипуск). - 1997 р. - с.16 - 17.
7. Маслій М. Іван Мердак: Ісус Христос мусив бути з лемків, бо другий би таких мук не витримав // Нова Тернопільська газета - 30 травня 2007 р.
8. Мердак Іван. Учитель. Спогад. // Вільне життя. - 18 січня 2000 року.
9. Мушинка М. На рідних землях, але в чужих державах. Трагічна доля Лемківщини, Холмщини та Підляшшя // «Український світ» (спецвипуск) – 1997 р. - с. 4 - 7.
10. Мердак Іван. Із славного древнього села Райського не залишилося нічого... // Вільне життя - 21 травня 1997 р.
11. Николин Н. Депортація українського населення з Лемківщини, Підляшшя, Холмщини до Борщівського району. // Літопис Борщівщини - № 9. - с.19
12. Сорока П. Дерево оживає легендою // Літературна газета - 15 лютого 2007 р.
13. Сергійчук В. Вигнання лемків з рідної землі // «Український світ» (спецвипуск) - 1997 р.
14. Сорока П. Дух і форма, або Іван Мердак Мистецький силует. Тернопіль. – Навчальна книга «Богдан». - 2005 р.
15. Тернопільський Енциклопедичний словник. – Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», т.2 – 2008 р. - с. 503 – 504
16. <http://www.ukrlite.org/main/Minerva/soroka10.htm> Сорока П. Денники. Нотатки колекціонера
17. http://www.uk.wikipedia.org/wiki/Мердак_Іван_Григорович
18. <http://www.borshchiv.pp.net.ua/index/0-5> - Борщів - видатні особистості
19. <http://www.photo.ukrinform.ua/ukr/current/photo.php?id=108975>
20. <http://www.adm.gov.te.ua/index>
21. <http://www.tubethe.com>. Іван Мердак. Виставка до 60 - річчя .
22. <http://www.youtube.com>. Іван Мердак . Херсонське обласне телебачення, 2007 р.
23. <http://www.youtube.com>. Лемківська ватра - 2010
24. <http://www.facebook.com>. Лемківський скульптор Іван Мердак
25. <http://www.youtube.com>. Іван Мердак: «Світло нев'янучого саду» фільм Тернопільського обласного телебачення, 1998 р.

УДК 37(09)(477)

Пахолок А. Р.,

студент 4 курсу спеціальності «Соціальна педагогіка»

Чортківського гуманітарно-педагогічного

коледжу ім. О. Барвінського

ОСВІТА ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЕТНОГРАФІЧНИХ ГРУП УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Історичне минуле українського народу є надзвичайно багатим і водночас складним. Українці віками зазнавали постійних утисків та переслідувань від колонізаторів за свою віру,

мову, культуру; переносили духовні й матеріальні втрати, неодноразові примусові виселення. У ряді наукових розвідок істориків, педагогів (Д. Герцюк, Т. Завгородня, В. Кемінь, І. Павлів, Б. Ступарик, М. Чепіль та ін.) розкрито питання розвитку шкільництва на окремих етнографічних територіях: типи навчальних закладів, розвиток освіти у різні історичні періоди, педагогічні персоналії.

Метою нашої розвідки є дослідження ролі освіти у процесі збереження автохтонними українцями своєї національної ідентичності на прикладі діяльності навчальних закладів Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини.

Одним із найстаріших навчальних закладів тодішнього Підкарпатського воєводства була чоловіча гімназія класичного типу ім. Королеви Софії в Сяніку, заснована 27 липня 1880 року. Тут навчалися діти міщан, селян. Навчання тривало 8 років, після закінчення чотирьох років навчання у народній школі. У 1898 році було збудовано гімназійну бурсу ім. цесаря Франца Йозефа, в той час як Народний дім відкрив гуртожиток для українських учнів. Від 1908 року тут разом із хлопцями навчалися й дівчата. До навчального плану входили такі предмети, як польська, німецька, грецька, латинська, французька мови; історія; географія; фізика та хімія (вивчали як один предмет); природознавство; фізична культура; трудове навчання; малювання; філософія. За твердженням колишнього учня В. Кудлика, «на цілу Лемківщину це була єдина гімназія, де вчили також і української мови» [1, с. 322]. Загалом же навчання відбувалося польською мовою. Однак свідомі учні-українці цікавилися, пізнавали й вивчали рідну історію, культуру. До цього спричинилися гімназійні професори, як-от Володимир Чайківський – викладач української мови, Лев Гец – учитель рисунку. В. Чайківський, усвідомлюючи, що невелика кількість годин та рівень програми не дадуть учням того рівня знань української мови та літератури, які слід винести з гімназії, запрошував до себе додому здібніших учнів, давав читати зі своєї бібліотеки українські книжки, а відтак при поверненні обговорював прочитане [1, с. 323]. Л. Гец служив у легіоні Українських січових стрільців. Був одним з ініціаторів заснування й активістом українського громадсько-культурного товариства «Лемківщина» в Сяноку. Створив і очолював музей «Лемківщина». Зі стін Сяноцької гімназії вийшли відомі культурні діячі, освітяни, поети, як-от Б.-І. Антонич [2, с. 298].

Від кінця жовтня 1939 р. в захопленій Німеччиною Польщі українські етнографічні землі – Лемківщина, Підляшшя, частина Посяння і Холмщина – входили до складу Генеральної губернії цивільної німецької адміністрації. Німецький окупаційний режим тут був дещо ліберальніший, ніж польський. До українського культурного життя на Лемківщині, Холмщині, Підляшші німецька влада ставилася досить толерантно. Вже у перших тижнях німецької окупації виникли під різними назвами українські громадські організації. Вони розпочали допомогову акцію для втікачів, організували українське населення і захищали його перед німецькою владою; заснували низку українських шкіл, відновили «Рідні хати», українські повітові кооперативи тощо. Місцевим українцям допомагали втікачі з західноукраїнських земель і політичні в'язні, випущені з польських тюрем та концентраційних таборів. Близько семиста вчителів, із них майже 90 % галичан, стали «справдішніми піонерами національного відродження села через українську школу» [3]. Інтелігенти, котрі могли працювати у школах, були скеровані на вчительські посади в села Лемківщини, Надсяння, Холмщини й Підляшшя, і тому навчання дітей у школах розпочалося українською мовою, бо до 1939 року воно повсюдно велося польською мовою. Створено Торговельну школу в Сяноці, гімназію в Грубешеві й Ярославі, українські бурси в Горлицях і Дуклі.

До збереження самобутньої культури значно спричинилася Українська учительська семінарія в Криниці (1940 – 1945 рр.) – перший освітній заклад такого типу за всю історію Лемківщини. На базі семінарії був організований ще курс садівничок для 30-ти дівчат та фаховий курс для некваліфікованих учителів. Студенти семінарії вели значну культурно-освітню роботу в селах. Г. Щерба зазначає, що Українська учительська семінарія в Криниці відкрила шлях до освіти дітям з найбідніших та найвіддаленіших сіл і мала великий вплив на розвиток освіти й культури, національне відродження Лемківщини. Студенти отримували стипендії; круглих сиріт і напівсиріт утримували в бурсах за рахунок стипендії Українського Центрального комітету [4, с. 81–82].

Велику роль в організації українського шкільництва відіграли Українські допомогіві комітети, роботу яких із липня 1940 року координував Український центральний комітет у Кракові, очолюваний відомим ученим, вихідцем із Лемківщини, професором Ягеллонського університету В. Кубійовичем [5, с. 1277]. Українські допомогіві комітети ініціювали відкриття шкіл, здійснювали національний вишкіл молоді, поширювали українські книжки й часописи.

Вперше на Холмщині й Підляшші навчання в народних і фахових школах (серед них середня промислова школа в Холмі) перейшло на українську мову. У вересні 1940 р. почала працювати Державна українська гімназія в Холмі. Наплив учнів був такий великий, що в окремих класах відкривали по три відділи [6, с. 4]. Найбільша кількість учнів у ній досягла 625-ти. У гімназії, серед інших дисциплін, викладали українську мову й літературу, історію України. Викладачами тут працювали відомі особистості, що поєднували в собі високу кваліфікацію педагога і готовність жертвно служити інтересам українського народу. Так, викладач історії М. Кордуба слушно вважав, що виховання патріотизму та прищеплення цінностей соборності всіх українських земель є найпотрібнішими для молодого покоління в ситуації втрати звичних світоглядних орієнтирів [6, с. 5]. Навчання в середніх школах було уможливлено заснуванням бурс-інтернатів для молоді. На розвиток шкільництва значний вплив мали також Українські освітні товариства, масово засновувані замість «Рідних хат».

Справжнім оплотом українськості, важливим осередком культурного життя було одне з найстаріших міст Галичини, колишня столиця окремого українського князівства, головне місто Надсяння – Перемишль. Тут у 1911 році засновано семикласну школу ім. Маркіяна Шашкевича, приурочену до 100-ліття від дня народження визначного письменника, громадсько-культурного діяча та зачинателя нової української літератури в Галичині. У 1945 році у зв'язку з трагічною для українців акцією «Вісла» цю інституцію закрили. У 1991 році відбулося відновлення закладу. Зараз він функціонує як комплекс загальноосвітніх шкіл № 2 ім. М. Шашкевича в Перемишлі, у склад якого входить початкова школа, гімназія, загальноосвітній ліцей та дитячий садок.

Національно свідомі особистості виходили зі стін Української державної чоловічої гімназії (1895 – 1939) [7, с. 3] та Українського інституту для дівчат у Перемишлі [8]. Різнобічне виховання учнів здійснювалося завдяки жертовній праці викладачів, котрі педагогічну діяльність поєднували з громадською, культурно-просвітницькою, виховуючи власним прикладом.

Для багатьох середніх навчальних закладів спільним є поширення учнівського самоврядування, масштабна позанавчальна діяльність: молодіжні об'єднання, гуртки, свята, імпрези тощо. Наприклад, в українській державній гімназії у Ярославі (1940 – 1944 рр.) функціонували Курінь Юнацтва (своєрідна копія Пласту, діяльність якого була заборонена польською владою), літературно-науковий та математично-фізичний гуртки.

Викладене вище засвідчує вагому роль освіти у збереженні своєї рідної мови, культурних традицій українцями Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини. Особливо важливою є діяльність гімназій, у стінах яких формувалися особистості, свідомі своєї національної приналежності, які, не заперечуючи здобутки різних культур, через співіснування з ними берегли і плекали власну національну ідентичність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кудлик М. Учень гімназії. Весни розспіваної князь: слово про Антонича : статті; есе; спогади; листи; поезії / упоряд. М. М. Ільницький, Р. М. Лубківський; передм. Л. М. Новиченка. – Львів : Каменярь, 1989. – 430 с.
2. Ільницький Д. Культурна картографія життєвого світу Богдана Ігоря Антонича: Сяноцька гімназія. *Парадигма*. – 2013. – Вип. 7. – С. 284–304.
3. Баран С. Холмщина вчора і сьогодні. *Львівський вісник*. 942. 4 січня.
4. Щерба Г. І. Роль Володимира Кубійовича у розвитку освіти на Лемківщині в 40-х роках ХІХ століття. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: зб. наук. праць / ред. кол. : Євтух В. Б. (гол. ред.). Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс». – 2015. – Вип. 17. – С. 79-86.
5. Кубійович В. Лемки. Енциклопедія українознавства. Словникова частина / гол. ред. В. Кубійович; Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові. Львів, 1994. – Т. 4: Перевидання в Україні. – С. 1275-1280.
6. Федоришак Р. Л. Педагогічна діяльність Мирона Кордуби в роки Другої світової війни та повоєнної відбудови. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. – 2013. – № 1. – С. 3–8.
7. Українська державна чоловіча гімназія в Перемишлі. 1895–1995 / упоряд. І. Гнаткевич. Дрогобич : Відродження. – 1995. 304 с.
8. Український інститут для дівчат у Перемишлі. 1895–1995: Ювілейна Книга Пам'яті до 100-річчя заснування / упоряд. І. Гнаткевич. Дрогобич : Відродження. – 1995. – 168 с.

Ігнат Ю. В.,

*учениця 9 класу Висиповецький НВК ЗОШ І-ІІІ ступенів
Зборівського району, Тернопільської області*

ОПЕРАЦІЯ «ВІСЛА» - ПАМ'ЯТАТИ, ЩОБ НЕ ПОВТОРИТИ

Немовби в оправданіє гріха

Злочинну акцію, що над людьми нависла,

(У чому завинила тут ріка?)

Назвали операцією «Вісла»

Мирослав Артемович

Над повоєнним Закерзонням важко гоїлися рани війни. Мозолистих рук чекала земля, але мирні сподівання перекреслила Операція «Вісла», яка розпочалася 28 квітня 1947 року під керівництвом Радянського Союзу, Польщі, Чехословаччини.

У 1944 році між урядами УРСР і Польщі було підписано «Угоду про взаємний обмін населення у прикордонних районах». Це перше виселення українців зі споконвічних українських земель, що на той час належали Польщі, котре передувало операції «Вісла» та яке мало (за умовами угоди) бути винятково добровільним, але проводилося найчастіше примусово та із застосуванням військової сили.

Переселення і масові репресивні акції польського уряду щодо українців викликали закономірну і рішучу протидію національно-патріотичних сил: Української Повстанської Армії та націоналістичного підпілля Організації Українських Націоналістів на території Закерзоння. Це становило серйозну загрозу для існування тоталітарного режиму в цілій Польщі. За цих умов польська комуністична влада, продовжуючи свою антиукраїнську політику, вирішила повністю виселити українське населення з його етнічних земель і розпорошити українську національну меншину в Польщі. Не менш важливим для Польщі була ліквідація українського підпілля, харчової бази УПА та людського ресурсу. В таких умовах боротьба втрачала сенс.

Приводом до початку операції «Вісла» стала загибель 28.03.1947 року в районі села Яблоньки у бою з відділом УПА заступника міністра оборони Польщі генерала Кароля Свєрчевського. Смерть була дуже загадковою, тому що оунівці, маючи військову перевагу, вбили тільки одного генерала та трьох солдатів. Можливо, у цій смерті були зацікавлені реакційні елементи Центральної Польщі, і замах ними був організований власне у такій місцевості, де підозра впаде на українців.

18 квітня посол Польщі в Москві повідомив міністра закордонних справ СРСР про акцію «Вісла».

Офіційно операція «Вісла» тривала три місяці, до 28 липня 1947 року, деякі переселення тривали ще й до 1950 року. В ході операції виявилось, що українців набагато більше, ніж передбачали на зламі 1946-1947 рр.

За даними генерального штабу ПВ виселено 140,5 тис. українців та членів змішаних родин, які проживали у 22 повітах трьох воєводств – Ряшівського, Люблінського і Краківського.

Деякі із виселених, запідозрених у причетності до УПА, а згодом і тих, яких спробували повернутися на рідні землі, відсилали до табору праці у місті Явожно. Табір проіснував до січня 1949 року, в ньому опинилося 3,9 тисяч осіб. Внаслідок жаклих умов проживання та фізичних знущань загинуло не менше 160 осіб.

Ці події дуже загострили відносини українців та поляків. Це, з одного боку, дозволило тоталітарній державі відвернути увагу поляків від справжніх поневолювачів Польщі – «хазяєвов Кремля» – та їхніх досягнень (депортації польського населення – «кресів» у Сибір та масовий розстріл польських офіцерів у Катині), а, з іншого, – наростав конфлікт щодо Волинської трагедії та нової хвилі депортації.

Виселення. В 25 кілометрах від Тернополя розташовано село Серединці. Окрасою села є костюл, який місцеві жителі переробили на греко-католицьку церкву. Колись більшість населення були поляками, а після подій 1945-1947 рр. їх виселили, а натомість заселили «західняками» (так місцеві жителі називали своїх нових односельчан, яких переселили з території Польщі). Уже старше покоління цих переселенців пішло у небуття. Залишились їхні діти, для яких ця земля стала рідною. Вони мало що пам'ятають про виселення, але з розповідей їхніх батьків, які вони запам'ятали у дитинстві, ми спробували відтворити події тих років.

Селяни закінчували збирати урожай зернових зі своїх полів, дбайливо звозили його до стодоли, щоб взимку обмолотити ціпами. Картоплю і городину ще не збирали. По селах почали їздити уповноважені та розвішувати на воротях листівки про виселення. Часу на збори давали 2-3 години, дуже рідко добу.

Акція супроводжувалася масовим насильством над українським населенням. Польська комуністична поліція озброювала польських селян-шовіністів, що знищували цілі села,

вбиваючи навіть дітей і жінок. Популярний девіз поляків: «Українців за Сян!» Свідок тих подій Ігнат Катерина Йосипівна згадує той тяжкий день із розповідей своєї матері: «Приїхали три польських фіри і наказали все грузити. Поляки нічого не допомагали, лише сміялися. Мама з бабусею погрузили деякий одяг, перини, подушки і одне ліжко, трошки муки, зерна. Мати пані Катерини поскладала в чайник недоварені кури, щоб було що їсти в дорозі. Сусід – поляк відбив із паркану кілька дошок, щоб зробити клітку на кури, бабця за те на нього дуже сварилася, що понищив пліт, мала надію повернутися навесні додому, ще мати просила, щоб взяли шафу на одяг, але поляк відмовив і зі злості кинув на фіру бамбетель. Дуже вила за сім'єю собака, мусіли відв'язати, і та пішла за нами. Всі дні були у страхі від постійних перестрілок поляків та повстанців.

Свідок тих подій Онишко Степан Миколайович згадує, що, коли їх привезли на станцію, то в ночі на їхній конвой, який складався з бійців Червоної армії, напали бійці УПА, роззброїли конвой і наказали всім повертатися назад в свої села. Але люди боялися, тому ніхто не зрушив з місця. А вранці наїхало польських поліцейських та загін ЧА. Кілька молодих хлопців розстріляли, звинувативши їх у зв'язках з УПА.

Жминда Ганна Михайлівна розповідає, що напередодні виселення її батько віддав свої коні у сусіднє село сестрі і вирішив забрати їх назад, бо ж треба було чимось їхати. Разом з батьком у дорогу напросилася мала Ганна. В ту зловісну ніч дівчинці з батьком ледве вдалося уникнути смерті. Справа в тому, що перед цими подіями українські повстанці напали на польський пастерунок, чим викликали гнів у поляків, котрі радо зганяли його на українському населенні.

Дорогою їм трапився польський солдат, який, впізнавши українців, повів їх у поле стріляти. Батько міцно тримав дочку за руку, дитина плакала і просилася до матері. По дорозі натрапили на іншого поляка, який виявився йому братом. Він підійшов до нього і сказав: «Ясік! Відпусти їх, бійся Бога! Що тобі мама казала, коли ти йшов воювати, що хто чим воює, то від того гине». Ось таким щасливим випадком їм вдалося уникнути смерті. Як згадує пані Ганна, час був неспокійний, Богу дякувати, що всі з родини залишилися живими, багато крові пролилося як з української, так і з польської сторони. Вдень приходили поляки, а вночі українські партизани. Правда ніхто не вбивав, лише забирали їжу та речі.

Вдень селяни з Нової Греблі зібралися на станції. Мати Ганни Михайлівни попросилася на ніч до єврейської сім'ї, щоб діти не спали на вулиці. Вночі на станцію напали повстанці, хотіли замінювати колію, щоб їх не вивозили, але люди просили того не робити, щоб не було жертв.

На другий день на світанку поляки зігнали людей (окремо чоловіків і жінок) під тартак і вирішили їх перестріляти. В цей час до Любачева приїхало військо, яке перешкодило кривавій розправі. Два тижні люди пробули на станції, поїли всі свої запаси. Біда була чорна, почали навіть ловити та їсти вужів. Коли пані Ганна їхала поїздом, то нарахувала, що горіло 25 сіл. Більшість хат були дерев'яними. Пригадує, що сусіднє село Синоки було вирізане поляками повністю.

Дорога була важкою. Ігнат Катерина згадує: «На станцію подали поїзд. У вагон розміщували по кілька сімей. Сиділи тільки діти й дуже старі, всі молоді їхали стоячи. У вагони погрузили корови, коні, кури та інший багаж, який не розтягли на станції. По дорозі бачили спалені села, їх вмисне підпалювали поляки, щоб повстанці не мали, що їсти. Ті в свою чергу палили польські».

Жминда Ганна Михайлівна згадує: «На станції в Раві Руській грабували пасажирів. Дорослі, що їхали з Ганною Михайлівною у вагоні наказали дітям: коли зайдуть поляки,

кричати, щоб ті не могли нічого взяти. На диво так і трапилося, вагон не був пограбований. Худоба їхала разом з людьми, дорогою її не поїли, оскільки не мали чим, лише годували. Самі люди їли те, що встигли взяти з дому, більшість уже не мала харчів. Воду набрали аж на зупинці у Львові. Їхали два дні».

Сім'ї переселенців висаджували на станціях Зборова, Озерної та Великого Глибочка. Представники від влади давали назви польських сіл, в яких можна було знайти житло.

Ігнат Катерина Йосипівна згадує: «Ми знайшли хату в Серединцях. У хаті жила полячка, дуже добра жінка. Коли виїжджала, то залишила картоплю та солому для корови. Ще довгий час мати пані Катерини переписувалася з полькою, вважаючи її своєю родиною. Довгі роки мати та бабця жили надією, що колись повернуться додому, що тато повернеться з війни. Мрії не здійснилися».

Сім'ю Жминди Ганни Михайлівни поселили в селі Серединцях. Жили з полькою Євою два тижні. Коли вона виїздила з хати, то залишила їм картоплю, солому та найбільший скарб – коня.

За незалежної України один із синів Єви – Ясік – побував у гостях в пані Ганни. Кликав їх до Польщі. Сестри Ганни Михайлівни: Катерина, Паша та брат Зеновій були на батьківщині своїх пращурів. Коли ми були у пані Ганни перший раз, то вона мала надію теж побувати у Польщі, оскільки вже виробила собі закордонний паспорт. Цього літа мрія здійснилася: Ганна Михайлівна разом зі своєю сусідкою Солило Марією Федорівною побували на рідних землях.

Солило Марія Федорівна: «Хат наших уже давно нема (Марія Федорівна проживала на хуторі Солили Любачівського повіту, а Ганна Михайлівна у селі Нова Гребля того ж повіту). Нові села заможні. Ми побували у костьолі на літургії, помолились біля каплички. Походили по березі річки свого дитинства – Любачівка. Кажуть, що двічі в одну річку не ввійдеш, але коли стояли біля річки, то згадували дитинство і страхіття, що пережили, та просили Господа Бога, щоб відвернув від дітей та внуків подібну біду».

Сім'я Онишка Степана Миколайовича також знайшла хату в селі Серединцях. У хаті проживала заможна полячка. Казали, що чоловік її був польським офіцером, тому й боялася розправи. Коли полька збиралася, то бачили в неї фотоапарат та кілька шкір на чоботи. Вночі вона втекла.

У 1949 році пана Степана засудили за підозрою у зв'язках з УПА. Присудили десять років. Покарання відбував у Читинській області район Хелок станція Мокзон, працював на лісопильні. Повернувся в 1958 році додому.

Сім'я Ігнат Марії Михайлівни також знайшла прихисток у селі Серединці. Поселилися у хаті поляків Свірських, з якими жили ще два тижні, годилися, ділилися їжею. Хтось із поляків дозволив їм викопати частину картоплі. Хата була ще не закінченою, але біля неї, на радість дітям, ріс садок. Пані Марія згадує, що дуже хотілося їсти, і вона не розуміла, чому мати дає так мало їжі. До сьогоднішнього дня пам'ятає смак того «доброго борщу», яким її хтось вгостив. У ньому не було, крім буряка, нічого, лише підбитий мукою, але який був смачний той борщ голодного дитинства. Мати пані Марії неодноразово згадувала про те, що кілька разів їх мали виселити до Сибіру, та видно Бог беріг. Батько довгий час не погоджувався йти до колгоспу. Сім'ї переселенців надіялися хоча б на якусь компенсацію за залишене майно.

Сім'я Солило Марії Федорівни залишила нову цегляну хату під черепицею, дві стодоли, два хліви, 20 гектарів поля, 5 корів, 2 коней, 5 свиней. Все добро описали в евакуаційному листі, але ніякого відшкодування не отримали, чули, що людям давали зерно та радянські гроші, але то була мізерія. У 2003 році син Марії Федорівни у Львівському Державному архіві

віднайшов перепис майна, яке родина залишила на хуторі Солили, але факти не співпадали із дійсністю.

Жминда Ганна Михайлівна згадує, що в Новій Греблі залишили нову хату, стайню, стодолу, 10 гектарів землі та чималу живність.

Мати Ігнат Марії Михайлівни до війни їздила на заробітки у Францію. Заробила грошей, щоб побудувати старшій донці хату. Встигли купити камінь та дерево, а збудувати хату уже не судилося. Батько пані Марії, щоб якось звести кінці, взяв у держави позику, яку віддавав до 1953 року, переплативши позичену суму у кілька разів.

Старше покоління переселенців дуже тужило за своєю батьківщиною, їхні діти вже вирости тут, створили сім'ї, подружилися з місцевими людьми, які їх прийняли і допомогли в тяжку годину.

У свідків описаних подій нема злоби та ненависті, але вони висловлюють своє незадоволення з приводу того, що на державному рівні Польщі та України депортація не визнана і не засуджена. Нема правової оцінки цим подіям.

Висновок. Запущений у момент підготовки «Вісла» маховик антиукраїнської пропаганди не зупинений до сьогоднішнього дня. Нечесні політики часто спекулюють відносинами двох народів, хочуть знову кинути їх у вир ненависті та непорозуміння, хоча сьогоднішній час вимагає від нас пробачити один одному заради майбутнього, заради життя, заради наших дітей.

У лютому 1990 року акцію «Вісла» було засуджено сенатом Республіки Польщі. У 2002 році президент Польщі Олександр Квасневський висловив співчуття з приводу виконання цієї акції.

27 лютого 2007 року президент Польщі Лех Качинський і Президент України Віктор Ющенко в спільній заяві засудили операцію «Вісла», і визнали її такою, що суперечила базовим правам людини.

На початку 2013 року від імені Об'єданого товариства депортованих українців «Закерзоння» було звернення до голови Сейму – пані Єви Копач. Відомостей про долю цього проекту немає. Резолюція Польського Сейму, яка засуджує операцію з депортації українців «Вісла», викликала протест деяких поляків та опір правих політичних сил, які вважають недоцільним вибачитися за ці події, оскільки Україна не вибачається за події на Волині (так звану «Волинську різню»).

З української сторони також вистачає непорядних людей, які готові розпалити нове вогнище ненависті.

Важливу роль на шляху порозуміння між поляками та українцями відіграв приїзд Святослава Шевчука, голови УГКЦ, до Польщі (Варшава) 28 червня 2013 року, де була підписана спільна декларація між римо-католицькою і греко-католицькою церквами, в тексті якої зазначається: «Просимо прощення у Бога за вчинені злочини та закликаємо всіх українців і поляків до сміливого відкриття думок і сердець на взаємне пробачення і поєднання».

У своїй проповіді Святослав Блаженний сказав: «Перед від'їздом з України мене запитували: « Ваше Блаженство, а чого ви їдете до Польщі?». Я їм сказав: «Я їду, щоб боронити образ українця в Польщі і образ поляка в Україні, образ християнських народів, які вміють прощати і просити прощення, вміють любити навіть ворогів і разом співжити пліч-о-пліч, як брати і сестри».

Дай Боже нам усім мудрості і терпіння, щоб все це збулося.

На сьогоднішній день є багато відкритих питань у відносинах України та Польщі. На часі дати відповіді. Ні, нового конфлікту не потрібно. Потрібен компроміс і взаємне вибачення.

З початком російсько-української війни, слово «переселенець» знову увійшло до українського лексикону. Чи не тому наша історія повторюється, що ми не вивчили уроків минулого?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Акція «Вісла»/ Впорядкування і редакція Євгена Місила. – Львів – Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, 1997. – 564 с.
2. Роман Кобачій. Хрущов і Закерзоння // Наше слово.– 07.11.2004. – №5. – С. 8
3. Марискевич Т. Польські військово – силові структури у переселенських акціях 1944-1946 рр. //Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 17.2008. – С. 554-599
4. Юрій Гаврилюк «Акція «Вісла» – останній акт українсько-польської трагедії// Історична правда. – 19.02.2011.
5. Дрозд Р., Гальчак Б. Історія українців у Польщі в 1921-1989 роках / Роман Дрозд, Богдан Гальчак, Ірина Мусієнко; пер. з пол.. І. Мусієнко. 3-тє вид., випр., допов. – Харків: Золоті сторінки, 2013. – 272 с.
6. Ліпкан А.Г. Операція «Вісла»: переселення чи депортація? // Воєнна історія. – №1. – 2003.
Спогади очевидців:
 - Ігнат Катерина Йосипівна, 1939 року народження, село Ігнати Любачівського повіту;
 - Жминда Ганна Михайлівна, 1932 року народження, село Нова Гребля Любачівського повіту;
 - Онишко Степан Миколайович, 1927 року народження, село Нова Гребля Любачівського повіту;
 - Ігнат Марія Михайлівна, 1942 року народження, село Лежаків Ярославського повіту;
 - Солило Марія Федорівна, 1930 року народження, хутір Солили Любачівського повіту.

ДЛЯ ПОТАТОК

Видавець – ТОКІППО

Адреса для кореспонденції: 46027, м. Тернопіль, вул. Громницького, 1

Електронна пошта: admin@ippo.edu.te.ua

Веб-сторінка: <http://ippo.edu.te.ua/>

Т: (0352) 43-57-83

Підписано до друку 30. 10. 2018 р. Здано до друку 31. 10. 2018 р.

Формат 60 на 84\16. Папір офсетний. Тираж 100 примірників.

46027, м. Тернопіль, вул. Громницького, 1